

BƏXTİYARAW MƏN

Azərbaycan Respublikası
Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi

Az. 206299

BƏXTİYARAM MƏN

Azərbaycan Milli
Kitabxanası

BAKI - 2016

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin "Bəxtiyar Vahabzadənin 90 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında" 14 yanvar 2015-ci il tarixli sərəncamına əsasən nəşr olunmuşdur.

Ön sözün müəllifi və tərtibçi: Elnarə Akimova
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Elmi redaktor: Azər Turan
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Bəxtiyaram mən. Elnarə Akimova
Bakı, "Çaşıoğlu Elm-İstehsalat", 2016, 288 səh.

Kitabda böyük Azərbaycan şairi, dramaturq və ictimai xadimi Bəxtiyar Vahabzadənin ömür yolu və yaradıcılığının önəmli məqamlarına işıq salınır, onun zəngin ədəbi irsi, şəxsiyyətinin qüdrəti müxtəlif məzmunlu məqalələr, düşüncələr, təəssüratlar və tədqiqat xarakterli mətnlər vasitəsilə ifadəsini tapır.

ISBN 978-9952-466-89-8

© "Çaşıoğlu Elm-İstehsalat", 2016

Bəxtiyar Vahabzadənin 90 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin SƏRƏNCAMI

2015-ci ilin avqust ayında Azərbaycanın xalq şairi, tanınmış dramaturq, ədəbiyyatşünas və ictimai xadim, SSRİ-nin və Azərbaycan Respublikasının Dövlət mükafatları laureatı, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü, professor Bəxtiyar Mahmud oğlu Vahabzadənin anadan olmasının 90 illiyi tamam olur.

Bəxtiyar Vahabzadə Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin xüsusi mövqeyə malik görkəmli simalarındandır. Sənətkarın insanı daim mənəvi uralığa səsləyən poetik-fəlsəfi məzmunlu yaradıcılığı milli poeziyada vətəndaşlıq ruhunun qüvvətlənməsində və ədəbi-ictimai fikrin istiqal idəyaları ilə zənginləşməsində böyük rol oynamışdır. Tarixi-mədəni dəyərlərə ehtiram və ana dilinin saflığının qorunması Bəxtiyar Vahabzadənin fəaliyyətinin mühüm istiqamətlərindən birini təşkil edirdi.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq, milli ədəbi fikrin inkişafına dəyərli töhfələr bəxş etmiş xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadənin 90 illiyinin keçirilməsini təmin etmək məqsədi ilə qərara alıram:

1. Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası və Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi ilə birlikdə, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin təkliflərini nəzərə almaqla, xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadənin 90 illik yubileyinə həsr olunmuş tədbirlər planını hazırlayıb həyata keçirsin.

2. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti bu Sərəncamdan irəli gələn məsələləri həll etsin.

İlham Əliyev,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri, 14 yanvar 2015-ci il.

"BİR KƏS Kİ,
ONUN QİBLƏSİ
YALNIZ VƏTƏN
OLDU..."

ELNARƏ Akimova

Doğumunun doxsan illiyi qeyd olunan Bəxtiyar Vahabzadənin ömür bioqrafiyasında, ədəbi-elmi yaradıcılığının tərcümeyi-halında geridə qalan bir əsrə yaxın zaman kəsiminin addımları eşidilir və bu addımlar milli tariximizin, milli varlığımızın özül qatlarından ayaq açır yeriir. Bu qatlar tarixdir, dildir, azadlıq idealları, istiqlal vuruşudur. O səbəblər ki, Bəxtiyar Vahabzadənin şair kimi seçilməsinin, çoxluğun içindən fərqlənməsinin əsası idilər. Bəxtiyar Vahabzadə ona qədər də poeziya meydanında olan, yetərinə işlənən, hər rakursdan bədii təcəssümün predmetinə çevrilən mövzulara toxunmaqla nə yenilik etdi görəsən? Burda dərin düşüncələrə dalıb mücərrəd mənzərə yaratmağa, fəlsəfi mühakimələr yürütməyə ehtiyac yoxdur. Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığı hər cür mücərrədlikdən uzaq, sadə deyim tərzinə, düşüncə ədasına köklənən poeziyadır. Bu poeziyanın fərqliliyi də ondadır. Heç bir quramaçılığa uymadan şeir yazmaq, qəlbinə hakim olmuş duyğuları əzib korlamadan mətnə köçürmək. Onun fəlsəfi düşüncələr şairi olması ilə bağlı mübahisələr, ziddiyyətli fikirlər də öz motivasiyasını, çaşqınlıq nədənini bu sadəlikdən alır. B. Vahabzadə fəlsəfənin predmeti olan insan, zaman, təbiətlə bağlı çeşidli, mürəkkəb, çoxsaylı sualları və onların həllini sadə formada oxucuya ötürürdü, hər yerdə və həmişə humanist başlanğıcdan çıxış edərək dünya nizamına aparan yolları ayırd etməyə, onları insanlara nişan verməyə çalışırdı. Bu duyğular yalnız sözün deyil, ruhun da mövcudluq komponenti kimi üzə çıxırdı. Oxucu yalnız sözü deyil, onun məğzindən

gələn səsi belə duyurdu. Bu, hardasa elə “ikinci səs” kimi daxili təmizlənmə, mühakimə səciyyəsi daşıyan qüvvə idi. Oxucu o səsə inanır, ona doğru yol alır, orda öz üsyanını, etirazını, sevgisini, yaxud nifrətini görürdü. Bu səs milyonları ardınca apar-mağa, “xalq-şair” birgəliyinin yaranmasına rəvac verən əsas qüvvə idi. Mənə elə gəlir ki, Azərbaycan poeziyasında Səməd Vurğundan sonra xalqın ardınca getdiyi, sözünü tutiya kimi həsrətlə gözlədiyi şair B.Vahabzadə olub. Bəlkə hər iki şairə öz dərdlərinin tərcümanı olaraq yanaşmadan hasilə gəlirdi bu doğmalığ. B.Vahabzadə yaradıcılığı sovet dövründə bilərəkdən güdazə verilən tarixi yaddaşın, bilərəkdən unudturulan dil yaddaşının, bilərəkdən susdurulan azadlıq nidasının oyanışına imkan vermək amacına xidmət üçün ərsəyə gəlmişdi və bu, bəlkə də onun bütün yaradıcılığı ərzində boyuna biçilən başlıca şair missiyası idi. Onun poeziyasında gur, çılgın notların başlanıç məqamları bu amillərə söykənirdi. Millətin və xalqın tarix bioqrafiyasını poeziyanın yaddaşına çevirmək... B.Vahabzadə ona qədər də poeziyada olan, sətiraltı ifadələrlə, gizli və sakit formada meydana çıxmış şeirlərin daha üst məqamına köklənməli, daha çox “eşidilən”, daha çox qulaq verilən sözün sahibi olmalıydı. Bəlkə buna görə B. Vahabzadənin şeirlərini səssizcə, pıçıltıyla oxu-maq istəyirsən, alınmır... Hətta ən həzin, kövrək şeirlərində belə içində görünməyən bir fəryad baş qaldırır. Bu heç çığırta da deyil. Şeirdəki hər hikməti, ibrəti bilmərrə içinə, yaddaşına hop-durmaq niyyətidir. Elə bilirsən, daha bərkdən oxumalısan, şairə qoşulub onunla, onun dili

ilə danışmalısan ki, bəlkə indi oxuyub heyran kəsildiklərin ürəyinin bir hücrəsində sənə etibar göstərə:

sakit gölə daş atdım.
sən diksindin...
oyandı yuxulu duyğuların.
səni məndə yaşatdım.

Bu şeir yalnız məhəbbət duyğularının təcəssümü olaraq qavranılmır, əslinə baxsan şairin poeziyamızdakı mövqeyi məsələsində ən gözəl ifadəçi olaraq kara gəlir. Bu misralar pıçıltıyla oxunmaq üçün deyildilər. Burda daha çılgın, daha emosional ahəng sərgiləmək vacib idi. “Diksindirmək”... Onillər boyu yuxuya dalmış poeziyanın bir həmlə ilə sükut buzunu qırmaq, yalnız partiya direktivlərindən deyil, həm də içindəki alovun, atəşin hərarətindən, yaşam kre-dosundan çıxış etmək, “dağda şələlə kimi” olmaq, təpəni yox - dağı, gülü yox - gülün çələngini ar-zulamaq Vahabzadə lirikasının başlıca niyyəti idi.

Bir rəngi yox, göylərin min rəngini sevirəm,
Bir gülü yox, güllərin çələngini sevirəm.
Mən çıxmağa təpə yox, uca dağ istəyirəm,
Həyatı həyat kimi yaşamaq istəyirəm.

Mədəniyyətin milli koloriti və orijinal xüsusiyyətləri o zaman qorunub saxlana bilər ki, xalq keçmişin milli-mənəvi sərvətlərini, ədəbi irsini zamanın sərt sınaqlarından, fəci və dramatik olaylarından uğurla çıxara bilər. Əgər çıxara bilmirsə, dövlətin bütövlüyünü də, millətin tamlığını, “xalq və mən” şüurunun

mövcudluğunu da təhlükə qarşısında qoyur! Hətta bu gün özgüləşmə kimi bəşəriyyəti ciddi narahatlıq və həyəcan içində saxlayan problemin mənbəyini araşdıran dünya alimləri, filosof və sosioloqları bunun yaranma səbəblərindən birini irs-varis əlaqələrində tarazlığın pozulmasında görürlər. Çünki irs-varis münasibətlərində nizamsızlıq hökm sürən cəmiyyətdə sözlər orijinallığını, millət isə azadlığını qoruyub saxlaya bilmir, harmoniya və sabitlik yox olur, insan və dünya, insan və insan arasında özgüləşmə prosesi başlayır və ən pisi də budur ki, bu proses ən apogey məqamında daxili özgüləşmə ilə sona varır. Biz bir millət, bir xalq kimi bütün bu fəci reallıqları şəxsi taleyimizdə yaşadıq. Millətimizi o tay-bu tay həsrətlisi edən mənfur irtica dünənimizdən bu günə, sələfdən xələfə, ziyalıdan xalqa gələn genetik kodları, üzvi və mənəvi bağları qırmaqdan da çəkinmədi. Əlifbamız dəyişdirildi, milli-mənəvi sərvətlərimiz saxtalaşdırıldı, ictimai fikir öndərlərimizin irsi təhriflərə məruz qaldı. Ədəbiyyata yenicə qədəm qoymuş gənc yazar kimi B.Vahabzadənin içindəki “yenilik həvəsi”, gəncliyin “dəli sözü” ondan başlamağı tərcih etdi ki, vətən təəssübkeşliyini bütün yeniliklərin önünə çıxardı və bu, zamanına görə elə, əsl “yenilik” idi.

Yenilik həvəsi! Bu elə qəm ki,
Könül duyduğundan əl götürməyə.
Elə bir təlatüm istəyirəm ki,
Dünya silkələnə, təzə don geyə!

Dünya silkələnə... Gənc yazarın 1958-ci ildə yazdığı “Gülüstan” poeması dünyanı olmasa da,

özünü dünyanın məhvəri sayan nəhəng Sovetlər İmperiyasını silkələyəməyə müvəffəq oldu. Ona qədər heç bir əsərdə milli dil, milli varlıq və kimlik məsələsi bu qədər kəskinliklə qoyulmamışdı, bu qədər cəsarətlə sərgilənməmişdi. Bu əsərdə yaddaşı oyatmağa yönəlik olan missiya vardı və bu missiya XX əsrin birinci yarısının aydınlarının əsərlərindən sonra ilk dəfə məhz B.Vahabzadə poeziyasında bu çalarda, bu miqyasda şeirə gətirilirdi. Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığında demək olar ki, əl dəyilməmiş, toxunulmamış mövzu olmadı. Bütün mövzular eyni hədəfdə birləşdi, eyni amalın daşıyıcısı kimi ərsəyə gəldilər. Bu, həyata, zamana və insana böyük dəyərlərdən nəzər yetirmək amalı idi. Bəxtiyar xalq, millət, onun azadlığı, mənəvi yüksəlişi, özgürlüyünü tanıması üçün lazım olan bütün qat-lara enirdi, onun tarixini bu gününə, çağdaşlığını dünənə calayıb bütöv zaman kontekstini cızmış olurdu. Bu bütövlükdə xalq da, onun idealları, zaman-zaman tarix yaratdığı səhifələri də aydın görünür, poeziyaya yenicə daxil olmuş bir şairin çiyinini ağır yüklər altına verməsini bəlli edir-di. “Sökün çəpərləri, daş hasarları,/Gözlər uzaq-lara zillənsin barı.”, “Örtmə pəncərəni”... Şairin içindəki mənəvi azadlıq eşqi ona bu intəhasız ifadələri diktə eləyirdi. B.Vahabzadə oxucunu dünya ilə təmasa, üfüqə səsləyirdi, o üfüqdə dan yerinin azadlığa səsləyən qızartısı, şairdən oxu-cuya ötürülən duyğu çələnginin rəngləri vardı. Bu rənglər bəzən o qədər çeşidli və qarışıq olurdu ki, şairi söz önündə tərkisilah edir, özünün polifonik arzularının ifadəsində aciz görünürdü.

Bir rəssam axtarıram;
Qəlbimdən keçənlərin
Çəkə xəritəsini
Bir cəllad axtarıram;
İstəyimin, arzumun
Boğa üsyan səsinə.

Diqqət eləsək, B.Vahabzadənin bütün yaradıcılığından bir xarakterik obraz keçir – üsyan-kar, çılgın, mübariz, vətən sevdalı, dil aşınası, həyat mücahidi... Hətta sovet dönəmində yazdığı ilk poemalarında belə dinə, cəhalətə, istibdada qarşı kəskin üsyan var. “Mərziyə”, “Bağışlayın, səhv olub” poemalarında daha çox dini xürafatın, mövhumatın tənqidi əsas yer tutur ki, bu da şairin maarifçilik ideallarından zəmin alırdı. Bu nüans bütün maarifçilərin yaradıcılığında var. B.Vahabzadə də xalqın tərəqqisinə, oyanışına mane olan səbəbləri görür və onun kökünü kəsmədən şüur oyanışının çətin olacağını dərk edirdi. Bu dövəmdə yazılan poemalar istibdada, cəhalətin tənqidinə, köləlikdən qurtulma təşəbbüsünün təsvirinə həsr olunmuşdur ki, gənc şairin poeziyada cızdığı yolun addımları ilk olaraq bu əsərlərdən zəmin alır, azadlığa, istiqlala səsləyirdi. Bəlkə buna görə B.Vahabzadənin şeirləri sadəcə sözdə qalmaq, mətn olaraq oxunmaq taleyini yaşamadı, bu şeirlər ədəbiyyatdan həyata endi, öz təcrübəsini həyatla birləşdirib dolğunluq səciyyəsi qazandı.

B.Vahabzadənin yaradıcılığı üçün özünüdərk məqamı çox güclüdür. Maraqlıdır ki, onun ilk məktəb şeirlərindən artıq duyumlu bir ob-

raz canlanır. “Körpə nəfəsi”, “Analar, dayələr”, “İlk cığır”, “Günəş və Mən”, “Məktəbli qız”, “Məktəb yolları”, “Yazı taxtası”, “Birinci zəng”, “İlk dərs”, “Mənim parta yoldaşım”, “Müəllim” və başqa şeirlərində məktəb qazanılacaq bütün uğurların qarantı, astanası olmaq etibarilə estetik mündəricə qazanır. “Get, ey yavrum, qəlbini gələcəyə bağla sən./ Cocuqluq həyatının ən qayğısız çağıdır./ Açılmış cığırarla bu gün dərsə gedirsən, /Sabah sən açacaqsan bu yollarda ilk cığır”. Ədəbiyyatşünas Pənah Xəlilovun yazdığı kimi, bu heç də “həyat təcrübəsinin çox az olması” səbəbindən hasilə gəlmirdi. Əksinə, bu şeirlər şairin həyatla ilk görüşü, təması, ona ömrün saflıq pəncərəsindən boylanışı idi. Sonradan bu obrazın həyat, zaman və dünya ilə dialoqu ona görə alınır ki, o, hər şeyə özünüdərk zirvəsindən nəzər yetirir. Yalnız özünü dərk edən ruhun haqqı çatır bu dialoqa. Məncə, həmin özünüdərk məqamı da heçdən, qəfil meydana çıxmırdı. Bunun ilkin səbəbi şairin özü ilə söhbəti, mükəlliməsi idi ki, B.Vahabzadənin bütün yaradıcılığı demək olar bu söhbətdən hasilə gəlir.

Qayəsiz, məqsədsiz ömür sürmədim,
Verdim əzablara mən öz qəlbimi.
Dərədə, təpədə dolay görmədim
Mənim içimdəki dolaylar kimi...

B.Vahabzadə yaradıcılığında dünyanın, zamanın fərqli bir obrazı ilə qarşılaşırıq. İlk baxışda çılgın, əsəbi notlar üzərində pərvəriş tapan bu poeziyada dünya və zamanla bağlı şairin düşüncələri təmkinli, duyumlu, müdrik bir

başlanğıca söykənir. Bu şeirlərdə zamana asi olmaq yox, onunla yol yoldaşlığı, onun axarına düşmək meyli qabarıqdır. Çünki hər şeyin idarə olunmasına rəvac verən Zaman heç kimə və heç nəyə baxmadan öz işində, öz axarındadır.

Mən öz azadlığıma Tanrı dedim,
haqq dedim
Bir hökmə, bir fərmana mən başımı
əymədim.

Amma vaxtın dalınca
Ömrüm boyu qul kimi necə
sürünmüşəm mən,
Qolumdakı saatın quluna dönmüşəm mən.

Bu misralarda görünən şair obrazı üçün Zaman hələ nisbi anlayışdır, hər şey ona baxsa da onun heç nəyə baxmadan irəlilədiyi vaxt ölçüsüdür. Bəlkə də şairin narahatlığının nədəni elə bu idi. Axıb gedən zamana qarşı heç nə edə bilməmək acizliyi. O zaman tələsmək lazımdır, əmələ, arzulara, niyyətlərə doğru. Yalnız bundan sonra Zaman mütləq mahiyyət qazana bilər, mücərrəd mənə kəsb edərək şəxsiyyətin ətrafında, məhvərində fırlanmağa başlayar. B.Vahabzadə poeziyasında nəinki Zamana bütöv anlayış kimi yanaşılır, o cümlədən, toxunulan bütün anlayışlar bütöv, kamil yönü ilə fərqlənir. Dünya, Vətən, İnsan, Dil, Azadlıq... Hər biri haqqında düşüncə Konsepsiya səviyyədə təqdim olunur. Digər tərəfdən, yaradıcılıq yolunun bütün kəsirlərini, mərhələlərini qapsayır, kiçik şeirlərlə başlanan yolun dramaturgiyaya yol almış yolçuluğuna qədər vətən üçün təəssübkeşlik əsas qayəni təşkil

edir. “Dünyaya gələli, bilmirəm nədən/Nəyə vurulduqsa yandırdı bizi”, - yazan şair toxunduğu mövzuların ona bəla başa gələcəyini bilərək yolun çətinini, ilkinliyini, mübarizini seçir.

Yaşamaq istəmirəm sürünüb dizin-dizin,
İstəyirəm ən uca zirvələrə mən qonam.
Xəfif sakitliyini neyləyirəm dənizin,
Onun qasırgasına, dalğasına vurğunam.

Vurğunluq... Bəxtiyar Vahabzadənin poeziyası ümumən vurğun ovqatdan, vurğun mənəvi aləmdən hasilə gələn poeziyadır. Yazdığı bütün mövzularda aşinalıq duyğusu hər şeyi üstələyir. O qədər içdən qələmə alınır ki, aşkar bəlli olur: sevmədən, vurğun olmadan, içində yüz dəfə ölçüb-biçmədən həmin mövzuları bu qədər hərarətli şəkildə bədii təcəssümün predmetinə çevirmək olmazdı. B.Vahabzadənin sevgi mövzusunda yazdığı şeirlərdə hərarət, duyğusallıq başqa müstəviyə adlansa da, istisi, məhrəmliyi, doğmalığı ilə eyni mənəvi başlanğıcdan nəşət tapır. İlk baxışda bir az çəkindirir adamı. Vətənə, vətəndaşlığa, dilə, tarixi yaddaşa münasibətinə bütöv olan şair sevgi mövzusunda da hökmlü, sərrast görünür: “bir salama dəyməyən eşqə ölüm yaraşır”. Sonra düşünürsən ki, sevgi deyilən nəsnə hökmü, qətiyyəti sevmir, bir xoş baxışla hər şey dəyişə, əvvəlki axarına düşə bilər, bir munis söz qurumuş sandığın çayı çağlada, hərəkətə gətirə bilər. B.Vahabzadə poeziyasında da belədir.

Qəlbindən asmışam mən öz qəlbimi,
Sən gözə görünməz bir ətir kimi.
Ruhuma, könlümə səpələnmişən,
Mənim ovqatımın iqlimi sənsən.

“Dünya köhnə dünyadır, sevgiləri təzədir” (N.Kəsəmənli). Köhnə dünyanın sevgiləri bir də o zaman dirilik qazanır ki, ona yönələn baxış, ifadə və mənalıma üsulu, onu təsvir vasitəsi sevgi ilə dolu olsun. Duyumun yaddaşını tərpətsin, sevən ürəyin tərəvəti, yazan əlin titrəyişi hiss olunsun. Sevgidən yazan bir əlin titrəyişini hiss elətdirməyən şeir oxucunu necə ehtizaza gətirə bilər? B.Vahabzadə poeziyasında təzə-tərəvəz duyğulardan, real, yaşanmış hisslərdən yeni bir dünya qurdu, bu dünyanın rəng çalarlarından bəhrələnib bütöv bir sevgi qalereyası yaratdı. Bu qalereya yalnız baxış, tamaşa üçün deyildi, əksinə dünyanın bir hissəsi kimi düşünülmüş, ölçülüb-biçilmiş məkan idi. Oxucu bu aləmə yeni dünyanın insanı kimi qədəm qoyur, burada öz ruhunun, yaşantılarının, iç dünyasının şəklini görür, ona tapına, meşrab kimi sığına bilirdi. Maraqlı olan nədir, deyək ki, bu dövrlərin lirik qəhrəmanı dünya düzənində tarazlıq pozulanda, xaos astanasında onunla yenidən dialoqa girməyə çıxış yolları axtarır, məntiqli olaraq şərə - xeyirlə, ağrılara, məşəqqətlərə - sevgi ilə cavab verməyə cəhd edirdi. Ə.Kərimin “qayıt səhmana sal bu kainatı” - misrasını xatırlayırsınızmi?! Şair üçün dünya, kainat özü sevgidən başlayırdı. Sevgilinin tərk edib getdiyi dünyanın özü şair gözündə viran, darmadağın idi. Yaxud N.Kəsəmənlinin misraları: “Bu dünyanın köhnəlmişdi rəngləri/sevdim səni,

məhəbbətlə boyadım”... Dünyanı dəyişmək, rənginə-rəngarəngliyinə qaytarmaq üçün sevmək lazımdır. Bu qədər sadə, tipik Şərq üsulu, Füzuli fəlsəfəsi! Sevmirsənsə, demək ki, dünya səndən keçmir, sevirsənsə demək artıq dünya yaratmış kimsən. B.Vahabzadə lirikasında da sevgi və dünya birgəliyi daim yaşanırdı, hər şey sevgidən keçir, onda durulur, onda rahatlığını və səadətinə tapa bilir:

Gün kimi çıxdınsa, dönəram günə,
Batdınsa, bataram zülmət gölünə.
Sən varsan, dünyamda hər şey var mənim.
Yoxluğun dünyamı boşaldar mənim.

Bu misralar B.Vahabzadə haqqında bəlkə də daşlaşmış “istiqlal şairi” stereotiplərini daşıyır. İstiqlal, yəni bu ad altında vətənə, dilə, vətən tarixinə aid olan nə varsa... Özlüyündə düşünürsən, ömrünün sonuna qədər tərəvətini, duyumunu itirməyən məhəbbət şeirlərinə ayırmağa vaxtı, bəlkə daha dəqiqi, ruhunu həm də sevgi yolunun təlatümləri ilə qayğılandırmağa macalı şair hardan tapa bilib, görəsən? Ancaq sən demə... Şair həyatı boyunca “uzun, incə bir yoldaymış”...

Həsrət yollarının yolçusuyam mən,
Sənə həsrətimdə tapmışam səni.
Gecədə gündüzəm, yasda toyam mən,
Baş-ayaq görürəm, odur, dünyanı

“Eşq imiş, hər nə var, aləmdə/Elm bir qılıqal imiş ancaq”... O cəsarətin də, o kükrəyişin, o vətəndaş yangısının da təpəri ürəkdəki “sına dağı” - eşq hissiymiş. B.Vahabzadə lirikasının

fərdiliyi və fərqliliyi elə bundadır. Heç nə öləri deyil, tamdır, dolğundur, daxilən yaşamış poetik ovqatın təzahürləridir.

B.Vahabzadə poeziyası daha çox cəsarətin rəmzi kimi mənalıdır bu gün. Cəsarət həmişə xalqın taleyi, onun milli varlığı, azadlıq və hürr duyğuları ilə bağlı olub. B.Vahabzadənin də şair kimi cəsarəti daim bu məqamlara münasibətdə üzə çıxır. 1990-cı ildə yazılan “Şəhidlər”, 1999-cu ildə yazılan “İstiqlal” poemaları, bu dövrdə ardarda yazılan dram əsərləri vətənlə, azadlıqla bağlı sonsuz düşüncələrdən hasilə gələn mətnlərdir və həmin dövrün məhz, müstəqillik illəri olduğunu nəzərə alsaq, o qədər də böyük qəhrəmanlıq nümunəsi deyil əlbəttə. Şairin alovlu ruhunu görükdürən, cəsarətini rəmzləndirən əsərlər sovet dövrünə təsadüf edir ki, bu mərhələdə B.Vahabzadə “Gülüstən” poeması ilə milli oyanış, “Məziyə” poemasında milli dil, “Fəryad” pyesində Allah mövzusunun yenidən dərinə aparan yolu bədii təəcəssümün predmetinə çevirmişdir. Onun “Latın dili”, “Hayd park” və onlarla digər şeirlərində ana dilinin qorunmasından, bir xalq üçün yaşarlıq əmsalı olmasından bəhs edilir. Şairin özü də dillə bağlı usanmaz mücadiləsinin, mühafizəkarlığının fərqi idi. Əks təqdirdə yazmazdı ki:

Təkcə buna öyünürəm ana dilim,
Ömrüm boyu eşqin ilə yandı sinəm.
Sənin yaxşı varisinəm.

B.Vahabzadənin dil amilinə belə böyük önəm verməsinin kökündə xalqın tarixi yaddaşının olduğunu isbatlamaq meylə dayanırdısa, səbəblərdən digəri, bəlkə də ən başlıcası yad dövrlərin məkrinin qurbanı olmuş türk dünyasını, xarici siyasətin əli ilə parçalanmış türk cümhuriyyətlərini birləşdirmək amalı idi. O, türk xalqlarını birləşdirmək üçün birbaşa mədəni yolu intixab etdi, türkün tarixinin, ordaq mədəniyyətinin əks olunduğu Dil problemini qabartmağa müvəffəq oldu. Şairin əsərlərində bəhs etdiyi şair ömürləri - İ.Nəsimi, N.Gəncəvi, M.Füzuli, C.Məmmədquluzadə, M.Sabir, Ü.Hacıbəyov və başqaları, mövzular - mövhumatın, köləliyin tənqidi onun üçün ilk növbədə, “dil hadisəsi” kimi önəm kəsb edirdi. Bu əmil bütün bədii-konseptual əsasları ilə, əslində xalqı, dövləti xilas etmə yolunun mühüm tərkib hissəsi idi. Sonradan böyük ədib “Özümüzü kəsən qılınc”, “Atamın kitabı” kimi pyeslər yazacaq və türkün tarixi faciəsinin kökündə duran başqa amilləri ədəbiyyata gətirəcəkdi. “Öz qılıncımız niyə özümüzü kəsir”, “Niyə bir kitaba tapına bilmirik” - sualı və məsələsi səhlərlərdən sonra B.Vahabzadə pyeslərində qabaran əsas problemə çevriləcəkdi.

B.Vahabzadənin daha bir cəsarətini onun Tanrı mövzusunə müraciətində izləmək olar. 80-ci illərin əvvəllərində B.Vahabzadənin yazdığı “Fəryad” pyesində Allaha müraciətin xəfif qatına keçilir, Tanrı ilə bağlı hər cür sakral düşüncələr pragmatik müstəviyə adlayır, öz motivasiyasını şairin “insanlığ” fəlsəfəsində

tapırdı. Vaxtilə S.Rüstəm yazırdı ki, “Səməd Vurğunun “Vaqif” dramından sonra “Fəryad” pyesi dramaturgiyamızda olan böyük bir boşluğu doldurdu”. Hər iki pyesi birləşdirən və ayıran ümumi məqam müəlliflərin həm də Tanrı mövzusuna baxışında, münasibətində üzə çıxırdı. S.Vurğunun hər şeyə görə nicatını Yaradanda arayan qəhrəmanı Vahabzadənin əsərində modifikasiyaya uğrayır, daha çox özünə güvənmək, Tanrını özündə tapmaq, vicdanında aramaq kimi Platon ideyalarının davamçısına çevrilirdi:

İdrakda yol açmış gecədən gündüzə Allah!
Güldürməsən öz könlünü gülməz üzə Allah!
Dünyaya şəfəqlər kimi tanrım səpələnmiş.
Qəlbin gözü yanmazsa görünməz gözə
Allah!

Əsər birbaşa sosial kəskinlik əleyhinə yönəlmiş mətn kimi özündə bir çox məqamları ehtiva edir. Qələmə alındığı illərin sosial eybəcərliklərini mətnaltı ifadələrlə ehtiva edən bu misralar B.Vahabzadənin vətəndaş cəsarətinin əlamətləri idi.

Balıq görmüsən? Balıq!
O da başdan iylənir.
Quyruğundan soyurlar, amma yazıq balığı.
Elə burdan başlanır həyatın xırdalığı.
Günahkardır dünyada vurulan da, vuran da,
Məndən rüşvət istəyir məndən başda
duran da.

Şair daha sonra, 1986-cı ildə yazdığı şeirdə siyasət oyunbazlarının işləklərini xəlifə boyalarla təqdim edirdi:

Qoy nağıl oxusun siyasətçilər,
Onların qəlbinə nağıl nur çilər.

Diqqət eləsək, B.Vahabzadənin yaradıcılığının ilk və son qütbləri arasında məntiqi bir bağlılıq, harmoniya, əlaqəlik var. “Fəryad” pyesində şairin Tanrını vicdanda, əxlaqlı həyat tərzində aaraması, onu daha çox mənəvi keyfiyyətləri ilə dəyərli bilməsi şairin ilk qələm məhsulu sayılan “Ləyaqət” poemasının da əsas xüsusiyyəti kimi diqqət çəkirdi. B.Vahabzadə yaradıcılığında öləri, deyib keçilən heç bir nüansa rast gəlinmir. Hər kiçik detal gələcək daha geniş mövzulara vəsilə olur, daha geniş ideya planında həllini tapır. Onun vətəndaşlıq cəsarətindən hasilə gəlmiş “Gülüstan” poemasının qapandığı çevrə isə “Şəhidlər” oldu.

1990-cı ilin 20 Yanvarında törədilən qanlı qırğın zamanı B.Vahabzadənin yazdığı “Şəhidlər” poeması şairin içindəki azadlıq nidasının hayqırtısı kimi ərsəyə gəldi. Şəhidlərə abidəni Dağüstü Parkdan öncə poeziya qoydu, onun memarı isə B.Vahabzadə oldu. Və yalnız mətnə, poeziya nümunəsində deyil, xalqı öz kimliyi, azadlığı üçün meydanlara çıxarmağa sövq etdirən, onlara cəsarət, savaş əzmi aşıl原因 qüdrətində.

Ədəbiyyat həmişə zamanın güzgüsü olub. Hər hansı dövrdə gedən proseslər, baş verən olaylar yazıçı, şair qələmində öz əksinin tapıb nəsilərə ötürülüb. Bu mənada, istənilən hadisənin təfərrüatına varılmasında o bir tarixçi qədər əhəmiyyətli rol oynayır. Yəni, ədəbiyyat və tarix yeganə tədqiq sahələridir ki, onların bəllurlaşan guşə daşında zamanın obrazı görünə

bilir. Ədəbiyyatda bu missiyanın layiqli daşıyıcısı olmaq prioritetini digər sahələrə nisbətən poeziya daha çox nümayiş etdirir. Bu mənada, hər hansı dövrdəki yenilik axtarışlarını bilmək ilk növbədə, həmin dövrün poeziyasını tədqiqdən başlayır. Səbəb bu ki, zaman necə dəyişir və mən necə dəyişirəm sualına ilkin cavabı poeziya verib və mənəvi dirçəlişdə ədəbi hərəkəti təmin edən əsas strategiyayı hazırlayıb.

“Şəhidlər” poeması 20 Yanvar faciəsinin fəlsəfi-poetik dərkində öz bədii-estetik siqlətini bu günədək qoruyub saxlayan əsərdir. Bu poema şairin illərdir kökləndiyi istiqlal savaşının sonucu kimi ərsəyə gəldi. O gecədə axıdılan qanlar, mübarizə əzmi xalqın içindəki milli azadlıq duyğusunun təzahürü olaraq gerçəkləşmişdi. O duyğu isə B.Vahabzadə yaradıcılığında bitkin, konseptual səviyyədə idi. O səviyyədə ki, müstəqilliyini qorumaq üçün meydanlara, mübarizələrə atılan xalqın içindəki hürr duyğusunu formalaşdırən, yetişdirən poeziya olaraq pərvəriş tapmışdı. Bu, yalnız xalqın igid oğullarının istiqlal uğrunda mübarizəsi deyildi, həm də onları bu mübarizəyə aparan ədəbiyyatın qələbəsi idi.

O şənbə gecəsi, o qətl günü,-
Mümkünə döndərdik çox namümkünü.
Xalqın qəlbindəki qorxu mülkünü,
O gecə dağıdıb sökdü şəhidlər.

1990-cı illərin əvvəllərində milli poeziyamızda bir mövzunun daha aparıcı olduğu görünür: 20 Yanvar faciəsinə münasibət və onun bizim tarixi taleyimizdə daşdığı missiya.

Bu faciələrin içində 20 Yanvar ona görə milli özünüdərkən faktı kimi yad edilir ki, bu tarixin özündə yaddaşı oymatmağa yönəlik olan missiya dayanır. Çünki hər bir xalqın tarixi taleyində elə günlər var ki, tökülən günlərə, yaşatdığı acılara rəğmən onun hürriyyət əzmini, mənəvi potensialını ehtiva etdiyindən qürur rəmzinə çevrilir. Yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə - bu, bizim üçün Tanrının ayırdığı bir gecəlik sınaq məqamı idi. Həmin gün sanki vətən oğulları “gəl təcrübə eylə mən zəifi” nidası ilə öz xoşuna “qəmin hərifi” olmağa gəlmişdilər.

Zillət ilə ləzzəti olmaz həyatın, dustilər,
Nəgdi-can sərf eyləyib, dünyadan
kam almaq gərək!
İciz ilə dönmək ədudən səhlidir,
himmət dutub,
Ya şəhid olmaq gərək, ya intiqam
almaq gərək!

Bu, şəhidliyi bədii-metaforik rəmzə çevirən Məhəmməd Füzulinin - orta əsr sufi şairinin düşüncə mənaqlığının fərqli epoxada, fəqət eyni ahəng və çalarda xalqın milli-mənəvi həyatındakı xidmətinin davamı idi. Yalnız din yolunda deyil, insanın mənəvi və cismani köləliyə qarşı üsyanının, məslək və etiqad uğrunda mübarizəsinin təməlində dururdu. Sonralar bu missiyanın beşiyi başında XX əsrin I yarısının milli münəvvərlərinin - Ə.Hüseynzadənin, Ə.Cavadın, türk ədəbiyyatında Nihal Atsız, Mehmet Akif, Yəhya Kamal, Güney ədəbiyyatında isə Şəhriyar kimi şairlərin durduğunu görürük.

Vətən eşqi məktəbində can verməyi
öyrənmişik,
Ustadımız deyib “heçdir vətənsiz can”,
Azərbaycan.
Bəsdır fəraq odlarından kül ələndi
başımıza,
Dur ayağa, ya azad ol, ya tamam yan,
Azərbaycan!

20 Yanvar hadisələrinin tarixi rolunu şərh edən Yaşar Qarayev yazırdı: “Zaman ən kəskin qütblərə onda parçalanır, ən təzadlı eralar bir-birini o vaxt əvəz edir ki, üst-üstə qalanan günlər və qanlar onları bir-birindən eyni vaxtda ayırır. 20 Yanvarda gün və qan bizi keçmişdən və səhvlərdən eyni vaxtda ayırdı.” Həqiqətən də, bu faciə yaşatdığı acı qədər, həm də bir xalqın tanıtım günü idi. Sınmayan qürurunun, sarsılmayan vüqarının ən yaygın atəş, odlu silah qarşısında belə qaya kimi duruşu idi. Maraqlıdır ki, hətta hadisəyə kənar gözlə baxışın sərgiləndiyi məqamlarda belə bu amilin roluna xüsusi önəm verilir. Məsələn, 2008-ci ildə Amerika yazıçı-jurnalisti Tomas De Vallın “Qarabağ: Ermənistan və Azərbaycan sülh və savaş yollarında” kitabında müəllif həmin hadisələrə bu cür münasibət izhar edir: “SSRİ tarixində ilk dəfə idi ki, sovet silahlı qüvvələri sovet şəhərinə-Bakiya hərbi müdaxilə etdilər. Bu, həm Azərbaycan, həm də Sovet İttifaqı üçün böyük faciə oldu. Ordu hissələri cəmi bir neçə saat ərzində şəhəri tam nəzarətə aldı və Moskvanın hakimiyyəti bərpa edildi. Lakin Moskva məhz elə 1990-cı il yanvarın 20-də Azərbaycanı itirdi.”

Həqiqətən də, mahiyyətə vardıda bizim dövlət, xalq kimi müstəqilliyimizin tarixi onun rəsmi olaraq təsdiqləndiyi 1991-ci ilin 18 oktyabrından daha öncə 1990-cı ilin 20 yanvarında qoyulub və bu istiqlal tarixinin yazılmasının beşiyi başında duran ziyalılar içrə B.Vahabzadə imzası fərqli bir tutum kəsb edir.

Tarixi yaşadıb diləyimizdə
Bir yumruğa döndük o gecə biz də.
Yıxıb köləliyi ürəyimizdə
Cəsarət mülkünü tikdi şəhidlər.

20 Yanvar hadisələrinin milli poeziyamızda inikasına vardıda bəlkə də burdan başlamaq lazım gəlir: bu faciə bizim ədəbiyyata nə verdi? Cavab birmənalıdır: ilk növbədə şəhid obrazını və bu adın ehtiva etdiyi ağrı və qürur simvolikasını: şəhid oğullar, şəhid anası, şəhidlər məzarlığı, şəhid şəhər, şəhid şair və s., və i. 1990-cı ilin 20 yanvarından sonra cəmiyyətin bütün sferalarında, o cümlədən ədəbiyyatda gərgin ab-hava yarandı, onun adı yaradıcılıq ritmi pozuldu. O, bütünlüklə özünü hakim olaylara kökləməyə, vətəndaşlıq, ziyalılıq pafosunu mühiti sarmış olan neqativ hallar, fəci gerçəkliklər əleyhinə qaldırmağa səfərbər etməyə çalışdı. Yəni xalqla, millətlə bahəm ədəbiyyatın özü də bir növ tarixi sınaq, imtahan qarşısında qaldı. Amma bu dönməm həm də milli müstəqilliyimizi qazandığımız dövr idi. Bu mənada, 1990-cı illərin müstəqillik dalğasını Azərbaycan ədəbiyyatı milli insan ağrısı ilə bahəm, həm də zəngin bədii-estetik təcrübə ilə qarşıladı. Bu iştirak bir qism yazarların ənənəvi-realistik, lirik-roman-

tik üslubda yazdıqlarını dəyər qismində prosesə qatmağı, bir qisminin isə zamanla uzlaşmağa can ataraq dünya təfəkkür modelləri axtarışı təriqi ilə bədii güclərini, nəfəslərini yeni ritmə kökləməsilə əyaniləşirdi. Ələlxüsus, 1970-80-ci illərin sovet senzurasında boğulan, ictimai-siyasi məcrada bəslənən dekadans ovqat nəfəs genişliyi əldə edərək ruhun nəhayətsizlik sevdasını, insanın iç dünyasının çöküşünü ifadə etmək üçün yeni fəaliyyət sferasına daxil oldu. Yəni, 1960-cı illərdə tendensiya şəklində ədəbiyyata gələn insanın lirik-psixoloji durumu, adi yaşam duyğuları 1970-80-ci illərdə absurd situasiyalar, son problematikası, insan təkliyi, tənhalığı kimi yeni modifikasiyalar içrə təhlilə gəlirdisə, 1990-cı illərdən başlayaraq, baş verən məlum ictimai, sosial-siyasi, mənəvi-psixoloji problemlərlə əlaqədar olaraq bu məqam daha kəskin, fəlsəfi rəng aldı, ədəbiyyatımızda çöküş fəlsəfəsinin, dekadans ovqatının intişarına zəmin yarandı. Bu dövrdə bütün janrlarda meydana çıxan əsərlərdə bariz görünən pessimist əhval-ruhiyyə bir tərəfdən üzləşdiyimiz Qarabağ probleminin fəci nəticələri ilə bağlı idisə, digər tərəfdən global miqyasda insan faktorunun deqradasiyaya uğrama amili ilə əlaqələndirirdi. B.Vahabzadənin son dövr yaradıcılığına nəzər saldıqda toxunulan mövzuların həyat sferalarının təzahürünü, nişanəsini daşdığı məlum olur. Əslində, bu, bəlkə də banal fikirdi, onsuz da ədəbiyyata yenidən qədəm qoymuş yazar da, peşəkar qələm sahibi də həyatı(nı) bədiyyata gətirir, onu xəyal, təxəyyül gücünə bədiiləşdirməyə çalışır. Bu mənada, ədəbi qəhrəmanlar istər sosial, istərsə psixoloji,

yaxud mənəvi-əxlaqi planda olsa belə hamımızın üzləşdiyi insan-cəmiyyət münasibətlərini qabar-dırlar. B.Vahabzadə də yaradıcılığında daha çox milli problemlərə köklənir, Qarabağ ağrısının təfəsilatlarına enir, güclü pafosu həzin əda ilə əvəzləyirdi. B.Vahabzadənin milli müstəqillik dövrü yaradıcılığında daha çox dekadans çalarlar dərinləşdi. Həyata, dünyaya, insana münasibətdə şairin mövqeyi daha kəskin, daha tünd boyalarla təsvirə gəlməyə başladı. Bu kəskinlik, ekspressiv boyalar ayrı-ayrı vaxtlarda, xüsusən 60-80-ci illərdə əməl cizgisi kəsb eləsə də, 90-cı illərin şeirində həmin münasibətin özü belə təbəddülata məruz qaldı. Burada həyatın, cəmiyyətin böhranından daha çox həyata, cəmiyyətə münasibətin özündə gedən böhrandan danışmaq bəlkə daha caizdir. B.Vahabzadənin iki fərqli epoxada meydana çıxmış əsərlərindəki ovqat bu məqamla bağlı idi. Sovet dönəmində cəmiyyətin böhranı müstəqillik dönəmində münasibətin özündəki böhran, boşluqla əvəzlənmişdi: “könlüm oldu xarabazar, / talan mənim içimdədir”. Ədibin əsərləri böyük bir imperiyanın çökümündən sonra gerçəkləşən mədəni-mənəvi deqradasiyanın nəticəsi kimi pərvəriş tapırdı. A.Kamyunun xarakterizə etdiyi kimi: “İndi hər şey dəyişib: sənətkardan tutmuş monaxacan hamı dünyanı qorumaq işinə səfərbər olunub”. Amma B.Vahabzadə yaradıcılığında nəinki iki fərqli epoxa bir-biri ilə ziddiyyətə girmədi, əksinə şairin məsləki onun tərcümeyi-halına çevrildi. Əlbəttə, B.Vahabzadənin poeziyası dövrün yeritdiyi siyasətin təsirindən, sosializm doktrinasının diktə etdiyi varlıq və etiketlərdən

xali deyil, qoc-qocaman “Leninlə söhbət” poeması bu təsiri tam reallığı ilə sərgiləmədə. Lakin şairin yaradıcılığında vulqar ideoloji konsepsiyaların güdazına getmiş tarixi gerçəkliklər yoxdur, hətta adı çəkilən poema belə bəzi hallarda açıq, çıpaq notların çıxırtısı ilə heyrat doğurur. Yaxud 1973-cü ildə “Şairləri öldürürlər” şeiri zamana müxalif fikirləri sərgiləyən mətn olaraq bu gün təəccüblə qarşılır. Bəlkə elə ona görə 90-cı illərdə, yeni epoxaya qədəm qoyanda B.Vahabzadənin həyat ritmi pozulmadı, zamanın iki fərqli mərhələsi onun yaradıcılığında bir-biri ilə toqquşmadı... O qədər ki, aşağıdakı misraları yazmağa onun hamıdan artıq haqqı çatdı:

əslimi, nəslimi tanıyıram mən
qarışıq deyiləm, özümdən hürkəm.
sən kimsən, sən nəsən, özün bilərsən,
mən ilk qaynağımdan türk oğlu türkəm.

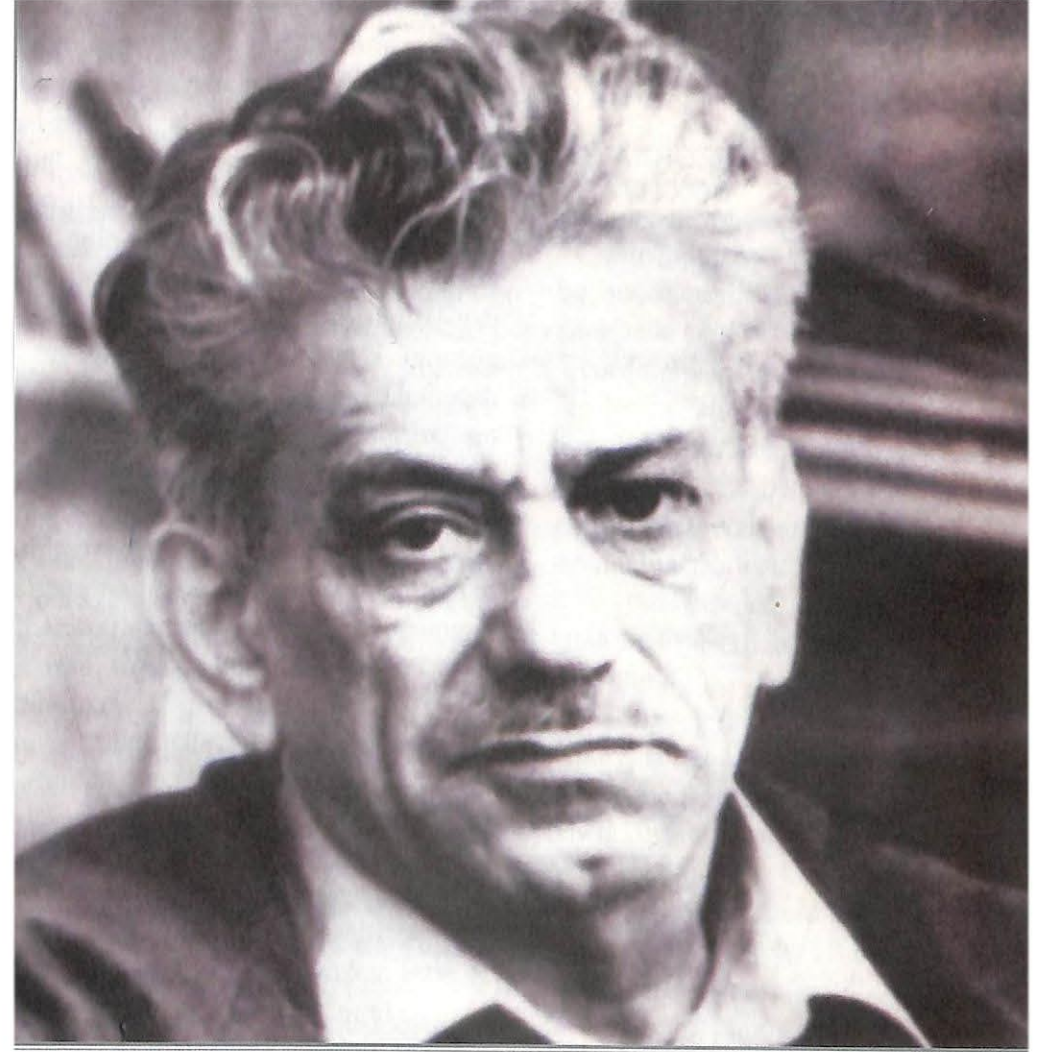
B.Vahabzadə poeziyasında insanlığın xilas, dünya nizamına çağırış ruhu güclü idi. Amma bu çağırış sadəcə xitab olaraq mənalınmırdı, ona nail olmağın yollarını nişan verməklə qüvvətli bir əməl cizgisi kəsb edirdi. Şairin 1999-cu ildə qələmə aldığı “İstiqlal” poeması belə bir amalın nəticəsi olaraq yazılmışdı. Pyeslərində ardıcıl olaraq milli birlik ideyası qabardılır, özünəqayıdış, tarixi keçmişinə güvənmək, dəyərlərinə, milli-mənəvi irsinə sahib çıxmaq niyyəti əsas məqsədə çevrilirdi. Bu, B.Vahabzadənin dəyişməyən əqidəsinin (dəyişməzdir əqidəm, çox da dünya fırlanır), sınımayan vüqarının səsi idi. Həmişə olduğu kimi, o yenə də dünyanın və insanın sənətin gücü ilə

düzələcəyinə, pisləklərdən silkinib qurtaracağına inanırdı.

“Mən inamın övladıyam” deyən şair sona qədər içindəki həqiqətə sadıq qaldı. İndi, dünyanın bu qarışıq və narahat vaxtında B.Vahabzadə poeziyasının qanadlarında sabaha ümidlənmək, bəşəri harmoniyanın bərqərar olacağına bütün gücünə inanmaq istəyişən. Bir də “al günəşin sağlığına” badə qaldırıb bu misraları söyləmək...

Kökü kəsiləcək nifrətin, kinin,
Loğmanlar olacaq onda hökmran.
Hamı bir ağızdan deyəcək yəqin:
Yaşasın dünyamız, yaşasın insan!

H2f296299

Yazıçı yaratdıqlarında həm də özünü yaradır

Bəxtiyar Vahabzadə

ÖMRÜN ANLARI

Avtobioqrafiyam *

Mən 1925-ci il avqust ayının 16-da Azərbaycanın dağlıq rayonlarından biri, qədim tarixə malik Şəkiddə anadan olmuşam. Şəkinin dörd bir yanındakı dağlar başdan-başa palıd, qarağac, fısdıq və cökə meşəliyidir. Buna görə də rayonun dağlıq hissəsində yaşayan əhali əsasən dağçılıqla (odunçuluq) məşğul olur, həyətlərində düzəltmələri quyularla meşədən gətirdikləri odundan kömür düzəldir, rayon mərkəzində satmaqla güzəran keçirirlər. Babam, atam və əmilərim dağçılıqla məşğul olurdular. Uşaqlıqda atam və əmilərimlə meşəyə gedər, gündə bir neçə dəfə ulaq və qatırlarla həyətimizə odun daşıyırdıq.

Uşaqlığım qoynu meşəli dağlarda keçsə də, bu günə qədər dağ və meşə mənim üçün sirr olaraq qalır. Çünki bu meşəli dağlar nənəmin və anamın danışdığı nağılların məkanı idi. Babam həyətimizdən görünən, qış-yaz başı ağ çalmalı dağları göstərər deyirdi ki, arzumuz o dağın dalındadır. Uşaqlıq xəyallarımda və yuxularımda o dağa uçar, orda arzumla görüşərdim. Eşitdiyim nağılların qəhrəmanları da əlinə əsa alıb, ayağına dəmir çarıq geyib arzusunu həmin qarlı dağın arxasında axtarırdı.

Qardaşım İsfəndiyar məndən 4 yaş böyük idi. O, artıq məktəbə gedirdi. 7 yaşı tamam olmamış mən də onun həvəsinə məktəbə getdim (o zaman uşaqları məktəbə 8 yaşından götürürdülər).

1934-cü ildə 3-cü sinfi başa vurduğum, həmin il ailəmiz Bakıya köçdü. Mən 4-cü sinfə getməli idim. Lakin 4-cü sinifdə oxumağı bacarmadım. Çünki rus dilinin tədrisi rayon məktəblərində 4-cü sinifdən, Bakıda isə 3-cü sinifdən başlanırdı.

Rus dilini qətiyyənlə bilmədiyimə görə yenidən 3-cü sinifdə oxumalı oldum.

Bakıya, bu şəhərin yoxsul təbiətinə və iqliminə uzun müddət uyuma bilmirdim. Atam bir müddət ipək fabrikində fəhlə işləyəndən sonra xəstələndi, işini dəyişdi, uzun müddət Bakı restoranlarında çayçı və aşpaz işlədi. Anam Gülzar savadsız ev qadını idi. Amma çox yaxşı yaddaşı və fantaziyası vardı. Məlum nağılları qəribə əlavələrlə bəzəyər, bəzən də mənə aşılamaq istədiyi tərbiyəyə uyğun özündən ibrətli nağıllar uydurardı. Odu ki, anamın danışdığı nağıllar başqalarının danışdığı eyni nağıllara bənzəməzdi.

Babam, atam və əmilərim tamam savadsız idilər. Təkcə böyük əmim Əliəşrəf bir neçə il ruhani məktəbində oxuduğundan yazı-pozu bilirdi. Məndən böyük qardaşım nəslimizin ilk savadlısı sayılırdı.

1942-ci ildə orta məktəbi bitirib S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsinə daxil oldum. İlk şeirlərimi hələ orta məktəbdə oxuduğum zamanlar yazmışdım. Əlbəttə, uşaq həvəsindən doğan bu yazıların heç bir bədii əhəmiyyəti yox idi. Universitetin nəzdində o zamanın görkəmli yazıçısı, professor Mir Cəlalın rəhbərliyi ilə təşkil olunmuş ədəbiyyat dərnişini sənət aləmində müəyyən bir cığıra düşməyimdə böyük rol oynadı.

O zamankı Azərbaycan şərinə tərənnüm üsulu - obyektə birbaşa ritorik müraciət əsas idi. Predmetsiz tərənnüm üsulu ilə yazılan şeirlərə qanadlı sözlər, konkret bir məzmun ifadə etməyən trafenet deyimlər və sürtük qafiyələr

hakim idi. O zaman ədəbiyyata yenidən gəlmiş yaşlılarım A.Babayev, N.Gəncəli, N.Xəzri, Qabil, H.Hüseynzadə kimi gənc şairlər bu şablondan uzaqlaşmağa, fikri və hissi konkret detallarla ifadə etməyə çalışırdılar. Bu təşəbbüsdə həmin şairlərin yaratdığı - "Mənəm" (N.Gəncəli), "Gümüş sərv" (N.Xəzri), "Çinar" (A.Babayev), "Qara şanı" (Qabil) və mənim "Yaşıl çəmən, ağac altı" - şeirlər poeziyada yeni bir addım idi. O zaman bu şeirlər S.Vurğunun və Mehdi Hüseynin diqqətini cəlb etmiş və bu barədə fikirlərini söyləmişdilər. 1945-ci ildə Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının sədri vəzifəsində çalışan S.Vurğunun zamanəti ilə məni həmin ilin fevral ayında SSRİ Yazıçılar İttifaqının üzvlüyünə qəbul etdilər.

1949-cu ildə "Mənim dostlarım" adlı ilk kitabım, 1950-ci ildə isə "Bahar" adlı ikinci kitabım nəşr olundu.

1947-ci ildə universiteti qurtarıb aspiranturaya qəbul olundum. Mən hələ uşaqlıqdan S.Vurğunun şeirlərini sevmiş və yaradıcılığa da böyük ustadın təsiri ilə başlamışam. Bu sevgi məni həm bir şair kimi, həm də tədqiqatçı kimi ömürlük S.Vurğuna, onun əvəzsiz yaradıcılığına bağladı. Belə ki, 1951-ci ildə "S.Vurğunun lirikası" mövzusunda namizədlik, 1964-cü ildə isə "S.Vurğunun yaradıcılıq yolu" mövzusunda doktorluq dissertasiyalarını müdafiə etdim.

1950-ci ildən bu günə kimi Azərbaycan Dövlət Universitetində müəllim, dosent və professor vəzifələrində çalışıram.

Oxucularımla görüşlərimdə tez-tez məndən soruşurlar: "Müəllimlik yaradıcılığınıza mane

* Şair 1980-ci illərdə yazdığı avtobioqrafiyasını professor Teymur Əhmədova təqdim etmişdir

olurmu?" "Yox" cavabını verirəm. Ona görə ki, əvvəla, gənclərlə bir yerdə olmaq, onların istək və arzularını bilmək və bu arzularla yaşamaq, gənclik duyğuları ilə nəfəs almaq məni həyata bağlayır, ilhamımı hər gün təzələyir. Gənclik həyatı tükənməz ilham qaynağıdır. İkinci tərəfdən, yazıçılıqla bərabər, müəllimliyin də ilkin vəzifəsi insanlarda gözəl duyğular oyatmaq, onları böyük fikirlərin arxasınca qanadlandırmaq deyilmi? Beləliklə, mənim şairliyimlə müəllimliyim bir nöqtədə birləşir, eyni hədəfə yönəlir, eyni məqsədə xidmət edir. Bunlardan başqa, Çexovun "Həkimlik arvadım, yazıçılıqsa sevgilimdir" müddəasını da bura əlavə etsək, mənim sənətimlə vəzifəmin hansı mənada bir yerə sığdığı aydınlaşar. Mən tələbələrin həyatından bəhs etdiyim "Qiymət" poemamın proloqunda bu məsələyə münasibətimi belə bildirmişəm:

Yarıya bölünür günüm, saatım,
Vaxt mənim sərvətim, mənim varımdır.
Müəllimlik - mənim günüm, həyatım,
Şairlik - ən uca duyğularımdır.

Ədəbiyyatımızın bu və ya digər məsələlərinə, problemlərinə, həmçinin yeni yaranan şeir və nəsr əsərlərinə dair məqalələrimdə əsasən öz yaradıcılıq laboratoriyama istinad edərək ədəbiyyat və sənət haqqında fikir və düşüncələrimi əks etdirməyə çalışıram.

Haqqımda yazan tədqiqatçılar məni, ümumiyyətlə, ənənəyə bağlı bir şair hesab edirlər. Eyni rəngli inkubator cücələrindən başqa dünyada ənənəsiz heç nə yoxdur. Eyni rəng isə

sənətin düşmənidir. Sənət və ədəbiyyat əlvanlıq, müxtəliflik sevir. Yeni rənglər, çalarlar axtarır. Yazıb-yaradan yüzlərlə şair əgər eyni rəng və eyni intonasiyada yazsaydı, bu qədər şairə ehtiyac olardımı? Bununla yanaşı, ənənə heç vaxt yalnız bir rəngin, bir səsin müdafiəsi demək deyil. Ənənə kökə sədaqətdir. Ağacın varlığı üçün kök nə qədər vacibdirsə, sənət üçün də ənənə bir o qədər gərəklidir. Bəs onda novatorluq nədir? Mən novatorluğu kökə bağlanıb, torpaqdan qidalanıb yeni, təkrarsız şaxələr, budaqlar atmaqda görürəm. Novatorluğu fikrin, hissini təzəliyində, müasirliyində axtarmaq lazımdır. Əgər fikir, hiss yenidirsə, yəni bu günün havasından, iqlimindən doğubsa, həmin yeni hiss, yeni fikir özü ilə yeni forma gətirəcək. Bunun üçün baş sındırıb yeni formalar axtarmaq lazım deyil. Belə forma axtarışı qış vaxtı elektrik peçinin istisilə yetişdirilən parnik tərəvəzinə bənzər. Zahirən hər şey öz yerindədir, amma parnik tərəvəzinin dadı al günəşin istisilə yetişən təbii tərəvəzin dadını verərmimi?

Şair özünü, fikrini, hissini təzələməyi, günün havasında çimdirməyi, yəni müasirlərini fikir və duyğuları ilə yaşatmağı bacararsa, şeirlərinin müasir və yeni olacağı, oxucunun qəlbinə yol tapacağı labüddür. Bir sözlə, novatorluğu qarşısına məqsəd qoyan şairin novator olacağına inanmıram. Sənət aləmində yenilik şüarı ilə meydana çıxanlar əksərən yeniliyi kənarda axtarır, öz milli ənənəsini bəyənmir, kökünə, şirə çəkdiyi torpağa dodaq büzüür. Qərribə burasıdır ki, belələri yeniliyi özgəni yamsılamaqda görür. Bu barədə mən "Nənəmin xalçası" adlı bir hekayə də yazmışdım:

Azərbaycanlı bir rəssam sənətdə yenilik eləməyə çox çalışır, lakin bir şey çıxmır. Bir gün onun əlinə fransız rəssamının bir şəkli keçir. Şəkil çox xoşuna gəlir. Rəssam fransız rəssamının təsiri ilə yeni əsərlər yaradır. Bu əsərlər çox bəyənilir. Təqdirdən sonra rəssam vicdan əzabı çəkir və nəhayət, fransız rəssamına məktub yazır, ona ondan öyrəndiyini bildirir. Fransız rəssamı isə cavabında bizim rəssama yazır ki, Azərbaycanın filan kəndində toxunan xalçalar onu çox maraqlandırır və onun sənəti Azərbaycan xalçaçılığı üzərində qurulmuşdur. Demək, azərbaycanlı rəssam nənəsinin toxuduğu xalçalara biganə qalmış, orijinallığı, novatorluğu onun xalqının sənətindən öyrənən fransızdan öyrənməli olmuşdur.

Biz bəzən yeniliyi özümüzədən öyrənmək əvəzinə, bizdən öyrənən özgedən əxz edirik.

Yaz ilham deyəni, ürək deyəni,
Yol özü dolanıb tapacaq səni.
Qəlbini, beynini nahaq yorma sən,
Amandır, özündən yol uydurma sən.
Yenilik xətrinə yazmaqdan saqın,
İlhamdır yaradan sənəti, şəri.
Yağmaq xatirinə yağın yağışın
Nə bağa xeyri var, nə dağa xeyri,
Qəlbinə, hissənə daim arxalan.
Bir də... əlvan səslə illərimizə
Köhnə söz deməmiş ilham heç zaman,
Hər qəlbin öz sözü təzədir bizə,
Nəsənsə özün ol, təzəsən onda,
Sən köhnə olursan yamsılayanda.

Məqsəd günün duyğuları ilə yaşamaq, müasirlərin fikir və duyğularını əks etdirmək olmalıdır. Bu duyğuların ifadə forması isə məqsəd deyil, vasitədir. Daha doğrusu, sənətdə ifadə forması - daşıma vasitəsidir, yəni nəqliyyatdır. Eyni yükü yola görə gedən (relslə) qatarla da daşıya bilərsən, yolu kəsə gedən təyyarə ilə də. Yüke görə nəqliyyat vasitəsi seçildiyi kimi, məzmunu görə də forma - ifadə vasitəsi seçilir. Forma məzmunu deyil, məzmunun formanı yaradır.

Yaradıcılığım boyu mən əvvəlcədən heç vaxt forma barədə ayrıca düşünüb-daşınmamışam, məni yerimdən tərpədən fikir və duyğuların özləri müəyyən bir axar yaratdıqdan sonra qələmə sarılmışam. Forma fikrimə dar gəlməyib, fikrin, məzmunun havası elə bir axar yaradıb ki, forma öz-özünə məzmunun boyuna biçilib, mən forma qəlibində istədiyimi deyə bilmmişəm. Lakin mənim istədiyimin oxucunun istəyinə nə dərəcədə çevrildiyini isə deyə bilmərəm. Ancaq forma nə qədər məhdud olsa, şair ifadəni o qədər yığcam və lakonik deməyə məcbur olur, artıq söz işlənmir. Götürək qoşmaları. Aşıq qoşmanın məhdud forma qəlibi içərisində fikri son dərəcə dəqiq və yığcam deyir. Qoşmada sözlər bir-birinin içinə şəbəkə taxtaları kimi geydirilir. Bir sözü belə yerindən dəbərtmək olmur.

Ayrılıqımı çəkmiş, boynunu əyridir,
Heç yerdə görmədim düz bənövşəni.

Bu beytdə, söz bir yana qalsın, vergülü, intonasiyanı da dəyişdirmək, başqa yerə keçirmək mümkün deyildir.

Bu müddət ərzində ana dilində qırxdan artıq, rus dilində 12, erməni dilində 2, özbək dilində 2, türk dilində 3, alman dilində 1 kitabım çap olunmuşdur.

1965-ci ildən bu günə qədər Azərbaycan Dövlət Akademik Dram Teatrında "Vicdan", "İkinci səs", "Yağışdan sonra", "Yollara iz düşür", "Fəryad" adlı mənzum və mənsur pyeslərim oynanmışdır. Həmin pyeslərdən bəziləri erməni, türkmən və özbək dillərində də tamaşaya qoyulmuşdur.

1960-cı ildən bu günə qədər həm turist, həm də nümayəndə kimi müxtəlif vaxtlarda İraq, Mərakeş, Yunanıstan, İtaliya, Türkiyə, Qərbi Almaniya, İngiltərə, Portuqaliya, Livan, Misir və sair ölkələrdə olmuş, bu ölkələrdəki müşahidələrim əsasında məqalə və şeir silsilələri yazmışam.

Dünya və SSRİ xalqları poeziyasının xoşuma gələn, məni bir şair kimi həyəcanlandıran nümunələrini dilimizə çevirmişəm. Bu tərcümələrimi 1982-ci ildə "Hər çiçəkdən bir ləçək" adı altında kitab halında çap etdirmişəm.

Sənət yollarındakı çoxsaylı gör-götürümə söykənib deyə bilərəm ki, bir insan kimi duyub həyəcanlandığım mövzularda yazarkən uğur qazanmışam, duymadan uydurduğum mövzulara üz tutarkən dilim topuq çalıb, şerim kəsərsiz olub, doğulduğu gün qocalıb.

O yazılarımı ki sevgim və ya nifrətim yazdırıb, onlar ürəklərə yol tapıb, bir könülün odunu min könülə daşıyıb. Nədir sevgi? Nədir nifrət? Qəlbın təlatümü, hisslərin tufanı, ağılı üsyanı!..Sevmədən sevgidən necə yazmaq olar? Son 30 il ərzində mənim silsilə təşkil edən məhəbbət

lirikam həm də həyat və zaman haqqında fəlsəfi düşüncələrim, daxili izzətlərimdir. Mən bu şeirlərdə daha çox özüməm. Çünki burda daha çox səmimiyyətim. Səmimiyyət isə ədəbiyyatın və sənətin çarpan ürəyi, şah damarıdır.

Bu şeirlərimənim qəlbimintərcümeyi-halıdır. Mənim sevgim sevmək ehtiyacından yarandığına görə bu ehtiyacın ömrümün sonuna qədər məni yandırır yaşadacağına inanıram. Çünki bu sevgi fitrətdən gəlir. Əgər hədəfin özü də sevgiyə layiq olursa, sevgi aradakı maneə qədər tutar qazanır. Gənclik dövrümdən bu günə qədər yazdığım sevgi şeirlərinin hədəfi eynidir. Şeirlərdəki konkret vəziyyətlərin və halların təsvirindən aydın olur ki, bunların hər biri bir sarsıntının, bir etirazın, bir təlatümün, yaxud bir üsyanın ifadəsidir. Onlarda heç bir uydurma yoxdur. Bu şeirlər hamısı duyğularımdan süzülmüşdür. Şair insan kimi duymalı, şair kimi yazmalıdır. İnsan nə zaman həyatı və dünyanı duymağa başlayır? İzzirab odundan keçəndən sonra...

Oxşadı gözümlü hələ uşaqkən
Ocağın al-əlvan alovu, közü.
Dünyaya gələli, bilmirəm nədən
Nəyə vurulduqsa, yandırdı bizi.
Mən oddan qorxmıdım yanana qədər,
Mən qorxu bilmədim qanana qədər.
Elə ki yandım,
Odlə oynamaqdan qorxdum,
dayandım.

Başlandı qorxu,
Başlandı ehtiyat -
Başlandı həyat.

Həyatı idrak izzirabdan, yanmaqdan keçir. Bu izzirab, bu yangı nifrətə çevriləndə hisslər daha geniş miqyas alır, fərdi hisslər ictimailəşir, vətəndaşlıq duyğuları baş qaldırır.

Yazıcının bioqrafiyası onun əsərlərinin bioqrafiyasıdır. Filan ildə doğuldum, filan ildə filan məktəbi bitirdim, filan ölkələrdə oldum, filan əsərləri yazdım və filan mükafata layiq görüldüm - deyə olan hadisələri səliqə-sahmanla cərgəyə düzmək yazıçı bioqrafiyasının gözqamaşdırıcı paltarıdır. Bu paltarın altında döyünən ürək isə yazıcının yaratdığı və yaranan əsərlərinin xalq qəlbindəki əks-sədasıdır. Klassiklərdən biri çox gözəl demişdir: "Mən əsərlərimi deyil, əsərlərim məni yaratmışdır". Həqiqətən belədir. Yazıçı yaratdıqlarında həm də özünü yaradır. Yazıcının valideynindən aldığı ad və fəmiyyə sənətkar izzadının qüdrətilə yeni məzmun qazanır, simvollaşır. Aleksandr adı və Puşkin fəmiyyəsi şair Puşkinə qədər Rusiyada adi ad və fəmiyyə idi. Şair Puşkin isə bu adi adları öz sənəti ilə parlatdı, simvollaşdırdı. İndi biz bu ad və fəmiyyəni şair Puşkinlə tanıyıırıq.

Bəzi hallarda şairlər valideyn adı ilə kifayətlənmir, özləri özlərinə ləqəb seçir və şair tarixdə bu adla yaşayır. Füzuliyə atası Məhəmməd adı vermişdi. Bu ad bütün Şərqdə ən çox işlənen adi adlardan biridir. Məhəmmədin özünə verdiyi Füzuli ləqəbi isə bütün dünyada yeganə addır. Füzulidən sonra atalar şairin təxəllüsünü övladlarına ad verir. Beləliklə, böyük qüdrət sahibləri öz əməlləri ilə həm özlərini yenidən yaradır, həm də məlum adlara yeni məzmun və

yeni həyat verir, onu parladır.

Ulu dastanımız "Dədə Qorqud"da doğulan uşağa dərhal ad vermirlər. Uşaq böyüyüb bir işin qulpundan yapışandan sonra ona əməlinə, hal-hərəkətinə uyğun ad verirlər. Bu adət, insanın özünü yaratması fikrinin gözəl təsdiqi deyilmi?

Mən yaşamağı - yanib ərimək kimi başa düşürəm. Mənə görə yaşamaq - nəyin nəminəsə yanmaq, ömrü nəyin yolundasa əritmək deməkdir.

Yaşamaq yanmaqdır, yanasan gərək,
Həyatın mənası yalnız ondadır.
Şam əgər yanmırsa, yaşamır demək,
Onun yaşamağı yanmağındadır.

Oxucularımla görüşlərimin birində mənə belə bir sual verildir: "Sizi bədii yaradıcılığa sövq edən səbəb nədir?"

Doğrusu, mən bu barədə heç düşünməmişdim. Lakin elə oradaca "Şərim - imanım mənim" adlı şərim yadıma düşdü. Mən həmin şəri oxumaqla suala cavab verdim. Həqiqətən, bu şeir mənim yaradıcılıq məramnaməmdir. Çünki yaranan, yarananın həqiqətən imanıdır, dinidir, əqidəsidir. Buradan çıxıb deyə bilərəm ki, yaratdığım şeirlər hissimin, fikrimin, əqidəmin ifadəsi olmaqla mənim imanımdır, dinimdir, həyat qayəmdir. Beləliklə də şairin bioqrafiyasını cansız rəqəmlərdə deyil, onun yaratdıqlarında axtarmaq lazımdır.

Hər insanın bioqrafiyası olduğu kimi, yaranan hər şərin də öz yaranma səbəbi və öz bioqrafiyası var. "Şərim - imanım mənim" şərinin yaranmasına səbəb çox sevdiyim böyük türk şairi Behcət Kamal Çağların "İstiyorum" şərinəki "Bir

iman istiyorum uğrunda baş qoyacaq” misrası oldu.

Bütövlükdə çox böyük təsirə malik olan bu şerin misal gətirdiyim misrası ilə razılaşa bilmədim: Necə yəni iman istəyirəm? Bəs hələ bu vaxta qədər imanını tapmamısansa, hələ onu axtarırsansa, sən necə şair ola bilmisən? Məncə, əvvəlcə iman, sonra o iman, o əqidənin ifadəsi olan şeir gəlir. İmansız şeir, şeir ola bilməz.

Demək, mənim üçün şeir, ürəkdə aşırdaşan, çarpazlaşan duyğuların, beynimi gəmirən fikirlərin ifadə vasitəsidir. Bir sözlə, Vətənin və xalqın ağrı-acılarını şəxsi ağrı-acılar kimi öz qəlbində yaşadan bir vətəndaş olmadan Vətənin şairi olmaq mümkün deyil. Bu mənada Sabiri ən böyük ustadım hesab edirəm:

Mənim sevincim belə ürəyimdə gizlənən
Dərdə, qəmə borcludur.
Şerim, şairliyim də
Özümü özləşdirən əqidəmə borcludur.
Şerim - namusum mənim,
Şerim - vicdanım mənim,
Şerim - imanım mənim.

Buna görə də dünyada baş verən irili-xırdalı bütün hadisələrə qəlbimin qapıları açıqdır. O hadisələr qəlbimdən keçib duyğuya, duyğudan keçib şərə çevrilir. Yalnız bunu demək kifayətdir ki, onlarca şerim (“Baş”, “Dan yeri”, “Elm-əxlaq”, “Təbəssüm ordeni”, “Qurbanlıq quzu”, “Sülh mükafatı”, “Neytron bombası”, “Göz, ya qulaq”, “A.Liliyentalın Karterə məktubu”, “Şairləri öldürürlər”, “Tarixin qanunu” və s.) və bir neçə

poemam (“Təzadlar”, “Amerika gözəli”, “Yollar-oğullar”, “Bağışlayın, səhv olub” və s.) adi qəzet xəbərləri əsasında yazılmışdır. Söhbət bu əsərlərin bədii dəyərindən deyil, dünyanın ictimai dərdləri ilə yüklənməkdən və ona səs verməkdən gedir. Bu ümumbəşəri ictimai dərdlər fırtınasında mənim Vətənimin gəmissi də gələcəyə yol gedir. Bütün bu duyğuların, həyəcan və iztirabların nəticəsində “Bir gəmidə səfərdəyik” kitabım yarandı. Beləliklə, öz zamanəsinin və öz Vətəninin oğlu olan bir vətəndaş eyni zamanda dünyanı düşünən bir vətəndaşa çevrilir. Burda ən vacib şərtlərdən biri də vaxtı öz nəbzində döyündürməyi bacarmaqdır:

Öz kökümə güvənməklə
Öz yurdumun, torpağımın övladıyam,
Budaq-budaq qollarımla,
Çalın-çarpaz yollarımla
Atamdan çox, öz çağımın övladıyam.

Hər bir insan özünü inkar edə-edə yaşayır və bu inkarlarda böyüyür. Ömrün pillələrinə baxaq: uşaqlıq, cavanlıq, ahıllıq və qocalıq. Bu bölgü təbiətin fəsilləri ilə nə qədər uyğun gəlir: yaz, yay, payız, qış! Təbiətin fəsilləri də ömrün fəsilləri kimi bir-birinə ziddir. Lakin bəzən təbiətdə yazda yayın, yayda payızın, payızda qışın əlamətlərini gördüyümüz kimi, insan ömründə də uşaqlıqda gəncliyini, ahıllıqda qocalığını, yaxud da tərsinə - qocalıqda cavanlığını yaşamaq istəyənlər tapılır. Təbiətdə bu, bizə qeyri-adi göründüyü kimi, insan ömründə də qeyri-adi görünür, xüsusən əksini götürəndə, yəni qocalığında gəncliyini

yaşamaq arzusu ətrafındakılarda ikrah hissi oyadır. Bu, məsələnin bir tərəfidir. Mənim demək istədiyim tərəfi insanın bioqrafiyasında öz-özünü inkarlardakı tamlıq məsələsidir. Təbiət gecə-gündüzü, ağ-qarası, qış-yayı ilə tam olduğu kimi, insan da inkarı-təsdiqi, yaxşısı-pisi, enişi-yoxuşu, qalxması-enməsi ilə tamdır. Kim öz gəncliyində elədiyi hərəkətə qocalığında gülmür?

Gəncliyimdə bilməməzlik bəlasından
Vallah, elə bilirdim ki,
Bu dünyanı bilirəm mən.
Onda hökm verərdim ki,
Bu yaxşıdır, bu yamandır,
Bu doğrudur, bu yalandır.
...İndi çalar çalasında
Mən ehtiyat məktəbini bitirmişəm.
Zidd qütblər arasında sərhəd olan
hüdudları itirmişəm.
Yaxşıyla pis,
haqla nahaq,
Qarayla ağ arasında dayanmışam.

İnsan kamillik dövründə qarada ağ, ağda qaranı, pisdə yaxşını, yaxşıda pisi görməyə başlayır. “Net xudo bez dobra” atalar sözü də bu müdrikliyin ifadəsidir. Buna görə də yaradıcılığım boyu insanın daxilində baş qaldıran ikiliyi, daxili çəkişmələri və ziddiyyətləri göstərməyə daha çox meyil göstərmişəm. Mən xüsusən poema və dram əsərlərimdə qəhrəmanın kiminləsə mübarizəsini deyil, onun öz içində baş qaldıran duyğu və fikirlərin toqquşmasını göstərməyi vacib sayıram. Mənə görə Otello da, Yaqo da insanın öz içindədir.

Orta məktəbdən mütləqni vərdiş etmişəm. Bircə gün oxumasam, özümü narahat hiss edirəm. Elə bil nəsə çatmır. Daha doğrusu, yeməyinin vaxtı keçən adamın aclıq hissini keçirirəm. İnformasiya aclığı! Beyin də daim qida istəyir. Bu, bəlkə XX əsr adamının xüsusiyyətidir. Klassik rus, dünya və Azərbaycan ədəbiyyatından vaxtilə nəyi oxumuşamsa oxumuşam, indi onları mütləq məqsədlə oxumağa vaxt yoxdur. Yalnız işimlə - yazmaqda olduğum əsərlə və yaxud məqalə ilə bir bağlılıq olanda klassikləri yenidən vərəqləyirəm. Məsələn, “Fəryad” pyesini yazmaq üçün mən Nəsiminin söykəndiyi hürufiliyi, onunla bağlı sufiliyi bilməli idim. Bunun üçün, birinci növbədə, türk qaynaqlarını araşdırmalı oldum. Çünki Nəsimi və onunla bağlı hürufilik bizim ədəbiyyatşünaslığımızda yaxşı öyrənilməmişdir. Mən, ilk növbədə, Cəlaləddin Ruminin “Məsnəvi”sini və bu barədə Türkiyədə kifayət qədər yazılmış elmi kitabları, Şəms Təbrizinin haqqında yazılmış elmi əsərləri, eyni zamanda Yunis İmrə ilə bağlı qaynaqları diqqətlə araşdırdım. Yalnız bundan sonra Nəsimi və onun özünü idrak fəlsəfəsi mənim üçün aydın oldu.

Eləcə də “Muğam” poemasını yazmamışdan əvvəl muğamların təhlilini, köklərini araşdıran bir sıra Şərq qaynaqları ilə tanış oldum.

İlk növbədə gündəlik qəzetləri və aylıq jurnalları oxuyuram (“Kommunist” qəzetindən “Pravda”ya, “Azərbaycan” jurnalından “İnostranaya literatura”ya qədər).

Müasir adam üçün bunlar kifayətdirmi? Əlbəttə, yox! Həyatımda iki dostumun mənə güc-

lülə təsiri olmuşdur. Birincisi, geologiya və mineralogiya elmləri doktoru Xudu Məmmədov, ikincisi, tibb elmləri doktoru Nurəddin Rzayev! Bu iki nəfərin məlumat və maraq dairəsi çox genişdir.

Onlar ədəbiyyatı, sənəti, tarixi və fəlsəfəni dərinədən bilməklə yanaşı, dünyada elə bir elm sahəsi yoxdur ki, onunla maraqlanmasınlar, xüsusilə təbiət elmləri ilə. Onların hər ikisi rus dilindən başqa, ingilis dilini də bilir, dünyanın bir sıra jurnallarını oxuyur, elm aləmində baş verən bütün yeniliklərdən dərhal xəbər tuturlar. Mən Azərbaycan, rus və türk dillərində oxuya bilirəm. Hər üçümüzdə bir xasiyyət var: Oxuduğumuz kitabın kənarına qeydlərimizi etmədən keçinə bilmirik. Eyni kitabı oxuyan üçün bu qeydlər çox maraqlı olur. Həftədə ən azı bir dəfə görüşür, oxuduqlarımız haqda bir-birimizə məlumat verir, həmin xəbərləri təhlil edirik. Mən onların vasitəsilə dünyadakı yeni elmi kəşflərdən, elmi kitablardan xəbər tutur, rus dilində olanları onlardan alıb oxuyuram. Bəzən aramızda mübahisə başlanır. Bu çəkişmələrdə birimiz digərimizə təslim olduğumuz hallar da olur, hər kəsin öz fikrində qaldığı məqamlar da.

Eləcə də üçlükdə baxdığımız tamaşalar, filmlər birlikdə də müzakirə olunur. Mənim hər yeni yazdığım əsərin ilk oxucusu dostlarımdır. Bəzən mənim yeni əsərimi bəyənmir və onu amansızcasına tənqid edirlər. Mən bu barədə çox düşünməli olur, çox götür-qoydan sonra yenidən həmin əsərə qayıdırəm. Onların əsərim haqqında dedikləri proqnoz əksərən düz olur. Çox nadir hallarda yanılırlar.

Mən bir insan kimi özümü dərk edəndən, daxili çəkişmələr içərisində böyümüşəm. Məndə özümə nəzarət çox erkən başlanmışdır. Orta məktəbdə oxuduğum zaman humanitar elmlərdən yüksək qiymətlər alsam da, dəqiq elmləri, xüsusən riyaziyyatı heç cür başa düşməz, orta qiymətdən yuxarı ala bilməzdim. Valideymlərim bunun səbəbini soruşanda, riyaziyyat müəlliminin mənimlə düşüncə dünyasını deyər, bununla da canımı qurtarardım. Bu yalanı o qədər demişdim ki, uydurmama özüm də inanmışdım. Bir gün riyaziyyat müəllimim kömək niyyəti ilə, məni evinə çağırdı. O, evində mənimlə bir müddət məşğul oldu. Yavaş-yavaş riyaziyyatı dərk etməyə başladım. Müəllimin böyük qayğısı, yəni həqiqət və mənim valideynlərə dediyim yalan qəlbimdə qarşı-qarşıya gəldi. İçimdə döyüş başladı. Müəllimim qayğı göstərdikcə, mən onun gözlərinin içinə baxa bilmir, utanırdım. Beləliklə, müəllimin qayğısı və yaxşılığı məni tərk-silah etdi. Xeyirxahlığı ilə mənə həqiqəti dərk etdirən müəllimim könlümə şübhə toxumunu salmaqla mənə yalnız riyaziyyatı deyil, özünə kənardan baxmaq dərslərini də öyrətdi.

Buradan da mən ikiləşməyə - özünü təhlilə, özünü nəzarətə başladım. Bu daxili çəkişmədə insan özünü dərk edir, bu dərkətmə yollarında yetkinləşir.

Bir atalar sözündə deyilir: “Ən güclü pəhləvan öz-özünü yıxmağı bacarandır”. “Kimdir mənim düşmənim” şerimdə deyirəm ki, mənim nöqsanlarımı görənlərin gözlərini öz gözlərimə taxıb özümü kənardan görə bilsəydim,

mən mən olardım. Mənim fikrimcə, insan özü barədə nə qədər böyük fikirdədirsə, o, bir o qədər kiçik adamdır. Həm bədii yaradıcılığında, həm də pedaqoji fəaliyyətimdə həm özümə, həm də başqalarına özünə kənardan baxa bilmək hissini aşılamağa çalışmışam. İnsan bir işi tutmazdan əvvəl bu işin törədcəyi bədbəxtliyi dərk etmək üçün özünü həmin adamın yerində görə bilərsə, dünyada heç bir əyər-əskik qalmaz.

Mənim az-çox qazandığım nailiyyətlərə səbəb vaxt və onun nisbiliyini dərk etməyim olmuşdur. Vaxtı ölçülərə bölən saati insanlar uydurmuşdur. Əslində vaxt yoxdur. Vaxt ölçüsü nisbidir. Bayatıda deyilir: “İl var, bir günə dəyməz, - Gün var, min aya dəyər”. İnsan yaratdığı zaman vaxt onun gözüne görünür, intizar dəqiqələrində isə bir saat bir il qədər uzanır. Ç. Aytmatov demişkən: “İ deng dli tsə dolğşe veka”.

Gecələr işləyirəm. Çünki gecələr özümə, öz qəlbimin çırpıntıları ilə baş-başa verir, özümə ürək söhbəti eləyə bilirəm. Təsədüfi deyil ki, kitablarımdan birinin adı “Özümə söhbət”dir. Mən dincəlməyi, ilin ayrıca ayını və günün ayrıca saatını istirahətə ayırmağı bacarmıram. Mən işləyəndə dincəlirəm. Yaza bilməyəndə, vaxtımı xırda qayğılara sərf edəndə özümü pis hiss edir, özümdən acıgım gəlir. İlhamı könüllü qul olub işgüzar ovqata köklənəndə gümrahlaşıram, cəmi ağrı-acılar canımdan çıxıb gedir.

İşləmək, özümüzü yandıraraq yaşamaq, boşalaraq dolmaq! Budur yaradıcının həyatı! İnsan həmişə müəyyən vaxt ərzində müəyyən işi görmək istəyir. Bu zaman o, vaxtla yarışır. Bu

yarışda sürətə pənah gətirir. Bəzən sürət də vaxtı qabaqlaya bilmir. “Gözəllik önündə” şerimdə yazıram ki, maşınla getdiyim zaman gözəl bir dağ mənzərəsi ilə qarşılaşıram. Şoferdən xahiş edirəm ki, maşını saxlasın. Bir neçə dəqiqə dağ mənzərəsinin gözəlliyinə dalandan sonra şoferə deyirəm:

İndi sür, yüzlə yox, minlə də sürsən,
Vaxtı qabaqlaya bilməyəcəksən.
Ancaq o anda, -
Gözəllik önündə fikrə dalanda
Vaxtı bir anlığa biz qabaqladıq,
Onda maşını yox, vaxtı saxladıq.

Ölçüyə gələn vaxt maddidir. Vaxt ölçüdəndən çıxanda o, mənəviyyətə, ruha, gözəlliyə çevrilir. Çünki burada vaxt da insan kimi donur, heykəlləşir. Klassiklərin də yaratdıqları ona görə ölümsüzdür ki, sənətin qeyri-adiliyi onlara sərf olunan vaxtı əbədləşdirmişdir.

Ömrüm boyu vaxtdan qiymətli və ona tay olan bir şey tanımamışam. Çünki gəncliyimdən məqsədyönlü olmuş, vaxtın qədrini bilmişəm. Yaddaşım o qədər də yaxşı deyil. Buna görə də gəncliyimdən görəcəyim işlərin siyahısını tutmaq, onları vaxtın çərçivəsində həyata keçirmək adətimdir. Verdiyim sözə dəqiq olduğum kimi, başqalarından da eyni dəqiqliyi tələb etmişəm.

Azərbaycan SSR Ali Sovetinin deputatı kimi tez-tez seçicilərimlə görüşür, onların tapşırıqlarını yerinə yetirməyə çalışıram. Hər gün onlarca məktub alıram. Bu məktubların bir qisminə mənə şair kimi deyil, deputat kimi üz tutulur,

istək və arzular bildirilir. Əlbəttə, bu məktubları cavabsız qoymaq mümkün deyil. Vaxtımın müəyyən hissəsi də buna gedir.

1981-ci ildə SSRİ yazıçılarının VII qurultayında SSRİ Yazıçılar İttifaqı İdarə heyətinin, həmçinin Azərbaycan Yazıçılar İttifaqı İdarə heyətinin üzvü, Azərbaycan Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü, Azərbaycan KP Bakı şəhər Komitəsinin üzvü, X və XI çağırışlarda Azərbaycan SSR Ali Sovetinin deputatı seçilmişəm.

Azərbaycan SSR-in əməkdar incəsənət xadimi, Azərbaycanın xalq şairi, 1976-cı ildə “Leninlə söhbət” və “Muğam” poemalarına görə respublika, 1984-cü ildə isə “Bir gəminin yolçusuyuq” şeirlər kitabına görə SSRİ Dövlət mükafatlarına layiq görülmüş, “Oktyabr İnqilabı” və “Qırmızı Əmək Bayrağı” ordenləri ilə təltif olunmuşam.

Bu adlar, bu titullar doğrudanmı yüksəlişin göstəricisidir? Enməyin bir növü də qalxmaq deyilmi? Bəzən böyük şöhrət sahibləri şöhrətin kölgəsində xumarlanıb yatmamışlarmı? Bu, çox təhlükəli yuxudur. Sənətkar özünü bu razılıq yuxusundan ayıltmağı bacarmalıdır.

İnsan qarşısına qoyduğu məqsədə və bütün arzularına tam nail ola bilməz. Bir şerimdə yazıram ki:

Ürəkdəki arzular əməllərdən əzəldir,
Eləmək istədiyim mənim elədiyimdən
Həm çox, həm də gözəldir.
Eləysə... nekroloqa ömür tam olsun deyə
Əməllərlə bərabər ən gözəl arzular da
Niyə yazılmır, niyə?

Bəxtiyar VAHABZADƏ

Bəxtiyar Vahabzadə şəxsiyyəti və yaradıcılığı ilə xalqın milli təfəkkürünün formalaşmasına xidmət etmiş, onu milli dirçəlişə səsləmiş, istiqlaliyyət uğrunda mübarizədə əvəzsiz rol oynamışdır. O, hər zaman azadlıq carçısı olmuş, ən çətin anlarda belə güc və silah qarşısında baş əyməmiş, əqidəsindən dönməyən şair, mübariz millət vəkili, yorulmaz ictimai xadim kimi xalqın müdafiəsinə qalxmışdır.

Heydər Əliyev

Azərbaycan Respublikasının Ümummilli Lideri

Bəxtiyar Vahabzadənin ədəbi yaradıcılığı bütün türk dünyasının mənəvi birliyi və yüksəlişi ilə yaxından əlaqəlidir. Odur ki, onu sadəcə, Azərbaycan qardaşlarımızın deyil, çağdaş türk dünyasının qələm ustası olaraq salamlayıram.

Süleyman Dəmirəl
Türkiyə Respublikasının 9-cu prezidenti

Nəsimi personaj kimi pyesdə birbaşa iştirak etməsə də, Nəsiminin üsyankar ruhu, onun məsləki hadisələrin gözə görünməyən iştirakçısına və qəhrəmanına çevrilir. Yüksək səviyyəli dramaturji təcəssümü ilə seçilən bu əsər B.Vahabzadənin böyük istedadını və sənətkarlığını təsdiq edir.

L.N.Qumilyov
alim, Rusiya

Bəxtiyar Vahabzadə... fitri şairlik istedadı sayəsində hələ gənc yaşlarından oxucuların sevməyə başladığı, həmişə diqqətlə izlədiyi və böyük ümid bəslədiyi xoşbəxt sənətkarlardandır... Vahabzadə bu sözün ən yaxşı mənasında narahat şairdir... B.Vahabzadənin qəhrəmanı ilə özü arasında ziddiyyət yoxdur.

Mehdi Hüseyn
Xalq yazıçısı

Həqiqi sənətkar... bəzən od tutub yanır, bəzən Prometey kimi üsyankar, bəzən məsum uşaq kimi kövrək olur və bu zamanlar da onun Lirası insanın qəlbini sarsıdan, ruhi aləmini təlatümə gətirən ülvə bir avazla səslənir. Və biz ona şair deyirik. Bəxtiyar Vahabzadə belə sənətkarlardandır.

İlyas Əfəndiyev
Xalq yazıçısı

Müasir zövqümüzün, bədii zehni təfəkkürümüzün, mənəvi koloritimizin külçələşməsində, gələcəyimizə yadigar verilməsində böyük xidməti olan söz ustalarımızdan biri Bəxtiyar Vahabzadədir.

Tofiq Hacıyev
Akademik

Azadlıq, müstəqillik uğrunda mücadilə zamanımızın böyük sənətkarı Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığının ana xəttini təşkil edir. Əlli ildən çoxdur ki, şair, mütəfəkkir, ictimai xadim, ideoloq Bəxtiyar Vahabzadə milli azadlığın poetik tarixini yaradır. Həmin tarixin son beş illik mərhələsinin sosial-psixoloji həyəcanları da ən mükəmməl şəkildə birinci növbədə Vahabzadənin ehtiraslı poeziyasında əsk olunur. Bəxtiyarın zamanla, milli ekoloji mühitlə nəfəs alan təbiətən üsyankar qəhrəmanı özünün kim olduğunu bütün etnik-fizioloji aydınlığı ilə yaxşı bilir.

Nizami Cəfərov
AMEA-nın müxbir üzvü, Milli Məclisin deputatı

Mənim fikrimcə, Bəxtiyarı xalqa və oxucularına sevdiren cəhətlərdən ən başlıcası şeirlərindəki vətəndaşlıq hissinin güclü olmasıdır... Bəxtiyar xalqının, vətənin sevgisini, qayğını qazanmış bir şairdir. Bu isə yaradıcı insan üçün ən böyük bir səadətdir.

Balaş Azəroğlu
Xalq şairi

Vətənin tale xəritəsi B.Vahabzadə əsərlərində bəzi tarix və coğrafiya kitablarından daha dolğun əks olunub. B.Vahabzadə şəri sonrakı nəsillərə vətəndaş olması, sözü üzə şax deməyi, həqiqəti cəsarətlə söyləməyi öyrədib... B.Vahabzadə poeziyası özü oxucusuna yalana nifrəti, həqiqətə məhəbbəti tərbiyə edir.

Məmməd Aslan
şair

B.Vahabzadə ənənəyə sadıq şairdir. B.Vahabzadə poeziyasında vəzn və qafiyədən çox ustalıqla istifadə olunur. Onun şerini oxuyarkən insan səs ahənginin necə ustalıqla dəyişdiyini hiss edir. B.Vahabzadə poeziyası şerin mənə və mündəricəsinə uyğun ucalıq duyğusu təlqin edən bir söz sehidir.

Mehmet Kaplan
Professor, Türkiyə

Bir insanın öz xalqını və öz doğma dilini dəlicəsinə sevə bilmək qabiliyyətini mən B.Vahabzadədən öyrəndim... B.Vahabzadə realist şairdir. Dolaşq və müəmmalı ifadələr, aydın olmayan tərkiblər və əllaməçilik onun sənətinə yaddır.

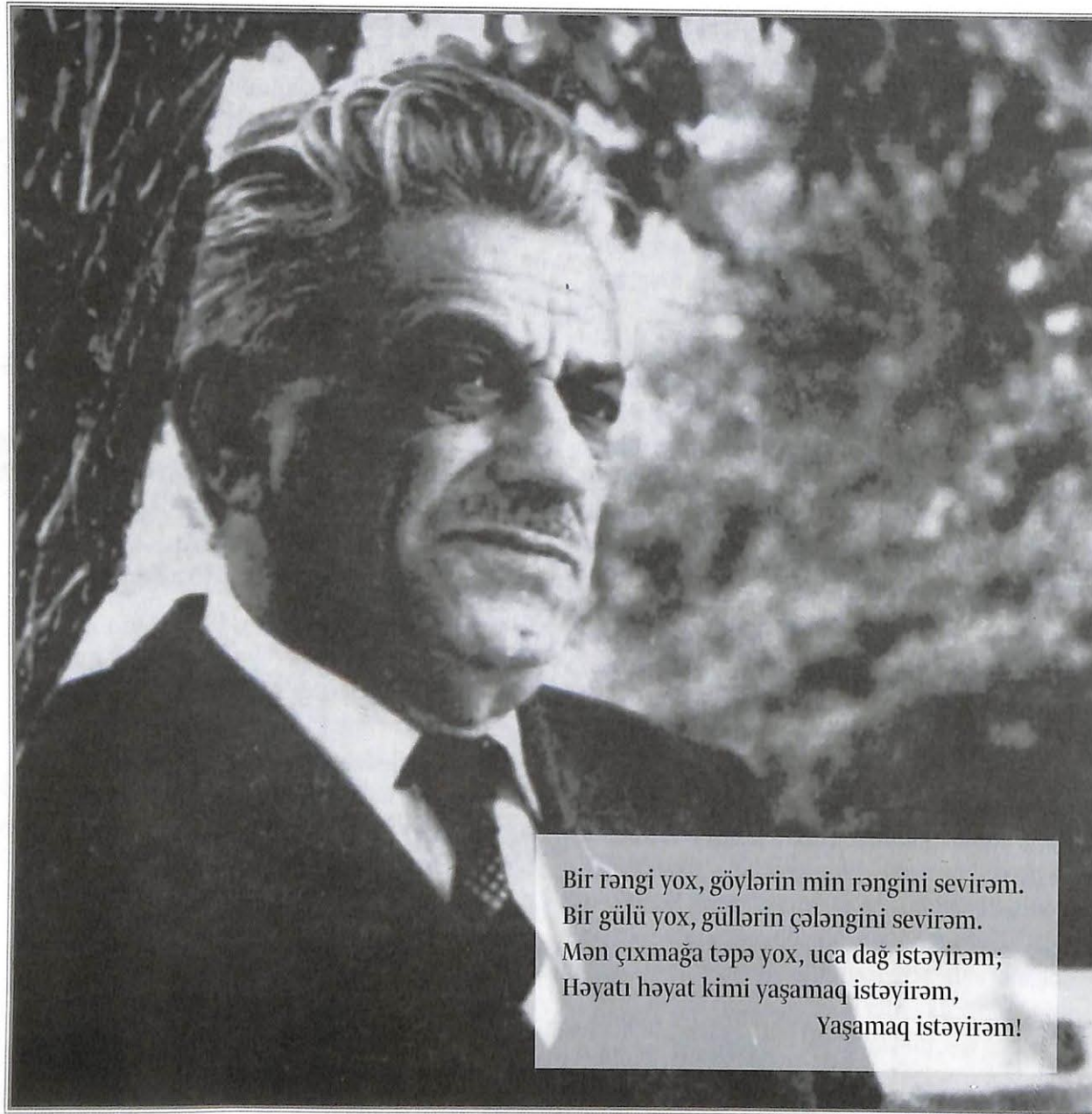
Əhməd Şmide
şərqşünas, Almaniya

Başqaları üçün bəlkə də şeir mövzusu olmayan mövzular, görüşlər və fikirlər onun şair nəfəsi ilə şeirə çevrilə bilir. Bir sözlə, o şeirlə düşünən sənətkardır. Oxucusunu da qələmə aldığı mövzuda özü kimi düşünməyə vadar edə bilir... Bu qüdrətli Azərbaycan şairi türk oxucuları üçün də əzizdir. O, Türkiyədə də sevilir və oxunur.

Yavuz Akpınar
Professor, Türkiyə

Bəxtiyar Vahabzadə fəlsəfi fikirlərini şeir dili ilə ifadə edən nadir şairlərdəndir. Onun fikirləri bəşəri, lakin duyğuları millidir. Mən onu "Gülüstan" poeması ilə tanımağa başlamışam. "Gülüstan" poeması ... ayrılmışları birləşməyə çağıran bir manifest kimidir., bölünən və kökündən ayrılan bir xalqın etiraz qışqırtılarıdır.

Doktor Cavad Heyət
Professor

Bir rəngi yox, göylərin min rəngini sevirəm.
 Bir gülü yox, güllərin çələngini sevirəm.
 Mən çıxmağa təpə yox, uca dağ istəyirəm;
 Həyatı həyat kimi yaşamaq istəyirəm,
 Yaşamaq istəyirəm!

XATİRƏ VƏ TƏƏSSÜRATLARDA

MEHDİ HÜSEYN

XALQ YAZIÇISI

İlyas Əfəndiyev, Mehdi Hüseyn və
Bəxtiyar Vahabzadə

Narahat şair

Bədii sənət aləminə ayaq basdığı ilk günlərdən xalqın məhəbbətini qazanmaq hər yazıçıya müyəssər olan bir səadət deyildir. Bu məcmuənin müəllifi Bəxtiyar Vahabzadə

özünün fitri şairlik istedadı sayəsində hələ gənc yaşlarından oxucuların sevməyə başladığı, həmişə diqqətlə izlədiyi və böyük ümid bəslədiyi xoşbəxt sənətkarlardandır. Mən onun məclislərdə, oxucu konfranslarında, ədəbi gecələrdə gurultulu alqışlarla qarşılandığını, təkrar yeni-yeni şeirlər oxumağa məcbur edildiyini çox görmüşəm. Onun lirik əsərlərini, poemalarını əzbərləyən və ağız dolusu tərifləyən oxuculara da az rast gəlmişəm. Təbii ki, bunlar şairin poeziyada daimi yer tuta bilməsi üçün hələ kafi deyildir. Vahabzadə bunu layiqincə dərk eləyən şairlərimizdəndir. Bu səbəbdən də o, həmişə qızgın axtarışlarla məşğuldur, öz şeirlərini yeni-yeni üslub xüsusiyyətlərilə zənginləşdirir, hər bir əsərində əzəmi dərəcədə müasir və dolğun fikir ifadə etməyə meyl göstərir, ən çox da müasir həyatımızdan doğan vacib və çətin suallara cavab verməyə çalışır. Vahabzadə bu sözün ən yaxşı mənasında narahat şairdir. Elə bil onun yazmaq və yaratmaq eşqi bir dəqiqə belə soyumur. O, həmişə özündən narazıdır, yazdığı və yaratdığı əsərlər onu heç bir zaman kifayətləndirmir. Lakin bu, heç də onun öz istedadına inanmamağının nəticəsi deyildir. Mənə elə gəlir ki, bu çox nəcib xüsusiyyətdir. Onun fikrincə, ən qorxulu düşmən öz-özünə vurulmaqdır. O, dostlarına müraciətlə deyir:

Danışın, qoymayın ki,
Mən özümə vurulum.
Ən qorxulu düşmənin
gələrəm öhdəsindən;
Ancaq özüm özümlə
Bacara bilmirəm mən!
Özüm öz əllərimlə
Bir gün bal içirəmsə,
Bir gün zəhər içirəm.
Mən həyat yollarından
Ayaqlarımla deyil,
Əqidəmlə keçirəm!

Bu sözlərin dərin səmimiyyətinə inanma-
maq çətindir. Vahabzadə eyni fikri - öz-özündən
narazılığını - başqa bir şeirində (Bethovenə həsr
olunmuş «Bircə nəfər» adlı şeirində) təkrar edir:

İlhamın qapısını
Gecə, gündüz o döydü.
Bethoveni bəyənməyən
Bethovenin özüyüdü.

və yaxud:

Bizim sənət dünyanın
Qırıq telli sazıyam.
Bircə ondan razıyam ki,
Özümdən narazıyam.

Bu misralar da, buradakı fikirlər də mənim
xoşuma gəlir. Bizdə çox vaxt hissi şeirlərə üstün-
lük verirlər və belə deyirlər ki, guya çoxlu fikir şeirə
pis mənada rəşadət gətirir. Mən bu iddianın
tamam əleyhinəyəm. Şairin daxili inamla söylədiyi
dəyərli fikirdən və ya hikmətli sözdən əsərə heç

vaxt ziyan gəlməz və ümumiyyətlə, tutarlı deyilən
hər sözü və ya hər aforizmi o dəqiqə rəşadət
adlandırmaq və poeziyadan kənara atmaq, bədii
ədəbiyyatdan tələb olunan rəngarəngliyə zidd
getmək deməkdir. Biz həm nəsrə, həm də şeir-
də nəsihət və moizə səciyyəsi daşıyan didaktiz-
min əleyhinə olsaq da, insanlarla və hadisələrlə
bağlı müəyyən bir nəticə və ümumiləşmə kimi
səslənən mənalı fikirlərin əleyhinə ola bilmərik.
Belə fikirlər şərin təsir gücünü yalnız artırır bilər
və fikrə müəyyən dərəcədə üstünlük vermək, heç
də hissdən məhrum olmaq deyildir.

Vahabzadənin milli şeir dühamız Füzuliyə
həsr olunmuş «Şəbi-hicran» poemasından
aşağıdakı misraları yada salmaq istərdim:

Ağladın, yayıldı səsin hər yana,
Bülbül bağçalarda ötdü, dedilər.
Gələndə Məhəmməd gəldin cahana,
Gedəndə Füzuli getdi, dedilər.

Buradakı sözaltı məna aydındır. Əgər həqiqi
sənət eşqilə yaratmağa başlamısan, öz istedadın
və gərgin zəhmətin sayəsində əbədi şöhrət
qazanmışsan. Bu, görünür, Vahabzadənin də bir
şair kimi həyat devizidir. İnsan fikrinin və insan
zəhmətinin nələrə qadir olduğunu da o, çox gözəl
bilir:

Allah deyə-deyə min il, milyon il,
Dikildi insanın gözü göylərə.
Əvvəlcə xəyalı gəzdi səmanı,
Hələ getməsə də özü göylərə.
Yazdı zəkasının təntənəsini
İnsan ayağının izi göylərə.

Demə, Allahımız zəhmətimizmiş,
Ucaltdı torpaqdan bizi göylərə.

İnsan, onun zəka və qüdrətinə sonsuz inam,
ümumiyyətlə, bizim ədəbiyyatımızın ən gözəl
xüsusiyyətidir.

Mən Vahabzadənin bütün əsərlərində, o
cümlədən bu məcmuəsində toplanmış şeirlərində
bu mühüm tələblərə eyni dərəcədə yaxşı cavab
verdiyini deyə bilmərəm. Amma bir həqiqət də var
ki, onun lirik qəhrəmanı həm sadə, həm də böyük
müasirimizdir. Vahabzadənin bu qəhrəmanı bəzən
son dərəcə adi həyat məsələləri ilə məşğul olur,
təbiətin seyrindən zövq alır, sevir, həyəcan keçirir,
iztirab çəkir, məyus olur. Həyatda müvəffəqiyyət
qazananda isə sevinməyi və qurur hissi duymağı
bacarır. Bu Vahabzadənin qəhrəmanı ilə özü
arasında ziddiyyət yoxdur. O, həmin qəhrəmanı
məhəbbətlə tərənnüm eləyir. Onun işinə,
zəhmətinə və rəşadətinə ilhamlı nəğmələr
qovuşur. Bu şeirlərdəki bədii ümumiləşdirmə
bizi sevindirir. Vahabzadənin ilk kosmonavt
Yuri Qaqarinə həsr olunmuş şeirini oxuyanda, elə
bil tək bir şəxsin yox, ümumiyyətlə, insanın
rəşadətindən, insanın gözəlliyindən və böyük-
lüyündən söhbət gedir... Vahabzadə də humanizm
duyguları ilə vətənpərvərlik qururu birləşir, həm
də çox təbii və səmimi birləşir.

Şairin başqa xalqlara həsr olunmuş
şeirlərində də, poemalarında da eyni humanizm
duygularının tərənnümünü görürük.

Bu məcmuədəki «Yollar-oğullar» poeması
qəhrəman əlcəzairilərin azadlıq vuruşmalarına

həsr olunmuşdur. Gərgin dramatik səciyyə
daşıyan bu əsərdə vətəninə sevinən, imperalizmə
nifrət bəsləyən nəcib bir xalqı görürük. Şairin
həm əsas hadisələrin təsvirində, həm də lirik
ricətlərində Əlcəzair xalqına bəslədiyi məhəbbət
çox gözəl ifadə olunmuşdur.

Mən Vahabzadənin ədəbi portretini
yazmıram. Məqsədim onun poeziyasına təhlil
vermək də deyildir.

Mən yalnız onu demək istəyirəm ki,
B.Vahabzadə son dərəcə sürətlə artan, yaradıcılığının
həm mövzu dairəsini genişləndirməyə, həm də
müstəqil bədii üslubunu yaratmağa inadla çalışan
və bunun üçün də get-gedə oxucuların daha da
rəğbətini qazanan görkəmli bir şairdir.

Tənqidçilər, adətən lirik və epik əsərlər
yaradan şairin bu janrlardan hansında daha artıq
müvəffəqiyyət qazandığını təyin eləməyə meyl
göstərirlər. Vahabzadə hər iki janrdan eyni dərəcədə
tələbkardır. Onun yaradıcılığı öz fikri-bədii
istiqaməti etibarilə müasir şeirimizin baş xəttinə
sadiqdir və bu yolda şairi daha böyük nailiyyətlər
gözləyir. Mənim buna heç bir şübhəm yoxdur.

«İnsan və zaman» (Azərnaşr, 1964)
kitabına ön söz.

SÜLEYMAN RƏHİMOV

XALQ YAZIÇISI

Süleyman Rəhimov və
Bəxtiyar Vahabzadə

Şahin qanadlı şair

Bəxtiyar Vahabzadənin 50 yaşı tamam olur. Ancaq sən ona qırıxdan artıq yaş verməzsən. Şairin öz yaşından bunca az görünməyi onun çevik təprənişi, «qayışbaldır» nəslinə mənsub olmağından xəbər verir. Bəxtiyar sözarası zara-fatla mənə deyib ki, Şəkiddə onlara «ətəyinə daş yığanlar» deyirlər. Yəni, nagahani külək bunların nəslindən bir qovazağını qaldırıb aparmanın deyə ehtiyatlı tərpənərlər, çəkirlərini ağırlaşdırmaq üçün ətlərinə yumru-yumru çaylaq daş yığıb küləyin qorxusundan qurtararlar. Bu söhbət məni

tutmuşdu. Mən gülmüşdüm. «Məkkə daşı» - deyə bir əfsanə yazmışdım. Yadımdadır, mən bu əfsanəni Bəxtiyarın özünə oxudum. O güldü, uğunub gedi.

- Xahiş edirəm, çapa verin, - dedi.

Mən isə tərəddüd etdim, dedim:

- Bəxtiyar, mən səni çəkiddə-vəzndə olan şəxsiyyəti qovazaqlaşdırmaq istəmirəm. Səhv etmirəmsə, «Məkkə daşı» iki variantda yazılıbdır. Mənim səliqəsizliyimdən yana, hələ də çap olunmayan əfsanələrimin arasında düşüb qalıbdır. Bu əfsanənin müxtəsər məzmunu belədir: «Dulçusu baba saxsı karxanasına gedəndə öz ətəyinə həmişə yumru-yumru çaylaq daş yığıb gəlir... İşdən sonra yenə də öz girdə-girdə çaylaq daşlarını ətəyinə yığıb qayıdır: baba küləkdən amanda olur. O, öz «daş ehtiyatı»nı əldən qoymur. Bir gün yer-yurd, göy buza çevrilib donan zamanda Dulşucu baba özünə qürrələnir, cüssəli-cəsim bir pəhləvan kimi evindən çıxır və dulusçuxanaya yol alır. Nagahani külək burulğanı başlayır. Babanın ətəyində heç bir «daş ehtiyatı» olmadığından və yer-yurdda olan hər bir daş donub buza bitişdiyindən babanın əli boşda qalır. Külək babanı yerdən üzüb, götürüb gedir. Şəki camaatı qənşərə çıxır. Əllər gözlərin üstünə gəlir, qışqırışma başlayır:

- Ha, babamızı külək apardı, ha!..

- Ha, babanızı burulğan vurub getdi, ha!..

- Ha, babasız yetim qaldınız, ha!..»

Təəssüf, kədər əvəzinə gülüşmə qəsəbəni başına götürür, küncdə-bucaqda qalan qarı-qoca da həyətlərə tökülüşürlər. Kimi uydurur, kimi də görürmü, görmürmü yenə də ayaqlarını yerə döyə-döyə qışırır:

- «Ətəyinə daş yığanların» ulu babası bir yol-luq getdi. Bu vaxt «ətəyinə daş yığanların» hər bir nəfəri öz həyətlərindən ətlərinə daş doldurub meydana çıxır. Onlar döş-döşə dururlar.

- Bizim babamız «uruc» elədi!.

- Haraya, həyana, ha?..

- O, Məkkəyə yön aldı!

- Nəyə görə Məkkəyə yol aldı, ay ətəyinə daş yığanlar?

- O, Məkkə daşını Şəkiyə gətirməyə getdi!

- Mənası nə olsun, indi bu sözün?

- Mənası budur ki, adambaşına bir cüzi pul verib ucuz qiymətə «Hacı» adı alarsınız, daha əmək-əmək pul töküb altı aylıq yolda tökülüb qalmazsınız!»

Bu əfsanəvi söhbət necə meydana gəldi? Yadımdadı, mən 1954-1958-ci illər arasında bizim yazıçılar ittifaqında sədr olduğum zaman cavan-lardan bir biləndər şairi bizim rəyasət heyətinə seçirdik.

Rəyasət heyəti öz sırasına o zaman təqribən 28-30 yaşlı Bəxtiyar Vahabzadəni daxil etməyi məsləhət gördü. Elə o günlərdən də şair mənim ürəyimə yatıbdır. Arada olan yaş fərqinə bax-mayaraq biz dost olduq. Düzünü deyim ki, rəyasət heyətimizə bu cavan, «qayışbaldır» şairin bir səslə üzvlüyə təsdiq olunması çoxumuzu sevindirdi.

Bir dəfə söhbət vaxtı mən Bəxtiyara dedim:

- Bəli, mən sənin kimi cavanların cərgələrimizə gəlməyini, rəyasət heyətində olmağını, ədəbi yaradıcılığın mühüm, işgüzar məsələlərindən hesab edirəm. Mən istəyirəm ki, Səməd Vurğunun yanında ona oxşayan, zahirən

ona bənzəyən, daxilən Səməd Vurğun poeziyasını təcəssüm etdirən bir bala Səməd Vurğun görüm!

- Çox sağ olun, Süleyman müəllim!

- Məsələ «sağ ol»da deyil.

Məsələ istedadları vaxtında üzə çıxarmaqda, gənclərimizin qolundan tutub qaldırmaqdadır.

Bu söhbətin üstündən xeyli ötdü. Bəxtiyar Vahabzadə get-gedə şeir dünyasında şöhrətlənib şahpər açmağa başladı. İndi mən o söhbətin üstündən iyirmi il ötəndən sonra adlı-sanlı, şöhrətli şair Vahabzadəni görüncə ürəkdən fərəhlənirəm, çox şad oluram. Şad oluram ki, biz nə yaxşı öz vaxtında bu çəlimsiz oğlanı - cavan şairi, ağsaqqallar cərgəsinə gətirdik.

O, Səməd Vurğunun daha yaxından, daha tez-tez gördü. Onun şeir haqqında mülahizə və söhbətlərini eşitdi, birbaşa ondan öyrəndi, onun şagirdi olmağa çalışdı, sonra da Səməd Vurğun yaradıcılığından yaza-yaza elmlər doktoru dərəcəsinə çatıb professor oldu. Ancaq mən Bəxtiyarı həmişə şair kimi görmüşəm və görürəm. Nədən ki, Bəxtiyarın bütün fəaliyyətində onun şairliyi birincidir, başdır. Onu alimliyə, dramaturqluğa, nəzəriyyəçiliyə gətirən şairliyi olubdur. Şairliyin qartaq qanadı ona «dulusçu baba»sından xeyli uzaqlara uçmağa ruh veribdir, mənəvi inam veribdir. Deyibdir, uç, bu əfsanəni həqiqətə çevir! Uç, ətəyinə yumru-yumru çaylaq daş qoymadan uç, səmaya qalx, buludlar yar, uç, «şəirin meracı»na get! Ulu baban merac «yolunu» tutub qeybə çəkilsə də, hələ də «Məkkə daşı»nı Şəkiyə gətirib ziyarət mərasimini ucuzlaşdırma bilməsə də, sən şerin ləl-cəvahiratını, daş-qasını həm öz Şəkinə, həm də

bütün Azərbaycana gətirmisən. Sən şeirdə ecazsan, öz ustadın Səməd Vurğun nəfəslisən, sən bizim Səmədimizin ən ləyaqətli şagirdisən.

Məncə, bu gün əlli illiyini bayram etdiyimiz şair Bəxtiyar Vahabzadə, çağdaş Azərbaycan poeziyasının zirvələrində duranlardan biridir. Yenə də öz «qayışbaldırlığı» ilə şeir səmalarını fəth edənlərdən birisidir.

Bəxtiyar şeri onun öz ürəyindən axıb gəlir. Burada təqlid görünmür. Şair ağarmağa başlayan qıvrımlarını qarışdırmır, öz alnını yumruqlayıb durmur, şeri bulaq kimi axıb tökülür. Düzdür, o, «yaradıcılıq əzabları»nı çəkir, ancaq bu əzab fərəhlidir! Görəsən, dünyada «yaradıcı əzab»dan da şirin və bəhrəli nə var?

İnanırsan ki, Bəxtiyar şerinin bulaqları bolluqdadır, bu çeşmələr axa-axa, birləşə-birləşə bütün bir çaya çevrilməkdədir. Bəxtiyar şeri xalqımızın şeriyət çeşmələrindən bəhrələnəməkdədir. Bu şeir hələ daha da gur şələlə kimi çağlayacaqdır. Vaxtilə «çəlimsiz oğlan» kimi görünən bu şair şeir dünyasında çox qüdrətli bir sel olmuşdur. Nə Bəxtiyar, nə də Bəxtiyar şeri mövsümü əlbəsə kimi dəyişməyəcəkdir, onun addımları əbədləşəcəkdir. O, Azərbaycan şerində abidə kimi qalacaqdır. Şair Bəxtiyar bir şeir bəxtiyarı kimi bu gün də bəxtiyardır, sabahına – gələcəyinə öz əlidoluluğu, alnıaçıqlığı ilə bəxtiyardır. Bu gün Bəxtiyarın şeirləri, şeir kitabları dil-dil, əl-əl gəzir.

Bəxtiyarın kitabları çapdan çıxar-çıxmaz alınır. Hər bir oxucu Bəxtiyarı oxumaq istəyir və oxuyur. Oxuyub stol üstündən qırağa qoymur, dönə-dönə oxuyur, əzbərləyir. Məclislərdə Bəxtiyarı

oxucular əzbərdən oxuyurlar. Emin Sabitoğlunun bəstələdiyi «Kəpənək»də nə qədər həzin, mənalı şeriyət vardır. Mərhum dostumuz Sabitin istedadlı oğlu Emin Sabitoğlunun musiqisində «Bəxtiyar kəpənəyi» ilə Bəxtiyar şeri üzvləşib-doğmalaşmışdır.

Bəli, baxın görün, «ətəyinə daş yığanlar» nə yaxşı bir oğlan veriblər! O, «saxsıçı duluçsu» göyə getdi. O qovazaq qocanı küləklər apardı, o, «uruc elədi». Ancaq o, yer üzündə bir nəsil qoydu – bəxtiyarilər nəslı, şair nəslı, dramaturq, alim, müəllim nəslı. Bu nəsil əsərləri saymaqla bitib qurtarmayan şair sülaləsidir. Bu şairlərin, o cümlədən Bəxtiyarın mənə hədiyyə verdiyi şeir kitabları mənim ev kitabxanamın bəzəyidir.

Mən şeri, əsl şeri, xalis şeri oxuyuram, düzünü deyim, oxumaqdan da artıq susuzluq çəkən kimi içirəm. Mən şair olmasam da, şeriyəti, poeziyanı bəşəri musiqi çeşməsi, səadət bulağı, səadət çayı, dənizi, dəryası sayıram!

Qoy Bəxtiyar Vahabzadə öz şair qələmini daha sərrastlatsın, onun ürəyi daim şeir çırpıntıları ilə çırpınsın. Onun şahin şahpərli, qartal qanadlı şeri Yer kürəsinin hər tərəfinə yayılsın.

«Azərbaycan» jurnalı, 1975, N-10.

MİRZƏ İBRAHİMOV

XALQ YAZIÇISI

Mirzə İbrahimov və Bəxtiyar Vahabzadə

Uca fikirlər, coşğun ehtiraslar poeziyası

Bəxtiyar Vahabzadəni poetik təfəkkürün bir zirvəsindən o birinə qaldıran, söz yox ki, hər şeydən əvvəl, onun parlaq istedadıdır. O istedad ki, qırx ilə yaxın bir müddətdə gərgin, ilhamlı əmək arası kəsilmədən onu müşayiət edir; onunla qaynayıb qarışmışdır, onun üzvi bir hissəsidir. Əslinə baxanda, əməyi yaxşı təşkil etmək, əməyi sevmək, əmək çəkməyi bacarmaq, bir sözlə, əmək özü böyük istedadıdır. Bədii yaradıcılıqda bu istedad o zaman parlayır, xoş ətirli meyvələr, güllər

verir ki, o, yaradıcı ürəyin dərinliyində qaynayıb yetişsin, qana qarışsın, qanda yoğrulub ehtirasa çevrilsin. Bəxtiyar Vahabzadənin ildən-ilə artan, kamilləşən, xüsusi gözəllik, dərin fəlsəfi məzmunla parlayan, genişlənən, yeni çalarlar, yeni mənə dolğunluğu, bədii forma rəngarəngliyi kəsb edən yaradıcılığı belə əmək və istedadın rəmzidir.

Lakin bədii yaradıcılığında yüksəkliyə qalxmaq, doğrudan da həqiqi sənət nümunələri yaratmaq üçün də azdır. Əməyin məhsuldar olması, istedadın parlaması və kəsərli, silqətli əsərlər yaratması üçün hər bir yaradıcının, xüsusən insan ehtiraslarını, insanın psixoloji aləmini yığcam, aforistik obrazlarda, metaforalarda canlandırmaq üçün yaranmış şair fikrinin, şair xəyalının dərin və uca mənalar aləmində yaşaması lazımdır. Bu mənalar aləmi, əlbəttə, insanların real və mürəkkəb həyatında formalaşır, ancaq bu real varlığın, canlı həyatın içində yaşayan, onun çətin və mürəkkəb problemlərini, sevinc və kədərini duyan, düşünən, onları özünün həyat məsələsi kimi yaşayan şair mənalar aləminin həqiqi mənzərəsini yarada bilər.

Bəxtiyar Vahabzadə özü belə şairdir. Onun əsərlərində xalqımızın həyatı, idealları, onları düşündürən və doğru cavabını tələb edən çətin, iztirablı məsələlər əks olunur. Onun lirik və epik surətləri namuslu, hünərli əməyi ilə, vətənpərvərliyi, doğru saf təbiəti ilə həyatı, həyat hadisələrini, insanın daxili aləmini bütün ziddiyyətlərilə dərk etməyə çalışan, bununla yanaşı, həqiqət duyğusunu qoruyan, həqiqəti aydın dərk edən cəsarətli qəhrəmanlardır. Bir

sözlə, Bəxtiyarın özü kimi ehtirasla yaşayan, düşünən, mərd, yaradıcı, qeyrətli vətəndaşdır.

Bu sətirləri yazıram və vaxtilə müasir ədəbi yaradıcılığı dərinədən başa düşən ədəbi prosesləri diqqətlə izləyən, həmişə fəal surətdə açıq-açıqına öz fikirlərini söyləyən Mehdi Hüseynin neçə il əvvəl söylədiyi bir söz yadıma düşür: O deyirdi: “Bəxtiyar Vahabzadənin qəhrəmanı ilə özü arasında ziddiyyət yoxdur”. Çox doğru müşahidə olunmuş keyfiyyətdir!

Avropalılarda Muza adlanan şeir pərisi son dərəcə qısqanc bir xanımdır. O, şairin bütün varlığını, qəlbinin bütün hərarətini ona verməyi tələb edir. Eşqi yarımçıq, inamı yarımçıq, ehtirasları sönük şairdən o, birdəfəlik üz döndərir. O, ancaq dağ çayı kimi həmişə axan, təzələnən, gah həzin, ahəngdir, gah çılğın və gurultulu mahnıların ətrafına səs salan, yatanları oyadan, eşqində-inamında dönməz, od ürəkli, narahat şairlərə vurğundur; onların daimi ilhamçısıdır, xanəsinə isidən, ürəyinə sevinc paylayandır.

Bəxtiyar Vahabzadənin ilham pərisi öz vəfalı, sədaqətli sevgilisini yaxşı tapıb. Bu şair bir an rahatlıq bilmir. Onun xəyalı, onun fikri bir an şeirdən, sənətdən ayrılmır. Bütün varlığı ilə şeirə, sənətə bağlıdır, həyatda hər şeyə o, şair gözü ilə baxır. Hər şeyi obrazlı təfəkkürlə qavrayır. Təsədüfi deyildir ki, Bəxtiyar Vahabzadə müasir şerimizdə Azərbaycan dilinin söz oynaqlığını, söz gözəlliyini, dolğunluğunu, şirinliyini saxlayan xalq ədəbiyyatımızın incə, zərif, yaraşqlı, məlahətli söz qurumundan zövqlə, ləyaqətlə, mizan duyğusu ilə istifadə edən və bu keyfiyyətləri müasir həyatın,

müasir təfəkkürün səviyyəsinə uyğun inkişaf etdirən, zənginləşdirən şairlərimizdəndir.

Könül, dolan çöl-obanı,
O dağda gəz, bu dağda gəz;
Leylak olub yer eşincə,
Sən bülbül ol, budaqda gəz.

Hər atəşə, oda yanma,
Sözün haqsa, onu danma;
Manat olub xırdalanma,
Yaqud kimi barmaqda gəz.

Əskik olma xeyir-şərdə,
Güntək görün sən hər yerdə.
Duyğu kimi ürəklərdə,
Nəğmə kimi dodaqda gəz.

Bəxtiyar Vahabzadə şerimizin Füzuli, Vaqif, Sabir, Səməd Vurğun, Aşıq Ələsgər, Şəhriyar bulağından su içmişdir. O, sözü ilə gözəl oynadır, elə parlaq təzadlar yaradır, fikri gözlənilmədən elə döndərir, elə dərinləşdirir və fəlsəfi ümumiləşdirmələr səviyyəsinə elə qaldırır ki, oxuyanda valeh olursan, hədsiz sevinc və mənəvi-estetik ləzzət duyursan. Lakin bu, sadəcə, adi sevinc və ləzzət deyil, fikir və məna ilə doludur, insanı mütləq düşündürür. Budur ölməz Sabirə həsr olunmuş «Ağlar-güləyən» poemasından bir parça:

Yarım burayda qaldı,
Yarım o tayda qaldı;
Toyum burda çalındı,
Yarım o tayda qaldı.
Daha bu əzablara,

Canımda bir tabım yox,
Mən təpədən-dırnağa
Sualam... cavabım yox!

Zaman keçdikcə, ildən-ilə Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılıq üfüqləri, şeirlərinin fikri-fəlsəfi əhatə dairəsi, canlı və forması genişlənir. Bugünkü həyəcanla zamanımızda bəşəriyyətin başının üstünü almış atom fəlakəti təhlükəsi artdığı bir dövrdə onun şeirlərində dramatik notlar ucalır. Bu şeirlərdə insanlarda vəhşi hisslər oyatmağa çalışanlara nifrət var, azad və müstəqil xalqlara, mütərəqqi ideallara məhəbbət var...

Bəxtiyarın son illərdə yazdığı bir sıra əsərlər bütün dünyada yaranmış siyasi ab-hava ilə dərin tellərlə bağlıdır. Bu ab-hava çox təzadlıdır. Bir yandan insan ağılığının misilsiz, ecəzkar elmi-texniki kəşfləri fərah oyadırsa, o biri yandan bütün bəşəriyyəti təhdid edən, yer üzündə diri, canlı hər şeyi məhv etmək qorxusu yaradan kütləvi qırğın vasitələri nifrət doğurur. Bu ziddiyyətli vəziyyətlərlə əlaqədar olaraq şair şəxsiyyətin mənəvi aləmini bədii tədqiqat obyektinə çevirir. Bu tədqiqatın Azərbaycan şairinə xas xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, şairin əsrlərində insana, insan idrakına, onun son qələbəsinə sınılmaz inam əks olunmuşdur.

Şairin bədii təfəkkürü həmişə fəlsəfi ümumiləşdirmələrə meyl edir. O, bir çox əsrlərində bütün bəşəriyyəti düşündürmüş və düşündürən böyük fəlsəfi məsələlərin poetik ifadəsini yaradır. Məlumdur ki, insan tarixinin böhranlı dövrlərində bir sıra ölkələrdə dini fana-

tizm güclənir. İndi bunu biz həm xristianlığın, həm islamın, həm də başqa dinlərin hakim olduğu ölkələrdə müşahidə edirik... Bəxtiyar Vahabzadə yeni şeirlərində orta əsr fanatizmini diriltmək istəyənlərin bu «fəlsəfəsini» puç edir.

Məsələn dahi şairimiz, fikir və əqidə azadlığı uğrunda mübariz qəhrəman Nəsimiyə həsr olunmuş «Fəryad» dramı belə əsərlərdəndir. O, zamanəmizdəki mübarizələrlə səsleşir, insan şəxsiyyətinin əzəmət və ucalığını tərənnüm edir, onun şüurunu mövhumi uydurmalarla qarşı qoyur. «Fəryad» şeirlə yazılmış gözəl fəlsəfi əsərdir. Burada Hüseyn Cavid poeziyasındakı məna dolğunluğunu, fəlsəfi dərinliyi xatırladan səhnələrdən biri iki Nəsiminin dialoqudur ki, əslində, onu Nəsiminin daxili monoloqu adlandırmaq olar. Görün, bu siqlətli epizodda insan çox oynaq və axıcı şeirlə necə ucalara qaldırılır:

Allah! Bilirik, cism deyil, bəs nədir Allah?
Ən yüksək olan haqda, həqiqətdədir Allah!
Dondunsa təkamül və gözəllik qabağında,
Dərk et, bu təəccübdə, bu heyvətdədir Allah!
İnsan nə imiş? Gizlidir insandakı qüdrət,
Hər kəs onu fəhm etməsə, acizdir o, əlbət.
İnsanın əzəl borcudur insanlığı hörmət,
İnsanlığa hörmətdə, ləyaqətdədir Allah!

Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığının püxtələşmiş, fəal dövrünü yaşayır. İnandırmaq ki, o, ədəbiyyatımıza hələ çox qiymətli əsərlər bəxş edəcəkdir. Buna zəmanət verən onun uca hisslərlə döyünən coşğun ürəyi və yazdıqları ilə heç zaman arxayınlaşmayan sənətkar təbiətinin daim

yeniliyə, yeni şairanə kəşflərə meyl edən narahat poetik təfəkkürüdür...

Ümidimizi artıran bir həqiqəti də qeyd etməklə, Bəxtiyarı ürəkdən təbrik edib, sözümü qurtarmaq istəyirəm: əsl qüdrətli sənətkarlar nə qədər yaratsalar da, ən gözəl əsərlərini oxucuya verdikdə də elə düşünülərlər ki, hələ ürəklərini tamam boşaltmayıblar, hələ istədiklərinin hamısını yaratmayıblar. Bu fikri onlara dedirdən dağ çeşməsi kimi tükənməz, qurumaz incilər xəzinəsi olan hərarətli ürəkləridir, coşğun təbiətləridir.

Belə bir ürəklə yazıb-yaradan Bəxtiyarımıza yeni uğurlar arzulayırıq.

«Ədəbiyyat və incəsənət», 1984, 16 noyabr.

NƏBİ XƏZRİ

XALQ ŞAİRİ

Poeziyamız bir ümmandırsa...

Azərbaycan poeziyası bəşər tarixində ən qədim, ən cavan poeziyadır. Onda fikir zənginliyi və müdrikliyi, onda təravət və hərarət, onda coşğunluq və səmimiyyət bütün dünyada məşhurdur. O, uzaq əsrlər arxasından uzaq sabaha gedən poeziyadır. Çünki insani mehribanlıqdan, nəcabətdən doğan poeziya həmişə bəşəri poeziya olmuşdur.

Belə bir sənət tarixində şair olmaq böyük şərəfdir. Xalq şairi çağırılmaq isə ikiqat şərəfdir.

Bəxtiyar Vahabzadə belə sənətkarlarımızdandır. O, hələ rəsmi xalq şairi adı almamışdan da xalqın əziz, sevimli şairi idi. Bəxtiyar Vahabzadəni təbiət şair yaradıb. Poeziya elə bil onunçün, o da poeziya üçün doğulub.

Mən heç cür təsəvvür edə bilmirəm ki, əgər yer üzündə şairlik sənəti olmasaydı, bəxtiyar hansı sənəti seçərdi. Mənə elə gəlir ki, hətta şairlik sənəti olmasaydı da, o, yenə şeir yazacaqdı, bayatı deyəcəkdi, nəğmə qoşacaqdı. Çünki şeir onun daxili aləminin təlatümlü əks-sədası və səmimi inikasıdır.

Həyat hadisələri elə cərəyan edir ki, istədiyin adamla hər gün üz-üzə gələ bilmirsən. Lakin onunla hər gün görüşürsən. Onun təbəssümünü görürsən, səsinə, ürək döyüntülərini eşidirsən. O, sənə ən dərin hisslərini pıçıldayaraq deyir:

Əgər sevirənsə, ayaq səsimdən
Gərək biləsən ki, Bəxtiyar gəlir.

O, sənə həyatın kəsməkeşlərindən keçərək cıllanmış fəlsəfi fikirlərini dönə-dönə yada salır. Sən onun ürək və tale həqiqətini öz doğma həqiqətin kimi qəbul edirsən.

Bircə ondan razıyam ki,
Özümdən narazıyam.

Əgər doğma poeziyamız gür bir ümmandırsa, onun coşğun, çağlar bir damlası Bəxtiyar Vahabzadənin aşib-daşan ürək döyüntüsü və ilhamıdır.

Əgər doğma poeziyamız əzəmətli bir durna qatarıdırsa, o qatarın xoş, müqəddəs nəğməsində B.Vahabzadə könlünün çırpıntıları qüdrətlə səslənir.

O durna qatarı üfüqdən-üfüqə, nəsildən-nəslə qanad açıqca Bəxtiyar ilhamının xalq və vətən tərənlərini də özüylə aparacaq, ürəklərdən-ürəklərə səpəcəkdir.

«Ədəbiyyat və incəsənət» 1985, 23 avqust

RƏSUL RZA

XALQ ŞAİRİ

Rəsul Rza və Bəxtiyar Vahabzadə

Bəxtiyarlıq

Onun adını Bəxtiyar qoydular. Bu bir arzu, bir ümid, bir xoş niyyət idi. Bir insan üçün bəxtiyarlıq nədir? Mal, dövlət, sağlamlıq! – deyərsiniz. Bəlkə də, bu nemətlər insanı müəyyən mənada, müəyyən bir zaman möhlətində bəxtiyar edə bilər, lakin bu köçəri bəxtiyarlıq bu sözün böyük mənasında bəxtiyarlıq olarmı?

Mən belə mümkün bir sual üstündə düşünərkən öz-özümə deyirəm: yox!

Şair Bəxtiyarın bəxtiyarlığı onun qibtə ediləcək dərəcədə böyük olan poetik istedadıdır. Bu yaradıcılıq istedadı ona dərin xalq məhəbbəti qazandırmışdır. Onu vətənin sevimli şairi etmişdir. Belə bir tale səadətdir. Belə bir insan həqiqətən bəxtiyardır.

Onun ilhamlı ürək döyüntüsü ilə keçən yuxusuz gecələri, onun xalqını, Vətənin əsrin çətin yüksəliş yollarında, yürüşdə ilk sıralarda görmək arzusu ilə keçirdiyi nigaranlıq, duyduğu sevinc, keçirdiyi incikli günlər hər kəsə nəsib olmayan bəxtiyarlıqdır.

Qəlbindən qopan duyumlarda, incə deyimlərdə canlanan həqiqi poetik fikirlər minlərlə insanın, müasirlərinin mənəvi aləmini zənginləşdirir – bu, həqiqi bəxtiyarlıq deyilmi? Bu bəxtiyarlıq bir insan, bir vətəndaş, bir nəğməkarın bəxtiyarlığıdır. Mən Bəxtiyarı belə tanımışam, belə duymuşam, belə sevmişəm.

İnanıram ki, o, doğma xalqının poetik illərliyində belə qalacaqdır. Bizi yeni-yeni şeirlərilə sevindirəcəkdir.

«Ədəbiyyat və incəsənət», 1975, 23 avqust.

MİKAYİL ABDULLAYEV

XALQ RƏSSAMI

Bəxtiyarı düşünürəm...

Doğma ədəbiyyatımız gözümüzün önündən gəlib-keçir, öz-özümə deyirəm: ədəbiyyatımızı yaxından və hərarətlə sevən rəssamlardan biri də mənəm. Təəssüflənirəm ki, ürəyim istəyən qədər mütaliə edə bilmirəm. Səbəbi: ədalətsizlik! Zəif görürəm. Belə ki, hələ qırx il bundan əvvəl müəyyən edilmişdir ki, mənim cəmi otuz üç faiz görmə qabiliyyətim var. Heç cür çeşmək də imdadıma çatmır. Hesablaşmıram. Çünki bir gün oxumayanda elə bil nəyi isə itirmişəm. Nə isə...

Bəxtiyarı düşünürəm... Əsl istedad sahibi, gözəl şairimizin ilk şeirlərindən başlayaraq onun bütün yaradıcılıq yolu gəlib gözümün önündə durur. Dərin məna, gözəl məntiq, ürək çırpıntılarıyla dolu bədii-fəlsəfi ümumiləşdirmələr bəxtiyar şerinin özülüdür. Ritorikadan uzaq lirik şeirlər... Onun hər yeni şerini səbirsizliklə gözləyənlərdən biriyəm. Açıqını deyim, şair Bəxtiyar mənə məharətlə mövzu seçən ustad bir rəssamı xatırladır. Bəxtiyarı düşünürəm... «Etiraf» gözümün önündə gəlib durur. Bahadırı görürəm,

hələ on altı il bundan əvvəl bu şəxsin etirafı ilə mən də az-çox məşğul olmuşam. Poemanın proloq və epiloqundan onun obrazını yaratmağa cəhd etmişəm və qərara gəlmişəm ki, hər məqamda Bahadırın çöhrəsini oxucuya göstərmək lazım deyil. Ləyaqətinə görə yox. İstəmişəm oxucunun şəxsi təsəvvürünə mane olmadan ona kömək edim.

Bəxtiyarı düşünürəm... «Şəbi-hicran» gəlib özümün önündə durur. Sinəsində qəmdən lalələr açılan, əməllər, arzular şairi Füzuli bir daha xəyalımda canlanır. Xatırlayıram ki, «Leyli və Məcnun» poemasının bədii tərtibatını elə təzə qurtarmışdım ki, məmnuniyyətlə Bəxtiyarın «Şəbi-hicran»-ı ilə məşğul oldum. Əvvəllər bir-birimizi uzaqdan tanıyırdıqsa, böyük Füzulimiz bizi ədəbi dost etdi. Bu gün Bəxtiyarı – Füzuli yadigarını, nəcib istedad sahibi alim-şairi səmimiyyətlə təbrik edirəm, artıq o, yarıməsrlilik bir ömrü başa çatdırmışdım.

Bəxtiyarı düşünürəm... Əminəm ki, o, hələ bundan sonra da qədirlənən doğma xalqını dəfələrlə sevindirəcəkdir.

Bəxtiyarı düşünürəm...

«Azərbaycan» jurnalı, 1975, N-10

NİYAZI

DİRİJOR, BƏSTƏKAR

Niyazi və Bəxtiyar Vahabzadə

Əziz Bəxtiyar

Bizim müdrik, ağsaçlı ədəbiyyatımız, həyəcanlı, coşqun, son dərəcə lirik gərginliyə malik gözəl musiqimiz kimi, poeziyamız da öz bədii dərinliyi, əqidə və estetik meyarı ilə həmişə Vətənə bağlı olmuş, onunla yaşamış, onun amalı uğrunda çarpışmışdır. Onun iqtidardan qaldığı vaxtları da olmuşdur. Lakin hər dəfə yenidən həyatverici qüvvə toplamış, inkişaf etmiş, gücünü, qüvvətini ana yurdun ətrindən alaraq qürurla mavi göylərə pərvazlanmış, müzəffər – ölməz mahnıları ilə xalqını mədh etmişdir.

Buna görə də təəccüblü deyil ki, poeziyamız heyrat doğuran bir qüvvətlə, əzəmətli çay kimi çiçəkli dərələrdən və çəmənlərdən keçmiş, Yer üzünün sadə, qədərbilən övladlarının qəlbinə yol tapmışdır. Bu şöhrətə görə biz klassik poeziyamıza borcluyuq. Onun qaynağında isə nəhəng, dünya şöhrətli, söz rübabının ustaları Qətran Təbrizi, Nizami Gəncəvi, Xaqani və ülvə, insanpərvər ideyalarının yenilməz carçıları – Nəsimi, Füzuli, Xətai, Vaqif dururlar. Biz Zakirin, Vazehin, Axundovun, Nəvəinin, Seyid Əzim Şirvaninin, Sabirin füsunkar yaradıcılığına borcluyuq. Biz çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatının cəngavərlərinə – C.Cabbarlıya, S.Vurğuna, M.Müşfiqə, S.Rüstəmə, R.Rzaya borcluyuq. Biz istedadlı müasir söz sənətkarlarımıza çox borcluyuq. Onların cərgəsində parlaq istedadla malik dostum Bəxtiyar da vardır.

Bəxtiyarın qəlbindən axıb gələn poeziya mübariz hümanizmi tərənnüm edir.

Bəxtiyar poeziyası mənəvi paklığa malik şöhrətli, əxlaqı saf, mətin və ictimai təkamülə müvəffəq olmuş Vətən oğullarımızın poeziyasıdır.

Bəxtiyar ilhamlı bir aşiqdir. O, şirin sözlü rübabını coşğun sinəsinə basıb «416»dakı misilsiz şücaətlərdən bəhs edir, əbədi Odlar yurdunun oğul-qızlarının alovlu hisslərindən söhbət açır, onların pak məhəbbətinin qüdrətini tərənnüm edir. Bəxtiyar gözəl, xeyirxah məhəbbətin fədaısidir.

Bəxtiyar poeziyası döyüşdür – o, ictimai haqsızlıqla, biganələrlə, şöhrətpərəstlərlə, ikiüzlülərlə, qorxaq və əxlaqı natəmizlərlə döyüşür. Bəxtiyarın zəkali, tutarlı, qaynar, xoşsözlü şəri

gözümüzün qarşısında doğma lövhələr yaradır; başı qarlı Kəpəz, Şahdağı, Savalan, Kürün, Arazın uğultulu qıjovları, Muğanın, Şirvanın il boyu yaşıl donlu, ucsuz-bucaqsız vadiləri vəsf olunur; onun şerində coşğun Xəzər, mavi, zümrüd səma, mehiribən cənub günəşimiz canlanır.

Bəxtiyar ona görə bəxtiyardır ki, ona xalq sevir; xalqı da ona görə bəxtiyardır ki, onun Bəxtiyarı var. Vətənimizin ona verdiyi yüksək mükafat Azərbaycan şerinin nailiyyətlərini təsdiq eləyən dəlildir. Bu, Vətəndaş şairə, mütəfəkkir alimə poeziyamızı öz yaradıcılığı ilə zənginləşdirdiyinə görə, istedadına görə verilən qiymətdir.

«Azərbaycan» jurnalı, 1975, N-10.

ZƏLİMXAN YAQUB

XALQ ŞAİRİ

Biri varmış, biri yoxmuş...

Qırx ilə yaxındır ki, Bəxtiyar Vahabzadə poeziyası oxucuların yol yoldaşına, könül sirdaşına çevrilib. Çılgın və zəhmətkeş, ilhamlı və inadkar bir şairin qırx illik yaradıcılıq yolu qırx gün, qırx gecəlik şirinli-acılı xatirələrlə dolu bir nağıla bənzəyir. Bu nağılın qəhrəmanı öz arzularını həqiqətə çevirmək üçün həmişə narahat olub, gecələr yatmasın, yazıb-yaratsın deyə yuxu adlı bir əjdaha ilə döyüşmək üçün barmağını kəsib, yarasına duz basıb.

Mənə belə gəlir ki, şairin yeni kitabına «Nağıl-həyat» adı verməsi daxili zərurətdən, fəlsəfi bir tələbatdan irəli gəlmişdir. Süd qoxulu körpəlikdən, qayğısız uşaqlıqdan, dəli-dolu gənclikdən keçib gəlmiş ömür yoluna baxanda, o günlər nağıla bənzəyir, adama yuxu kimi gəlir. İstər-istəməz öz-özünə kövrək-kövrək pıçıldayırsan: Biri var idi, biri yox idi...

Şeirləri oxuyanda qarşıma belə bir sual çıxdı: nədir bu kitabı şairin əvvəlki kitablarından fərqləndirən cəhət, hansı xüsusiyyətlərdir bizi yenidən bu gözəl aləmə qovuşduran?

Hər şerin öz yaşı olduğu kimi, hər yaşın da öz şeri yazılır. Bəxtiyar müəllimin bu şeirləri əvvəlki şeirlərə, bu kitabı əvvəlki kitablara bənzəmir. Gəldiyim məntiqi nəticə budur ki, bu kitabda duyğuların kökü daha da genişləniş. Dərdə, sevincə, həyata, ölümə döyüşə, mübarizəyə şair baxışı, sənətkar müdaxiləsi daha da fəallaşmış, zənginləşib. Bu kitabda çılgın, qaynar, ehtirash Bəxtiyardan daha çox qayğılı, düşüncəli, ağsaqqal Bəxtiyarı görürsən.

İstər poemalarda, istər şeirlərdə bir-birini əvəz edən kövrək duyğular, zərif düşüncələr, həssas fikirlər, kəskin etirazlar oxucunun yarasına məlhəm qoyur, ürəyindən tikan çıxardır. Bu kitab qədər Bəxtiyar müəllim öz oxucularının üzünə otuz doqquzuncu qapını açıbsa, yeni kitabda üzümüzə nağıllardakı kimi sirli-sehirli qırıncı qapı açılır. Bu qatıdan içəri girəndə gözümüzə bir sındıq dəyir. Qulağımıza sandıqdan səslər gəlir. Bəxtiyar Vahabzadə açır sandığı, tökür pambığı.

Niyə bəy, xan babadan bir belə qullar törədi?
Niyə qartal babadan sərcə oğullar törədi?

– deyə-deyə bizi də yandırır, özü də yanır. Bu yangı «Gülüstan» və «Türkmənçay» bağlaşmalarından baş alıb gəlir, varlığını, taleyimizi yandıra-yandıra, ciyərimizə dağ çəkə-çəkə, gözümüzə ağ sala-sala yanvarın iyirmisində başımıza gətirilən müsibətlərlə tamamlanır. «Şəhidlər» poeması bu dərdin, bu fəryadın, ahın, nalənin əks-sədasına çevrilir.

Zaman insanın başına nə oyunlar açarmış. Sarsıntılar, bədrəmələr, çaşqınlıqlar, tuta-tut

günləri, repressiya illərinin ağır nəticələri, əvəzsiz itkilər, böyük şəxsiyyətlərin təhqir edilməsi, xalqa dost olanların «xalq düşməni» damğası, sağ ikən ölməyin, var ikən yox olmağın ağır-acısı, daha nə bilim, nələr, nələr... xalqı nə günə qoyar şairi hansı mövzulara gətirib çıxarmış?!

O qədər başıma qapaz vurdular,
Gözüm kölgələndi, başım daz oldu.
Əsrin dəryasında üzmək istədim,
Hara əl atdımsa, su dayaz oldu.

Bu dərdləri bundan gözəl necə ifadə etmək olar.

Elmi-texniki tərəqqi bəşəri yolundan sapdırdı, insanları insanlıqdan uzaqlaşdırdı, əxlaqi keyfiyyətlərə, mənəvi sərvətlərə zərbə vurdu. Adət-ənənələrin, dillərin, dinlərin, təbii gözəlliklərin, ilahi bakirəliyin kökünə balta çalmağa başladı. Təbiətin ahəngini pozdu. Həyatın ətri çəkildi, quruca yaraşığı qaldı. Su dadını, çörək tamını, insan xislətini dəyişdi. Bütün bu deyilənləri «XX əsrin adamı» şerində şair belə mənalandırır:

Gözüm şüşə, dişim qoyma,
qıçım taxta,
Arzuları vurdu saxta.
Qanım qara, laxta-laxta.
Özüm saxta, sözüm saxta!

Mənəvi çürümə də bax belə başladı.

Bəxtiyar Vahabzadə buna tab gətirmir. Onun poeziyası həmişə əqidənin, məsləkin keşiyində dayanıb, kişiliyin və kişilərin bayrağını qaldırır,

mütəliyə, yazıqlığa, qul olmaq psixologiyasına qarşı mübarizə aparıb və aparır.

Söz anlamaz bir naşının dilində
Nəgmə qırıq, mizrab sınıq, söz yazıq,
...Üstəlik də bizi bizdən aldılar,
Nəgmə qırıq, mizrab sınıq, söz yazıq.

Belə haqsızlığa və yazıqlığa üsyan edən, böyük azadlığın, həqiqi istiqlalın müdafiəsinə qalxan, ağır günlərimizdə xalq ilə yan-yanə, çiyin-çiyinə addımlayan, bəşəri duyğulara arxalanan, sənət çarpışmalarından üzü ağ çıxan bir poeziyanın əbədi yaşamağa, nəsillərin yol yoldaşı olmağı mənəvi haqqı var. Əziz oxucu, bu kitabı mübarək əllərinlə özün aç, özün oxu. Onda Bəxtiyar Vahabzadə poeziyasının nələrə qadir olduğunu bir daha öz gözlərinlə görüb, öz qulaqlarınla eşidəcəksən. Şeirlər sənə deyəcək ki, nələr varmış, nələr yoxmuş...

«Nağul-həyat» («Yazıçı», 1991) kitabına ön söz.

FİKRƏT QOCA

XALQ ŞAİRİ

Ülvi məhəbbətlə

Bəxtiyar Vahabzadə xalq şairi kimi yüksək ada layiq sənətkardır. Odur ki, mənim üçün bu gün «xalq şairimiz Bəxtiyar Vahabzadə» deyib ürək dolusu sözə başlamaq çox xoşdur.

Əvvəla, onu deməliyəm ki, xalq şairinin çoxcəhətli yaradıcılığı bir neçə doktorluq dissertasiyası üçün mövzu verir. Əgər onun sənətkarlığının sirlərini açası olsaq, qalın-qalın kitablar yazmalı olarıq. Bu böyük şair hansı bir fikri isə deməkdən ötrü, onu düşündürən, darıxdıran bir fikri insanlara çatdırmaq üçün şeir yazır. Yəni, şeir yazmaq özü onun qəlbini yüngüllətmək, fikrini demək, ürəyini boşaltmaq üçün bəhanədir. İlk anda heç kəsin ağlına gəlmir ki, Bəxtiyar Vahabzadə dərdini danışır. Xeyr, xeyr, xalq şairi şeir yazır, gözəl şeirlər! Şerin gözəl deyilişi, gözəl hörülməsi, şirin ləhcəsi sənətkarlıqdırsa, şerin dediyi dərdin, sevincin nə dərəcədə düzgün, xalq üçün nə dərəcədə vacibliyi şairin çəkisi, ağırlığıdır. Şair xalqın təzyiq ölçənidir. Şairin şerində xalqın güzəranı, arzuları, xoş günləri, bəd günləri yaşayır: əlbət ki, əsl şairdən söhbət gedir, xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadədən danışırıq. Belə şairlərin şeirlərini araşdırmaq, onlardakı qüsurları göstərməyə ehtiyac yoxdur. Çünki ən mahir

şeir xiridarından da şairin özü öz nöqsanlarını müvəffəqiyyətini yaxşı görür, bilir. Deyə bilərsiniz, bəs niyə qayıdıb nöqsanını düzəltmir? Belə olsaydı, şair ömrü boyu bir şeir yazmış olardı. Ömrünün qalan günlərini isə həmin şeri düzəltmək üçün sərf edərdi. Hamının zövqüncə bir şeri düzəltmək üçün sərf edərdi. Hamının zövqüncə bir şeri düzəltmək üçün adamın ömrü də çatmazdı.

Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığında əsas yerlərdən birini insanların gözəl qismi – qadın obrazı tutur.

Əgər sevirənsə ayaq səsimdən
Gərək biləsən ki, Bəxtiyar gəlir. –

Qadını elə bir ülvi məhəbbətə səsləyir ki, ayaq səsimdən də sevgilisini tanısin. Maşın, tramvay, traktor, təyyarə, bir-birindən vahiməli silah səsləri arasında məhəbbət yaşayır. Öz məhəbbətini ayaq səsimdən tanıya bilən gözəl yaşayır. İnsan ülviləşir, yüksəlir, tərəqqi adlanan bu vahiməli, vahiməsiz texnikanın başı üstündə dan yeri kimi gözəl insan öz məhəbbəti ilə dayanır. 1973-cü ildə Amerikada keçirilən gözəllik müsabiqəsində birinci yeri tutmuş Emma Haytın dilindən yazdığı «Amerika gözəli» adlı poeması ilə Bəxtiyar Vahabzadə şöhrətdən, yalançı səadətdən danışır. Yalanın parıltısı, dəbdəbəsi var, amma səadəti ola bilməz. Yalan adamı yüksəyə qaldıra bilər, amma xoşbəxt edə bilməz.

Bu poema fəlsəfi və dərin qatları olan bir əsərdir. Yalanın verdiyi səadətdən əsərin qəhrəmanının çəkdiyi izzətləri şair böyük ustalıqla, incə ştrixlərlə verir. Hayt deyir:

Həyatın dibindən yuxarı qalxdım,
Dolaşdım alilər cərgəsində mən,
Cibimi doldurub, könlümü yıxdım,
Alçaldım ucalıq zirvəsində mən.

Məndən gözəlləri gözəl olmadı,
Ölkədə birinci gözəl mən oldum.
Onlar düz yol getdi, yol ucalmadı,
Mən əyri yol getdim, yüksələn oldum.

Bu monoloq deyil, bu etiraf deyil, bu özünə,
çürüməkdə olan cəmiyyətə qarşı üsyandı. Belə
vaxtda adamın özü də dönüb cəmiyyətin bir
hissəsi olur. İnsan ikiləşir. Öz düşməninə özündə
yetişdirir. Nəhayət, divi şüşədən açıb buraxan
kimi, insan öz daxilində yetişdirdiyi üsyankarı,
həqiqətpərəsti daha gizlədə bilmir, açıb buraxır.

Başqa bir poemadan bir qadın obrazını
xatırlamaq istəyirəm. Əslində, bu poema problemlər
yığını poemasıdır. Burda əsrin yaratdığı problemlər
kino lenti sürətilə keçib gedir. Şair onların hər birini
ayrıca mənzum roman edə bilərdi. Elə bil ömrün
qısaldığından qorxur. Qorxur ki, bu problemləri
deyib qurtarmaq olmaz. «Atılmışlar». Bu poemada
üstünü azacıq kül örtmüş dərdlərin içindəki oddan
bəhs olunur. Yox, mən uşağını atıb gedən qadını
demirəm. Oğul, gəlin, nəvə tərəfindən atılmış
ananı xatırlamatmaq istəyirəm. Ana – dözümə,
analığa, sözdən yığılmış uca bir heykəldir. Ana-
lar evimizdə olsa da, bizimlə yanaşı dayansa da,
bəzən mənə elə gəlir ki, onlarla bizim aramızda
xeyli məsafə var. Onlar nağılda yaşayır. Bizim
bugünkü həyati-küylü dünyamızdan bir az aralıda
dayanıb bizə baxırlar. Onları bu qaça-qaç, bu səs-

küylü günlərimizə qoşsaq, çaşıb qalarlar. Bizi də,
bizim dilimizi də başa düşməzlər. Mən, yaxşı
bildiyiniz «Atılmışlar» poemasının məzmununu
sizə danışmaqla onsuz da az olan vaxtınızı almaq
istəmirəm. Qocalar evində iki qoca görüşür... Biri o
birindən soruşur ki, sən də sonsuzsan?

«Sonsuzam» - sözdəki dəhşətə bir bax!
Yəni, məndən sonra heç kim dünyada
Mənim çırağını yandırmayacaq.
Sonsuzam, meyvəsiz bir kökəm, soyam,
Əslimin, nəslimin sonuncusuyam.
Ana yalan dedi, qəlbindəkilər
dilinə gəlmədi,
yox, gələ bilməz.
Nə özü, nə oğlu, nə də gəlini
Özgələr önündə alçala bilməz.
Susdu...

Bəxtiyar Vahabzadə deyir ki, elə uşaq doğan
kimi adam ana olmur. Analıq qadın üçün çox böyük
rütbədi. Qeyrəti, namusu yaşada bilən qadınlar
axırda gəlib ana olurlar. Analıq müqəddəslik
mərtəbəsidir. Qeyrət, namus isə ağrıya-acıya dözə
bilmək tələb eləyir. Elə həmin qeyrət, namusdur
Anaya bu fikri düşündürən:

Nə özü, nə oğlu, nə də gəlini
Özgələr önündə alçala bilməz.
Susdu...

Xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə «susdu...»
sözünü yazandan sonra inanıram ki, öz xəyalında
bu ananın əlindən öpüb.

«Azərbaycan qadını», 1985, N-11

NƏRİMAN HƏSƏNZADƏ

XALQ ŞAİRİ

Sevimli şair

Qədim dövrlərdən tutmuş bizim günlərə
qədər şairdən bəhs edilən bütün mənbələrin
hamısında söhbət axırda həmişə xalqdan ged-
ib: həmişə şairin yaradıcılığı mənsub olduğu
millətin adət-ənənəsi, tarixi, mübarizəsi, məişəti
zəminində təhlil olunub.

Şairin cəmiyyətdə mövqeyini müəyyən edən
bu ictimai rəyonun yaradıcılıq imkanlarını səfərbər
edib. Tarixi şəxsiyyət kimi qiymətləndirilməsində
görməli rol oynayırdı. Yəqin ki, elə buna görə də
şairin, sənətkarın yubileyinin keçirilməsi xalqın
müəyyən inkişaf mərhələsində böyük ədəbi-
ictimai hadisə olur. Əslində isə xalqın öz idealının
təntənəsinə çevrilir. Çünki şairin arxasında oxucu
adlandırıdığımız böyük xalq ordusu dayanır. Bu
mənada şairlik ictimai vəzifədir fikri yerinə düşür.
Əlbəttə, söhbət əsl şairdən, əsl sənətkardan gedir.

B.Vahabzadə müasirlərini düşündürən,
narahat edən məsələləri yaddaqalan obraz-
larla ifadə etdiyi üçün ürəyə, ağla yol tapan,
oxunan, sevilən sənətkarlarımızdandır. Şairin
misralarındakı ictimai əhəmiyyətə malik sətiraltı
mənalər sanki eyni vaxtda həm oxunur, həm də

eşidilir. Bu sənətkarlıq xüsusiyyəti, bəlkə də, üs-
lubu şairin poetik təfəkkür tərzini kimi sözsüz ki,
diqqətəlayiqdir.

«Eşqi günah saymaq özü günahdır» deyən,
«Bircə ondan razıyam ki, özümdən narazıyam»
deyib hardasa müvəqqəti təsəlli axtaran, «şamın
da həyatı yanmağındadır» deyər yaşayışın fəlsəfi
məqamları ilə üz-üzə gələn şairi məsələlər çox-
dur: əlifbası ancaq həkimlərin yazdığı reseptlərdə
qalan latınların tarixi taleyi, doğma Azərbaycan
dilimizin İranda təqib edilməsi, ərəblərin azadlıq
mübarizəsi, azərbaycanlılardan ibarət 416-cı Taqanroq
diviziyasının hünəri, atılmışların sonrakı həyatı,
Nəsimilərin, Füzulilərin, Sabirlərin arzuları,
idealları və s.

Son bir neçə ildə qəzet səhifələrindən, arxiv
mənbələrindən götürdüyü faktlar əsasında yazıb-
yaratdığı sənədli, ünvanlı şeirlər, poemalar, poetik
publisistikaya güclü meyl şairin vətəndaş ürəyinə
minnətdarlıq hissi oyadır.

Bəxtiyar Vahabzadə çoxşaxəli qələm
sahiblərimizdəndir. Onun yaradıcılığını diqqətlə
izləyənlər görürlər ki, müəyyən dövrdə o, lirikdi,
müəyyən vaxtlarda epik poemalar müəllifdi,
sonra bir-birinin ardınca pyeslər yazmaq dövrü
başlayır. Müəyyən vaxt da gəlir ki, o, artıq publi-
sist məqalələr yazır, fəlsəfi mühakimələrə keçir,
tərcümə ilə məşğul olur və s.

Təbiətdə olduğu kimi, ədəbi-bədii yara-
dıcılığın özünün də ayrıca fəsiləri olur. Bu
təbii yaradıcılıq prosesi mənasına, ictimai
əhəmiyyətinə, forma rəngarəngliyinə görə
qiymətlidir. Belə olmasaydı, böyük rəssam

P.Pikasso yaradıcılığının müəyyən dövrlərində ancaq qırmızı, ancaq yaşıl, ancaq sarı rənglərlə işləməzdi. Görünür, bu, yaşla, ilhamla, bəlkə də mütaliə ilə bağlı ictimai-psixoloji məqamlardı.

Yeri gəlmişkən, bir xoş təsadüfə xatırlatmaq istərdim. Dünyada nə yaxşı ki, təsadüflər olur!.. Kim deyib, düz deyib.

Mənim ədəbi taleyim Gəncə torpağı ilə bağlıdır. Orada həyatdan çox erkən edən çox istedadlı bəstəkarlarımız Qəmbər Hüseynli ilə tanış oldum. Sonralar tez-tez görüşdük. Bakıda məni Bəxtiyar Vahabzadə ilə ilk dəfə tanış edən də Qəmbər Hüseynli oldu. Yeni şeirlərimə qulay asdı, fikir dedi, köməklik elədi. O vaxtdan mən, yeri düşəndə, yenə eyni hisslə şeirlərimi ona oxuyur, bəzən də rəy üçün göndərirəm. Məni həmişə heyran qoyan budur ki, kitablarımıza səxavətlə müqəddimələr yazan, şeirlərimiz haqqında ürək açıqlığı ilə fikir söyləyən bu ustad Bəxtiyarın özü şeir oxuyanda, doğrudan da, elə bil sıxılır. Onun təqdir olunmağa layiq bu böyük təbiəti daim ürəyimdə qibtə hissi doğurmuşdur.

Bu gün müasir Azərbaycan şerini – bu böyük milli mədəniyyətimizi ləyaqətlə təmsil edən, biz oxucularına yeni-yeni, təzə-tər misralar bəxş edən vətənpərvər bir şair ürəyi həmişəki eşq ilə çırpınır. O oxunur, sevilir, sevir.

«Ədəbiyyat və incəsənət», 1985, 23 avqust

SABİR RÜSTƏMXANLI

XALQ ŞAİRİ

Türk alimi Makas, B.Vahabzadə və S.Rüstəmxanlı

Ömrün payızında

Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığına dəlicəsinə bir vurğunluqla bağlananlar da var, nisbətən soyuq yanaşanlar da. Birincilərin sayı ikincilərdən müqayisəyəgəlməz dərəcədə çoxdur. Onu sevən oxucular bu səpginin kökü, mayası barədə müxtəlif cür, müxtəlif səviyyədən danışa, şairin poetik qüdrəti, ellik nüfuzu, yaradıcılıq yolunun düzgünlüyü haqqında yüzlərlə ciddi, inandırıcı misal, dəlil-sübut gətirə bilərlər.

Oxucuların fikir çəkişmələrinə hakimlik etmək olmaz, bu cür müxtəliflik təbiidir və küll haqqında ədəbiyyatımızın xeyrinədir. Lakin oxucu fikrini bir kənara qoyub, Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığına bir ədəbi hadisə kimi yanaşsaq, istər-istəməz, onun son iyirmi-otuz ildə xalqımızın ictimai-ədəbi fikrində oynadığı roldan danışmalı oluruq. Bu, bütün ayrı münasibətləri kölgədə qoyan və yaradıcılığın, bədii fikir məhsullarının ən çətin sınaq meydanıdır. Bəxtiyar Vahabzadə, bir şair kimi, el-oba qarşısına üzüağ çıxmışdır və camaata pərdəsiz-filansız, pozasız, səmimi bir sevgi ilə müraciət etmişdir: yaradıcılığı xalqa inamla doludur və bu inam onun sənətkar taleyində başlıca rol oynamışdır. Yuxuda qışqıran adamlar kimi heç kim tərəfindən eşidilməyən, səsi heç bir əks-səda doğurmayan yazarlar da var. Lakin Bəxtiyar Vahabzadənin səsinə həmişə səs veriblər. O, bir yox, bir neçə nəsil oxucunun vətəndaş kimi yoğrulub-doğulmasında heç bir tərəfi ilə ölçülə bilməyən iş görüb, ədəbiyyatımızdakı böyük xalq müəllimlərinin işini davam etdirməyə çalışıb. Son onilliklərdə milli şüurun saflaşması və formalaşmasında, xalqın öz içində təzədən doğulmasında Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığı əvəzsiz iş görüb. Məncə, sənətkar üçün bundan böyük xoşbəxtlik ola bilməz!

Müasir şeir haqqında söhbətlərdə publisistika ifadəsi, adətən, iki mənada qəbul edilir. Şeirdə poetik başlanğıcı, bədilik mayasını qurban verib, heç bir emosional və intellekt yükü olmayan fikrin birbaşa, çılpaq şəkildə ifadəsi, pis mənada publisistika kimi rədd olu-

nur. Lakin kökü kütlə ilə, elliklə bağlı olan bu anlayışın birbaşa, hərfi mənası da göstərir ki, publisistika mahiyyətə poeziyaya yad deyil; xalqa müraciətdir, həyat haqqında, ictimai və mənəvi problemlər barədə vaxtında, cəsarətlə danışa bilməkdir. Hansı zamanda, hansı şəraitdə yaranmasından asılı olmayaraq əsl şerin də ən mühüm vəzifələrindən biri elə kütləyə, xalqın fikir və duyğularına təsir göstərməkdir. Belə vəzifə çox vaxt şeirdən, publisistikada olduğu kimi, fəallıq, mübarizlik, güclü vətəndaşlıq pafosu, aydın və barışmaz mövqe, dünya və insan haqqında hamı ilə üz-üzə danışa bilmək bacarığı tələb edir. Poeziyamızın bütün tarixi boyu müşahidə olunan, gah didaktika, gah da tribuna şeirləri şəklində özünü göstərən bu xətt indiki dövrdə də şerimizin ən yaxşı yaradıcılarının əsərlərində davam və inkişaf etdirilir; lakin hər şairin qələmində həllini bu cür tapır, deyək ki, Rəsul Rzanın yaradıcılığında son dərəcə konkret, milli rənglərlə ümumiləşən fəlsəfi duyumların sıx qovuşuğu, gözəl əvəzlənmələri və bir-birini tamamlaması şəklində özünü göstərir, Məmməd Arazın yaradıcılığında bu günün oxucusunun emosional və ağıl səviyyəsinə çox doğma olan bir səmimi hərarətlə, çılgın ehtirasla, dilimizin ən yeni poetik qatlarına uyarlı bir obrazlıqla aşkara çıxırsa, Bəxtiyar Vahabzadənin şeir və poemalarında cəmiyyət hadisələrinin, insan hisslərinin mahiyyətini açan poetik təzadlar silsiləsi, hisslərin və düşüncülərin daimi çarpazlaşması, inkarı və təzədən doğulması şəklində müşahidə olunur.

Oxuculara çatdırılan bu kitab şairin poetik tərcümeyi-halının yeni səhifəsidir. Bir oxucu kimi, mənə ən çox xoş gələn budur ki, bu səhifədə, ömrün bu mərhələsində də Bəxtiyar Vahabzadə özünə sadıqdır, həqiqətin, azadlığın, nəcibliyin, yer üzərində əmin-amanlığın mücahidi və tərənnümçüsüdür. İnsanın mənəvi uralığı bu kitabda da xalqın bütövlüyü, müstəqilliyi, cismani və mənəvi əsarətdən xilas olmaq haqqı ilə paralel, sıx qovuşuq şəkildə verilmiş, şairin poetik məramının canına və ruhuna çevrilmişdir. İnsan və onun cəmiyyətdəki yeri, xalq və onun Yer üzərindəki mövqeyi... Bu iki məsələ müəllifin poetik fikir dünyasının iki qütbüdür. Bu qütblər arasında isə bütün çarpışmaları ilə, sevgi və səadət axtarışları ilə, tərəddüd və əzabları ilə bizə doğma olan bir fərd, şəxsiyyət dayanır.

Kitabın lirik qəhrəmanı, öz həyat mövqeyi ilə, elə ilk tanışlıqdan böyük inam, ruhi və mənəvi yaxınlıq hissi doğurur.

Əgər Bəxtiyar Vahabzadənin yeni kitabının əsas poetik məramını qısaca ifadə etmək lazım gəlsəydi, deyərdik: mənəvi yaşamağa çağırış!

Ölümdən qorxmayan de kimdir, de kim?

Mənasız yaşamaq ondan qorxulu...

Əlbəttə, mənəvi yaşamaq müxtəlif cür və bəzən də bir-birinə zidd izahlarla yatan sözdür. Yaşamağın mənasını hərə öz dünyagörüşünə və ictimai ideallarına uyğun başa düşür. Bəxtiyar Vahabzadəyə görə sonradan peşmançılıq doğurmayan, ləyaqətli yaşayış yalnız o vaxt mümkündür ki, insan öz ömrünü böyük ideallara

bağlayır, övladı olduğu xalqın, üstündə gəzdiyi torpağın mənafeyini öz şəxsi mənafeyindən yüksək tutur, uralığa, kamilliyə can atır, haqqın, ədalətin yolunda hər şeyi qurban verməyə hazırdır. Məhz buna görə də o, özünü «ümid şairi» adlandırır və «Payız düşüncələri»nin bütün poetik ruhunda bir bahar tərəvəti, gənclik ümidi var.

Mənəvi yaşamaq! Bu sözlər insana aid olanda – gözəllik, xalqa aid olanda – şərəf və qəhrəmanlıq kimi səslənir. Müəllif zaman və yaş bölmələrində də, sevgi sınaqlarında da, bərc duyğusunun çağladığı anlarda da bu tələb güclüdür və hər dəfə yeni rənglər, yeni çalarlar qazanır, oxucu fikrini də yeni qatlara, yeni üfüqlərə doğru genişləndirir.

Şair göstərir ki, mənəvi, gözəllik, ləyaqət pay kimi verilmir, onu qazanmaq lazımdır: sevgidə – sədaqətlə, el-oba qarşısında – fədakarlıqla... Buna görə də şairin dözümsüz, əsəbi səsləndəki sərtlik bizə təbii görünür. Çünki o, həmişə «əsəratə, haqsızlığa, nökrəçiliyə» dözümlü «quzu sakitliyinin» - yəni mənəvi ölümün barışmaz düşməni kimi çıxış edir. Bu baxımdan da Şəhriyara müraciətlə əslində, onun bütün yaradıcılıq yoluna işıq salır.

Vaxt ölçüləri, görüş və ayrılıq ölçüləri, sərhəd ölçüləri... Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığı insanın mənəvi və ictimai bütövlüyünə mane olan hər cür çəpərlərə qarşı üsyan poeziyasıdır. Bu kitabdakı bir çox şeirə güclü vətəndaşlıq pafosu aşılamişdır və şairin bu günün hadisələrinə necə həssaslıqla cavab verdiyini, öz xalqının keçmişi və gələcəyi ilə necə sıx olduğunu bir daha göstərir.

Ömrümüzü günə, aya bölmüşük,
Min arzuya, min diləyə böl görüm.

Belə düşüncə tərzini B. Vahabzadə üçün çox səciyyəvidir və bu günün ümumi havasına uyarlıdır...

Ömrün mənasını, həyat yollarında qazandığımız və itirdiyimiz şeylər arasındakı nisbətləri axtaran şairin qarşısına yeni-yeni suallar çıxır. Bəxtiyar Vahabzadənin poeziyasında on illər boyu davam edən fikir çarpışmalarının, mənəvi axtarışlarının, gənclik ehtirasının kökü də buradadır.

«Ömür yolum – içimdəki vuruşlarım!» Bu da ömrün mənasını gəzən müəllifin gəldiyi nəticələrdən biridir. Marahıdır ki, şair ürəyindəki vuruşlar kəskinləşdikcə poeziyanın qələbələri çoxalır, uduzulan rahatlıq, cansağlığısa, qazanılan şərin yeni poetik zirvələridir, mənəvi ölümsüzlükdür...

Kitabdakı «Atılmışlar» poeması təkcə Bəxtiyar Vahabzadənin yox, ümumiyyətlə, müasir Azərbaycan şerinin uğurlu addımı sayılmalıdır.

Bir məqamda birləşən süjet xətləri, həyatın bir mövqedən saf-çürük edilən ayrı-ayrı qatları – Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığına xas olan drammatizmi, poetik vüsəti, güclü vətəndaşlıq pafosunu, canlılığı bir daha parlaq şəkildə nümayiş etdirir...

Kitab «Payız düşüncələri» adlandırılmışdır. Son şeirlərini və müxtəlif vaxtlarda yazdığı ən yaxşı əsərlərini əhatə edən bir məcmuə ömrün yetkin yaşında, barlı-bəhrəli illərində müəllifin

özünə və oxucusuna üzüağlıqla verdiyi hesabat kimi səslənir.

Qüdrətli şairimizin yeni şeirlər toplusu bir daha nümayiş etdirir ki, müasir dövrdə xalqın taleyinə yanmayan, el-obaya həqiqətin yolunu nişan verməyən, bitərəf, liberal yol tutan, fikir yoxsulluğunu yalançı zahiri parıltılar arxasında gizlədən poeziya – gücsüz, gərəksiz poeziyadır. Ədəbiyyatın ideya və problemləri həmişə xalqın taleyindən doğur. Bəxtiyar Vahabzadə isə öz yaradıcılığında xalqın ürəyindəki «sarı simə» toxunmağı bacarır.

«Payız düşüncələri» («Yazıcı», 1981)
kitabına ön söz.

HÜSEYNBALA MİRƏLƏMOV

YAZIÇI, DRAMATURQ, MİLLİ
MƏCLİSİN DEPUTATI

Bəxtiyar Vahabzadə poeziyasının kədəri və gücü

Bəxtiyar Vahabzadə bütün varlığı ilə vətənə, millətə bağlı olan, ürəyi daim vətən eşqi ilə çırpınan alovlu şairdir. Bunu şairin şeirlərindən tutmuş poemalarına, dram əsərlərinə qədər bütün yaradıcılığı əks etdirir. B.Vahabzadənin ömür və həyat bioqrafiyası xalqın keçmişi və bu günü ilə uğurlu bir vəhdət təşkil edir. Tarix boyu sınanmış təcrübələr, dövlət olaraq yaşadığımız fəci proseslər, sərt və dramatik situasiyalar şairin narahat ruhlu poeziyasında mərhələ-mərhələ bədii təcəssümün predmetinə çevrilmiş, vətənpərvər müəllifin qələmində ağırlı üslubda öz ifadəsini tapmışdır. 80-ci illərin sonlarından başlayaraq üzləşdiyimiz Qarabağ problemi, ard-arda yaşadığımız gərgin proseslər, bir-birini əvəzləyən torpaq itkiləri, mənəvi-psixoloji sarsıntılar hamıdan çox məhz V.Vahabzadə yaradıcılığının əsas düşüncə predmetinə çevrildi. 20 Yanvar faciəsindən az sonra qələmə alınan “Şəhidlər” poeması şairin içindəki yangının, yurd sevgisi əzəmətinin mey-

dana çıxması üçün bir göstərici oldu. Baxmayaraq ki, B.Vahabzadə bu poemaya doğru addım-addım yol gəlmiş, xalqın düşüncəsində azadlıq duyğusunun formalaşması üçün “Gülüstan” kimi poema yazmışdır. 20 Yanvar faciəsindən sonra mən B.Vahabzadəni həmişə bu ovqatda gördüm, Qarabağ problemi şairin sonrakı dövr yaradıcılığı üçün əsas mövzuya çevrildi. Bu böyük şəxsiyyət nəinki deyilən mövzuda əsərlər meydana qoydu, həmçinin Qarabağ ağrısından bəhs edən başqa əsərlərə də həssas yanaşmağa çalışdı. O zaman mənim milli dərdlərimizdən, Qarabağ savaşından bəhs edən “Xəcalət” adlı əsərim işıq üzü görmüşdü. Əsər çap olunur-olunmaz B.Vahabzadə mənə “Xəcalət” – Xəcalətli günümüzün güzgülü” adlı məqalə ünvanladı. Çox mətləblərə toxunan həmin məktubdan bəzi məqamları diqqətə çatdırmağı vacib bilirəm: “Hörmətli Hüseybala Mirələmov, “Xəcalət” povestinizi yalnız yarıya qədər oxuya bildim. Qəhər məni boğdu, göz yaşlarımı saxlaya bilmədim, bacarmadım. Bu boyda dərdlə qol-qola, baş-başa yaşaya bildiyimə xəcalət çəkdim. Bəli, biz hamımız babalarımızın bizə əmanət verib getdiyi cənnətməkan Qarabağı düşməyə təslim edəndən sonra yenə də yaşaya bildiyimizə görə, o müqəddəs torpaqda yetişən dahiələrimizin ruhundan utanmalıyıq (Mənim bu barədə “Utanıram” adlı şerim var). Əsərinizlə məni bir daha utandırdığınıza görə, Sizə təşəkkürlərimi bildirir, axıra qədər oxuya bilmədiyimə görə Sizdən üzr istəyirəm, əfv edin, təsvir etdiyiniz o dəhşətli səhnələri yaşamaq qəlbi və vicdanı olan hər kəs üçün çox ağırdır.

Təsvir etdiyiniz hadisələr artıq tarix olmuş olsaydı, bəlkə də onu axıra qədər oxuya bilərdim. Amma oxuduqlarım tarix devil, günümüzün reallığıdır. Qışın sazağında, damı dəlik-deşik olmuş, cırıq çadırlarda, əsasən, Didarlarda yaşayan bu günün körpələridir. Axı, mən bunu bilir, lakin onlara kömək əlimi uzada bilmirəm. İstəyirəm, amma o imkanın sahibi deyiləm. Bu, bir həqiqətsə, mən özümü hansı haqla bu millətin xalq şairi hesab edə bilərəm? Bu ad mənə Didarlar dogulmamışdan əvvəl - qədrini bilmədiyimiz xoşbəxt günlərdə verilmişdi. Çadır şəhərcikləri qurulandan sonra mən nəinki bu torpağın xalq şairi, heç adi vətəndaşı olmaya da layiq deyiləm.

Allah o günü bizə göstərsin ki, mən kitabınızı keçmiş bir tarix kimi axıra qədər oxuya biləm və oxuduqca da ürəyimdə Allaha şükür edəm ki, artıq Qarabağ geri alınıb, qaçqınlarımız öz yurduvmasına qayıdıblar, bu müqəddəs ocaq erməninin nəinki ayagından, havasından belə, təmizlənsin”.

Tək bu parçaların B.Vahabzadənin içindəki can yangısını göstərməyə gücü çatır. O, yurdu yağmalanmış bir millətin şairi olmağı həzm edə bilmirdi. Baş verənlər qarşısında özünü günahkar bilir, çadırlarda böyüyən nəslin taleyi üçün narahatlıq keçirirdi. Mən isə elə bu çadırlarda böyüyən nəslin Qarabağı azgın düşməndən geri alacağına, onun əvvəlki qüdrətini özünə qaytaracağına inanıram. Çünki B.Vahabzadə poeziyası xalqa doğma olan, onun yanında yer alan, düşüncəsinə, duyğularına təsir edən poeziyadır. Bu poeziya ilə tərbiyələnmən nəslin isə öz sözünü deməyə iqtidarı və əzmi çatacaqdır.

VAQİF BƏHMƏNLİ

ŞAİR

Bəxtiyar Bəxtiyarlığı

Dünyada hər şey zamana bağlıdır...

Zaman elə qüdrətli bir sehrkardır ki, qaynar qum səhralarını gülə döndərir, gülləri, çiçəkləri, sayrısan gülüstanları külə döndərir...

Zaman qüdrətlidir!

Dil gəl ki, zamanın sinəsinə yeriyan, vaxtın kürəyini yerə vuran qüdrətlər də var...

Böyük söz, uca söz... Başlangıcı və sonu bilinməyən zamanın sehrkar küləkləri necə bir inadla Böyük Söz Sarayının divarlarına çırpılsa da, ordan bir kərpic belə qopara bilmir.

Sözün rəngini soldurmağa, sözün ətrini aparmağa zamanın gücü çatmır... Nə üçün belədir görəsən?

Ona görə ki, qüdrətli şairlərin yaratdığı böyük söz də əbədi zaman parçasıdır.

Bəxtiyar xalqıq ki, ömrü, həyatı, yaratdıqları əbədi zaman haqqı qazanan neçə-neçə sənətkarımız var.

Bəxtiyar xalqıq ki, zaman mənim içimdədir deyən Bəxtiyarımız var. Bəxtiyar Vahabzadə... 50 ildən çoxdur ki, bu böyük şairin adı el-el, oba-oba

dolaşır, xalqın arzu və istəklərinin simvolu kimi səslənir.

Şəkidə doğulan, Bakıda boy atıb ucalan, bir qaynar nəfəs kimi güneyli, quzeyli Azərbaycan torpaqlarını isidən Bəxtiyar Vahabzadə ümumən türk dünyasının ustad sənətkarıdır. 50 ildən çoxdur ki, müdrik şairimizin obrazlı fəlsəfi düşüncələri, könül nəğmələri dünyanı dolaşır, eşidənləri, dinləyənləri insan içində gəzən zamanın seyrinə, sirrinə heyrtləndirir.

Hamının bir Bəxtiyarı var. Amma hər kəsin də öz Bəxtiyarı var.

Bu fikri söyləmək asan, anlatmaq çətinidir.

Çünki onun poeziyası göz üzü qədər hüdudsuz, zaman qədər əbədi, ömür qədər doyulmaz, aldığımız nəfəs qədər qaçılmazdır...

TƏNQİD VƏ ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQDA

İMAMVERDİ ƏBİLOV

PREZİDENTİN FƏRDİ TƏQAÜDÇÜSÜ,
ƏMƏKDAR MÜƏLLİM

Bəxtiyar Vahabzadə və
İmamverdi Əbilov, 1963

Hürriyyət vəkili

Öz yaradıcılıq üslubu və dünyadərkinə görə Bəxtiyar Vahabzadəni yalnız özü ilə – şair Bəxtiyarla müqayisə etmək olar. Əsl milli şair milli məhdudiyyət duyğusundan uzaq olur. Füzuli dünyanın, Şekspir bizim olduğu kimi. Klassik poeziyanın əbədi-əzəli dəyişməz mövzuları var: Sevgi-hicran, həyat-ölüm, sevinc-kədər, bir də təbiət və insan gözəllikləri... Romantikadan və fantaziyaadan qidalanan poeziya siyasət məftilləri ilə hasara alınanda, şair iki yol ayrıcında qalır: ya mənəviyyatına qəsd edib hakim təbəqənin tələblərinə uyğunlaşır, ya da heç bir qadağaya, təhdidə, təqibə məhəl qoymayıb inamının, əhdinin, idealının mücahidinə dönür. Birinci halda şairin qismətinə az ömürlü təntənə, ikinci halda isə millətin tarixi yaddaşı ilə əbədi müsafir olmaq səadəti düşür. Bəxtiyar Vahabzadə elə zəngin ədəbi irs sahibidir ki, bilavasitə təmasda olmadan da ondan ürəkdolusu söz demək mümkündür. Zira, sənətkar haqqında söz demək üçün onunla şəxsi tanışlıq heç vacib şərt olmayıb, olmayacaq da. Şairin 1992-ci ildə mənə verdiyi kitabın avtoqrafı bu sözlərlə başlayır: «Ey mənim əlli beş illik əziz dostum, sirdaşım, məsləkdaşım, qardaşım...»

Deməli, əlli ildən ziyadə dost olduğum bir sənətkar haqqında geniş və cəsarətlə danışmağa daha çox haqqım var. Çünki bir çox mövzuların yazılma tarixi müəllifə, bir də mənə bütün təfərrüatı ilə məlumdur. Xüsusilə, addımbaşı müqavimətlə qarşılanan çağlar ilhamlı, özünə inamlı şair gördüyü haqsızlıqlar və keçirdiyi ağrılar barədə kimsəyə bir söz deməyəndə və milli dərdləri məhdud sayda olan könül dostları ilə xısın-xısın bölüşəndə mən onun həmdəmi olmuşam. İndi dissident ədəbiyyatı haqqında bol-bol danışılar. Lakin «dissident» sözünün fərqi nə varmayan B.Vahabzadə bu ədəbiyyatın ən qiymətli incilərini yaratmışdır. O vaxt anadan olan körpələr indi əlli yaşlı siyasətçidir, şairdir, ədibdir. Bu adamlar nə ilə, kimlə hesablaşmasalar da, tarixlə hesablaşmalıdırlar. Çünki gələcək haqqında ən dürüst həqiqəti keçmişdən öyrənirik. Key, küt, mürgülü xəyallar aləminə, stereotip düşüncələr axarına alışmış mühiti silkələmək, qamçılamaq lazım idi. Bu, bəlkə də çoxlarının həsrət nəfəsli arzusu olub, fəqət, bu arzu fidanlarını 37 tufanı didim-didim parçalamışdı. Yuxarıların çıxardığı qərarlara yalnız məmurlar deyil, sənətkarlar da «ləbbeyk» deməli idi. Belə olmasaydı, B.Pasternak kimi qüdrətli şair «Doktor Живаго» əsəri üçün özünü nahaqdan məzəmmət etməz, Nobel mükafatından üz çevirməzdi; unudulmaz filosofumuz Heydər Hüseynovu təqdir etdikləri üçün neçə-neçə alimlərimiz, yazıçılarımız tövbə etməzdi. Lakin tufanın qorxutmadığı ziyalılarımız da yox deyildi. B.Vahabzadəni mən onların birincisi kimi tanımışam. Bakıda milli məktəblərin sayının

sürətlə ixtisar olunduğu, respublikada silah alıb paylamağa səlahiyyəti olan yeganə təşkilatın – Ovçular təşkilatının rayon rəhbərliyinə, istisnasız olaraq, ermənilərin təyin edildiyi haqqında 48 il əvvəl Azərbaycan hakimiyyətində həyəcan təbili çalan Bəxtiyar Vahabzadə idi. Gürcüstan rəhbərinə isə azərbaycanlılar yaşayan kənd və qəsəbə adlarının gürcüləşdirildiyi haqda məktub yazıb hiddətlə etiraz edən, Konstitusiyamızda Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi əks olunması üçün qeyri-adi əzab çəkən də B.Vahabzadə idi. Mən bu ağırlı həyəcanların təkə şahidi olmamışam, həm də mənəvi sarsıntılarının misra-misra şeirə döndüyünü şəxsən görmüş, yaşamışam.

Əllinci illərin ikinci yarısında rəhmətlik anam Bakıda xəstə yatarkən mənimlə bərabər ona oğul qayğısı göstərən Bəxtiyarın o vaxt təzə aldığı mənzildə günlərlə qalmalı oldum. Gündüzlər xəstəxana ab-havası mənə nə qədər sıxırdısa, axşamlar hürriyyət həsrəti və milli müstəqilliyimiz haqqında romantik söhbətlərin cazibəsi bir o qədər ruhumu oxşayır, xəyalımı qanadlandırır...Və beləcə, mənim gözlərimin qabağında “Gülüstan” yaranırdı. Millət və Vətən eşqini şeirə çevirən Bəxtiyarın qəlbində əzizlədiyi ümid və kədər zaman-zaman qeyzə, nifrətə çevrilirdi. Milli müstəqilliyimizin yana-yana həsrətini çəkən şairin niskili, qeyzi-nifrəti 1990-cı ilin qanlı yanvarında millətin acı tüpürçəyinə dönüb, imperiya generalının sifətinə çırpılarda, matəmə bürünmüş el-oba ani olsa da ümidlə nəfəs aldı. Çünki inandı ki, milli varlığın qüdrəti tükənməyib. Beləliklə, tükənməz mənəvi qüdrətin

qanadlarında «Şəhidlər» yarandı və bu səfərbəredici kədərli notlar oymaq-oymaq, küçəbəküçə, evbəev, mənzilbəmənzil dolaşib könülləri ram elədi... Məlum qüvvənin ağılasıgmaz vəhşətinə məruz qalan xalq tarixi məhrumiyyətlərində öz «günahı»nı da gördü. O, düşmənin tankına çırtma vurmuşdu. Böyük bir ölkəni doğram-doğram edən düşmənin kor, həris nəfsinin qanlı işğalları önündə «tanka çırtma vurmaq» adi «günah» olmadı. Qoluzorlu imperiyanın təfsirində bu, cinayət idi! Və bu «cinayəti» qanla yumaq onun dövlət siyasətinin əsası oldu. Düşmənin bu «əxlaq» və «ədab» normalarına qarşı ilk əməli üsyan edən də Bəxtiyar Vahabzadə oldu. İlk etiraz bəyanatı qəbul edən Ali Sovetin ilk seçilməmiş sədri, qan içində susan xalqı yasdən çıxmağa ilk haraylayan Bəxtiyar Vahabzadə! Şairin nifrət və lənət obyektı daima dəyişməz və bəlli olub. Bu dəyişməz xisləti hesabına 33 yaşında ağlaya-ağlaya «Gülüstan»ı yazan kövrək müəllif 65 yaşında işğalçı generalın üzünə tüpürdü, ona əl qaldırdı. Yekəpər, qansız generala qarşı qalxan çəlimsiz qollara qüvvət verən xalqa məhəbbət və xalq məhəbbəti idi.

Həyatın gözəl məzmunu təkə onu sevmək deyil, həm də böyük ideallar uğrunda onun əzablarına, iztirablarına dözmək, zülmə qarşı üsyan etməkdir. A.Blok sərrast deyib: «Gözəlliyin demə lap yanımda olduğunu başa düşənə kimi çox gec olur».

Səadətin ləpyaxında olduğundan isə Bəxtiyar heç zaman bixəbər olmayıb. Eyni zamanda, məruz qaldığı hədələr, hücumlar ona diktə edib ki, ali məqsədin lap yaxında olan zirvəsinə qovuşmaq

asan deyil, çətin, çox çətin. Cəmiyyəti bürüyən qorxu, vahimə havasında istiqlal mücahidi kimi yaşamaq və yazmaq əlahiddə hünər tələb edirdi. Bu hünər kiminsə şairə ənamı, hədiyyəsi deyildi, Allah vergisi idi. Mən günlərini yox, saatlarını təqiblər mühitində keçirən Bəxtiyarın yaşadığı həyəcanların şahidi və şəriki olduğumdan bu sözləri tam inam və səmimiyyətlə yazıram və rica edirəm, möhtərəm oxucu nəzərə alsın ki, bu sətirlərin müəllifi mərhum bəstəkarımız Qənbər Hüseynliyə həsr olunmuş «İki qorxu» poemasının hasilə gəlməsinin və əsərdə cərəyan edən hadisələrin, əsəbi əzintilərin soyuq müşahidəçisi yox, mütəəssir iştirakçısı olmuşdur. Mərhum aktyorumuz Həsənağa Salayevlə, milli müstəqillik təşnəsi, böyük dostumuz Xudu Məmmədovla həsrət və üsyan ruhlu söhbətlərin səsi-sorağı «dəniz qırağına» çatsaydı... Xoşbəxtlikdən ya çuğullar tənəbəl oldu, ya danosları qəbul edən kişi arif, qeyrətli vətəndaş oldu. Hər iki hal möcüzəyə bənzər əlamət olsa da, ikinci amil şairi çox bələlərdən sovuşdurdu. Bəs, «37» havasının ötüb keçmədiyi, çuğulların at oynatdığı və «arif kişilərin» də tam əl-qol açma bilmədiyi əllinci illərdə şairə milli cürət hissini aşılaman hansı qüvvə idi? Bu suala müxtəlif cavablar ola bilər və hamısı da inandırıcı görünər. Bizim fikrimizcə, bu məqamda Bəxtiyarın vətəndaş-şair mövqeyi ona görə dəyişməz və sözü ona görə kəsərli oldu ki, o, qorxaqlığın hər şeyi üstələyən gücünü əla bilirdi, mütiliyin istedad üçün amansız mərəz olduğunu tam yəqin etmişdi. Poeziyasına hakim olan üsyankar ruhun kökü də bu həqiqətdən güc alırdı.

B.Vahabzadə kommunizmin sönməkdə olan ulduzunu onun işıqlı vaxtında görmüş və «yenilməz» Sovetlər İttifaqının dağılacağına inanmışdı. Bu mənada, şairin poetik pafosla, üsyankar ruhla dopdolu şerləri də, melodik elegiyaları da azadlığa çağırış, gələcəyə inam bəstəsi kimi könüllərə yol tapırdı.

...Şair yaxşı bilirdi ki, soyuqqanlılıq ehtiraslardan daha uzunömürlü olur. Bu həqiqəti bilsə də, o, heç zaman birinci yolu qəbul etməyib. Və inanırıq ki, şairə bu qədər etimad qazandırmış xidmətləri də məhz bu cür gərəkli ehtiyatsızlığın nəticəsində mümkün olmuşdur. Arxivimdə saralmış bir vərəq var. Bir qərinədən bəri əldən-ələ gəzib əzik-üzük olan bu kağız parçası kobud laqeydliyə və milli nihilizmə qarşı heç vaxt biganə olmayan çılgın bir ruhun harayını əks etdirdiyi üçün qiymətlidir. Həm də nəzərə alaq ki, mətbuatda senzura hökmranlığının ləğvinədək bu kağız parçası evbəev gəzib hürriyyət haqqından məhrum edilən insanlarla həmsöhbət olmuş, fərəhsiz kökə düşən əzgin «robot» insanların ağır vicdanına, taleyinə güzgü tutmuşdur. İstərdim ki, imperiyanın qanlı-milli siyasətini rəzalətləri ilə ifşa edən bu misraları yazmağın o ağır illərdə necə fəvqaladə cəsarət tələb etdiyini oxucularımız nəzərdən qaçırmasınlar. XX əsrin adamının etirafını eşidək:

Gözüm şüşə, dişim qoyma,
Qıçım taxta,
Arzuları vurdu şaxta,
Qanım qara laxta-laxta

Kişilikdən bir əsər yox,
Özüm axta
Sözüm saxta.
Yalanlara əl çalıram.
Alçaldıqca ucalıram.
Sözüm iki,
Üzüm iki.

Mən əyriyə düz deyirəm,
Gecəyə gündüz deyirəm.
İndi bizə ağıl gərək,
Nazik ürək kimə gərək?
Mən atmışam,
Yerinə daş bağlamışam.

Mən ağılının hökmü ilə yol gedirəm
Yoldaş deyib
Yoldaşımın yoluna daş gillədirəm
Əməlsiz də keçib gedər
Təki bollu sözün olsun.
Ağ yalanı qıpqırmızı
Demək üçün sözün olsun
Protokol, söz oğluyam
Mən əsrimin öz oğluyam.

Hər sənətkar haqqında deyilməyən «poetik igidlik» kəlamı Bəxtiyar Vahabzadənin qazandığı imtiyazlardan idi. Bu imtiyazın sahibi olan şairin poeziyasında dumanlı rəvayət, rəyasət önündə kiçilmək, maddəlik əlamətləri aramaq əbəsdir, günahdır. Bu poeziyada dərd də, ələm də, həsrət də, giley də var və insan ürəyindən keçib gedən halların hamısı, onu da, oxucusunu da bir küll halında-hürriyyət və həqiqət uğrunda mübarizəyə səsləyir. Təsədüfi deyil ki, Bəxtiyar poeziyasının

işığına meyl edənlər, bu çeşməyə yaxınlaşanlar mənən saflaşır, mərdliyin, mübarizliyin, halallığın təntənəsinə daha çox inanırdılar. Bu mənada onun poeziyasını həsrət və cəsarət poeziyası da adlandırmaq olar. Sərlövhəsi ilə poetik ruhu arasında aşkar əkslik olan «Leninlə söhbət» poemasının misralarında «ulu məslək» adlandırdığı Leninə, onun qurduğu diktaturaya qarşı amansız ittihamı görüb duymamaq sadələşmə olardı. Diqqət edəndə əsərin Leninlə söhbətdən çox, qurduğu ictimai sistemi ittiham sənədi olduğuna şübhə qalmır. Əsərin çapından sonra «Leninlə söhbət»in birmənalı qarşılanmadığı çoxlarının yadındadır. Poema barəsində ilk məqalə dərc etdirən bu sətirlərin müəllifi öz yazısını o vaxtkı Sovetlər İttifaqına yad radio dalğasından eşidəndə, təbii ki, təşviş dolu həyəcan keçirdi. Çünki efirdən səslənən mülahizəyə görə yazı müəllifi mətnaltı eyhamlarla Leninin qurduğu dövlətin rəzalətlərini ifşa edən şairə məharətlə haqq qazandırmışdı... Sonra isə... Radio verilişi efirə getdiyi gün axşamın şirin çağında telefon səsləndi. Bəxtiyar müəllim idi. Mənim təbiətimi bilirdi. Üstəlik onu da bilirdi ki, hər şeydən əvvəl, məni cəzalandırmaq üçün bu fürsətdən istifadə edə biləcək raykom katibini yerində oturtmaq gərəkdir. Bunun üçün Bəxtiyar müəllim akademik Həsən Əliyevə müraciət etmişdi. Həsən Əliyev Neftçalaya gəldi, qonağı oldu və hər şey sahmana salındı.

Cənub həsrətindən, məftilli Arazdan yazmayan Azərbaycan şairini təsəvvürə gətirmək çətinidir. Bəxtiyarın bu mövzuda yazdığı poema və şerlərdən yalnız birinə diqqət yetirək:

Arazın
bu tayı Vətənim,
o tayı Vətənim.
Vətəni görməyə
amanım yox mənim.
Bu necə Vətəndir?
görmədim üzünü
çatsam da bu yaşa.
Ömründə bir dəfə
bəs salam verməzmi
qardaş da qardaşa?
Bu qədim, bu dərdim
Dağlardan ağırdı,
Arazın suyuna qarışıb
axıram.
Füzuli həsrətlə qütbətdən
Vətənə baxırdı,
Mən isə...
Vətəndən-Vətənə baxıram.

İstək, imkan dustağının bundan həzin, bundan qəhərli gileyini təsəvvürə gətirmək o qədər də asan deyil.

Dil yalnız ünsiyyət vasitəsi yox, millətin varlığını şərtləndirən həlledici amildir. Dil yoxdursa, millətin varlığından danışmaq əbəsdir. Ana dilinə şər etməyən müasir şair tanımırıam. Və tanıdıklarım içərisində B.Vahabzadə qədər ardıcıl, cəsarətlə, qəzəb və məhəbbətlə danışan ikinci şair də tanımırıam. Ədəbi aləmə ayaq açan gündən o, Vətəninə və doğma dilin mübariz şair övladı olmuşdur. 36 il əvvəl oxucular şairin belə bir sorgusuna cavab axtarmalı oldular:

«Mən azadam», «müstəqiləm»
sözlərini
Öz dilində deməyə də
İxtiyarım yoxsa əgər,
De kim sənə azad deyər...

Dili və ana yurduna müstəqil yaşamaq haqqı yasaq edilən millətin faciəsini heç vaxt müşahidədən kənarda qoymayan şair imperiyanın ikibaşlı, riyakar siyasətinə qarşı mübarizəni yaradıcılığının ali məqsədi hesab eləmiş və dilimizdə «millət vəkili» ifadəsi formalaşmazdan əvvəl o, millət vəkili kimi tanınmışdır. 1968-ci ildə yazırdı:

«Bilmirəm bu millətə
Vəkil etdi kim məni?»

“Körpü çaydan uzaq düşüb” kitabına (Bakı, 1996) girişdə görkəmli ədəbiyyatşünas alim Yaşar Qarayev məhz həmin misralara istinad edərək: «Bu sözlər altmışıncı illərdə yazılmışdı və şairin rəsmən millət vəkili olmasına onda hələ çox qalırdı», – deyə bildirirdi. Bu, həqiqətən belədir. Fəqət, bu «vəkillik» məqamı ilə bağlı bir günün təfəssilatı bütün təfərrüatı ilə yadımdadır. «Vəkil»in yazılmasından xeyli sonra – səksəncinci illərin ortalarında milli-mənəvi əlamətlərin tədriclə tənəzzülə uğradılması haqqında respublikanın ali rəhbərinə qəzəbli iradlarını söyləyəndə B.Vahabzadə sərt bir sorğu eşitmişdi. «Bu sözləri Mərkəzi Komitənin birinci katibinə söyləməyə sən kim vəkil edib?» Cavab qısa və kəskin olmuşdu: Vicdanım! Birinci katibin otağından çıxıb ifrat əsəbi vəziyyətdə evinə qayıdanda mən

Bakıda idim, məsələnin də bütün gedişatını mənə o gün söyləmişdi. Və... «Baş ştabı» tərk edəndən sonra mədhnamə, yaxud tövbənamə yox, mərsiyə yazmışdı, çarmıxa çəkilmiş dilimizin sarsıdıcı rəsmiini çəkmişdi:

...Ey bu günü
dilim-dilim
Parçalanan ana dilim
Sinəsində od qalanan
ana dilim
Qapıların arasında
Boynu bükük qalan dilim.
Var ikən yox olan dilim.
Ayaqlarda kilim, dilim.
Vuruşlarda bir qəhrəman,
Barışlarda həlim dilim.
Yadın fitvasıyla,
öz gülləmizlə
Özgənin dilinə
ov olan dilim
Möhürlü, hüquqlu
idarələrdən
Daxmalar küncünə
qovulan dilim.
Ali təbəqələr səni
dandılar,
Sən bir ümman ikən
dayaz sandılar
Özgənin dilində
xoruzlandılar
Sən ey öz sacında
qovrulan dilim.

Xətai taxtında
sən fərman oldun.
Dillərə hökm edən
qəhrəman oldun.
Bəs niyə sən bu gün
pərişan oldun,
Babək qalincından
od alan dilim?!
Tarixin yolunu
keçdin uğurlu,
Sənə batammadı
bir qolu zorlu.
Dünəni möhtəşəm,
sabahı nurlu,
İndisi tapdanıb
ovulan dilim
Anah-atalı a yetim dilim!
Şərəfim, şöhrətim,
qeyrətim, dilim.

«Köklər-budaqlar» kitabının köşklərdən, kitabxanalardan yığışdırıldığı günləri xatırlamaq kifayətdir. Bu acı mənzərəni seyr edənlərin pərişan əhvalı önündə müəllifin məruz qaldığı ağrıları, əzabları təsəvvür edirsinizmi? Nə yaxşı ki, Bəxtiyarın iradəsi sınımadı, sifarişli hücumlar onu yenidən yeni-yeni poetik möcüzələrin kəşfinə ruhlandırırdı. «Tufan palıd ağacını məcbur elədi ki, daha dərinlərə kök atsın»...

“Yeni Azərbaycan” qəzeti,
22 may 1999

AYDIN MƏMMƏDOV

TƏNQİDÇİ

Vətən torpağından göyərmiş poeziya

Poeziya musiqi ilə, demək olar ki, eyni mahiyyətli, eyni səpkili tərənnüm formasıdır. Hər xalq, hər bəstəkar, hər ifaçı və nəhayət, hər alət musiqiyə öz məlahətini, öz fərdi könül çırpıntılarını əlavə edirsə, əsl poeziya nümunəsi də mənsub olduğu xalqın, dövrün, müəllifin və eləcə də saysız-hesabsız oxucuların amal, istək və duyğularını bəzən bir obrazı və ya poetik detallı maqnit sahəsində cəmləşdirməyi bacarır. Elə bu cəmləşdirmə qüdrətinə görə də əsl söz ustalarının poetik sətirləri dillənəndə hərə öz həyatını səhifələyir, öz yaşayışındakı yaxşı-pisi təzədən dadır, həmin sətirlərdə qoyulan fikri öz yaşayışının axarına uyğun şəkildə yozur və bundan da əsl şeir öz dinləyicilərinin sayı qədər açılış, izah tapır. Əgər şeir və eləcə də bütünlükdə hər hansı poetik yaradıcılıq ilhamlı bir istedadın, təbii çılgınlığın, qüdrətli yangının məhsuludursa, o zaman onda (yəni, şeirdə və ya poetik yaradıcılıqda) hamının görə və duya biləcəyi forma və məzmun

keyfiyyətləri ilə yanaşı, təkcə biləcəyi forma və məzmun keyfiyyətlərilə yanaşı, təkcə bir oxucunun və ya bir tənqidçinin sezə biləcəyi xüsusi, incə məqamlar da gizlənməlidir. Poetik həssaslığa malik oxucuların sayı nə qədər çoxdursa, əsl şeirdə tutula, sezilə biləcək belə incə məqamlar sayı da bir o qədər çoxalır, çünki bu incə məqamlar ayrılıqda şerin özündən deyil, şeirlə konkret bir oxucunun fərdi dünyasının toqquşmasından, poetik ünsiyyətdən törənir: şeirdə potensial şəkildə əks olunan, şeir sətirləri və sözləri arasındakı poetik boşluqlarda gizlənen hiss və ya duyğusunun və tənqidçinin fərdi qəribliyində «sınaraq», «süzülərək» tamamilə yeni, orijinal bir «əks-səda»dan, əsərlərinə və şəxsiyyətinə az-çox bələd olduğum sənətkarımızın yaradıcılığı ilə yeni bir ünsiyyətdən baş qaldıran oxucu təəssüratından başqa bir şey deyildir.

Hər dəfə Bəxtiyar Vahabzadənin şeirlərini oxuyanda kənd körpələrinin yalın ayaqları gözlərim önündə canlanır. Fəsillərin isti-soyuğuna fərq qoymayan bu yalın ayaqlar eniş-yoxuşlu, dərə-təpəli Vətən torpağının hər qarışında, hər bucağında eyni məhəbbət, eyni dözümlü və eyni sədaqətlə addımlayır, gəzib-dolaşdığı yerlərin daş-kəsəyindən, od-ocağından nişanə, yadigar qalan çapıq, yanıq izlərini müqəddəs bir ömür bəzəyi kimi daşıyır, onlarla öyünür, onların fərəhi ilə yaşa dolub kamilləşir. Sonralar təhsil, iş, çox görüb çox da götürmək arzusu ilə gəzdiyi iri şəhərlərin asfalt küçələrində yeriyəndə, üzünə açılan səadət və ya əziyyət qapılarından keçəndə, xidmət pilləkələri ilə yuxarı-aşağı diyirlənəndə, bir sözlə, ömür,

həyat, yaşayış deyilən təbii özünüsərfetmənin bütün mərhələlərində körpə ayaqlarının torpaqdan öyrəndiyi bu dözümlü, bu sədaqət vətəndaşlıq qururunu qranit özülünə, insan mənəviyyətinin əbədi tənzimləyicisinə çevrilir. Bəxtiyar Vahabzadənin əsərləri də körpə ayaqları kimi özünün ilk təpərini, ilk dözümlünü Vətən torpağından, el sinəsindən almışdır!

Atəş öz-özündən,
Birdən-birə yanmır,
Bir şey bu cahanda
İzsiz və səbəbsiz,
Bihudə yaranmır.
Vardırısa yaranmış;
Mütləq yaradan var.
Varsansa...
Özündən
Əvvəlcə atan var.
Dünya quru bir səs,
Qəm çəkməyə dəyməz.
Yüz-yüz itən olsun,
Min-min də bitən var.
Şükr eyliyelim ki,
Bizlərdən həm əvvəl,
Həm sonra Vətən var.

N.V.Qoqol belə bir fikir deyir: «Həqiqətlər nə qədər alidirsə, onlarla bir o qədər də ehtiyatlı olmaq lazımdır, çünki birdən-birə ümumi şeylərə çevrilə bilirlər: ümumi şeylərə isə inanmırlar». Poeziyanın vəzifəsi nəyin ali, nəyin naqis olduğunu qeydə almaqla, alini əlvən epitetlərlə tərənnüm, naqisləri isə tünd boyalarla inkar etməklə bitmir.

Poeziya həm mənfi, həm də müsbət keyfiyyətləri konkret detallarda, əşya və hadisələrin görünməli əlaqələrində, bir sözün, bir ifadənin təlqin gücündə əks etdirməyi bacarmalı, ən başlıcası isə oxucunun fikir və emosiyalarını lazımi məcraya yönəltmək üçün böyük psixoloji inandırıcılığa malik olmalıdır. Bəxtiyar Vahabzadənin «Vətən var» şerindən gətirdiyimiz parçaya diqqət edək: ilk baxışda o qədər də böyük poetik çəkiyə malik olmayan «şükr eyliyelim ki» ifadəsi mətn daxilində qərribə bir təlqin gücü qazanır, nisbətən mücərrəd səciyyə daşıyan vətənpərvərlik məfhumunu sanki göylərdən yerə endirərək dünyanın bir parçasını, bir küncünü doğma yurd, Vətən deyib əzizləyən hər kəsin gündəlik və əbədi sevincinə, həyat enerjisində çevirir. Şükr edirsən ki, ayağının altında Vətən torpağı, başının üstündə Vətən göyü var... «keçmişdən asta-asta söhbət açan səs muzeyin» - muğamın var («Muğam»), «eşqi xeyirxahlıq, qəsdli məhəbbət, tanrısı isə Vətən» olan vətənpərvərlərin («Çəkməçi Əli») var... Şükr edirsən ki, dünyanın heç bir çayının qismətinə düşməyən acı bir tale daşıyan Arazın var və bu Arazın Cənub adlanan o tayında dərдин və sənətin Heydərbaba zirvəsinə yüksələn Şəhriyar, Şimal adlanan bu tayında isə sinəsi Şəhriyar dağlı Bəxtiyar var:

Bizim bir kimsəyə qərəzimiz yox,
Biz iki qardaş, bir anamız var.
Bir böyük torpağın, iki oğluyuş,
Orda Şəhriyaram, burda Bəxtiyar.

Həcmindən, forma və mövzusunun asılı olmayaraq, Bəxtiyar Vahabzadənin bütün əsərlərinin

poetik cövhərini məşhur rus şairi A.Tvardovskinin «Hər şeyə cavabdehik» kimi səciyyələndirdiyi ali vətəndaşlıq duyğusu təşkil edir. Vətən və Vətəndaş - bədən və ruh kimi bir-birini tamamlayan iki mövcudiyyət.

Vətəndaş!
Nə gözəl səslənir bu söz.
Vətən əbədidir,
Gedəriyik biz.
İnsan qüdrətlidir öz vətəninə
Bilirik, dünyaya biz niyə gəldik.
O bizi yaradan,
Biz ona bəndə.
Yaradan uğrunda ölməyə gəldik.

Ot, ağac torpaqda göyərdiyi, baş qaldırdığı kimi, vətəndaş da ancaq Vətəndə boy ata, ərsəyə çata bilər. Vətən yoxdursa, vətəndaş da, onun minilliklərin dərinliklərindən süzülüb gələn qururu da yoxdur. Öz xalqının tarixinə, adət və ənənələrinə dönük çıxanların, doğma dilindən üz çevirənlərin, yurdunun yaralarına göz yumanların aqibəti Səhl-Sumbatın («Satqınlıq»), Ben-Osmanın («Yollar-oğullar») aqibətindən o yana gedə bilməz. Kimdir Səhl-Sumbat? «Namərdliyin yol yoldaşı, kişiliyin qanımı». Kimdir Ben-Osman? Milyonlarla ərəblərdən biri; ona ərəb qadını döşlərindən süd verib. Ərəb atası doğma ərəb dilində babalarından miras qalan hikmətləri çatdırıb, ərəb torpağı onun ayaqlarına gəzməyi, ərəb göyü isə nəfəs almağı, xəyalə dalmağı öyrədib. Lakin Ben-Osman bütün bunları yadından çıxarmış, əsrlər boyu toplanan mədəniyyəti və mənliyi tapdanan xalqının

ölüm-dirim mübarizəsinə qoşulmaq əvəzinə, ərəb qızından olan ərəb oğluna, ərəb anasının laylalarından öyrəndiyi ərəb dilinə, ərəb yerinə və ərəb göyünə arxa çevirərək özgə qapılarının həqarət və təhqir dolu nəvazişinə qısılmışdır. «Elinə arxa çavirən öz taleyinə arxa çevirir» deyiblər. Bu məşhur xalq məsəli öz doğruluğunu bir daha təsdiq edir: vətəninə arxa çevirmiş Ben-Osməna izsiz-nişənəsiz bir ölüm, Vətən uğrunda mübarizlərə isə müstəqillik, vətəndaşlıq və azadlıq bayrağı nəsib olur:

Öz yurdunda qul olub, əsr yarım əyildim,
Mən vətəndaş deyildim!
Vuruşdum gecə-gündüz, vuruşdum səhər-
axşam.

Bayraq qalxdı...
Mən bu gün
Vətəndaşlıq almışam!

B.Vahabzadə poeziyası əzabkeş fikrin, dünya, insan, sevgi və azadlıq haqqında çırpıntıların poeziyasıdır. Bu poeziya tarixin şah damarını axtarır, bir sözün bir obrazın maqnit sahəsində keçmiş, bu günü və gələcəyi qovuşdurur. Hər dəfə də dünyanın taleyinə bir nöqtədən – bütün mənəvi qüdrətini insanların yolunda sərf etməyə hazır olan fədakar humanizm zirvəsindən yanaşır.

B.Vahabzadənin məhəbbət lirikası zaman və məkana sığmayan, müasir insanın mənəvi əzabları, könül çırpıntıları, ürək yanğısıdır. Onun bu səpkidə olan şeirləri poeziyamızda fəlsəfi lirikanın ən gözəl nümunələri sayıla bilər. Adi fərdi sıxıntılardan («Payız düşüncələri»),

baxımsızlıqdan və biganəlikdən nəslə kəsilmək təhlükəsi qarşısında qalan qarağacdən («Qarağac») tutmuş, neytron bombasına, robotlara, ürəyin köçürülməsinə qədər hər şeydə B.Vahabzadə poeziyası insan taleyini, onun gələcəyini axtarır. Bu poeziya atılmışların taleyindən od tutub alıxan bir qəlbin («Atılmışlar»), haqq ilə nahaqqın ölüm-dirim mübarizəsində iç-in iç-in inləyən vicdanın («Qiyət», «İztirabın sonu»), planetimizi zolaq-zolaq edən təzadlardan doğan narahatlığın («Təzadlar») və ən başlıcası ilk addımı neçə-neçə minilliklər bundaq qabaq atılmış müqəddəs bir gələcəyin poeziyası, rəngindən, dilindən və dinindən asılı olmayaraq bütün insanların can atdığı «ikinci səs»in – ədalətin poeziyasıdır:

Tutmuşam, çaxmaq yoxdur alışmağa
Qaynayıram, təpərim yox, nə coşmağa, nə
daşmağa
Ürəyimin sözlərini oba-oba danışmağa,
Dədə-Qorqud timsalında ozan ola,
Bir qərribə yuxu gördüm, istəyimcə yozan
ola!

*«Seçilmiş əsərləri»nə
(2 cildə; Yazıçı, 1963) ön söz.*

YAŞAR QARAYEV

AMEA-nın MÜXBİR ÜZVÜ

Düşündürən poeziya

Fəal narahatlıq, zaman qarşısında mənəvi cavabdehlik bütün dövrlərdə ciddi poeziyanın əlaməti olmuşdur. Bu keyfiyyət Bəxtiyar Vahabzadə şerində güclüdür. Yazıçı Mehdi Hüseyn vaxtilə onun haqqında yazdığı məqalələrdən birini heç də təsadüfi olmayaraq belə adlandırmışdı: «Narahat şair».

Özü də narahatlıq bu poeziyanın yalnız əlaməti deyil, həm də bilavasitə predmetidir: şair bir neçə şerində «narahatlığı» işıq, hərəkət, həyat və dirilik təcəssümü kimi tərənnüm edir:

Dünya yaşamayan dünyadan dinclik umar,
Yanmağında tapmalı dincliyini sənətkar!

Aşağıdakı misraları isə bütünlükdə Bəxtiyar şerinin estetik və əxlaqi devizi kimi qəbul etmək olar:

Yaşamaq yanmaqdır – yanasan gərək,
Həyatın mənası yalnız ondadır.
Şam əgər yanmırsa, yaşamır demək,
Onun da həyatı yanmağındadır.

Əsrlə üzbəüz, təkbətək söhbət, zamanla həmdərd və həmdəm bir şairin daxili duyğu və düşüncələri – bu narahatlığın bədii ifadəsinin üsul və formasıdır.

Adı «XX əsr» olan zamanın obrazına şairin yaradıcılığında tez-tez rast gəlirik. Lakin Bəxtiyar poeziyasında «zaman» anlayışı dəqiq sərhədlərə sığdırılan konkret-tarixi bir dövrün – müasirliyin həddlərindən çox-çox kənara çıxır. Zamanla ünsiyyət burada həm də tarix və əbədiyyətlə, gələcəkdə müsahibə deməkdir; dərin bəşəri düşüncələrə dalan, dünyanın taleyi üçün həyəcan keçirən şairin daxili nitqi, öz mənəvi vicdanı ilə müsahibəsi deməkdir. Geniş fəlsəfi mənada zaman və düşünən, lirik şair «mən»i – Bəxtiyar şerində poetik dialoqun iki dəyişməz, iki daimi qütbüdür.

Lakin fəlsəfi «Zaman» obrazı bu poeziya-da heç də hər cür konkretlik fəvqində durmur, sərhədsiz, mücərrəd simvol təsiri də bağışlamır; əksinə, şairin milli, ictimai və estetik ideali ilə bilavasitə əlaqələndir.

Bəxtiyar şerində zamana maraq – xalqın mənəvi əbdədiyyətinə, mənəvi «indi»sinə və keçmişinə olan maraq deməkdir. Zaman onu yalnız xalqın tarixi taleyi ilə, xalqın mənəvi və əxlaqi həyat təcrübəsi ilə bağlılığı baxımından düşündürür və narahat edir. Keçmiş də, gələcəyi də şair məhz «Vətən tarixinin» səhifələri kimi vərəqləyir.

Bəxtiyar poeziyasında «saf» halda təbiət təsviri, demək olar ki, yoxdur. Azərbaycan burada heç yerdə xalis «peyzaj» şəklində deyildir. Hətta Vətən də şair üçün, hər şeydən əvvəl, Zamanı

təmsil edən surət və simvol – ədəbi-əxlaqi yaddaş və mənəvi-tarixi bir vicdandır. Şair üçün müqəddəs olan hər şey məhz «ana Azərbaycanın» yaddaşında əbədiləşir və qorunur. Çünki bu «yaddaş» keçici və ötəri yox, həqiqi və milli olan əbədi ruhu, mənəvi fərdiliyi və müstəqilliyi yaşadır. Odur ki, şair gələcəyi də, keçmişini də məhz xalqın «hafizəsində» oxuyur, yoxlayıb, sınaıb qiymətləndirir.

Elə buna görədir ki, Bəxtiyar Vahabzadə üçün ayrıca bir «tarixilik» anlayışı yoxdur; ayrıca bir ənənəvi «milli xarakter», ayrıca bir müasir «intellektual qəhrəman» yoxdur. Onun üçün yalnız eyni, vahid yekparə varlıq – müqəddəs, əbədi Azərbaycan vardır. Azərbaycan burada məhz tarix və proses kimi, həm mənşə, həm də gələcək kimi, beşik, ocaq, yuva və ana kimi tərənnüm olunur. Belə bir Vətən rəmzi xalqın mənəvi tamlığını və böyüklüyünü daha dərinədən duymaqda, dünyaya tanıtmada şairə kömək edir.

Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığında zaman və Vətən anlayışı bir də nitq anlayışı ilə bağlıdır. Od, işıq – bizim poetik ənənəmiz üçün bəlkə də ən qədim, ən davamlı bir obrazdır. Işıq – ümid və vətən rəmzi kimi məlumdur. Bəxtiyar bu obraza yeni məna çalarlığı əlavə edir. Hər şeyi zamanda ölçən şair zamanın da «ömrünü» işıqla, «ışığın ömrü» ilə əlaqələndirməyə çağırır:

Söndürmə çırağı!..
Çıraq yananda
Elə bilirəm ki, gün qurtarmayıb.
Söndürmə çırağı, söndürmə yansın.
Qoy günüm uzansın, nəşəm uzansın!

Işıq – sürət timsalı, işıq –tərəqqi, hərəkət və mənəvi yangı timsalıdır:

Azərbaycan oğluyam,
Odu Allah sanmışam,
Anam torpaq,
Atam od –
Mən ondan yaranmışam!..

Şairə görə ürək alışmasa, Vətən də işıqsız qalar, içəridən «alışıb yanmasa» hətta təyyarələr də qütbləri birləşdirə bilməz.

Işıq həm də ona görə gözəldir ki, o, ən yüksək sürət ölçüsüdür. Zaman və məkan qütblərini yalnız işıq sürəti birləşdirə bilər. Ən böyük tamlığı, bütövlüyü və vəhdəti işıq sürəti mümkün edir.

Fəlsəfi zaman, məkan və işıq anlayışları varlıqla, dünya ilə ünsiyyətin üfüqlərini böyütməkdə, öz düşüncələrinə vüsət və qanad verməkdə şairə kömək edir. Vəhdətə və tamlığa, ölçsüzlüyə və nəhayətsizliyə əbədi, doyumsuz bir təşnəlik ruhu Bəxtiyar poeziyasının «narahatlıq» keyfiyyətinin əsas məzmununu təşkil eləyir.

Şair sərhədsiz dünya və ömür haqqında fikirləşir. İnsan kamalı yeni hüdudlar fəth etdikcə sürət çoxalır, zaman ləngiyir, Kainat böyüyür və genişlənir. Bəxtiyar şerinin ümid və inam pafosu bu yüksək fəlsəfi nikbinlikdən doğur. Sərhədsiz dünya yaradan insana şair sərhədsiz də ömür və əməl arzulayır:

Mən sahili olmayan dənizlər istəyirəm,
Mən axşamı olmayan gündüzlər istəyirəm!...

Yaxud:

Sonu olan ömrü istəmirəm mən,
Çıxaydım zamanın çərçivəsindən.

Ümumiyyətlə, hər cür sərhəd şairi məyus edir, sükut onu həyəcana gətirir, təklil darıxdırır.

O, dibçək çiçəklərini sevmir, qafəs quşlarına acıyır, bütün ömrü qutuya – maşına, mənzilə və kabinəyə sığışan meşşan həyatına lənətlər yağdırır.

Baharı da, meşəni də, üfüqləri də çərçivələrə sığdıran rəssamlara şair meydan oxuyur, dənizi sahillərsiz, səmanı üfüqlərsiz, uzaq yolları isə mənzillərsiz görmək istəyir:

Rəssam, çəkdiyin yol dönsün, burulsun,
Dağların dalında itib yox olsun!
Məchul bir aləmə uzat sən onu,
Görmək istəmirəm yolun sonunu...

Şairin hər cür sərhədlərə romantik etirazı yeri gəldikcə konkret ictimai məzmun kəsb edir. Bir şerində o öz üsyanını dünyanın sinəsini cadarcadar eləyən sərhəd dirəklərinə, xəritələrindəki rəng və çərçivələrə qarşı çevirir:

Hər yerdə torpağın rəngi bir ikən,
Niyə biz ayırdıq onu yüz yerə?!

Sərhədlərə üsyan edən şair zaman, il, ay və saat vahidlərinə də sığışmır.

Dostlar, anın sürətini qabaqlayıb biz
Zaman üçün təzə ölçü yaradaq gərək!

Zamanı təqvimlərə, səmanı və torpağı

sərhədlərə, xəritələri rənglərə bölməyə etiraz ruhu Bəxtiyar poeziyasının pafosuna hakimdir. Ümumiyyətlə, bu şeirləri zaman, xəyal və arzu haqqında düşüncələr adlandırmaq olar.

Şairi zaman və gənclik, zaman və uşaqlıq motive də maraqlandırır: o, məktəb və ali təhsil illərinin xronikasını əks etdirən təbii, səmimi şeirlər silsiləsi yaradır.

Şairi zaman və müasir insan problemi düşündürür. O, «İnsan və zaman» başlığı altında hələ bitməmiş şeirlər silsiləsini davam etdirir.

Nəhayət, şairi zaman və yoxluq, zaman və ölüm səltənəti arasında əlaqə və təzadlar mövzusu narahat edir («Nekroloq», «Baş daşı»). Maraqlıdır: qəbiristanlıq, adətən, zamansızlıq assosiasiyası doğurur. Çünki ölümlər üçün vaxt anlayışı yoxdur. Ölənin üçün saat və ürək eyni vaxtda dayanır. Lakin zamanın bu yoxluq səltənətində də şair mənalı zaman vahidləri və ölçüləri tapır: burada zaman vahidi – məzarlardır! Qəbiristanda məzar-məzar addımlayan zamanın hərəkətini şair cismələşdirmiş və əyaniləşdirmişdir. Şairə görə zamanın başqa bir qəribə vahidi də vardır – Nekroloq! Ona ömrün sərhədlərini göstərən rəqəmlər həkk edilir. Lakin şair nekroloqda rəqəmlərin yox, əməllərin, arzuların ifadəsini görmək istəyir.

Bəxtiyar Vahabzadəni ən çox cəlb edən mövzular sırasına bir də zaman və sürət, zaman və kosmos haqqında düşüncələrini daxil etmək olar. O, qitələri və planetləri birləşdirən, ömrü gələcəyə yaxınlaşdıran sürəti tərənnüm edir. Çox vaxt yanaşı, qoşa işlətdiyi sürət və zaman anlayışlarına, onlar arasındakı vəhdət və əlaqələrə şairin verdiyi

poetik mənalarda zamanı ləngitmək, anın da ömrünü uzatmaq haqqında hələ Faustun elan etdiyi poetik çağırışın davamını görürük.

Zamanı ləngitmək, saati, anı saxlamaq – bu ən qədim Fuast arzusu məhz bizim günlərdə də insanın böyük arzusu olaraq qalır və tamamilə müasir səslənir. Çünki ləngiyən hər bir an duyulan daha böyük gözəllik, uzanan daha böyük gənclik və bahar ömrü deməkdir. Zaman üzərində qələbə məhz zamanı ləngitmək faktında əks olunurmu? Əgər nə vaxtsa insan zamana hakim kəsilərsə, ona «Tələs» yox, «Saxlan» hökmünü verərdi. Şairin tərənnümü etdiyi işıq və fikir sürəti də məhz zamanı ləngitmək üsulu və vasitəsi kimi romantik və şairanə səslənir.

Qüvvətli ictimai mündəricə, mübariz siyasi ruh Bəxtiyarın «Səyahət» başlığı altında davam etdirilən şeirlərini səyahət janrında yazılan ənənəvi xatirə şeirlərindən fərqləndirir. «Səyahət» şeirləri Bəxtiyarın ən yaxşı vətənpərvərlik şeirləri ruhundadır. Xüsusən «Yollar - oğullar» poemasında ərəb xalqının milli azadlıq hərəkətinə şairin ehtiram və rəğbəti aydın hiss olunur. Bəxtiyar öz «səyahət» dəftərini planetlərarası fəzaya, Aya, kosmosa səfər yollarında davam etdirir.

Bəxtiyarın kosmos şeirləri çoxdur. Həm də o, kosmosdan yalnız mövzu götürmür, bəlkə kosmosun bir sıra göstəricilərində – onun sürət, əzəmət, sonsuzluq və intəhaslılıq ölçülərində öz arzularının və duyğularının ölçülərini axtarır. İndi bəşər təfəkkürünün zirvəsini məhz kosmik haqqında elmi fikir təşkil edir. Kosmosa xitab edən bədii fikir, əgər səthi görünmək, sadəcə illüstrasiya

olub qalmaq istəmirsə, elmi idraka paralel bir bədii idraka çevrilməyi bacarmalıdır. Bəxtiyar poeziyası öz ən yaxşı nümunələrinin timsalında bu şərtə sadıq qalır və cavab verir.

Çox yaxşıdır ki, şair kosmosun dərinliklərinə aludə olarkən belə, insan qəlbinin dərinliklərini yaddan çıxarmır. Daha doğrusu, o, iki kosmosla həmişə eyni vaxtda maraqlanır. İkinci – mənəvi kosmos şairin ruhuna daha doğma lirikaya, psixoloji mövzulara geniş meydan verir. Əgər birinci halda onu ən çox düşündürən zaman və sürətdirsə, ikincidə – izzət və etiraf məfhumlarıdır. Ümumiyyətlə, Bəxtiyar həmişə toxunduğu məsələnin fəlsəfi dərinliyinə, onun mahiyyətinə varmağı, adi həyat hadisələrini poetikləşdirib, mənalandırmayı sevməyi şairdir.

Daxili – mənəvi aləm, ürək və vicdan dünyası da kosmosdakı amansızlıq və çəkisizlik dünyasına bənzər: burada da hər şey özgə təsir və cazibələrdən kənarda – bəllur vicdan güzgüsü üzərində əks olunur. Şairə görə, ağlın qələbəsi sürətdirsə, qəlbin qələbəsi etirafdır. Mütləq günahsızlıq qeyri-mümkündür. Lakin «etiraf» artıq bağışlanan, bəraət alan günah deməkdir, ürəyin mənəvi təmizlənməyə haqqı və hüququdur.

Şair haqlı olaraq, kamal və əxlaqdan vəhdətdə bəhs edir. Qalileyin vicdan və əxlaq qəhrəmanlığını onun elmi xidmətindən üstün tutur. Bu şeir belə bir doğru fikrin poetik təsdiqidir ki, əxlaqın qələbələri bəşərin taleyinə ağlın qələbələrindən daha çox təsir göstərir. Çünki əxlaq olmayan yerdə kosmos və atom da,

ağlın silahları da qəbilə, tayfa dövründən qalan instinktlərin silahına çevrilir. Odur ki, şair göylərin fəthi dövründə də hələ mövcud olan hüquq məhkəmələrinə təəssüf edir, bütün inzibati məhkəmələri ürək və vicdan məhkəmələri ilə əvəz etməyə çağırır. Qoy bütün hökmlərə ürək qərar versin. Çünki ağıl çox şey götürür, çox şeyi qəbul edir, amma ürək yox:

Ürəyim ağrıyır, ürəyim – dedim,
Heç «bəyrim ağrıyır» deyən görmədim.

Bəxtiyar Vahabzadənin bütün şeirlərini bir «mən»in düşüncələri hesab etmək olar. Onların əsasında həmişə ömrün dolaylarında özünü, qəlbinə gəzən bir şairin axtarışları durur. Hər şey – təbiət də, dünya da burada şair xəyalının güzgüsündə görünür. Özü də «mən»in dərkiburada Kainatın dərkindən daha çətin elan edilir:

Bilək, bu dünyada dünya yaradan,
Ömürlər dünyanı niyə tərk edir?
Göyləri, yerləri dərk edən insan
Bəs niyə özünü çətin dərk edir?

Şair bu şeirlərini düşüncələr axını, təfəkkürün gürşad axarı usulunda yazır. Alışub od tutmaq, mənəvi yangı keyfiyyəti və temperament onun ən yaxşı şeirlərində həqiqi şeir enerjisinə çevrilə bilər. Bəxtiyar poeziyasının gücünü və məhz emosional və əqli ünsürlərin vəhdət tapabildiyi şeirlər təşkil edir. Bu poeziyaya məxsus ilq və intim bir nəfəs istiliyi, təbii, səmimi lirika məhz bu ahəngdən və harmoniyadan qüvvət alır.

Bəxtiyar şəxsiyyət yaradıcılığında qabarıq

təzahür edən şairlərdəndir. Onun poetik «mən»i, fərdi üslubu, lirik qəhrəmanı poeziyamızın mənzərəsində aydın cizgiləri ilə seçilir. Şairin əksər şeirləri arasında bədii-fəlsəfi cəhətdən dərinlən qavranılan daxili poetik vəhdət duyulmaqdadır. Bu vəhdətin ahəngi və aydınlığı həmin əsərlərə tamlıq və bütövlük, ideya, mövzu və məqsəd ümumiliyi, vahid proqram istiqaməti və məqsədəuyğunluğu verir.

Bəxtiyar poeziyasının bədii forma xüsusiyyəti də onun ideya-fikir istiqaməti ilə şərtlənmişdir. Bu poeziyanın həm bədii-estetik, həm də ideya-fikir sərvəti məhz xalqın milli-mənəvi və etik-əxlaqi sərvətlər çeşməsindən su içir. Bu şeirləri belə geniş miqyasda sevdiren və yayan bir də ənənəvi Şərq müdrikliyinə şairin qoruyub saxladığı daimi sədaqət, xalqilik, sadəlik və səmimilik keyfiyyətləridir. Bədii formanın mürəkkəbliyi və qeyri-adiliyi yox, məhz müasir poetik intellektin, müasir təfəkkür tərzinin yeniliyi bu şeirə spesifik bədii əda, poetik novatorluq gətirir. Əxlaqi və həyati problemləri şair həmişə vəhdətdə təqdim etməyə çalışır, ən qədim və əbədi məsələlərdən bəhs edəndə də onun şəri müasir səslənir.

Yeni, müasir mənada fikir poeziyasına qüvvətli meyl indi ədəbi prosesə bütünlükdə xas olan ümumi bir istiqamətdir. Yaradıcılıq üslublarının bu günkü şerimizə məxsus zənginliyi və fəallığı şəraitində biz bu ümumi istiqamətin bir çox fərdi təzahür formalarına rast gəlirik. Bu fərdi təzahür formalarından, fəlsəfi və intellektual keyfiyyət dəyişikliyinə doğru yolda şerimizin keçirdiyi ori-

jinal mərhələlərdən biri, şübhəsiz, şair Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığı ilə ifadə və təmsil olunur.

Artıq qeyd etdiyimiz kimi, Bəxtiyar sərhədlərə və çərçivələrə meydan oxuyan bir şairdir. Biz şair ürəyinin fırtınasına, hər cür məhdud çərçivələrə qarşı üsyanına haqq veririk və təsdiq edirik ki, belə bir şair üçün gənclik və ömür sərhədi də yoxdur: sənət dünyasında zaman və fəsil bölgüsü, «çərçivə» təsnifatı özünü doğrultmur.

Poetik təqvimdə əlli yaş – fəlsəfi kamilliyin, həyatı müdrikliyin hələ yalnız başladığı bir sərhəddir!..

*«Seçilmiş əsərləri» (Azərnaşr, 1974)
kitabına ön söz.*

BƏKİR NƏBİYEV

AKADEMİK

Bəkir Nəbiyev, Nəriman Həsənzadə və Bəxtiyar Vahabzadə

Zirvəyə gedən yolda

Müasirlərinin mənəvi aləmini bütün incəliklərinə qədər öyrənib poeziyanın yeni, bitməz-tükənməz imkanları ilə dərin fəlsəfi planda əks etdirmək Bəxtiyar yaradıcılığının səciyyəvi əlamətidir. Bədii yaradıcılıqda müasirlik mövzu aktualığı, zamanın vacib meyllərini əks etdirmək

iqtidarı, fəal vətəndaş mövqeyi, bütün bunlarla vəhdətdə təzahür edən əsl sənətkar fəaliyyəti, poetik mükəmməllik və novator deyim tərzindən ibarətdir. Bəxtiyarın lirik qəhrəmanı bu tələblərin hamısına ləyaqətlə cavab verir. Onun arxalandığı, ürəkdən təsvir və tərənnüm etdiyi ən möhtəşəm qüvvə öz böyük tarixi vəzifələrini ləyaqətlə yerinə yetirən, quruculuq fəaliyyəti ilə insanlığı nurlu gələcəyə aparən, namuslu, cəsarətli, zəhmətkeş müasirlərimizdir.

B.Vahabzadənin müşahidə dairəsi, toxunduğu problemlər və düşüncələr axarı çox geniş və vüsətlidir. İnsan qəlbini bir xəritəyə bənzətsək, onun bir çox naməlum guşələrində, əlçatmaz zirvələrində Bəxtiyar kəlamına məxsus bayraqcıqların sancılmış olduğunu görərik.

Sən getdin, elə bil dünya boşaldı,
Yaz da köçüb keçdi, yeri boş qaldı.
Bahar ürəyimi sənsiz qış aldı,
Mən yazı vurğunam, qışı neylərəm?!

Bütün varlığı ilə sevən aşiqin artıq bəstələnib gözəl bir mahnıya çevrilmiş bu şerində əks olunan hicran harayına laqeyd qalmaq, əlbəttə, mümkün deyil.

B.Vahabzadənin yaradıcılığı onun şəxsi həyəcanlarının, duyğu və düşüncələrinin, dünyanı şairanə qavrayışının ifadəsindən ibarətdir. Xarici aləmə, ictimai gerəkliyə, Vətənə, xalqa, gözəlliyə, tarixi keçmişə, beynəlxalq hadisələrə, təbiətə münasibəti onun lirikasının əsasını təşkil edir. Lakin yalnız sırf fərdi təsir bağışlayan bu münasibət əsərlərində elə yüksək səviyyədə ümumiləşdirilir

ki, dərin ictimai-siyasi məna kəsb edir, oxucu da müəllifin qəlbindən süzülüb gələnlərə şərik olur, bunları öz duyğu və düşüncələri kimi yaşayır.

B.Vahabzadənin əsərlərinin böyük əksəriyyəti ənənəvi mövzularda yazılıb. Yəni, o da qələm yoldaşları kimi, Vətəni, məhəbbəti, əmək adamlarını, gözəlliyi tərənnüm edir, uşaqlıq və ilk gənclik xatirələrini çözləyir. İkinci cəhan müharibəsi qəhrəmanlarının ölməz ruhunu canlandırır, keçmişimiz və gələcəyimiz, soykökümüz və dilimiz haqqında qənaətlərini ifadə edir. Lakin onun açdığı pəncərədən baxdıqda bu deyilənlərin hər biri öz tərəvətli tərəflərilə, başqa əsərlərdə görmədiyimiz rənglərilə cıvlələnir, təzə ahənglə səslənir. Fikir, duyğu və hadisə üçün doğma dilin xəzinəsindən məhz burada, bu konkret halda istifadə edilməsi məqbul olan sözün, təşbehin seçilməsi, ictimai motivlərin dəqiq ekspressiv ifadəsi onun şeirlərinin səciyyəvi əlamətləridir.

B.Vahabzadəyə SSRİ Dövlət mükafatı 1984-cü ildə «Bir gəminin yolçusuyuq» kitabı üçün verilsə də, biz bunu yalnız həmin kitabın layiq görüldüyü qiymət hesab etmirik. Əslində, bu yüksək mükafat 40-cı illərin ortalarında... ədəbiyyat dərəcəsinin müdavimi kimi yazdığı ilk şeirlərindən başlamış, bu il çap etdirdiyi «Özümlə söhbət» kitabındakı əsərlərinə qədər, şairin yaradıcılığının bütün çoxyaşar nümunələrinə verilən ədalətli qiymətlidir. Poema və pyeslərini, məqalə və tərcümələrini, publisist çıxışlarını bir anlığa sərf-nəzər edək. Hətta həcmcə o qədər də böyük olmayan şeirlərinin bir çoxunun fikri-

estetik tutumu o qədər sanballıdır ki, onların bir neçə saatda, yaxud hətta bir gecədə yarandığına inanmaq olmur. Bizə elə gəlir ki, həmin əsərlərin hər bəndinin, hər beytinin arxasında sinəsində sənətin gur ocağı yanan Bəxtiyarın gilə-gilə əriyən bütün şüurlu ömrü durur.

Çox əlamətdardır ki, ustad Şəhriyar özünə xas olan dərin səmimiyyətlə xalq şairi S.Rüstəmə yazdığı şeirdə böyük Səməd Vurğunun şərəfli adı ilə yanaşı Bəxtiyarı xatırlamış, onların timsalında öz şimallı qardaşlarına bəslədiyi ülvə duyğularını izhar etmişdir:

Qardaşların gözündən öp,
Bəxtiyarın üzündən öp,
Səmədin də sözündən öp,
Mən də təkəm, sizə qurban,
Tək canım hamuza qurban!..

Əsəbləri tarıma çəkilməmiş dünyamızın taleyi, bəşəriyyətin əmin-amanlığı Bəxtiyarın qələmində ardıcılıqla səslənən motivlərdir. Keçən ilin avqustunda yazdığı «Barıt qoxusu var» şeri şairin həmin problemə həsr edilmiş onlarca əsərindən biridir.

B.Q.Belinski yazırdı: «Böyük şairin başqalarına təsiri onun poeziyasının bu şairlərin yaradıcılığında əks olunmasında deyil, onların şəxsi daxili qüvvələrini oyatmasındadır». B.Vahabzadə klassik sənətkarlardan məhz bu mənada, öz istedadını, potensial imkanlarını bütün tərəvətilə zahirə çıxarmaq müstəvisində faydalanır. Bunu Azərbaycan ədəbiyyatında çoxəsrlik zəngin tarixə malik olan poema janrı sahəsində Bəxtiyarın əldə etdiyi və dönə-dönə

təqdir olunan yaradıcılıq naliyyətləri də bir daha sübut edir. «İztirabın sonu», «Şəbi-hicran», «Yollar - oğullar», «Həyat-ölüm», «Ağlar-güləyən», «Dörd yüz onaltı», «Muğam», «Atılmışlar», «Mərziyə» - Azərbaycan epik poemasının tarixində yeni, parlaq səhifələrdir. Bu poemalar, hər şeydən əvvəl, həyat materialının zənginliyi, hadisələrin canlı insan taleləri əsasında təqdimi, dilinin ahəngdarlığı, ricətlərinin dərin mənası və bütünlükdə müəllif axtarırlarının digər səmərəli nəticələriylə yadda qalır.

Bəxtiyar çoxumuzun adət etdiyi, hamı tərəfindən qəbul olunmuş məfhumların, söz və anlayışların fəlsəfi və poetik çalarlarını incələməyi, düşünməyi, bu düşüncələrini oxucuları ilə bölüşməyi sevir. Vacib sosial, əxlaqi məfhumlar üzərində bu gərgin axtarırların onu Lenin mövzusunda gətirib çıxarması tamamilə təbiidir. «...Leninlə söhbət» poemasında... Bəxtiyar öz sənətkar yoluna sadıq qalmış, həyat, cəmiyyət, ictimai ideal, insani borc haqqında poetik fikirlərini ifadə etmişdir...

Poemada müəllifin dil üzərində işinə həsəd aparmaq olar. Misralar üzərindəki zərgər əməliyyatı bir sıra hallarda aforistik təsir bağışlayan bu cür uğurlara gətirib çıxarmışdır:

Xalqa arxalanan xalqsevərlərin,
Özü də xalq üçün arxaya döndü.
Xalqa arxasını çevirənlərin
Arxası həmişə yerdə göründü.

«Vicdan», «Yağışdan sonra», «İkinci səs», «Yollara iz düşür» kimi müvəffəqiyyətlə tamaşaya

qoyulmuş pyeslərində B.Vahabzadə, əslində, elə şeir və poemalarındakı mənəvi-əxlaqi problemləri qaldırır. Lakin bu əsərlər onun istedadının yeni bir sahəsini, dramatik təxəyyülünün maraqlı imkanlarını nümayiş etdirir.

B.Vahabzadə müasir ədəbi prosesin vaxtı çatmış məsələləri və ümumən ədəbiyyatşünaslıq problemləri ilə müntəzəm surətdə məşğul olan sənətkarlarımızdandır. İlk elmi işi - «Xalq şairi Səməd Vurğun» (1956) böyük sənətkarın sağlığında ona həsr edilmiş nadir kitablardan biridir. Müəllif sonralar bu əsəri işləyib dərinləşdirmiş, demək olar ki, tamamilə yenidən yazmış, S.Vurğunun parlaq ədəbi irsini və çoxcəhətli ictimai fəaliyyətini əsaslı şəkildə şərh edən sanballı elmi monoqrafiya kimi nəşr etdirmişdir. Əsrimizin böyük söz ustalarından biri olan S.Vurğunun zəngin yaradıcılığı ilk dəfə məhz bu monoqrafiyada yetkin bir şair-tədqiqatçı tərəfindən geniş araşdırılmış, Vurğun sənətinin həyatı qaynaqları, parlaq ideya-bədii keyfiyyətləri, orijinal poetik təfəkkür sahibinin sərraf gözü ilə görünən incəlikləri təhlil olunub ümumiləşdirilmişdir. B.Vahabzadə elmi ədəbi mübahisələrdə, poeziyanın müxtəlif sənətkarlıq məsələlərinin müzakirəsində məqalə və çıxışları ilə fəal iştirak edir. O, filologiya elmləri doktoru, professordur. Ədəbiyyat və sənət, həyat və zaman haqqında «Sənətkar və zaman» (1976), «Sadəlikdə böyüklük», «Vətən ocağının istisi» (1982) kitabları nəşr olunmuşdur. Hələ aspirant ikən ali məktəbdə dərs deməyə başlamış B.Vahabzadə qırx ilə yaxındır ki, Azərbaycan Dövlət Universitetinin müəllimidir. Bədii yaradıcılıq və ədəbiyyatşünaslıq

elmi qarşısında xidmətləri nəzərə alınaraq o, 1980-ci ildə Azərbaycan Elmlər Akademiyasına müxbir üzv seçilmişdir.

Çox müxtəsər şəkildə xatırladığımız böyük yaradıcılıq qələbələrinə, dünya şöhrətinə baxmayaraq B.Vahabzadə həyatında da, sənətində də zirvəyə doğru gələn yolun ortasındadır. Biz əminik ki, həmişə özündən narazı olan zəhmətkeş şairin narahat ilhamı bu zirvəni fəth etmək üçün əsl möcüzələrini hələ bundan sonra göstərəcəkdir.

«Kommunist» qəzeti, 1985, 16 avqust.

İSA HƏBİBBƏYLİ

**AMEA-nın VİTSE-PREZİDENTİ,
MİLLİ MƏCLİSİN DEPUTATI,
AKADEMİK**

Akademik İsa Həbibbəyli Şəkidə
Bəxtiyar Vahabzadənin evində, iyul
2015.

Milli istiqlal şairi Bəxtiyar Vahabzadə haqqında söz

Azərbaycan ədəbiyyatında milli istiqlal ədəbiyyatı XX əsrin əvvəllərindən yaranmağa başlamışdır. XIX əsrin axırlarından etibarən formalaşmağa başlamış azərbaycançılıq anlayışları tədricən milli kimlik, ana dili, ölkənin coğrafi sərhədləri və sair kimi mövzuları əhatə edərək genişlənməmişdir. XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan ədəbiyyatında artıq “Mənim anam kimdir? Dilim nə dilidir? Haradır Azərbaycan?” kimi ciddi suallara cavab vermək zərurəti meydana çıxmışdır. Cəlil Məmmədquluzadə və Azərbaycan mollanəsrəddinçiləri xalqın milli istiqlalını azərbaycançılıqda görmüş, Əlibəy Hüseynzadə və “Füyuzat” ədəbi məktəbinin təmsilçiləri Turana, türk dünyasına, Türkiyəyə qovuşmağı vacib saymış, Nəriman Nərimanov, Behbud ağa Şahtaxtinski və başqaları nicat yolunu Rusiyada görmüşlər. Məmmədəmin Rəsulzadə və Fətəlixan Xoyskinin qurduğu Azərbaycan Demokratik Respublikası müstəqil milli dövlətçiliyin təməlinə çevrilmişdir. Təəssüf ki, cəmiyyəti 23 ay yaşadıqdan sonra Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti süquta uğramış, bundan sonra milli istiqlal uğrunda yenidən mübarizə başlanmışdır. Sovet hakimiyyətinin başlanğıc dövrlərində, xüsusən 1937-ci ildə istiqlalçılara qarşı həyata keçirilən qanlı repressiya tədbirləri bu prosesə ağır zərbə olmuşdur. Nəhayət, Böyük Vətən Müharibəsindən

sonra Azərbaycan ədəbiyyatında və ictimai fikrində tədricən milli istiqlal ideyası örtülü, gizli şəkildə olsa da yenidən canlanmışdır. Xalq şairi Səməd Vurğunun Azərbaycan vətənpərvərliyinə həsr edilmiş ilhamlı şeirləri əslində geniş mənada milli istiqlal düşüncəsinin formalaşmasına xidmət etmişdir. Bununla belə, Azərbaycanda milli dövlət, ana dili, milli mənlilik uğrunda mübarizəyə xidmət edən ədəbiyyat da yaradılmışdır. Görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin Azərbaycan Respublikasının rəhbəri kimi azərbaycançılıq istiqamətində dövlət səviyyəsində həyata keçirdiyi genişmiqyaslı tədbirlər ölkədə milli-mənəvi özünüdərkə və bu ideala xidmət edən ədəbiyyata geniş meydan açmışdır. Fikrimizcə, həmin dövrdən, yəni XX əsrin yetmiş-səksəninci illərindən etibarən Azərbaycanda milli istiqlal ədəbiyyatının yeni mərhələsi yaranmışdır. Xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə, Xəlil Rza Ulutürk, Məmməd Araz, Sabir Rüstəmxanlı və başqaları yeni dövr Azərbaycan milli istiqlal ədəbiyyatının yaradıcıları kimi meydana çıxmışlar. Bu sahədə Bəxtiyar Vahabzadənin özünəməxsus böyük xidmətləri vardır.

Azərbaycanın görkəmli xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə (1925-2009), yaradıcılığının bütün mərhələlərində zəngin ənənələrə malik olan Azərbaycan lirikasını orijinal lirik şeirlərlə zənginləşdirmişdir. Hələ 1962-ci ildə yazılmış «Bəxtiyaram mən» şeiri aradan təxminən yarım əsr keçməsinə baxmayaraq, bu gün də Azərbaycan şeirinin təkrarsız nümunələrindən biri kimi səslənir:

Mey olsan, yanında bir qədər ollam,
Gül olsan, çətrini öpən meh ollam,
Ot olsan, bir anda dönüb şəhərləmə,
Dağ olsan, zirvənə yağan qaram mən.

...Özün bir aləmsən, eşqin bir aləm,
Sən olan könüldə nə kədər, nə qəm!
Sənsiz bu dünyanın ən bədbəxtiyəm,
Səninlə dünyada bəxtiyaram mən.

İctimai-fəlsəfi lirikasının böyük üstünlük qazandığı illərdə də Bəxtiyar Vahabzadə həm də incə ruhlu şeirlər yazmaq ənənəsinə sadıq qalmışdır. XX əsrin altmışıncı illərində yazılmış «Dodaqda göz», «Biri sənsən, biri mən», «Bəhanəm» şeirləri, yetmişinci-səksəninci illərdə qələmə alınmış, «Kəpənək», «İnsan göyde ay kimidir», «Küsəndə» kimi poetik nümunələr təkcə yarandığı dövrün deyil, ümumiyyətlə, Azərbaycan lirik poeziyasının hadisəsidir. Yaxud, keçən yüzilliyin sonu, yeni əsrin başlanğıcında Bəxtiyar Vahabzadənin meydanlarda və yürüşlərdə öndə getdiyi vaxtlarda, müstəqilliyin möhkəmləndirilməsi yollarında mübarizə apardığı məqamlarda meydana çıxmış «Ömür qatarı», «Mən aldanmaq istəyirəm», «Sənsizliyin içində», «Borcludur» və sair lirik şeirləri xalq şairinin qəlbinin dərinliklərindəki lirikanın intəhasızlığını, tükənməzliyini nümayiş etdirir. Bu şeirlərin bir çoxuna Azərbaycanın tanınmış bəstəkarlarının yaddaqalan mahnılar bəstələməsi həmin bədii nümunələrdəki qeyri-adi lirizmin, ahəngdarlığın, səmimiyyətin asanlıqla musiqi ladına çevrilə bilməsi ilə əlaqədardır.

Bəxtiyar Vahabzadənin şeirlərində insanın və həyatın elə seçilmiş anları lirikanın mövzuna çevrilir ki, həmin məqamların obrazlı poetik təqdimatı düşündürücü mətləblərin mənalandırılması ilə nəticələnir. Yəni Bəxtiyar Vahabzadə sırf lirik şeirlər vasitəsi ilə də ictimai-fəlsəfi fikirləri ifadə etməyin ustasıdır. Bəxtiyar Vahabzadə poeziyasının bu səciyyəvi xüsusiyyətini çox kamil şəkildə əks etdirən «Böl görüm» şeirinin lirik poeziyaya, yaxud fəlsəfi lirikaya aid olduğunu çətinliklə müəyyən etmək olur:

«Bəxtim, mənə yar ol», deyib çağlaram,
Yar olmasa, de, bəxtiyar ol görüm.
Gələcəyə ümidimi bağlaram,
Bir an sonra nə olacaq, bil görüm.

Yaz ayları çağıldayan selmisən?
Bu dünyanı oynucaqmı bilmisən?
Həyat səni güldürəndə gülmüsən,
Hünərin var ağladanda gül, görüm.

Dünyamızı yasa, toya bölmüşük,
Sevdamızı oda, suya bölmüşük,
Ömrümüzü günə, aya bölmüşük,
Min arzuya, min diləyə böl, görüm.

Lirik şeirlərində ictimai-fəlsəfi düşüncələri ifadə etmək bacarığı tədricən Bəxtiyar Vahabzadəni XX əsr Azərbaycan vətəndaşlıq lirikasının əsas yaradıcılarından birinə çevirmişdir. Xalq şairinin vətəndaşlıq lirikası onun milli istiqlal düşüncələrindən yoğunlaşmış ictimai-fəlsəfi şeirlərinin mükəmməl bir toplusundan ibarətdir. Bəxtiyar Vahabzadə ən yeni dövr

Azərbaycan milli istiqlal ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən biri kimi böyük şöhrət qazanmışdır.

Məlum olduğu kimi, böyük ədəbiyyat əsrlər boyu həmişə böyük istiqlala xidmət etmişdir. Bununla belə, Azərbaycanda milli azadlıq mənasında istiqlal ədəbiyyatı XX əsrin əvvəllərindən başlanır. Bizə görə, görkəmli yazıçı və böyük ictimai xadim Cəlil Məmmədquluzadə Azərbaycanda milli istiqlal ədəbiyyatının qüdrətli yaradıcısı və sərkərdəsidir. XX yüzilliyin əvvəllərində yaşayıb-yaratmış Mirzə Ələkbər Sabir, Üzeyir Hacıbəyov, Əhməd Cavad, Məhəmməd Hadi, Almas İldırım Azərbaycan istiqlal ədəbiyyatının beşiyi başında dayanan görkəmli sənətkarlar kimi ədəbiyyat tarixində dərin izlər buraxmışlar.

Çətin və mürəkkəb ictimai-siyasi şəraitə baxmayaraq, sovet hakimiyyəti illərində də Azərbaycanda istiqlal ədəbiyyatı yaranıb inkişaf etmişdir. Sovet dövrü Azərbaycan yazıçı və şairləri bu məqsədlə müxtəlif üsullardan istifadə etmişlər. Bir çox hallarda bədii ədəbiyyatda azadlıq mövzusunda cərəyan edən hadisələr bilərəkdən xarici ölkələrdə baş vermiş proseslər kimi təsvir olunmuşdur. Fikrimizcə, xalq yazıçısı Mirzə İbrahimovun «Madarın dastanı» povestində İspan həyatından, xalq şairi Səməd Vurğunun «Zəncinin arzuları» poemasında Avropadan və xalq şairi Xəlil Rzanın «Afrikanın səsi» şeirində Afrikadan söz açılması sadəcə olaraq zahiri fon xarakteri daşıyırdı. Bir qədər əvvəl Cəlil Məmmədquluzadə də «Dəli yığıncağı» pyesinin mövzusunı Əmiristandan aldığını sezdirmişdi.

Halbuki yer üzündə Əmiristan adında bir dövlət yoxdur. Əmiristan elə qanunların deyil, totalitar rejimin, əmr və fərmanın hökm sürdüyü Sovetlər İttifaqı, yaxud Sovetstan demək idi.

Bəxtiyar Vahabzadənin (1925-2009) də sovet dövrü istiqlal düşüncəsi beynəlxalq mövzularda yazılmış əsrlərində öz əksini tapmışdır. Bu mənada onun «Latın dili», «Hayd park» qəbilindən olan şeirləri, xüsusilə 1967-ci ildə tamamladığı «Təzadlar» poeması mövzusu xarici ölkələrin həyatından alınmış, lakin əslində Azərbaycan həqiqətlərinə həsr olunmuş qiymətli bədii əsərlərdir. Bəxtiyar Vahabzadənin «Latın dili» şeiri XX əsrdə nəinki Azərbaycan ədəbiyyatında, hətta keçmiş Sovetlər İttifaqı miqyasında milli istiqlalın vacib şərtlərindən olan ana dili uğrunda mübarizədən söz açan ən cəsarətli əsər hesab olunmağa layiqdir. Sovet dövrü Azərbaycan ədəbiyyatında ana dili uğrunda mübarizənin bundan uca zirvəsi yoxdur. Doğma ana dilinin təhlükədə olduğu çətin illərdə, 1967-ci ildə Bəxtiyar Vahabzadə həyatını təhlükə qarşısında qoymaqdan çəkinməyərək «Latın dili» şeiri ilə Azərbaycan dilinin müdafiəsinə qalxmışdır. «Latın dili» şeiri bu mövzuda bütün həyatı boyu düşünüb-daşınmış, ən müxtəlif səviyyələrdə fikirlərini bəyan etmiş Bəxtiyar Vahabzadənin həmin istiqamətdə meydana çıxmış əsrlərinin də ən uca nöq-təsini təşkil edir. Bəxtiyar Vahabzadənin ana dili mücadiləsi Azərbaycan ictimai fikrində böyük əks-səda doğurmuş, nəticə olaraq Azərbaycan dilinin nüfuzunun və mövqeyinin qorunub saxlanmasına ciddi təsir göstərmişdir. Ölkədə Bəxtiyar Vahabzadəni

oxuyan hər kəs, dövlət məmurları da, sadə oxucular da «Latın dili» şeirini Azərbaycan dili şeiri kimi qəbul etmişdir:

Latın dili!
Hər sözündə dünya boyda yük daşıyır.
Latın dili!
Millət ölüb, dil yaşayır.
...Mən azadam, müstəqiləm sözlərini
Öz dilində deməyə də
İxtiyarın yoxsa əgər
De kim sənə azad deyər?
Komalarda dustaq olub ana dilin,
Böyük-böyük məclislərdən
İtirilib ilim-ilim.
İclaslarda bir kəlmə də sözü yoxdur
Bəlkə onun
Böyük, rəsmi məclislərə
Çıxmaq üçün üzü yoxdur?
...İndi söylə
Hansı dilə ölü deyək?
Vətən varkən, millət varkən
Kiçik, yoxsul komalarda
Dustaq olan bir diləmi?
Yoxsa uzun əsrlərdən keçib gələn
Xalqı ölən, özü qalan bir diləmi?

Xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadənin Azərbaycanın istiqlalına həsr olunmuş düşüncələri Vyetnam xalqının azadlıq mübarizəsindən bəhs edən «Təzadlar» poemasında da özünün qabarıq əksini tapmışdır. Keçən əsrin altmışıncı illərində Vyetnam xalqının azadlıq uğrunda apardığı mübarizə o vaxtlar Amerika ilə qarşı-qarşıya dayanan

Sovetlər İttifaqının mənafeyinə və maraqlarına uyğun gəlirdi. Ona görə də Vyetnam mövzusunda əsərlər yazmaq ədəbi-ictimai mühitdə aparıcı məsələlərdən birinə çevrilmişdi. Bəxtiyar Vahabzadə də yaranmış fürsətdən faydalanaraq, «Təzadlar» poemasında Vyetnam mübarizəsinin fonunda özünün azadlıq, istiqlal düşüncələrini əks etdirməyə nail olmuşdur. «Təzadlar» poemasında hər hansı ölkəyə, o cümlədən Vyetnama da daxil olmayan, ümumiyyətlə, azadlıq anlayışının mahiyyətini açan, milli istiqlalın fəlsəfəsini aydınlaşdıran ayrı-ayrı misralar və bəndlərlə şair öz xalqına azadlığın mənasını çatdırmış, ölkəsini gələcək mübarizələrə hazırlamaq məqsədini izləmişdir:

İnsan ürəyində kin də, nifrət də,
Əbədi köz bağlar, bir anlıq olmaz.
Azadlıq olmayan bir məmləkətdə
Adamlar yaşayar, insanlıq olmaz.

Düşünən beyinlər çökər zülmətə,
Yalanla həqiqət üzübüz olar,
Azadlıq olmayan bir məmləkətdə
Düz əyri adlanır, əyri düz olar.

Buna görədir ki, «Təzadlar» poeması təkcə Vyetnamdakı deyil, Bəxtiyar Vahabzadənin öz ölkəsindəki təzadları da əks etdirən bədii əsər kimi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. «Təzadlar» poeması özünü azad ölkə kimi dünyada bəyan edən Sovetlər İttifaqının təzadlı həyat tərzini müəyyən vasitələrlə nəzərə çarpdırırdı. Bəxtiyar Vahabzadənin əsərdəki azadlıq düşüncələrində heç bir təzad əlaməti yox idi. Beləliklə, şair hələ

keçən əsrin altmışıncı illərində zor şərtlər altında olsa da, özünün milli azadlıq arzularını xalqına çatdırmağı bacarmışdır.

Ölkənin bütövlüyü və xalqın birliyi məsələsi xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığında geniş yer tutur. Demək olar ki, B. Vahabzadə bu mövzuya yaradıcılığının əlli ildən artıq davam edən bütün mərhələlərində müraciət etmişdir. Sovet hakimiyyəti illərində o, əsərlərində milli birlik şüurunu formalaşdırmaq məsələsinə xüsusi önəm vermişdir. Bu zaman onun şeirlərində xalqın birliyi məsələsi ilk növbədə milli-mənəvi özünüdərk təbliği səviyyəsində əks etdirilmişdir. Sosializm ideologiyasının, beynəlmillətçilik ideyasının hakim olduğu cəmiyyətdə milli-mənəvi özünüdərk məsələsindən bəhs etmək, hər şeydən əvvəl, millətin süni şəkildə aşınmağa məcbur edilməsinin qarşısını almağa xidmət edirdi. Dünya şöhrətli böyük yazıçı Çingiz Aytmatovun ümumsovet ədəbiyyatında manqurtlaşdırma proseslərinə qarşı apardığı mübarizəni Azərbaycan ədəbiyyatında Bəxtiyar Vahabzadə həyata keçirirdi.

Heç şübhəsiz, Bəxtiyar Vahabzadənin xalqın milli birliyi mövzusunda yazdığı əsərləri sırasında sovet Azərbaycanında meydana çıxmış, millətin tarixi müqəddəratını əks etdirən bədii əsərlər xüsusi yer tutur. Bu cəhətdən xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadənin 1999-cu ildə yazdığı «İstiqlal» poeması mühüm yer tutur. «İstiqlal» poeması milli-mənəvi bütövlük və xalqın birliyi haqqında poetik monoloqdur. Bu əsər, eyni zamanda, XX əsrin doxsanıncı illərində Azərbaycanın

müstəqillik qazanmasının doğurduğu emosional düşüncələri, dünya azərbaycanlılarının birliyi və həmrəyliyi məsələlərini də geniş planda əks etdirən poema kimi də böyük əhəmiyyət kəsb edir. Lirik-fəlsəfi üslubda yazılmış həmin poema Azərbaycanın istiqlalı haqqında Bəxtiyar Vahabzadənin monoloqunun böyük imkanlarını nümayiş etdirir. Bütövlükdə isə bu əsərdə şair üçün müqəddəs olan hər şeyin məhz Anamız Azərbaycanın timsalında əbədiləşib qorunub saxlanmasına, daha da möhkəmləndirilməsinə xidmət etməlidir. «İstəqbal» poeması Bəxtiyar Vahabzadənin Azərbaycanın milli istiqlalının poetik konsepsiyasıdır.

İstiqlal düşüncəsi baxımından Bəxtiyar Vahabzadənin çoxcəhətli fəaliyyətində və yaradıcılığında yeni mərhələ XX əsrin səksən-doxsanıncı illərinə aiddir. Görkəmli şair bu mərhələdə bir tərəfdən mənsub olduğu xalqın müstəqillik və istiqlal düşüncəsini dərinləşdirmək və yetkinləşdirmək vəzifələrini ardıcılıq və qətiyyətlə həyata keçirmiş, digər tərəfdən isə azadlıq və demokratiya adı altında ölkədə xaos yaratmaq, şəxsi mənafe naminə qarışıqlıq salmaq niyyətində olanlarla mübarizə aparmalı olmuşdur. Onun millət, vətən, azadlıq haqqındakı əsərlərində məsələnin hər iki qütbü əhatə olunmuşdur. Ölkənin və xalqın, müstəqillik və azadlığın poetik mahiyyətini açanda Bəxtiyar Vahabzadə mütəfəkkir şair, istiqlal pərdəsi altında yalançı millət qəhrəmanı kimi görünmək istəyənlərin gerçək üzünü təqdim etmək məqamlarında isə vətəndaş sənətkar kimi görünür.

Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra başlanğıc mərhələdə qanlar və qurbanlar bahasına əldə olunmuş milli istiqlalı qoruyub saxlamağı bacarmayanların, ölkədə çaşqınlıq yaradanların bədii obrazı da Bəxtiyar Vahabzadənin əsərlərində canlandırılmışdır. Əslində xalq şairinin XX əsrin doxsanıncı illərində yazılmış şeirlərinin böyük əksəriyyəti bu mövzuya həsr olunmuşdur. Bu qəbildən olan silsilə şeirləri ilə o, xalqın gözünü açmağa, kütlə psixologiyasından yaxa qurtarılmasına, oxucuların cəmiyyətdə gedən proseslərdən baş çıxarmasına çalışmışdır. Vətəndaş şairin həmin mövzuda yazılmış ünvanlı-ünvansız şeirlərində ana xətt milli istiqlalın müdafiə edilib daha da möhkəmlənməsinə istiqamətlənmişdir. Belə şeirlərdə poetik mənalandırmadan çox ittiham, tənqid, çağırış notları vardır:

Bu xalqı sökənlər müdam xalq dedi,
Nə özü ucaldı, nə endi xalqa.
Ömründə bir dəfə xalq deməyənlər,
Kürsü məramıyla söykəndi xalqa.

Özgənin fikrini bəyənməyənlər,
Özünü öyməkçün xalqı öyənlər,
Gah ona, gah buna düşmən deyənlər,
Əslində özləri düşməndi xalqa.

Yüz yollu yüz nəfər kütlədir, ancaq,
Bir yollu beş nəfər qüvvədir ancaq.
Yüz sözlü məmləkət ölkədir ancaq,
Bir sözlü məmləkət vətəndi xalqa.

Ümumiyyətlə, ədəbiyyatda istiqlal məfkurəsi məsələsi dövlət və sənətkar problemi ilə üzvi surətdə bağlıdır. Xüsusən, sovet hakimiyyəti dövründə istiqlal yollarında çarpışmaq dövlətlə üz-üzə durmaq, necə deyərlər, başını baltanın altına qoymaq demək idi. Bu cəhətdən, Bəxtiyar Vahabzadənin istiqlal düşüncəsinin ilham qaynaqları araşdırıldığı kimi, şairin milli azadlıq mücadiləsinin də istinad mənbələri ayrıca öyrənilməyə möhtacdır. Müşahidələr göstərir ki, Bəxtiyar Vahabzadənin hələ sovet hakimiyyəti illərindəki istiqlal düşüncəsi Azərbaycan dövlətinin dərinliklərində dəstəklənmişdir. XX əsrin əllinci illərindən etibarən Azərbaycanda yüksək vəzifələrdə şəərəflə xidmət göstərmiş görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyev ölkənin düşünən beyinlərini, milli düşüncəyə malik elm və ədəbiyyat xadimlərini sovet rejiminin təhlükəsindən xilas etmiş, belə şəxsiyyətlərə açıq və ya örtülü şəkildə dəstək vermişdir. Görkəmli ədəbiyyat xadimləri Mirzə İbrahimov, Bəxtiyar Vahabzadə, Məmməd Araz, Xəlil Rza, Sabir Rüstəmxanlı, adlı-sanlı elm adamları Ziya Bünyadov, Abbas Zamanov və başqalarının taleyində Heydər Əliyevin görünən və görünməyən böyük xidmətləri olmuşdur.

Heydər Əliyevin siyasi hakimiyyətinin ikinci mərhələsində xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə müstəqillik dövrü Azərbaycan parlamentinin üzvü və görkəmli ədəbiyyat xadimi kimi ölkədə aparılan milli dövlətçilik siyasətinin həyata keçirilməsində fəal rol oynamışdır. Yaranmış münbit şəraitdə illərdən bəri toplanmış istiqlal düşüncəsi təcrübəsi geniş şəkildə həyata keçirilmişdir. Bu yolda

Bəxtiyar Vahabzadə Azərbaycan ziyalı mühitinin ən aparıcı siması səviyyəsində çıxış etmişdir. İstiqlal şairi istiqlala qovuşmuş ölkənin milli istiqlal ədəbiyyatının dəyərli nümunələrini yaratmışdır. «Şəhidlər» poeması Azərbaycan milli istiqlal ədəbiyyatının kamil nümunəsidir. Əsərdə Azərbaycan şəhidlərinin simasında milli istiqlal ədəbiyyatının qəhrəmanlarının bədii obrazı canlandırılmışdır. Bəxtiyar Vahabzadə Vətən uğrunda həlak olmuş Azərbaycan şəhidlərindən ana torpağın bağına azadlıq toxumları əkən milli qəhrəmanlar kimi söz açmışdır:

Zalım öyünməsin zülümləriylə,
Min bir böhtanıyla, min bir şəriylə,
Həqiqət uğrunda ölümləriylə
Ölümü kamına çəkdi şəhidlər!

Tarixi yaşadıb diləyimizdə,
Bir yumruğa döndük o gecə biz də.
Yıxıb köləliyi ürəyimizdə
Cəsarət mülkünü tikdi şəhidlər.

İnsan insan olur öz hünəriylə,
Millət, millət olur xeyir-şəriylə,
Torpağın bağrına cəsədləriylə
Azadlıq toxumu əkdə şəhidlər!

Xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadənin «Azərbaycan-Türkiyə» adlı şeiri istiqlal qazandıqdan sonra Azərbaycana bütün sahələrdə təmənnasız dəstək verən qardaş Türkiyə cümhuriyyəti ilə tarixi bağlılığı və çağdaş münasibətləri mənalandıran təsirli poetik nümunədir. «Azərbaycan-Türkiyə» şeirinə yazılmış mahnı hər iki ölkədə geniş yayılmış qardaşlıq və birlik marşı kimi səslənir:

Bir millətlik, iki dövlət,
Eyni arzu, eyni niyyət,
Hər ikisi Cümhuriyyət,
Azərbaycan-Türkiyə.

Bir ananın iki oğlu,
Bir ağacın iki qolu,
O da ulu, bu da ulu,
Azərbaycan-Türkiyə.

...Dinimiz bir, dilimiz bir,
Ayımız bir, ilimiz bir
Eşqimiz bir, yolumuz bir
Azərbaycan-Türkiyə.

Azərbaycan ədəbi tənqidi xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığındakı mövzu və ideya baxımından mövcud olan genişliyi daim qeyd etmişdir. Xüsusən, türk dünyası mövzusu şairin əsərlərində daha böyük yer tutur. Bu mənada haqlı olaraq deyildiyi kimi, Bəxtiyar Vahabzadə təkcə Azərbaycan türklərinin deyil, bütün türk dünyasının bütövlüyü, tamlığı ideya-mənəvi birliyi uğrunda mübarizə aparan qəhrəman şairdir. Bu bucaqdan yanaşdıqda aydın şəkildə görünür ki, geniş mənada türk dünyasına xidmət baxımından da Bəxtiyar Vahabzadənin böyük rolu və zəhməti vardır. «Özümüzü kəsən qılınç» dramında ədib ortaq soykökə malik olan türklərin ulu keçmişinin tarixi məqamlarını diqqət mərkəzinə çəkmişdir. «Özümüzü kəsən qılınç» türk dünyası üçün ibrət kitabıdır. Azərbaycanda və Türkiyə səhnəsində böyük uğurla tamaşaya qoyulan bu əsər türklüyün birliyə olan ehtiyacının ədəbiyyatdakı böyük əks-sədasıdır. Son əsərlərindən biri olmaq etibarilə

«Özümüzü kəsən qılınç» Bəxtiyar Vahabzadənin türk dünyasına vəsiyyətnaməsi kimi də səslənir. Görkəmli gövlət xadimi Heydər Əliyev «Özümüzü kəsən qılınç» pyesinə «millətimizin qədim köklərinin tarixinin böyük bir səhifəsini açib ictimaiyyətə göstərən» əsər kimi yüksək qiymət vermişdir.

Bir çox şeirlərində və «Şəhidlər» poemasında Bəxtiyar Vahabzadə türk dünyası üçün aktual olan problemlərdən bəhs etməyi vacib sayır. Artıq bu məqamda o, geniş mənada türk dünyasının tarixi müqəddəratından söz açır. Azərbaycan ədəbiyyatında türk dünyasının mənəvi birliyi məsələsini Bəxtiyar Vahabzadə qədər açıq deyən ikinci şair göstərmək çətinidir. Belə məqamlarda Bəxtiyar Vahabzadə qətiyyətlə turançı mövqedən çıxış etmir. Onun türkçülük baxışlarında ortaq dövlət deyil, ortaq tale məsələsi ədəbiyyatın gündəminə gətirilmişdir. Məsələyə global səviyyədə baxmağı bacaran Bəxtiyar Vahabzadə türk xalqlarının mənəvi birliyi və qarşılıqlı dəstəyi məsələlərinə Azərbaycanın problemləri baxımından qiymət vermişdir.

Tarix bizi imtahana çəkirkən,
İmdad umur hamımızdan bu Vətən.
Dünya da haqq səsəməzə kar ikən,
Türkün türkə ədavətə haqqı yox!

Nə çox imiş bu torpağa göz dikən,
Baxa-baxa gözümüzə mil çəkən,
Düşmənimiz dostumuzdan çox ikən,
Türkün türkə ədavətə haqqı yox!

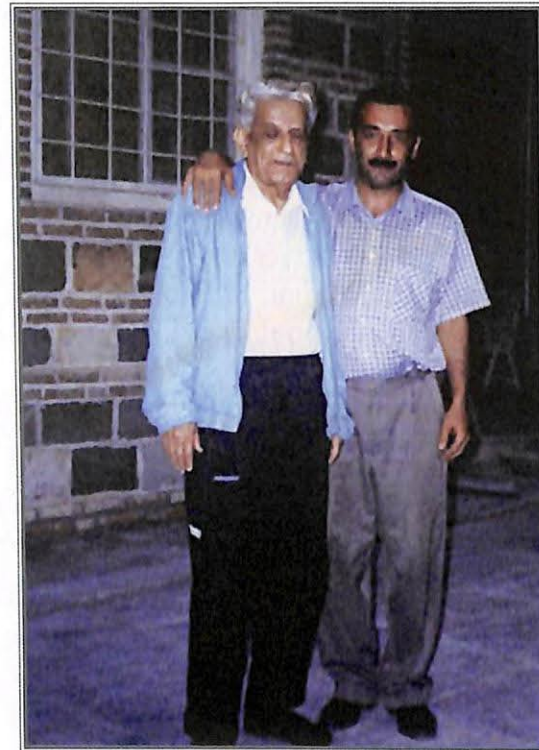
Sinəsini yarmalıyıq zülmətin,
Bu məqsədə getdiyimiz yol çətin.
Hər gün neçə şəhid verən millətin,
Bir-birilə ədavətə haqqı yox!

Göründüyü kimi, xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığında istiqlal mövzusu milli-mənəvi özünüdərk proseslərinin təqdimindən başlayaraq, azadlıq uğrunda mübarizə və istiqlalın keşiyində dayanmaq ideyalarının təcəssümünə qədər böyük bir yol keçmişdir. Nəticədə Bəxtiyar Vahabzadənin simasında Azərbaycan və geniş mənada Türk dünyası istiqlal ədəbiyyatının görkəmli bir simasını qazanmışdır. Vətəndaş şairin adı istiqlal ədəbiyyatına böyük töhfələr vermiş Əhməd Cavad, Mehmet Akif Ərsoy, Çingiz Aytmatov, Nəcib Fazil Qısakürək, Səməd Vurğun, Rəsul Rza, Mirzə İbrahimov, Oljas Süleymenov kimi qüdrətli sənərkərlərin sıralarında iftixarla çəkilir.

Ümumiyyətlə, Bəxtiyar Vahabzadə Azərbaycan ədəbiyyatının milli-poetik istiqlalnaməsinin qüdrətli yaradıcılarından biridir. Xalq şairinin Azərbaycanın ən yüksək dövlət təltiflərindən olan «İstiqlal» ordeninə layiq görülməsi həm də onun milli istiqlala şəərəflə xidmət etməsinə verilən yüksək qiyməti əyani şəkildə əks etdirir. Milli istiqlalın böyük carçısı Bəxtiyar Vahabzadənin parlaq adı və böyük sənəti Azərbaycanın və ümumən türk dünyasının əbədi milli sərvətidir.

AZƏR TURAN

FİLOLOGİYA ÜZRƏ
FƏLSƏFƏ DOKTORU

Bəxtiyar Vahabzadə və Azər Turan

"Bir rəngi yox,
göylərin min rəngini
sevirəm..."

Bəxtiyar Vahabzadə barədə oxunmamış səhifələr

1985-ci ildə İrkutskda əsgərlikdəydim. Bəxtiyar Vahabzadə ona göndərdiyim bir məktuba cavab yazmışdı. Sonralar davamlı məktublaşacaqdıq. Amma bioqrafiyasının öyrənilməsi baxımından ilk məktubunun necə böyük əhəmiyyət daşıdığını düşünərək, təvazödən kənar olsa da (hər halda, mənə yazdığına görə deyil, bir Azərbaycan sovet şairinin bir sovet əsgərinə dediyi sözlərin hansı tarixi, milli və mənəvi ruhu qapsadığını bilmək baxımından) bu yazıda öncə onu xatırlatmağa ehtiyac duyuram: «Əzizim Azər, salam. Od dolu məktubunu aldım. Adresdən məlumdur ki, İrkutskda qulluq edirsən. O yerlərə yaxşı bax. İrkutsk – ər qurt sözündəndir. Ər-kişi mənasında, qurt da bizim türk babalarımızın totemi, emblemidir. Babalarımızın ayaq izlərini gör orda tapa bilirsənmi? Baykal gölü Bəy göl deməkdir. O gölün ətrafındakı dağlar Hamar da-ban dağlarıdır. Nə isə... Nə demək istədiyim sənə məlumdur. Çalış, orda rus dilini mükəmməl öyrənəsən. Lazımdır, çox lazımdır. Ürəyindəki oddan ehtiyatlı ol. Cavansan, gələcəyin var. Bir də o od bizə lazımdır, onu mənasız yerə xərcləmə. Yanındakı vətən oğullarına salam söylə. Hörmətlə

Bəxtiyar. 12 fevral 1985».

"Nə demək istədiyim sənə məlumdur... Yanındakı vətən oğullarına salam söylə" ifadəsi, – "nə demək istədiyimin fərqi varın", – anlamına gəlirdi.

Əhməd Şmide Rəsul Rzanın 1975-ci ilin 25 avqustunda "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzetində dərc olunmuş "Bəxtiyarlıq" məqaləsini Qərbi Berlində oxuyub 5 gün sonra – avqustun 30-da bu münasibətlə Bəxtiyar Vahabzadəyə belə bir məktub yazmışdı: "Səninlə fəxr elədim, əziz qardaşım! Rəsul müəllim məqaləsində nə qədər düz deyir: "...bu (maddi) nemətlər insanı müəyyən mənada, müəyyən bir zaman möhlətində bəxtiyar eləyə bilər, lakin bu köçəri bəxtiyarlıq, bu sözün böyük mənasında, bəxtiyarlıq olarmı?". Əhsən və mərhəbə! Həqiqi bəxtiyarlıq əbədləşməkdir, xalqın şüurunda yaşamaqdır. Mən Azərbaycana gələndə Sənin üzünə baxan gözlərin işıltısını gördüm. Bəli, sən bu xalqın qəlbində yaşayırsan, demək, sən bəxtiyarsan. Sənin qaygın, iztirabın, heyranlığın Səni sevənlərin qəlbini tapır və oradan məhəbbətə çevrilmiş olaraq qaydır. Azəri xalqının sevgili şairi mənim ən yaxın dostumdur. İnan ki, sevinc və iftixardan içimə sığmıram".

Azərbaycanda istiqlal şairi olmaq, Türkiyədə istiqlal şairi olmağa bənzəməz. Çünki Bəxtiyar Vahabzadənin təbiiriylə, "Anadolu türkləri tarixin heç bir dönəmində heç bir xalqın köləsi olmayıb", amma buna rəğmən biz Azərbaycan türkləri iki

yüz il istiqalata tamarzı yaşamışdıq.

Bəzən türkiyəli dostlar, aydınlar: – “Bəxtiyar Vahabzadə sovetlər dönməndə də belə ümmətçi, yaxud belə türkçüydümü?” – deyər gözlənilməz suallar verirlər. “Bunu məndən sormayın, kəndi arxivlərinizdə, kəndi qəzetlərinizi, sovetlər dönməndə Vahabzadə barədə Türkiyədə dərc olunmuş yazıları araşdırın. O zaman milli dəyərlər baxımından təkcə Azərbaycanda deyil, Türkiyədə də Bəxtiyar Vahabzadənin kim olduğunu, hansı məqamın sahibi olduğunu görəcəksiniz. Məsələn, Türkiyə onu ilk dəfə 1972-ci ildə Saadet Çağatayın “Türk Ləhcələri Örnəkləri” kitabından – “Ana dili” şəriylə tanıyıb. Yaxud, “Milli Eğitim ve Kültür” dərgisinin 1979-cu il 2-ci sayında Əhməd Bican Ercilasunun “Bir Azeri Şairi” məqaləsində yazdıqlarını oxuyun: “Vahabzadə bizə öyrətdi ki, dil bir millətin namusudur... Şərin əsrarəngiz gözəlliyini qeyb etmək üzrəydik ki, Vahabzadənin sirr dolu kəlmələri imdadımıza yetişdi... Mazi ilə istiqbal arasında onun şərinin qanadları ilə uçuyoruz” – deyir. “Tərcüman”, “Türkiye”, yaxud “Milliyet” qəzetlərinin 1987-ci il 17-22 ekim tarixli nüsxələrinə baxın: “Sözləriylə türk aydınlarına unudulmaz dərs verən azərbaycanlı professor Bəxtiyar Vahabzadə... bizim söyləmək istəyib də söyləyə bilmədiklərimizi o qədər dəqiq bir şəkildə ifadə etdi ki, salonda adətə yer yerindən oynadı. “Mən, – dedi Vahabzadə, – Yunus Əmrənin, Füzulinin dilini anlayıram, fəqət Türkiyəli yazarları anlamıram. Siz dilinizi dəyişdirmisiniz. Bir millət dilini nasıl dəyişdirə bilər? Yazdıqlarınızı anlamayan xalq, sizi nə üçün oxusun? Dil pozmaq ye-

nilik deyil, ən böyük əskilikdir (köhnəlikdir). Siz kökünüzdən qopmuşsunuz”, – deyər sözlərinə davam edən Vahabzadə “Keçmişinə qurşun atanların gələcəyinə güllə atarlar”, – dedi. Azərbaycanlı professorun son cümləsi isə mütləq söylənməsi gərəkən bir xüsusu ifadə edir: “Suçu kəndinizdə arayın”. “Azərbaycanlı türk şair Bəxtiyar Vahabzadə dedi: “Türkiyədəki şair və yazarların dil qovğasına girişmələri çox yanlış. Xalqın ortaya çıxardığı dil qanunlarını kimsənin pozmağa haqqı yoxdur. Özünüzdən uzaqlaşmayın. Millət əgər kökündən qoparsa, hər türlü təxribatı etmək mümkündür”.

Lap bu yaxınlarda isə istanbullu bir ədəbiyyat professoru məndən Bəxtiyar Vahabzadənin “Yel qayadan nə aparar?” məqaləsinin 1972-ci ildə çap olunmuş əslini istədi. “Əsl cüzi fərqlərlə elə sizin oxuduğunuz kimidir”, – dedim və “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetinin 4 noyabr 1972-ci il tarixli sayının foto-surətini möhtərəm professorla verdim.

Söhbət, dediyim kimi, “dolambacları ifadələr, ciftə mənəli tərkiblər və ya üstüörtülü duyğu bəlihtilərləndən qətiyyə” (Hans Əhməd Şmide) xoşlanmayan Vahabzadənin məşhur məqaləsindən gedirdi. 1972-ci ilin avqustunda “Varlıq” dərgisi rəhmətlik İsmət Zəki Əyyuboglunun “Ölü ədəbiyyat” adlı bir məqaləsini dərc etmiş, Bəxtiyar Vahabzadə isə Bakıda Əyyubogluna cavab olaraq “Yel qayadan nə aparar?” adlı bir məqalə yazmışdı. Bəxtiyar Vahabzadənin Bakıda “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetində dərc olunan məqaləsi 1973-cü ilin fevralında elə “Ölü ədəbiyyat”ın dərc olunduğu “Varlıq” dərgisində çap olunmuşdu.

Sonralar əski türk şərinin başına pərvanə kimi dolanan Əyyuboglu həmin məqaləsində klassik türk ədəbiyyatını ölü ədəbiyyat adlandırır, hələ üstəlik, Füzulinin şəstinə toxunurdu. Hətta təklif edirdi ki, Füzuli yaradıcılığı Türkiyə məktəblərində tədris olunmasın. Bəxtiyar Vahabzadənin timsalında isə bir Azərbaycan sovet şairi bir türk yazarına Vətən ədəbiyyatının dərslərini keçir, eyhamlarla da olsa türk idealizminin tərəfini saxlayır, materialist düşüncəsinə görə Əyyuboglunu qınayır, Əhməd Bican Ercilasunun təbiyyətlə, “bağımsız Türkiyədə Türk költürünə yapılan bir saldırı, bağımlı və socialist Azərbaycandan şiddətli bir təkpiyə” qarşılaşırdı. Vahabzadəyə görə, irfan ədəbiyyatında ayağın yerdən üzüməsi, Göylər aləminə bağlılıq idealizmi idi və bu, materializmin inkarı deməkdi. “Əyyuboglu təsəvvüfdəki bu cəhəti nöqsan sayır. Bəs elə isə insanı Tanrı səviyyəsinə qaldırmağı nə üçün tənqid edir”, – deyən Vahabzadə Əyyuboglunu təsəvvüf ədəbiyyatının mahiyyətini bilməməkdə günahlandırır.

Əslində, Vahabzadə bu məqaləsi ilə iyirmi il sonra Əhməd Kabaklının “üçüncü költür ihtilalı”, – deyər yamanlayacağı milli-mənəvi böhran dalğasına qarşı köks gərir, Türkiyədə türk düşüncəsinin təəssübünü çəkirdi və bəlkə elə bu səbəbdən idi ki, rəhmətlik Mustafa Necati Səbətçioğlu hələ o zaman Bəxtiyarı “kökümüzdən gələn səs” adlandırarkən, yaxud şairimizi “Türklüyün vicdanı” olaraq dəyərləndirən Əhməd Bican Ercilasun “Türk şərinin tıxandığı yeri Vahabzadənin dili ilə açar bilərik”, – deyərəkən ifrata varmamışdılar.

Yavuz Akpınar Bəxtiyar Vahabzadənin 1979-cu ildə İstanbulda nəşr etdirdiyi “Şiirler” kitabına yazdığı ön sözdə “H. Əhməd Şmide Vahabzadənin şeirlərindən seçmələr yəpəraq bunları Türkiyə türkcəsinə aktarmış (uyğunlaşdırmış) və bunları “Açılan sabahlara salam” adıyla kitab halında yayınlamışdır. Baskı tarixi və yeri bəlihtilməmiş olan bu kiçik kitabın 1976-cı ildə yayınlanmış olduğunu təxmin ediyoruz”, – deyir. İndi bu sətirləri yazarkən yazı masamın üstündə olan həmin kitab deyildi qədər də kiçik deyil, 229 səhifədir. Vahabzadənin 124 şərinə və üç poemasını ehtiva edən və olduqca nəfis nəşr olunan bu kitabı 1976-cı ildə deyil, 1977-ci ildə çapdan çıxıb. Ankara işıq üzü görən “Açılan sabahlara salam” Vahabzadə yaradıcılığının Türkiyə türkcəsində ilk toplu nəşridir. Kitabın məziyyətləri çoxdur, mənə, ən üstün məziyyətlərindən biri Hans Əhməd Şmidenin həmin kitaba yazdığı ön sözdə ifadə olunub. Şmide Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığı ilə, Bəxtiyarın timsalında Azərbaycan şərinin o vaxtkı halı ilə Alman və Türk şərinə qiyaslandırır, Türkiyə oxucusuna xitabən: “Azərbaycan gəncliyi milli şairinə pərəstişkarlığa yaxın bir məhəbbət bəslər. Almaniyə və hətta bugünkü Türkiyə kimi şairliyin bazarı olmayan bir məmləkətdən Azərbaycana gələn müsafir, iyirminci əsrin ikinci yarısında şərin, hələ şəkildə ənənəvi şərin bu dərəcə rəğbət gördüyünü şaşqınlıqla müşahidə edər... Bizdə (almanlarda) bir kərə iç rahatlığı ilə böyük şair deyər biləcəyimiz heç kimsə yox, çünki şeir Almaniya ayaqda sürünüyor, xalq arasında canlı bir ifadə

vasitəsi olmaqdan çoxdan çıxmış, bir tərəfdən siyasət bəzirganlarının, digər tərəfdən xalq axmaqlaşdıran reklamçıların əlinə düşmüşdür. Türkiyə də, Allah saxlasın, bu duruma gəlmək üzrə. Yenə də mutlusunuz, zira bir Nəcib Faziliniz var..." – deyirdi.

H.Əhməd Şmidenin bu fikirlərini 1970-ci illər Azərbaycan poeziya tarixi kontekstində oxumaq xoş intibalar oyadır. Orta Asiyadan başlayaraq İstanbula və Bakıya qədər türk ədəbiyyatlarını mükəmməl bilən, Alman ədəbiyyatının, Höte yaradıcılığının, alman maarifçiliyinin nüvəsində kamil insan problemini tədqiq edən ciddi bir alman şərqşünasının nəzərində 1970-ci illərdə Azərbaycan şeri Almaniya və Türkiyə şerindən qabaqdaydı və Bəxtiyar Vahabzadə yaşadığı dövərdə türk ədəbiyyatındakı çağdaşları arasında yalnız Nəcib Fazil Qısakürəklə qiyaslandırılırdı. Şmide yazırdı ki, Bəxtiyar Vahabzadənin bir neçə almanca şerini tədqiq etmiş bir alman ədəbiyyat alimi Qərbdə alışılmamış olan bu həyat anlayışının qaynayan vitalitesindən (həyat gücündən) heyranlıqla bəhs edir. Alman aliminin vətəndaşlıq bəyannaməsi olaraq dəyərləndirdiyi şeir "Dağda şələlə kimi" əsəridir.

Bir rəngi yox, göylərin min rəngini sevirəm,
Bir gülü yox, güllərin çələngini sevirəm.
Mən çıxmağa təpə yox, uca dağ istəyirəm.
Həyatı həyat kimi yaşamaq istəyirəm.

"Dağda şələlə kimi" şeri Türkiyə türkcəsinə də ortağ türkcənin ən xalis örnəyi olaraq heç nəyini dəyişmədən uyğunlaşır.

Bir rengi yok, göklerin bin rengini severim,
Bir gülü yok, güllərin çelengini severim.
Ben çıkmaya tepe yok, yüce dağ istiyorum.
Hayatı hayat gibi yaşamak istiyorum.

Şmidenin yazdığına görə, şeirdəki "ifadə o qədər qüvvətlidir ki, yalnız Azərbaycan dilində deyil, alman dilində də heç bir şey itirmədən, eyni qüdrətlə səslənir":

Nicht eine Farbe nur, des Himmels tausend
Farben liebe ich

Nicht eine Rose nur, der Rosen reiche Fülle
liebe ich

Zum Aufstieg will ich keine Hügel sondern
stolze Berge haben.

Ich will dies Dasein leben, will ein volles
Leben haben!

"Sən qımışma güləndə, inləmə ağlayanda,
Ağlasan hönkür ağla, gülsən qəhqəhə çək gül!" – deyər "həyatı həyat kimi yaşamaq" düsturunu təlim edən "Dağda şələlə kimi" şeri 35 yaşlı gənc şairin qələmindən çıxıb. Bir il əvvəl, 1959-cu ildə isə bu qələm Azərbaycanın ədəbi və daha çox siyasi həyatında ətəlat yuxusunu dağıdan bir "Gülüstən" fırtınası əsdirmişdi...

1969-cu ildə yazdığı "Ay Allah" şerilə başlayan müqəddəs cihadını (əslində, bu Vahabzadənin öz-özüylə başladığı mənəvi cihad idi) 1981-ci ildə "Fəryad"la davam etdirdi. Marksizmin "Din – tirəkdir" təlimini heçə sayaraq, 1969-da "Sənə şəkk edən can gözü bağlı, O, qalxmaz fəvqünə bu qüdsiyyətin..." – dedi, 1981-də isə "Allaha

çatmağın nə imiş yolu" sualını qaldırıb sonra da o yolun səmtini nişan verdi.

Mən Bəxtiyar Vahabzadənin "Ay Allah" şerini şairin öz-özüylə cihadı adlandırarkən mübaligəyə varmıram, təxminlərə, fəhmə istinad etmirəm. Çünki Bəxtiyar 1969-cu ilin martında, "Əzizim İmamverdi! Bu şeri başladığım gün sən bizə gəldin. Müqəddəs duyğu ilə alışıdığım gün, müqəddəs bir insan, pak bir vücud bizə gəldi. Bu da təsadüfi deyildi. Buna görə də həmin şerin surətini sənə göndərməyi özümə borc bildim", – deyər hələ mürəkkəbi qurumamış "Ay Allah"ı Neftçalaya, atama göndərmiş və yenə də atama yazdığı 28 iyul 1969-cu il tarixli növbəti məktubunda "Ay Allah"ın meydana gəlməsinin səbəblərini bir-bir izah etmişdi: "...Mən özüm özümdən xilas olmağa can atıram. «Ay Allah» şeri də bu çırpıntıların, çapalamaların məhsuludur. Yol tapa bilmirəm... Mən indi özümü dünyanın ən aciz adamı, ən zəif qələm sahibi hesab edirəm. Mənim indiki üzüntülərimi, daxili çırpıntıları, əzab və işgəncələrimi yalnız mən bilirəm... Yaralarım məlhəm ol! Öpürəm. Bədbəxt Bəxtiyar".

"Dünyanın ən aciz adamı, ən zəif qələm sahibi" 1969-cu ildə "Ay Allah" şerini yazmışdı. Və görünür onun "Fəryad"a doğru gələn yolu da həmin ərəfələrdə başlamışdı. Çünki dostuna yazdığı 15 aprel 1970-ci il tarixli məktubunda belə bir fikir var: «Ay Allah» fikrimdə böyüyür".

Sonralar daha çox Vahabzadənin fikir yetirməsi olan müstəqil Azərbaycanda siyasi

biganələr onu incitdi. İmandan deyil, gümandan əsən küləklər Bəxtiyar Vahabzadəni hədəfə götürdü: "Bütün xalq şahiddir ki, mən 49 illik yaradıcılığım boyu Sovet quruluşunu – bu eybəcər sistemi bacardığım qədər lənətləmişəm. Həmişə kürəyimdə millətçi damğası gəzdirmişəm. Ömrüm boyu arzuladığım istiqlala, müstəqil dövlətə nail olandan sonra yenə mən pis kişi olmuşam. İndikilər də məni kommunistlikdə ittiham edirlər. Başımı itirmişəm. Doğrusu mən bu cür təsəvvür eləmərdim. Bütün haqsızlıqlara bir təhər dözmüşük. Amma bu boyda haqsızlığa dözə bilmirəm" (B.Vahabzadənin İ. Əbilova yazdığı 16 oktyabr 1992-ci il tarixli məktubundan).

Dözə bilmirdi. Çünki istiqlalçıydı. "Gözəl şair olduğumu iddia edə bilmərəm, lakin namuslu istiqlalçı olduğumu cəsarətlə iddia edərdim. Çünki, mənim şairliyim də istiqlalçılığımıza borcludur" (28 aprel 1995 tarixli məktubundan).

Haqsızlıqlara dözmürdü. Və tarixin millətimizi imtahana çəkdiyi 1990-cı illərin əvvəllərində Bəxtiyar Vahabzadə siyasi görüşlərini Türkiyə və Türk dünyası ilə Azərbaycan arasında mötəbər körpülərin qurulmasında hamıdan daha artıq xidmətləri olan Hans Əhməd Şmide ilə bölüşürdü. Rəhmətlik və misilsiz Şmide ömrünü Azərbaycan mədəniyyətinin Türkiyədə daha dərinlən tanınmasına həsr etmiş alman əsilli müsəlman, az qala, türkləşmiş bir alman idi. Alman şərqşünaslığının ən parlaq ismlərindən Annemarie Şimmelin də ayrıca dəyər verdiyi əzizlənməyə layiq böyük bir türkoloq-şərqşünas idi. Bəxtiyar Vahabzadə kimi Əhməd Şmide də

Azərbaycanda siyasi hakimiyyətə Heydər Əliyevin gəlişini israrla istəyirdi: “Bu anda bütün ümidimiz Heydər Əliyevədir.. O, çox böyük bir siyasətçi və dövlət adamıdır. Azərbaycanda baş verən daxili çəkişmələr və daxili ziddiyyətlər ölkənin xaricindən idarə olunur. Bu işlərdən yalnız H. Əliyev baş açə bilər. O, hər şeyi gözəl bilir. Mən onu həm məclisdə, həm də mətbuatda dəstəkləyirəm. Sonumuzun nə olacağını bilmirəm. Amma onu bilirəm ki, son ümidimiz odur”. Bunu Vahabzadə Şmideyə yazırdı. Elə həmin ərəfədə Əhməd Kabaklı da “Azərbaycanın Türkiyədə tanınmasına yarım əsr öndərlik yapmış” Əhməd Kabaklıni bilinməyən, yaxud bəlkə də Kabaklının bilmədiyi məsələlərdən agah edirdi. Üçildlik mötəbər “Türk ədəbiyyatı” kitabının, “Məbəd və millət”, “Alpərən” əsərlərinin müəllifi, “Türk ədəbiyyatı” dərgisinin başyazarı Kabaklıya xitabən Rusiyanın Azərbaycan siyasətinin mahiyyətində dayanan ən həssas məqamların təfərrüatını, “Gülüstan” müqaviləsindən tutmuş neft kontraktları kontekstinə qədər politoloji incəliklə şərh edən Şmide, 1993-cü ildə Kabaklıya xatırladırdı ki, Azərbaycan heç bolşevik zamanında belə bu dərəcədə milli çöküm idrak etməmişdir. Bütün bunlara rəğmən milli vəhdət yerinə milli nifaq baş alıb gedir. Hər kəs hər kəsin şeytanına çevrilib. Və Şmideyə görə, “siyasi partiyaların milləti müxtəlif istiqamətlərə çəkməsi nəticəsində əhalinin getdikcə gücdən, qüvvətdən düşməkdə olduğu bir ortamda dövlətin başına professional, dirayətli (zəkali), dinamik bir liderin gəlməsi, taleyin xoş bir jesti” idi: “Yarım əsrdən bəri

türklük və müsəlmanlıq uğrunda, bəzən çox, bəzən az, fasiləsizcə çalışdığını, Siz Xocamdan daha iyi bilən kimsə yoxdur. Bunun əcrini insanlardan deyil, Cənabi-Mevladan bəklıyor və niyaz ediyorum... Təxminən iyirmi beş-otuz ildir bu fəaliyyətləri sürdürməkdəyiz. Bu zaman dilimi zərfində, bolşevikliyin ən şədiddə olduğu dövrlərdə Azərbaycan KP-nin I katibi Heydər Əliyevin şəxsən təsvibi ilə (uyğun bilməsi ilə) on kərə Azərbaycana gedə bildim. Nə yuvanın quşu olduğumu, nəyə xizmət etdiyimi, Azərbaycanda bolşevik rejimin müxalifləriylə ünsiyyət qurduğumu, gəlişlərimlə, söhbətlərimlə onlara cəsarət verdiyimi bu adam çox iyi biliyordu. Bildiyini də bən, bana qarşı olan şəxsi tavrından (davranışından) biliyorum... Əliyev gerçəkçidir, genəlliklə (ümumiyyətlə) Azərbaycan türk millətinin xeyrinə çalışmışdır. Azərbaycanda bolşevik əleyhdarı ən önəmli ədib və düşünürləri Əliyev, kəndi pozisiyonunu (öz durumunu) təhlükəyə düşürməməklə, himayə etmiş, milli məfkurə doğrultusunda (istiqamətində) çalışmalarına imkan vermiş, ən azından göz yummuşdur.”

Bunları Bəxtiyar Vahabzadə deyil, onun vəsiləsiylə Azərbaycana bağlanmış Şmide – Vahabzadənin məfkurə yoldaşı, hədsiz dərəcədə pragmatik düşünən bir alman, Dədə Qorqudu alman dilinə çevirən bir qərb mütəfəkkiri söyləyirdi. Kabaklı isə sıradan biri deyildi, Türkiyədə onun təsir dairəsində ümmətçisiylə, milliyyətçisiylə böyük bir aydınlar zümrəsi vardı. Kabaklı Şmidenin də türk dünyası qarşısındakı təmənnəsiz və böyük xidmətlərini Türkiyədə hamıdan yaxşı bilirdi və

Bəxtiyar Vahabzadə də Kabaklıya görə, “klassik və yeni Azəri şerinin mövcud bütün özəlliklərini şerində toplaya bilmiş” çağımızın “üstün bir şairi” idi. Hətta Bəxtiyar Vahabzadənin 1973-cü ildə yazdığı “Yel qayadan nə aparar?” məqaləsində qaldırdığı məsələləri, yuxarıda da xatırladığım kimi, Əhməd Kabaklı 1995-ci ildə yazdığı “Alpərən eğitimi ədəbiyyata qarşı üçüncü kültür ihtilalı” adlı məqaləsində yenidən qabardırdı. Amerikan təqlidçiliyinə qarşı çıxan Kabaklının təsnifatında, birinci “kültür ihtilalı” “Əlifba inqilabı” adı altında, başqa heç bir ölkədə görülməyən... Türkiyə türklərindən “başqa yalnız ruslar tərəfindən yenə türklərə uygulanan...” və min ildən bəri oxunan “yüzminlərlə kitabın bir daha oxunmamaq üzrə ortadan qaldırılması” ilə baş vermişdi. “İkinci kültür ihtilalı isə min il boyunca Türküstan, Anadolu və Balkanlarda yüksək ədəbiyyat dili olan türkcənin xüsusən, 1950-ci illərdən sonra planlı şəkildə yıxılaraq, XXI yüzilin başında qəbilə dili halına gətirilməsi...” ilə, üçüncü kültür ihtilalı isə 1995-ci ildən etibarən məktəblərdə ədəbiyyat dərslərinin (“Dədə Qorqud”, “Qutadqu Bilik”, Yunus Əmrə, Füzuli... təsəvvüf, milli mücadilə ədəbiyyatı) tədrisinə ayrılan saatların ixtisar edilməsi ilə, daha doğrusu, milli kökü keçmişdən ayırmaqla, köksüz bir nəsil yetişdirməyə cəhd etməklə, mədəniyyətin əsası olan davamlılığın aradan qaldırılması ilə başlanırdı. İyirmi il əvvəl Əyyuboghluna etiraz edən Vahabzadə bu dəfə Əhməd Kabaklının səsinə səs verməyi özünə borc bilirdi. Hətta sovetlər dönəmində Bəxtiyar Vahabzadəni Türkiyəyə dəvət edən ilk türk aydını

da Ankara Bələdiyyəsinin rəisi Vedat Dalokaydan sonra Əhməd Kabaklı olmuşdu...

Vahabzadə tükçüydü, amma “Azərbaycan-Türkiyə” şerinin yazarı Azərbaycanın Türkiyə tərzində, əslində isə Qərb üsulunda türkləşməsini istəmirdi: “Bir mühüm məsələ son zamanlar məni yalnız düşündürmür, həm də bu bəlayə əlac axtarıram. Bu əlacı Mirzə Cəllilər tapa bilmədi, mən hardan tapa biləcəyəm? Yazırsan ki, «bizi özümüz olmağa qoymurlar». Bu fikrinə bir iradəm var: Çünki heç kəs bizim əlimizdən tutub özümüz olmağa mane olmur, biz özümüz özümüz olmaq istəmirik, biz özümüz başqalarını təqlid eləməkdən ötrü ölürük. Bir sözlə, biz təqlid dəlisiyik, biz özümüzədən başqa hər kəsə bənzəmək istəyirik. Min dəfə təəssüf olsun ki, bu, yalnız biz Azəri türklərinə məxsus deyil. Bütün türklər bu xəstəliyə tutulub. 70 milyonluq Türkiyə türklərindən tutmuş Orta Asiya türklərinə qədər hamısı yamsılamaq xəstəliyinə tutulub. Bir neçə il bundan əvvəl Türkiyə mətbuatında nəşr etdirdiyim «Ey qocaman Türkiyə» məqaləmdə yazmışdım: «Ey Türkiyə türkləri, 200 ildən çox bir müddətdir ki, «Batı Batı» (Qərb, Qərb) deyə-deyə özünü batırırsınız. Kifayət deyilmi? Qərb sizə nə verdi? Sizi Avropa birliyinə də qəbul etmədilər. Etməyəcəklər də. Batının dalında sürünməkdənsə Şərqi önündə getməyiniz yaxşı olmazdı?» Açığını deyək, müasir türklər nə türk kimi türk, nə də avropalı kimi avropalıdırlar. Bir sözlə, avara məzhəb olublar. Müsəlman türküədən başqa hər şeyə bənzəyirlər. ...İndiki cümhuriyyət türkləri, elə bil, dünənki Osmanlı türklərinin törəməsi

deyil. Budur biz türklərin faciəsi! Bir sözlə, çəkiləsi dərd deyil..." (2004-cü ilin 7 noyabrında atama göndərdiyi məktubdan).

Bəxtiyar Vahabzadənin türkçülük məsələsinə belə bir gerçəkçi tərzdə yanaşmasının kökləri daha əvvəllərə gedib çıxırdı. Haqlı nigaranlıqlar, həssas həyəcanlar çoxdan başlamışdı. Hans Əhməd Şmide 1993-cü ilin yanvarında Vahabzadənin məktubuna cavab olaraq ruhunun kəskin iztirablarını etiraf etmişdi: "Əziz dostum, bizim qəlblərimiz həmişə eyni ritm ilə döyünüb. İndiki saatın özündə də narazı olduğumuz, nifrət elədiyimiz şeylər eyni şeylərdir. Deyərdim ki, bolşeviklərin zamanəsində düşmənin mövqeyi də, lap özü də məlumdu. Onda mübarizəmiz bir mənada asandı. Ancaq bu saat vəziyyət dəyişilib. Sizin, mənim kimi işin məgzini bilənlər azdı. Axı bu yazıq millətə biz özümüz illər boyu demişik ki, Sən türksən. Türkiyə qardaşının vətənidir. Bax onların belə ədəbiyyatı, belə şairləri, belə yaxşı, mədəni din xadimləri var. Sən onlardan özünə nümunə götürə bilərsən". İndi necə deyə bilərik ki, oradan pis yellər əsir, onlar sənə Amerika mədəniyyətsizliyini gətirməyi üstələyiblər. Belə pis gündəyik. Bilmirəm, nə eləməli... Azərbaycanlıya rus səni soyur da, söyür də deməyə nə vardı ki? Ancaq qan qardaşın Türkiyə türkü sənə əclaf Amerikanı cəyyiz (cehiz) gətirər, özü də dünyanın ən qiymətli töhfəsi imişcəsinə..." deyə bilirikmi? Baxıb görürəm Azərbaycan qəzetlərində hələ indidən elə qat-qarışıq bir dildən istifadə olunur ki, adamı dəhşət aparır. Təmiz Azərbaycan sözlərinin arasında Türkiyənin çirk uydurma sözlərini heç xəcalət çəkmədən gətirərlər, heç

utanmazlar da... Nə isə bu dərd qurtaran kimi deyildir. Mən ona yanırıram ki Azərbaycan türkün ən son məhrəm qalmış yuvası idi. Bunca urus məzaliminə qarşı sağlam dura bilmişdi. İndi də oranı Türkiyədəki Amerika qulamları özlərinə oxşadırlar. Heyif..."

Hələ yeniyyətlik illərimdəki söhbətlərimizdən və nəhayət, 1998-ci ilin 14 avqustunda atamla, rəhmətlik Mamay müəllimlə (Məmməd Cabbarov) birgə Şəkidəki həyatında oturub gecədən keçmiş qədər etdiyimiz söhbətdən bilirəm ki, türk ədəbiyyatında ən yüksək dəyər verdiyi şair Məhməd Akif idi.

Baxmayaraq ki, Şəkidəki evinin kitab rəflərində, əsasən, irfan ədəbiyyatı, xüsusən, Mövlana «Məsnəvi»sinin cildləri mühim yer tuturdu, amma o, Akifin heyranıydı: "Çanaqqala şəhidləri" Allahın möcüzəsidir. Şərin misraları sanki vəhydən alınmış kimidir", - deyirdi. Hətta Hans Əhməd Şmide bir məktubunda sovetlər dönəmində Bəxtiyarın qonağı olduğu günləri xatırlayıb, "Nə gözəl günlərdi! Akifi oxuyaraq ağlaşdıq: "Doğacaqdır sana vəd etdiyi günlər həkimin. Kim bilir bəlkə yarın, bəlkə yarından da yaxın".

Dışarıda sovet ruzgarları əssə də, içəridə Məhməd Akif Ərsəyün şərini oxuyub ağlaşdılar. SSRİ-nin tezliklə dağılacağını da 1985-ci ildə Çingiz Aytmatov Vahabzadənin Hüsü Hacıyev küçəsindəki evində söyləmişdi.

1990-cı ilin 20 yanvarında Bəxtiyar Vahabzadə də Məhməd Akif kimi, "əhli-

səlibin həyasız üzünə" və "güvənilməz sözünə" tüpürmüşdü". Amma Akifdən fərqli olaraq, yəni təkcə şeirlə deyil, həm də fiziki baxımdan tüpürmüşdü.

"Zəminxarə, Məracın musiqisidir. Mərac gecəsi baş verən ilahi söhbətin səslərlə ifadəsidir", - sözlərini Bəxtiyar Vahabzadə heç yerdə, o cümlədən, "Muğam" poemasında da qələmə almayıb. Amma mən bu sitatı 1976-cı ildən qalma bir lent yazısında, Vahabzadənin səsinə istinad edərək yazıram. "Zəminxarə"dən danışır, sonra da hal əhlinə çevrilir, bədahətən dörd misra şeir deyir:

Qan udub, dövrən əlindən, ey Füzuli, söylədin:
Dövrü çövründən şikayət etməmək

mümkün deyil.

Mənsə bir dövrənə düşdüm ki, bu viranxanədə
Dövrü çövründən şikayət etməmək

mümkün deyil...

1976-cı ildir. Çoxlarının ağlına da gəlmir ki, Bəxtiyar müəllim viranxanədə - SSRİ-də söz azadlığının qəhətliyindən danışır. Kimin ağlına gəlsin? Həmin şeirli gecə bir Muğan kəndində - bizim həyatımızda baş verib, məclis əhli də nəinki irfan əhli deyil, nəinki, kitab oxumağı bacaran adamlardır, yox, Bəxtiyara başqa planetlərdən gəlmiş varlıq kimi baxan neftçi Əlisafa dayıdır, Mazı kişidir, Nuhudur. Əllərini çənələrinin altına söykək edib, onlara bənzəməyən bu qeyri-adi adamın söhbətini dinləyirlər. Hətta "Zəminxarə"

çalan Kamil Cəlilovun da fərqi deyillər.

Şərin bədahətən deyildiyini isə ondan bilirəm ki, iyirmi il sonra - 1997-ci ildə xəstəxanada müalicə olduğu vaxt onun barəsində "Qan udub dövrən əlindən" adlı bir yazı yazmışdım, yazı "Xalq qəzeti"ndə dərc olunmuşdu və həmin şəri də o yazıda misal gətirmişdim. Həmin gün xəstəxanada ömür-gün yoldaşının yanında olan Dilarə xanım zəng vurdu, Bəxtiyar müəllimin mənimlə danışmaq istədiyini söylədi. Bəxtiyar Vahabzadə isə yuxarıdakı şərin kimə aid olduğunu soruşdu. "Sizindir" dedim. Siz o vaxt o şəri bədahətən söylədiniz. Hətta evimizdə şərin Sizin xəttinizlə həmin dəqiqələrdə yazılmış əlyazması da qalır", - dedim. Kövrəldi. Əriyən vaxtın, böhran keçirən yaddaşın şairi kövrəldi.

Bəxtiyar Vahabzadənin Azərbaycan milli burjuaziyası barədə fikirləri də fərqliydi, nikbin deyildi, əksinə, kifayət qədər bədbin idi. XX yüzilin əvvəllərində yaşamış heç bir kapitalistimizin millətin rəmzi olaraq dəyərləndirilməsinə dözə bilmirdi. Hər halda, aşağıdakı fikirlər Vahabzadənin qənaətləridir: "6-7 il bundan əvvəl mən, Baninin rus yazıçısı Buninin aşnası olduğunu oxuyanda heç də təəccüblənmədim. Niyə? - Ona görə ki, bizim milli burjuaziya bilmirəm niyə görəsə milli hissdən məhrum olmuşdur. Musa Nağıyev, Şəmsi Əsədullayev milli təəssübkeşliyə biganə olmuşlar. Ümumiyyətlə, Azərbaycan burjuaziyasında milli təəssübkeşlik hissini olmaması çox qərribə məsələdir. Ona görə ki, hər halda uzun illər boyu

qəbul etdiyimiz marksist təliminə görə millətçilik kapitalizmin məhsuludur. Bu ehkamı qəbul ediriksə, bəs kapitalizm stadiyasını yaşayan Bakı milyonçularında gördüyümüz milli laqeydliyi nə ilə izah etmək olar? Buna görə də Şəmsi Əsədullayev və Musa Nağıyev kimi milli qeyrətdən məhrum olan kapitalistlərdən, Banin kimi dinindən, adət-ənənəsindən, milli psixologiyasından döənən, onları lağa qoyan bir ədəbsiz yazıcının törəməsini mən qanuni hesab edirəm. Bir yazıçı-qadın kimi öz millətindən olan kişiləri kişi saymayıb rus, fransız, erməni kişilərin aşnası olmaqla fəxr edən bu qadının əsərlərinə tüpürməliyik.” (İ. Əbilovun “Böyüklükdən könüllü imtina” məqaləsi ilə əlaqədar B. Vahabzadənin Şəkidən yazdığı 20 iyun 1994-cü il tarixli məktubdan)

Azərbaycanın gözəl mənəvi aləminə Bəxtiyar Vahabzadənin şəri ilə girməyi tövsiyə edən Hans Əhməd Şmide yazırdı: “Azərilərdə şeir, günlük həyatın tamamlayıcı parçasıdır... Azərbaycanlılar, sırf qarınlarını doyurmaq üçün süfrəyə oturmazlar. Azərbaycanlıların evinə (qonaq), yəni müsafir gəldimi, süfrə şeir məclisinə dönər. Aralarındakı ən mötəbər adamı (masabəy) seçərlər. Masabəy, bir gözəl konuşma ilə ziyafəti açar. Daha sonra sıra ilə hər kəsə söz verir. Bu konuşmaların çoxunda su və ya bu mövzuda konuşanın məsləkindən asılı olmayaraq, şeir söylənir. Son dərəcə həssas və incə ruhlu Azərilər üçün şeir əkmək və su kibi qaçılmaz bir ehtiyacdır. Bu millətin ədəbi mazisi ilə bu günü arasındakı bağ qopmamışdır. Bizim kibi hənüz

boşluğa düşməmişdir. Ədəbiyyat onlarda yaşayan bir varlıqdır”.

Təxminən 33 il bundan əvvəl, o zaman aspirant olan hörmətli Nizami Cəfərovun da iştirak etdiyi (və indi də xatırladığı) bir tədbirdə – Nəriman Həsənzadə ilə görüşdə 18 yaşlı gənc bir tələbə kimi Şmidenin bu sözlərini əzbər söylədim və sonra da: “Çünki Azərilərdə şeir milli Azərbaycan dilində yazılır”, – deyər iddialı və xoş bir əlavə etdim.

Bu yazını tamamlamaq istəyirəm... Amma atama yazdığı 140-dan artıq məktubu oxuduqca, yenə də müxtəlif illərdə atama həsr etdiyi “Göy göl”, “Əbədi gənclik”, “Din” şeirlərini xatırladıqca, 55 il sərasər ayrı-ayrı vaxtlarda birgə çəkilməmiş şəkillərinə baxdıqca, evimizdə olarkən lentə alınmış səsini dinlədikcə (o lent yazısının ilki 1969-cu ilə aiddir və Vahabzadə söhbətində Əli bəy Hüseynzadəni ideallaşdırır), ömrümün “Bəxtiyar əmili” anlarını bir-bir düşündükcə könlüm bu yazını tamamlamaq istəmir. Bəxtiyar Vahabzadə ilə bağlı xatirələrim qalaq-qalaqdır. Yaddaşımın Vahabzadə ilə bağlı munis guşəsində əzizlədiyim xatirələri isə yazmağa əlim gəlmədi...

VAQIF YUSİFLİ

FİLOLOGİYA ELMLƏRİ DOKTORU

Poeziyamızın Bəxtiyarı

Bu gün Batıdan Döğuya, Doğudan da Batıya - hər bir türkün sevdiyi şairlərdən biri də Bəxtiyar Vahabzadədir. Bu fikrin isbatına heç bir ehtiyac yoxdur-bunu desək də, deməsək də, tarix özü bu həqiqəti təsdiq edib. Bəxtiyar Vahabzadə hər hansı bir türkün yaddaşında «şair», «poeziya», «şeir» sözlərinin ardınca gələn ilk beş-on sözdən biridir: Nizami, Füzuli, Nəsimi, Rumi, Xətayi, Yunis İmrə, Vaqif, Sabir, Hadi, Müşfiq, Səməd Vurğun, Şəhriyar, Nazim Hikmət, Rəsul Rza.. Bu müqayisədə heç bir mübaligə görmürəm. Şairlərin böyüklüyünü xalq bilir, xalqın yaddaşı onun sevgisi kimidir.

Neçə il öncə -B.Vahabzadənin anadan olmasının 70 illiyi münasibətilə belə bir kitab nəşr olunmuşdu: «Poeziyamızın Bəxtiyarı». O kitabda B.Vahabzadənin yaradıcılığı, keçdiyi ömür yolu və şəxsiyyəti barədə məqalələr, resenziyalar toplanmışdı. Dünyanın, Azərbaycanın tanınmış sənətçiləri poeziyamızın Bəxtiyarına ən səmimi, ən duyğulu ürək sözlərini izhar edirdilər.

Sovet ədəbiyyatının klassiklərindən sayılsa da, ruhən müasir bir yazıçı olan, dilimizin,

mədəniyyətimizin qorunmasında böyük xidmətləri olan Mirzə İbrahimov yazırdı: «Bəxtiyar Vahabzadə şeirimizin Füzuli, Vaqif, Sabir, Səməd Vurğun, Aşıq Ələsgər, Şəhriyar bulağından su içmişdir. O, sözü elə gözəl oynadır, elə parlaq təzadlar yaradır, fikri gözlənilmədən elə döndərir, elə dərinləşdirir və fəlsəfi ümumiləşdirmələr səviyyəsinə elə qaldırır ki, oxuyanda valeh olursan, hədsiz sevinc və mənəvi, estetik ləzzət duyursan».

Ustad Rəsul Rza deyirdi: «Bəxtiyar Vahabzadə sözün əsl mənasında şairdir. Onun poetik fırçasının çəkdiyi lövhələr rəngarəng və maraqlıdır. Bəxtiyar Vahabzadənin poeziyası düşüncələr poeziyasıdır»

Tanrının XX əsrdə türk dünyasına bəxş etdiyi böyük yazıçı Çingiz Aytmatov isə B.Vahabzadəni belə qiymətləndirirdi: «Tarix çoxdan ötüb keçib. Nə haqlılar qalıb, nə haqsızlar. Adama elə gələ bilər ki, keçmiş «fəna mülkünə» qərq olubsa, əzab çəkməyə dəyməz. Lakin Bəxtiyar tarixi bugünün gözüylə mühakimə edir, bizi inandırır ki, bunun bilavasitə ona və müasirlərinə dəxli var. O, bizi inandırır ki, indiki adamların, indiki zamanın taleyi keçmişdən asılıdır»

Rusiyanın böyük şairi Yevgeni Yevtuşenkonu dinləyək:

«Bəxtiyarı dinləyəndə, dili bilməsən də, onun şeirləri adama şirin-soy gəlir. Hətta, sətri tərcüməni oxuyanda dilin gözəlliyi arxasında gizlənmiş dərin qəm və kədərli hiss edirsən. Elə bil ki, Azərbaycan narıdır: şirəsini içirsən şirindir, qabıqlı yesən acıdır».

Mayestro Niyazi deyirdi: «Bəxtiyar ona görə

bəxtiyardır ki, onu xalq sevir, onun Bəxtiyarı var»

Bu seçmələri yan-yanə düzməkdən məqsəd nədir? Əcəba, Bəxtiyar poeziyasına, bu poeziyanın Doğudan Batıya, Batıdan Doğuya çatacağına bir şübhəmi qalır? Qətiyyəni! Əsla!

Hələ mən B.Vahabzadə haqqında yazılan namizədlik və doktorluq dissertasiyalarını, neçə-neçə monoqrafiyanı və sayı-hesabını sağlığında heç özünün də bilmədiyi yüzrlə məqalələri demirəm. Onların əksəriyyəti məhəbbətdən, Bəxtiyara sevgidən doğub? Bu sevgiyə bir şübhəmi var?

Bəxtiyar Vahabzadə poeziyası onun şəxsiyyətindən ayrılmazdır. Əslində, hər hansı bir şeir şairdən kiçik bir zərrədir. Şair havadan poeziya yarada bilməz. Poeziya onun ruhi, iç aləminin bəlirtiridir. Şairin dünyası isə ÖZ DÜNYASI ilə yaşadığı dünyanın harmoniyasından, yaxud ziddiyyətindən yaranır. Harmoniya yarananda şair yaşadığı dünyanın gözəlliklərindən hədsiz zövq alır. Amma bəzən elə ifrata varır ki, ətrafında top atılsa da, diksinmir, yaxud, o dərəcədə ifrata varır ki, həyatda olmayan gözəlliyə də bir gözəllik donu bəxş edir, despotu adil padşaha çevirir və s. Öz dünyası ilə yaşadığı dünya arasında bu cür süni harmoniya yaradan şairlərin çoxu ilhamına xəyanət edən şairlərdir. Şair ilk şeirindən son şeirinə qədər təkcə gözəllikləri vəsf etməməlidir, həm də və bəlkə də, ən başlıcası, yaşadığı dünya ilə müxalifətdə olmalıdır. Sevincin içində sevinc bolluğunu görməyə nə var, dərdi gör, qəmi sez, kədəri ara. Gözəlliyin içində gözəlliyin çalarlarını duymağa nə var, bu gözəlliyin faciəsini gör.

Mənim fikrimcə, Bəxtiyar Vahabzadə Mirzə Ələkbər Sabirdən sonra dövranla, dünya ilə ən amansız müxalifətdə olan şairlərimizdən birisidir. Dahi Sabirin «Hophopnamə»si göz yaşları içində qəhqəhə idi, üz tutduğu xalqa «özünü dərk et» harayını, fəryadını çatdırırdı. Bəxtiyarın «Bəxtiyarnamə»si isə nə göz yaşları idi, nə də qəhqəhə. Müdrik bir şair-filosofun bəzən çılgın, bəzən qəzəb, HİDDƏT, ÜSYAN dolu çağırışlarıdır. «Ey xalqım, özünü dərk et və düşün...əsrlər boyu səni izləyən və qəhr edən bu bələlərdən özün çıxış yolu ara, tarixdən ibrət al!»

Törədi Koroğlu dəlilərindən
Savadlı, bilikli «ağıllılar» hey.
Bu ağıl hünərə deyil, bəs nədən
Kölə ehtiyata səcdə qılır hey?

Dayaq olmalıykən öz elinə sən,
Elin kürəyində bir bıçaq oldun.
Sən igid olmalı, ər olmalıykən,
Özgənin əlində oyuncaq oldun.

Əllinci illərin sonları. Sovet imperiyasının hələ heç sarsılmadığı, daha da güc topladığı o illərdə Bəxtiyar Vahabzadə «Gülüstən» poemasını yazdı. Bircə elə bu fakt kifayətdir deyək ki, o taylı-bu taylı yatmış millətin içində huşyar insanlar da vardı, biri də Bəxtiyar Vahabzadə idi. Ötən illərdə yazılan bir məqalədə oxumuşdum ki, guya bu poemanı yazmaqla Bəxtiyar Vahabzadə özü haqqında ucuz şöhrət, illüziya yaratmaq istəyirmiş.. Bəlkə də həmin müəllif poemanın yazıldığı illərdə ali məktəbdə marksizm-leninizm kursu keçirdi və təpədən dırnağa komsomolçu

idi. CÜRƏT, QEYRƏT, MİLLİ AMAL insana heç də əlli, altmış yaşında bəxş olunmur, insanla birgə doğulur, qanda, ilikdə yaranır bunlar.

Ümumiyyətlə, Bəxtiyar Vahabzadə əllinci illərin sonlarından yeni əsrin başlanğıcına qədər sözün əsl mənasında millətçiliyi təbliğ edən bir şair kimi diqqəti cəlb etmişdir. Millətçilik sovet dönməndə kommunist ideallarına zidd bir idnologiya kimi qətiyyətlə pislənir, bunun tərəfdarları təqib olunur, hətta ən ağır cəzaya düçar edilirdilər. Öz xalqını, millətini sevmək, onun tarixi ərzində baş verən ədalətsizlikləri bütün dünyaya çatdırmaq, milli ideologiyanı həmin millətin milli şüuru səviyyəsinə çatdırmaq millətçilik sayılırdı, bu proses hər bir millət üçün təbii və qanunauyğun bir proses idi.

Məlumdur ki, Rusiya və İran arasında 1813-cü il, noyabrın 5-də bağlanan «Gülüstən» müqaviləsində İran dövləti Gəncə, Qarabağ, Şəki, Şirvan, Quba, Bakı və Talış xanlıqlarından, Şərqi Gürcüstan və Dağıstana olan iddiasından əl çəkdi və onların Rusiya ilə birləşməsinə təsdiqlədi. Beləliklə, Rusiya imperiyası çoxdan bəri hiyləgərcəsinə həyata keçirdiyi işğalçılıq siyasətini rəsmiləşdirdi. Bəxtiyar Vahabzadə də məhz bu tarixi ədalətsizliyi, Azərbaycanın zorla iki yerə parçalanmasını «Gülüstən»də əks etdirdi.

Kağıza həvəslə o da qol atdı,
Dodağı altından gülümsəyərək.
Bir qələm əsrlik hicran yaratdı,
Bir xalqı yarıya böldü qılınc tək.

Öz sivri ucuyla bu lələk qələm,
Dəldi sinəsini Axzərbaycanın.
Başını qaldırdı,
Ancaq dəmbədəm
Kəsdilər səsinə Azərbaycanın.

Hökmü gör nə qədər böyükmüş anın,
Möhür də basdılar varəğa təkrar.
Yox, varəğin deyil, Azərbaycanın
Köksünə dağ boyda dağ basdı onlar.

Bu poemada ifşa hədəfləri çar Rusiyası və İran dövləti idi. Sovet tarixçiləri Azərbaycanın işğalını yox, onun Rusiyaya birləşdirilməsi faktını qəbul edir və bunu Azərbaycan xalqı üçün tarixi təkamül yolu hesab edirdilər. Poemada isə belə bir tendensiya yoxdur. Şair bu işğalın təkcə tarixə deyil, yaşadığı dövrə də aid olduğunu israr edir. Poema Şəhriyarın «Heydər baba» poemadakı harayla bitir: «Bir görəydin ayrılığı kim saldı, Ölkəmizdə kim qırıldı, kim qaldı».

Bəxtiyar Vahabzadə poeziyamızda milli birliyin, vahid azərbaycançılığın liderinə çevrildi. Burada onun poeziya tariximizdə xidmətlərini şişirtmək fikrində deyilik. Ancaq fakt burasındadır ki, milli birlik, Azərbaycanı vahid görmək ideyası sovet dönməndə Bəxtiyar Vahabzadədən başlayır. Bu başlanğıc Xəlil Rza Uluturk, Məmməd Araz, Söhrab Tahir, Sabir Rüstəmxanlı kimi şairləri də hərəkətə gətirdi.

Xalqın, millətin sevimli şairinə ilk mənəvi zərbə də elə bu poemadan sonra dəydi. Amma Bəxtiyar sarsılmadı, bəziləri kimi etirafda bulunmadı.

Biz millət şairi, xalq şairi ifadələrini tez-tez işlədirik. Bəzən buna layiq olmayanların və haqqı çatmayanların adlarının qarşısında bu ifadələri işlətməkdən çəkinmirik. Bəxtiyar Vahabzadənin həm şəxsiyyəti, həm də yaradıcılığı onu millətin, xalqın böyük şairi anlamına gətirir. Onun üçün dünya Azərbaycandan başlayırdı, Azərbaycanla da bitirdi. Bu xalqın dəli-divanəsiydi.

Onun bu xalqın fikri-mənəvi intibahına səsləyən harayına qoşulanda istər-istəməz fikirləşirsən: yalnız ÖZ XALQINI SEVƏN bir şair, onun tarixi keçmişiyə qürrələnən, həm də faciələrini görən bir insan bir böyük ərklə onu qınaya bilər, həm də ona qarşı hər hansı haqsızlığa dözümsüzlük göstərir.

Dünya quru bir səs,
Qəm çəkməyə dəyməz.
Yüz-yüz itən olsun,
Min-min də bitən var.
Şükür eyliyəlim ki,
Bizlərdən həm əvvəl,
Həm sonra Vətən var.

Bəxtiyar poeziyasında həmişə Zamanın ahəngi, ritmi, hətta addım səsləri aydınca duyulmuşdur. Zaman onun poeziyasında həm konkret mənada-dəqiq ayı, ili, əsri ilə məlum çərçivədə, həm də bütün keçmişləri, indiyə və gələcəyə sığışdırılan bir dairədədir. Zamanın ayrı-ayrı bölümlərini ifadə edən yazılarında Bəxtiyar Vahabzadə «Gülüstan», «416», «Şəhidlər», «Yollar-oğullar» şairidir. Yəni konkret tarixi hadisələrin konkret Zaman bölümündə əksi.. Amma unut-

maq olmaz ki, burada konkretliyin özündə də bir şərtlilik var. «Gülüstan» bir xalqın tarixi faciəsinin ibrət dərside, bir zamanın başqa bir zamanda ehyası, sonrakı zamanın da əbədi ağrısıdır. «Şəhidlər» də həmçinin.

«Şəhidlər» poeması mövzunun fəlsəfi-poetik dərki kimi poeziyamızda xüsusi yer tutur. Bu poemadan əvvəl B.Vahabzadə «Şənbə gecəsinə gedən yol» publisistik məqaləsini yazmış, 20 Yanvar faciəsinin səbəbləri haqqında geniş söz açmış, günahkarları danılmaz faktlarla suçlandırmışdı. 20 Yanvar faciəsi adi qırğın deyildi. İmperiyanın «dərs vermək», cəzalandırmaq praktikasının sübutu idi. Ancaq bu faciə Azərbaycanı Müstəqilliyə doğru gedən yoldan çəkindirə bilmədi. Şəhidlik həm də qəhrəmanlıq kimi dərk edildi, çünki xalq bu müsibətdən, faciədən ayıldı, özünü dərk etdi:

Gəldi ürəkdəki arzular dilə,
Silahı məhəbbət, son sözü Vətən.
Şəhidlər göstərdi ölümləriylə
Ölüm aşağıdır Vətən eşqindən.

Adımız dolaşdı bütün dünyanı,
Çox da ki, ağımız qara yozuldu.
Azadlıq yolunda ölümlərə də
Hazır olduğunu göstərdi xalqım.

Bəxtiyar poeziyasında Zaman dəyişməz və bütövdür, konkret bir ayla, əsrlə məhdudlaşmır. Məsələn, «İnsan və zaman» silsiləsindən olan bir sıra şeirlər, «Latın dili», «Gəl, ana təbiət», «Muğam», «Mənə nə var?», «Özümdən narazıyam», «Həyat,

sən nə şirinsən», «Ana dili» .. və s. bu qəbildən olan poetik nümunələr

Fırlandıqca bu dünya, yox da dönüb var olur,
Quruyan çeşmələrdən sular yenə car olur.
Bu dünyanın xeyri də, şəri də təkrar olur,
Niyə təkrar olmasın? Axı, dünya fırlanır.

Min-min illər bu dünya beləcə fırlansa da,
Bir yuvanın bülbülü min budağa qonsa da,
Aylar, illər, fəsillər bir-birini dansa da,
Dəyişməzdir əqidəm, çox da dünya fırlanır.

Mərhum tənqidçi Aydın Məmmədov yazır: «Bəxtiyar Vahabzadə poeziyası əzabkeş fikrin, dünya, insan, sevgi və azadlıq haqqında çirpintilərin poeziyasıdır. Bu poeziya tarixin şah damarını axtarır, bir sözün, bir obrazın maqnit sahəsində keçmiş, bu günü və gələcəyi qovuşdurur. Hər dəfə də dünyanın taleyinə bütün mənəvi qüdrətini insanların yolunda sərf etməyə hazır olan fədakar humanizm zirvəsindən yanaşır». Şairin «İnsan və zaman» silsiləsi onun bütün yaradıcılığı boyu davam edən lirik-fəlsəfi düşüncələrinin ifadəsidir. Bu silsilədə dünyada baş verən hər hansı yeni olaya, hadisəyə həssas şair münasibəti hiss edilir. Fikir axtarışı Bəxtiyar poeziyasının əqli-intellektual yönünü müəyyənləşdirən başlıca amil idi.

Dünya-axtarış evi..
Kimi sərvət axtarır,
Kimi fikir axtarır.
Kimi də ürəklərin axtarış həvəsində
Sırr görür, sırr axtarır.
Sərvət, fikir!

Fərqə bax!
Sərvət-fikir deyilsə,
Fikir-sərvətdir ancaq.

B.Vahabzadənin bu fikir axtarışlarını onun bir çox şeirlərində, poemalarında və pyeslərində izləyə bilərik. Burada bu xüsusda geniş söz açmağa ehtiyac duyulmur. Ancaq qısaca deyim ki, B.Vahabzadə müasir Azərbaycan poeziyasında bir tendensiya xarakteri daşıyan fəlsəfi lirikanın gözəl nümunələrini yaratmışdır. Vaxt, Zaman, Ölüm-Olum, Gözəllik, Təbiət və Urbanizisaya, Xeyir və Şər..bütün bu anlayışlar Bəxtiyar poeziyasında öz fəlsəfi-poetik həllini tapırdı. Əzəldən bu böyük şairin daxilində narahat və ağıllı bir filosof yaşayırdı. O, heç bir vaxt ateist olmadı, dinimizi inkar etmədi.

Allah! Bilirik, cism deyil, bəs nədir allah!
Ən yüksək olan haqda, həqiqətdədir allah.
Dondunsa təkamül və gözəllik qabağında,
Dərk et, bu təəccübdə, bu heyvətdədir Allah.

Gerçək də budur: Gizlidir hər zərrədə vəhdət.
Bir zərrə ikən küllə qovuşmaq ulu niyyət.
Gördüklərimiz zahiridir, bətnə nüfuz et!
Batindəki, cövhərdəki fitrətdədir Allah.

İnsan! Təpədən dırnağa sən arzu, diləksən.
Nəfəndə doyumsuz, fəqət eşqində mələksən.
Zülmün üzünə haqq deyilən şilləni çəksən,
Şilləndə möhürlənmiş o qeyvətdədir Allah.

Bəxtiyar şeirinin bütün parametrlərində, hətta onun kiçik çalarında belə qüvvətli şəkildə hiss edilən, duyulan, hətta bir çox məqamlarda bu

poeziyanın aparıcı fəquruna çevrilən BƏXTİYAR obrazıdır. Çağdaş poeziyamızda belə bir görünüş, yəni şair obrazının onun poeziyasında bu dərəcədə aparıcı rol oynaması ilk növbədə, bu obrazın xarakterindən doğur. Belə demək mümkünsə, bütün şeir və poemalarında poetik duyğunun, hissin mərkəzində şair obrazı durur. Həyat, ölüm, insan məhəbbəti, həqiqət uğrunda mübarizə, istiqlal düşüncələri, kədər, nifrət, tarixə baxış, müasirlik-bütün bu problemlər Bəxtiyar-Şair obrazında təmərküzləşir. Ancaq elə güman eləmirəm ki, hansı bir şeirə, ya bir kitablıq şeirə boylanıb «bax, bu şeirdə» ya «bu kitabda Bəxtiyar bir insan və şəxsiyyət kimi təmədir» fikri ortaya çıxsın. Yox, olsa-olsa, hər şeir Bəxtiyar dünyasının kiçik zərrəsi ola bilər. Təbii ki, bəzi şeirlərində Zərrə Ümməni, An Əbədini daha parlaq əks etdirə bilər. Yenə də elə güman eləmirəm ki, şeirlərində görünən Bəxtiyar obrazı sırf Bəxtiyar obrazıdır. Bu cür düşünüş də Bəxtiyar poeziyasının aparıcı qəhrəmanının missiyasını daraltmağa gətirib çıxarardı. Məncə Bəxtiyar obrazında XX əsr insanının-düşünən, düşündürən, əsrin təzədləri və mürəkkəblikləri qarşısında həyəcanlanan, əsəbi hallar keçirən, bəzən heyrlənən, hər hansı gözəllik önündə səcdə qılan, əcdad, kök, ilkinlik duyğusunu qanında yaşadan, doğma ana dilini, xalq mənafeyyatını hər şeydən uca tutan, azadlıq mücadiləsində, xalqın istiqlal savaşında SÖZÜ GÜLLƏYƏ ÇEVİRƏN və təbii ki, sevən, sevilən, əzab çəkən bir Aşiq canlanır. Bu Aşiq sözünü xüsusi vurğulamaq istəyirəm. Azadlıq aşiqi, təbiət aşiqi, Vətən aşiqi, gözəllik aşiqi, poeziya aşiqi.

Bəxtiyar obrazının məramnamə xarakteri daşıyan ifadəsini bircə şeirdə canlandırmaq istəyi məni rahat buraxmadı. Müxtəlif şeirlərinə üz tutdum, hansı şeirindənsə bu misraların üzərində dayandım:

Uçmaq istəyirəm,
yalnız zirvədən
Seyr edirəm bu günü, ötən çağları.
O qədər ucalım, yüksəlim ki, mən
Görməyim yerdəki xırdalığı.
Uçmaq istəyirəm,
əsəblərimi,
Əsrin öz kökündə çəkib tarıma.
Uçmaq istəyirəm,
dərdi-sərimi
Dərmana yetirən nağıllarıma.

Ucalıq və yüksəklik! Genişlik və səmavilik!
Xəyal və romantika! Məncə, Bəxtiyar poeziyasının bütün pafosunu bu sözlər təyin edir.

..Bir neçə ildir Bəxtiyarsız yaşayırdıq. Onun səsinə eşitmirik, təzə şeirlərini oxumuruq. Ancaq Bəxtiyar Vahabzadə elə bir ədəbi irs qoyub ki, əsrlərə yetər. Nədir bu əbədiyaşarılığın sirri?

Birincisi-XX əsr və XXI əsrin ilk illərinin Azərbaycan ədəbiyyatını B.Vahabzadənin yaradıcılığı olmadan təsəvvür etmək mümkün deyil. Azərbaycan xalqının mənafe dünyasını, mübarizələr tarixini, intellektual aləmini, keçmişindən bu gününə uzanan yolu-bu yolun şəraflı -şanlı səhifələrini, həmçinin faciəli, dramatik mənzərəsini biz digər böyük sənətkarlarımızın yaradıcılığı ilə bir sırada Bəxtiyar poeziyasında da

izləyə bilərik.

O, Azərbaycan sözünün canlı əfsanələrindən idi. Sözlə insanı heyrləndirməyin ustası idi.

«Heyrət, ey büt!» dedi dünyaya qələm
Aləmi bir seyrim yüz heyratımdır.
Mən heyran olmasam yazı bilməyirəm
Mənim nəğmələrim-öz heyratımdır.

Həmişə qorxmışam biganəlikdən,
Yaşa heyran-heyran, öl heyran-heyran!
Məni soyuq-soyuq dindirincə sən,
«Can» deyib canımı al, heyran-heyran!

Bəxtiyar Vahabzadə poeziyası klassik və müasir Azərbaycan poeziyası arasında bir körpü idi. Onlarla misallar göstərə bilərik ki, B.Vahabzadə klassik poeziyadan yaradıcı şəkildə necə təsirlənirdi. Xüsusilə, Füzuli poeziyası onun üçün bir məktəb idi. O, dünya poeziyasına dərin bələd idi, amma Azərbaycan poeziyası onun üçün sevimli və doğma idi, milli şeir ənənələrinə xor baxanlara qarşı mübarizəni elə şeirlə aparırdı. Burada onun Azərbaycan klassik və müasir ədəbiyyatının bir sıra problemlərinə, həmçinin sevdiyi sənətkarların yaradıcılığına həsr etdiyi onlarla məqalələrini xatırlayırsan. B.Vahabzadə füzulışünas deyildi, lakin onun Füzuli poeziyası və ölməz «Leyli və Məcnun» poeması haqqında yazdığı məqalə fikrimcə, füzulışünashığın incilərindən biri sayıla bilər. O, C.Məmmədquluzadə yaradıcılığının tədqiqatçısı deyildi, amma Mirzə Cəlil sənəti barədə yazdığı məqalə heç bir tədqiqat əsərindən geri qalmır. Müasirlərindən kimin haqqında yazmadı ki?

Səməd Vurğunun ömür yolu və yaradıcılığı haqqında ilk monoqrafiyanın müəllifi də o oldu. Yeri gəlmişkən deyim ki, B.Vahabzadə S.Vurğun ədəbi məktəbinin ən istedadlı nümayəndəsi idi, S.Vurğunun ölməz poeziyasından çox şey əxz elədi, lakin sənətdə, poeziyada öz yolunu tapdı və ondan sonra ədəbiyyata gələn bir çox şairlərimiz üçün də Bəxtiyarın poeziyası nümunə oldu. O, S.Rüstəmi də, R.Rzani da, M.Arazı da, N.Həsənzadəni də, Ə.Kərimi də sevirdi və onların yaradıcılığına ürəkdən gələn məqalələr həsr edirdi. Cavan şairlərin yazdıqlarına da biganə deyildi.

İkincisi-Bəxtiyar poeziyası o taylı-bu taylı hər bir azərbaycanlı üçün Vətən dərsi idi. Onun şeirlərini, poemalarını oxuyub Vətəni sevdik, onun torpağını, daşını sevdik. Xalqımızın tarixini vərəqlədik, fiziki Azərbaycanın parçalandığını görsək də, mənafe Azərbaycanımızı bütöv gördük. Onun poeziyası bütövlükdə tarixi keçmişimizə və XX əsr Azərbaycanına tutulan saf, ləkəsi, təmiz bir güzgüdür deyirik. Poeziyamızda CƏSARƏTİN necə boy atdığını, müstəbidləri necə titrətdiyini hiss etdik. Qanlı Yanvar faciəsindən bir neçə gün sonra Bəxtiyar Vahabzadənin rus generalının üzünə tüpürdüyünü dedilər, amma o öz şeirlərində çox-çox əvvəl imperiyanın üzünə tüpürmüşdü.

Bəxtiyar şeiri düşüncə, idrak yoluna işıq saçır. Bu işıqdan hələ neçə nəsil faydalanacaqdır.

P. S. Bəxtiyar Vahabzadə mənim müəllimim olub. BDU-nun filologiya fakültəsində, IV kursda o, bizə «Sovet ədəbiyyatı tarixi» fənnindən mühazirələr oxuyurdu. Əslində, bizə milli mənlilik, qeyrət dərsi keçirdi. Mövzular bir yana qalırdı,

bizə Mirzə Cəlildən, Hadidən, Sabirdən, Üzeyir bəydən söz açırdı, o zaman deyilməsi yasaq olan mətləblərdən söz açırdı. Bir gün, mühazirələrin birində Səməd Mənsurun «Rəngdir» şeirini oxudu. Bu şeir mənə elə təsir elədi ki, mühazirədən sonra həmin şeiri istədim. Bəxtiyar müəllim, mənə boş auditoriyaların birinə apardı, misra-misra onu mənə köçürtdü. O zaman çox az oxucunun bu şeirdən xəbəri vardı.

...İllər keçdi. Mən ədəbi aləmə qoşuldum. «Azərbaycan» dərgisində işə başladım və Bəxtiyar müəllimlə dönə-dönə rastlaşdım, evində oldum, onunla iki dəfə müsahibə apardım, haqqında bir neçə məqalə yazdım. Günlərin birində ona «Tənqid yarpaqları» adlı kitabımı hədiyyə etdim. Bir aydan sonra «Xalq qəzeti»ndə Həmin kitab haqqında Bəxtiyar müəllimin məqaləsi çap olundu. Bu, mənim həyatımda ən xoşbəxt günlərdən biri idi.

Ustad şair redaksiyaya şeirlərini göndərəndə bir neçə dəfə mənə zəng edib, rəyimi soruşub. Günlərin birində oğlum Vədadi telefonu götürdü. Zəng edən Bəxtiyar müəllim idi. «Ata, səni telefona çağırırlar» dedi. Bəxtiyar müəllimin mənə telefonda sözü bu oldu: «Oğlum, sənə «ata» deyən o uşağın dilindən öp». Bilirdim ki, Bəxtiyar müəllimin «papa», «mama» sözlərindən xoşu gəlir.

ŞİRİNDİL ALİŞANLI

FİLOLOGİYA ELMLƏRİ DOKTORU,
PROFESSOR

Zamanın sınağında

Bu gün 90 illiyini qeyd etdiyimiz Bəxtiyar Vahabzadəni XX əsr Azərbaycan mədəniyyətinin və ictimai-siyasi fikrinin fenomeni kimi şərtləndirən reallıqları dəyərləndirərkən aşağıdakıları nəzərə almaq gərəkdir:

1. Sağlığında 12 cildlik «Əsərləri»ni nəşr etdirmiş şairin tədqiqatçılarna vəsiyyəti: «Gələcək tədqiqatçılarımdan böyük bir xahişim var: yuxarıda adlarını çəkdiyim kitablarımdan çıxardığım şeir və poemalarımdan müəllif olaraq mən imtina etdiyim kimi, onlar da imtina etsin və onları tədqiqatlarına cəlb etməsinlər. Əks təqdirdə onlar mənim ruhumu incitmiş olarlar. Çünki vəsiyyət hər kəs üçün müqəddəs olmalıdır».

2. Bəxtiyar Vahabzadə yarım əsrdən artıqdır ki, Azərbaycan bədii fikrində milli şair, millətin danışan dili, millətin vəkili statusu qazanıb. Bunu onun yaradıcılığı, bu irsin yarım əsrdən artıq xalq içərisində sevilib qəbul olunması və ədəbi-nəzəri fikir tərəfindən təsdiq edilməsidir.

3. Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığının, ömür yolunun və xarakterinin formalaşdığı ob-

raz var: xalqın Bəxtiyar Vahabzadə obrazı. Zaman keçdikcə bu obraz mifləşir. Bu mifi reallaşdıran ədəbi tarixi həqiqətlər və onun irsinin yeni qatlarından doğan sənətkarlıq sirləridir.

4. Bəxtiyar Vahabzadə poeziyası sevildiyi qədər də mübahisə və müzakirələr predmeti olmuşdur. Bu gün şairin bizə yadigar qoyduğu 12 cildlik bu irsi dəyərləndirməkdə tarixi və müasir reallıqları nəzərə almaqla şairin sənət dünyasına kongenial olmaq cəhdi ilə onu yenidən mütaliə etdik.

Bəxtiyar Vahabzadə XX əsrin ikinci yarısından etibarən Azərbaycan poetik fikri ilə yanaşı, onun milli-mənəvi düşüncəsinin, bir millət kimi özünütəsdiqinin təkamülündə də istinasız olaraq böyük rol oynamışdır. Onun ədəbi aləmdə təsdiqi məktəb-müəllim hüduqlarındakı səmimi şeirləri ilə baş tutur, yarım əsrdən artıq universitet auditoriyasındakı mühazirələri ilə müəllimlərin müəllimi, xalqın müəllimi zirvəsinə yüksəlir. B.Vahabzadə mühazirələrində millət, ana dili, azadlıq, müsəvat, M.Ə.Rəsulzadə kəlmələrinin ecəzkar sehrinə düşən yüzlərlə tələbəsi B.Vahabzadə ehtirası, yağısı, vətəndaşlıq duyğusunu Azərbaycanın hər guşəsinə aparmış, özləri də hiss etmədən milli ovqata köklənmiş nəsilər yetirmişlər. «Mən müəllimliyimi şairliyimin dayaq nöqtəsi, zəmini hesab edirəm». Bəxtiyar müəllim ictimai fikrə, həm də ünsiyyətdə olduğu, xalqın müxtəlif təbəqələrinə mənsub insanlara dərin emosional təsiri ilə yön verirdi. Doğma dilini yaxşı bilməyən dövlət qulluqçusu, həkim, bəstəkar onun mənəvi cazibəsində

milliləşir, öz mənəvi yaddaşına qayıdırdılar.

İkinci cahan müharibəsindən XXI əsrin ilk onilliyi də daxil olmaqla Azərbaycan bədii fikrinin poetik təkamülü, onun ideya istiqamətləri B.Vahabzadə sənətinin iştirakı və rolu ilə mövcuddur. Dəbdə olan tərənnümdən konkretliyə, həyatı detallara, insanın qayğı və iztirablarına yönəliş poeziyada aparıcı mövqe qazanırdı və B.Vahabzadənin şeirlərində poetik mühakiməyə meyl dərhal hiss olunurdu. Bu nəslin şeirlərində lirik qəhrəman həyat hadisəsinin mühüm detallarına daha çox nəzər yetirir. Ümumi mühakimə, psixoloji təhlillə yanaşı müəyyən əhvalatın təsviri və təsvirin məntiqi yekunu bu şeirlərdə əsas poetik üslub tərkibinə çevrilir. 50-ci illərdə yazdığı şeirlərində B.Vahabzadə şeirinin təhkiyə fərdiliyi, xüsusən emosional ovqat dəyişimləri onu öz müasirlərindən fərqləndirirdi. Klassik poeziya ənənələrindən gələn fəlsəfi-əxlaqi fikir tutumu didaktikadan bədii-fəlsəfi ümumiləşdirməyə doğru yol keçir.

B.Vahabzadə şeirini zamanla şəxsiyyət arasında poetik dialoq da adlandırmaq olar. Bu poeziyanın fonunda XX əsrin əxlaqi-mənəvi ovqatını, dövlət və xalq, şəxsiyyət və cəmiyyət, insan və azadlıq problemlərini konkret zaman kəsiyində izləmək, hiss etmək mümkündür.

Bizdən ucadadır onlar... yaxşı bax
Bu gün hər birimiz ucalsaq da biz.
Daim özümüzü bir şagird sayaq
Sabah onlar kimi qocalsaq da biz.

(1949)

Ana, Vətən deməkdir
Quzum, sev bu vətəni.
Vətəndir məktəb açıb
Bu gün oxudan səni.

Bu dünyanın nə qəribə oyunu var
O yazdıqca əlindəki təbaşirdən qopan tozlar
Ağartmışdır saçlarını... mən baharam,
o sa qışıdır
Yəqin mənim ağ günümçün onun
saçı ağarmışdır.

(1948)

Saatlarla gözlərini dikib şamın alovuna
O özü bir ov olardı tilsimlərin tilovuna.

(1949)

Gündə yüz yol mən səcdənə gələrəm
Məhəbbətə səcdə əvəz deyilmiş
Əziz anam, əyri belin bilirəm
Beşiyimə əyilməkdən əyilmiş.

Başqa ürəkləri incitməməkçün
İncit sözlərini öz ürəyində

Sağlığım bir yana, a dostlar mənim;
Soyuq məzarım da heç tək olmasın.

40-50-ci illərdə yazılmış şeirlərindən gətirdiyimiz bu nümunələrdə B.Vahabzadə üslubunu müəyyən edən elementləri, xüsusən bədii-publisistik ifadə tərzini, analitik təfəkkür əlamətlər qabarıqdır. Şairin narahat fikir və ovqat aləminin

göstəriciləri olan bu şeirləri onun "zaman və özü barədə" lirik-emosional təhkiyəsi də adlandırmaq olar. Bu şeirlərdə bədii-fəlsəfi təhlil, bəzən də özünütəhlil önə keçir.

B.Vahabzadənin "XX əsr", "Vaxt", "Mənim şeirim", "Təqvimin varaqaları", "Hara gedir sabahımız", "Allah və şair", "Nağıl-həyat", "Sona çatır əsrimiz" kimi əsərləri onun zaman və insan probleminə verdiyi poetik təhlilin vüsətini, şairin özü və zaman, xalq qarşısındakı cavabdehliyini əks etdirir. "Lakin fəlsəfi "zaman" obrazı bu poeziyada heç də hər cür konkretlik fəvqində durmur, sərhədsiz, simvol təsiri də bağışlamır; əksinə, şairin milli, ictimai və estetik ideali ilə bilavasitə əlaqələnilir. (Y.Qarayev)

"Nağıl-həyat" şeiri B.Vahabzadənin poetik şəxsiyyət kimi məramını, vətəndaşlıq mövqeyinin bədii təsdiqidir. Onun bütün yaradıcılığına ton verən fərdi-psixoloji zəmini burada görürük. Şeir anaya müraciətlə yazılması da poetik tutum qazanır, müəllifin səmimiyyətinə inam yaradır, xarakterin bütövlüyünə dəlalət edir.

Dilini bir ilə öyrəndim... nahaq!..
Öz dilim özümə kəsilib yağı.
Bütün ömrüm boyu çalışdım, ancaq
Öyrənə bilmədim danışmamağı...
Başıma bələdir mənim öz dilim,
Dənizəm üzümə durub sahilim.

Bəxtiyar Vahabzadə sənəti cəsarət və inam, milli əqidə poeziyasıdır, eyni zamanda geniş üfqləri fəth edən, sərhəd, zaman çərçivəsi tanımayan, bəzən də məlum həqiqətlərlə barış-

mayan, Mehdi Hüseynin sözləri ilə desək "narahat şair" in ünvanıdır. Bunun kökləri misal çəkdiyimiz şeirdə həkk olunmuş həyat fəlsəfəsindən, xarakter bənzərsizliyindən gəlir. "Şam yanırsa, təyyarə uçmursa, qartal ən uca zirvədə süzmürsə - yaşamır demək! Ürəl məslək və amal oduna alışmırsa - yaşamır demək! Şair təyyarələri ona görə sevir ki:

Yerdə deyil
Göydə yaşar təyyarələr...
Yavaş-yavaş ölə bilməz,
Öləndə də birdən ölər təyyarələr"
(Y.Qarayev)

Ötən əsrin 60-cı illərində bəşəriyyət XX əsrin "zaman" zirvəsinə yaxınlaşdıqca bu zirvənin əxlaqi-mənəvi ucalığından milli keçmişə, tarixə qayıdış edilir. "XX əsr", "Təqvimin son yarpağı", "Sərhəd ağacları", "Ana dili", "Ömür", "Sona çatır əsrimiz" kimi başlıqlardan ümumi ilə fərdi poetik bir axarda məharətlə birləşir. Doğma məktəb illəri, məktəb yolları, ana nəvəsi, kövrək xatirələr düzümlü birdən-birə bəşəriyyətin və planetin gələcəyi üçün narahat duyğuların poetik təcəssümünə çevrilir. Xaricdə olarkən əcnəbi dostunun bağışladığı hədiyyə - şam şair B.Vahabzadə üçün müasir siyasi görümlərə münasibət bildirməyin formasına dönür. Şam obrazı B.Vahabzadə yaradıcılığında dünyaya fəlsəfi əxlaqi baxışı ümumiləşdirmə vasitələrindən biridir. Klassik poetik ifadə sisteminin müasir bədii fikirdə təkamülü prosesini bu obrazın kəsb etdiyi yeni məna çalarlarında da görmək olar:

Dedim yanaq şam kimi,
Odumuz işıq olsun, təkcə barıt olmasın.
Bu odun tüstüsündə üfqlər daralmasın.
Ürəyimiz şam kimi işıq naminə yansın,
Qoy bu şamdan utansın
İşığın qarşısında sədd kimi dayananlar,
İşıq üçün yanmayıb kölgə üçün yananlar.

Poeziyanın vətəndaşlıq tarixi, milli və global məna tutumu ilk növbədə onun həyatla əlaqəsinin mahiyyətindən asılı olmuşdur. Xalqı, vətəni düşündürən böyük ictimai mətləbləri, hamıdan öncə bədii fikir sahibləri duymuşlar. Cəmiyyətdə baş verən oyanış və ziddiyyətlər, qabarma və çəkilmələr haqqındakı ilk proqnozlar da intuitiv düşüncəyə məxsusdur. Təsədüfi deyil ki, 70 ildən artıq bir dövrdə, yəni B.Vahabzadənin ədəbi həyata atıldığı vaxtdan ömrünün son günlərinə qədər onun şair qəlbi və düşüncəsi xalqın taleyi ilə birgə olmuşdur. Ana dili, milli müstəqillik, suverenlik, öz xalqının dünya xalqları içərisində yaşamaq və var olmaq haqqını Bəxtiyar Vahabzadə qədər ardıcıl, dönmədən milli poetik yaddaşa çevirən sənət əhli azdır. O, bu ideyaları başqa xalqların taleyi, eləcə də tarixi hadisə və mətləblərin fonunda vermək məcburiyyətindədir. Onun milli vətəndaşlıq mövqeyi doğma tarixi və müasiri olduğu bəşəri siyasi hadisələr çərçivəsində formalaşır. Şair özü deyir ki, ikinci dünya müharibəsindən sonra müstəmləkə xalqlarının milli azadlıq hərəkatı, onların azadlıq əldə etməsi məndə inam yaratdı. Xarici ölkələrə, xüsusən Afrikaya səfərim isə bu inamı artırdı. Bütün bunlar "Ələddinin çırağı",

“Açıq şəhər”, “İstiqlal”, “Neo” və Əlcəzair xalqının milli azadlıq hərəkatını tərənnüm edən “Yollar-oğullar” poemasının yaranmasına səbəb oldu. Beləliklə, əzilən xalqların mübarizəsi və qələbəsi mənim yaradıcılıq bioqrafiyama təsir edən, məni bir şair kimi silkələyən ictimai hadisəni, əsas amillərdən biri və bəlkə də birincisi sayıram”.

Şübhəsiz bu həqiqətdir, poeziya tariximizdə o da həqiqətdir ki, Səməd Vurğunun “Avropa səyahəti” silsiləsindən sonra bu mövzu ənənə şəkli aldı, hər şairin yaşadığı dövrün siyasi gündəmindən, onun görünən və alt qatlarında doğan milli ovqatı əks etdirdi. Bu silsilələrdə həm siyasi ritorika mövcuddur, həm də hadisələrin ictimai-siyasi mənasını üzə çıxardan, onların doğma xalqın taleyi ilə kəşifən məqamlarını ortaya qoyan analitik təhlil. Birincisi şeirin keçmiş yoludur. Daha doğrusu, ədəbi prosesin müxtəlif mərhələlərində ortaya çıxan, getdikcə nüfuzdan düşən, həyatla ədəbiyyatın əlaqəsini zəiflədən həlqələrdən biri kimi şeiri üz çevirdiyi amillərdəndir. İkinci üslubi təmayüldə isə sərt poetik intonasiya qəzəb dolu bir çağırışla müşayiət edilir.

Yaman dərddir,
Özgəsinə yamaq olmaq!
Yaman dərddir,
Azadlığın həsrətinə
damaq olmaq.
Yaman dərddir,
Gözün ola,
amma görə bilməyəsən,
Yaman dərddir,

Əlin ola
Evindəki zir-zibili
Sən süpürə bilməyəsən.
Yaman dərddir
Dilin ola,
nə danışıb, nə dinəsən
Yaman dərddir
Ağlın ola
Özgəsinin ağı ilə
düşünəsən.

Bəxtiyar Vahabzadə poeziyasını XX əsrin milli hadisəsinə çevirən başlıca amil onun mübariz siyasi ruhu, milli-sosial mündəricəsidir. O, “Latın dili”ndə təlqin etdiyi ideyanın, doğma dilinin günümüzdəki durumu üçün də narahatdır. Xalqın taleyi ilə bağlı elə hadisə, məqam yoxdur ki, şair ona biganə qalsın. Aşağıdakı misralara müstəqillik illərində yazılıb:

Bir zaman ruscaydı bütün reklamlar,
İndi ingiliscə dürtülür gözə.
İtin də dilinə hörmətimiz var
Təkcə öz dilimiz yaramır bizə.

Hələ 1967-ci ildə qələmə alınmış, ədəbi-siyasi cəmiyyətdə böyüklə əks-səda doğurmuş “Latın dili” şeiri isə onun istiqlal ideyasının mərkəzində dayanır. Şairin çağdaş günlərimizdəki hayqırtısı eyni tonda, eyni ruhda və əzəmətdədir:

Söylə, necə azadsan ki,
Komalarda dustaq olub ana dilin
Böyük-böyük məclislərdən
İtirilib ilim-ilim?..

İclaslarda bir kəlməsi, sözüün yoxdur.
Bəlkə... onun böyük, rəsmi məclislərə
Çıxmaq üçün üzü yoxdur?
Söylə, bəlkə bic doğulub,
Atasından yox xəbəri?
Bəlkə bu dil çox kasıbdır,
Qucağına sığışmayır
Əsrin böyük fikirləri.

Bir çox müasirləri kimi B.Vahabzadənin “Səyahətnamə” silsiləsindən şeirlərindəki Amerika, Afrika qitələrində baş verənlər, bu ölkə vətəndaşlarının taleyi fonunda öz xalqının sosial, mədəni problemlərini oxucuya aşılayır. 1951-ci ildə Hindistan mövzusunda yazdığı “Anni Dobi” şeiri ilə “Qul bazarı” arasında az qala yarım əsrlik zaman məsafəsi var.

Sənin kiçik ürəyində
Dərdlərin var yığın-yığın.
Anni, nə tez oğurlandı
Sənin şıltaq uşaqlığın.
Söylə mənim kiçik dostum,
Sən canlımı, xəyalımısan?
Qoca ikən mövcud oldun
Körpə ikən qocalmışan.
Çünki sənin vətənin
Talan edir qəsbkarlar
Sıqar edib ömrünüzü
Tüstüldür qəsbkarlar.

Doğma ölkəsinin istiqlalına aparan azadlıq hərəkatının önündə gedən B.Vahabzadə şeiri müstəqillik yolunda verilən qurbanların xatirəsini “Şəhidlər” poemasında əbədiləşdirdi. Bu poe-

mada şəhidlik zirvəsi istiqlal zirvəsi kimi poetik yaddaşa çevrildi. Lakin müstəqilliyə aparan yolda biqələmunların, kəmfur şərtlərin meydan sulaması şairdə də kəskin qəzəb oyatdı. Xalqın qanı bahasına qazanılmış müstəqilliyi zəhərə döndərən sosial bəlalar qarşısında “mat-məəttəl” qalmış şairin bütün yaradıcılığı boyu müşahidə etdiyimiz ağrının yeni çaları ilə, hətta bədgümanlıq, peşmançılıq ovqatı ilə rastlaşırıq. Şair çıxış yolunu milli birlik ideyasında görür.

Qaldı yad əlində namus, arımız
Millət unudulmuş, xalq unudulmuş.
Bir loxma çörəkçün övladlarımız
Özgə qapılarda didərgin olmuş
Gəl, bu imtahandan sən qurtar bizi
Ya, rəbbim, ağıl ver, kamal ver bizə.
Çoxdan unutmuşuq düşmənimizi,
Düşmən kəsilməmişik bir-birimizə
Yol bir olmalıdır, əqidə birsə,
Necə təriqətə bölünmüşük biz
Ailədə tirəlik – didişmədirsə
Millətdə tirəlik – fəlakətimiz.

Bu gün hamıya məlum neqativ halların şairin kəskin etirazına səbəb olması təbiidir. Amma bu tarixi günləri nəsil-nəsil gözləyən vətəndaş şairin qəzəbinin, nifrətinin kökündə belə gələcəyə inam, xalqa etibar ifadə olunur.

Ölkəm müstəmləkə, yada qul ikən,
Millət gəlmələrə qul ki, deyildi.
İndi bu məmləkət müstəqil ikən
Millət qula dönüb sındı, əyildi.
Ünvan ləkələndi, ad ləkələndi.

Tapdandı minillik şərəf də, şan da.
Amandır, qoymayın, satılır indi.
Millətin mənlisi qul bazarında.

90-cı illərin gerçəkliyinin belə ağrı ilə deyilişi şairin tarix, xalq qarşısında mənəvi öhdəliyinin dönməzliyi, əbədiliyi və səmimiliyindən gəlir. Ağrıdan xilas olmağın yolu onun kökünü, mənbəyini düz nişan almaqdır. Vəcdan azadlığı uğrunda mübarizənin "vəcdan xəstəliyi" ilə əvəzlənməsinə şair dözmür. Belə olsaydı Bəxtiyar poeziyası da olmazdı. Əksinə, o xalqın dar günündə daha sərt və mübariz bir ovqatla, kəskin publisist dildə danışır. Sabahımız üçün yanır, qovrulur, lakin sınırmır.

Dinimizi pula satıb
Özgə dinə sığındıqsa,
Ruhanımız dəlall isə, tacir isə,
Anasının əmcəyini
Kəsən ilə əlbir isə,
Rüşvət "Hacı" rütbəsinə
Qazanmağa tədbir isə,
Demək yoxdur Allahımız,
Hara gedir sabahımız.

B.Vahabzadə poeziyasında deyim birbaşadır, aparıcı bədii vasitə şair emosiyasını bütün çılpalığı ilə təcəssüm etdirən intonasiya çalarlarıdır. B.Vahabzadə predmetin fəlsəfi-ictimai mahiyyətinə enməyi, hadisə arxasında gizlənən məzmunu göstərməyi üstün tutur. Fəlsəfi ümumiləşdirmələrə meyl onun şeirlərində, ümumən poeziyada o zaman bədii uğura çevrilir ki, bu ümumiləşdirmələr təhlil predmetinin

özünə, konkret həyat materialına əsaslanır. Adətən, orijinal poetik müşahidələr B.Vahabzadə şeirində fəlsəfi bir ümumiləşdirmənin vahidləri kimi çıxış edir. Detal, müşahidə, təəssürat hiss olunmadan mənalı poetik sonluqla tamamlanır.

Poetik fikirdə publisist məqamı o zaman estetik tutum qazanır ki, poeziyanın əbədi və əzəli mahiyyətini, obrazlılığını sıxışdırmır, əksinə obrazlı düşüncənin ifadə çalarlarını artırır, onun intonasiya zənginliyini təmin edir. Poeziya publisistikaya yox, publisistika poeziyaya tabedir, konkret dövrün ictimai ruhu ilə bağlı obrazlı təfəkkürdə yerini dəyişir, ancaq onun məhvərindən çıxmır. "Varlıq" məcmuəsinin nəşiri Cavad Heyətə müraciətlə yazılmış misralardakı publisist ton vətənpərvərlik, daxili yangı hissi ilə yığılıb.

Yaz ki, bütöv idik, paralanmışıq,
O taydan dünyaya səsin ucalsın.
Yaz ki, qələmindən süzülən işıq
Vətəndən vətənə bir körpü salsın.

B.Vahabzadə 50-ci illərin ikinci yarısından başlayaraq poeziyada fəlsəfi başlanğıcın gücləndiyi bir dövrdə bu meyli öz poetik dünya duyumu-nun hüdudları və imkanları müqabilində ifadə edir. Həyat-ölüm, işıq-qaranlıq, gecə-gündüz, axşam-səhər, keçmiş-gələcək, varlıq-yoxluq, ağ-qara, görüş-həsrət, hicran-vüsal kimi dilin imkan verdiyi poetik təzadlar onun poetik mühakimə, bədii təhlil vasitələridir.

Məni boya-başa yetirdin, ana,
Bizə borclu bildik hər zaman səni.

Sən məni dünyaya gətirdin ana,
Mənsə yola saldım dünyadan səni.

Çox eşit, az danış – danış babalar
İki qulağımız bir dilimiz var

Yaxşı ki, dünyada ölüm var imiş,
Yoxsa, yaşamaq da yənsüz olardı.
Yaxşı ki, dünyada ölüm var imiş,
Yoxsa, əzablar da sonsuz olarmış.

Bu gün yenilirsə birinin haqqı
Sabah da səninki yeniləcəkdir.

Özüylə bərabər hər doğulan kəs
Bir dünya gətirir qoca dünyaya.

...Böyük bir dərd deyil yaşca qocalmaq,
Fikir qocalmasın, qəlb qocalmasın.

O şairin poetik misraları xalq içərisində aforizmə çevrilir, dillər əzbəri olur ki, xalqın minillik həyat haqqında, varlıq və gələcək barədə düşüncələrini ümumiləşdirmiş bədii fəlsəfi yekunudur. Bu mənada B.Vahabzadə etiraf olunmuş sənətkardır.

B.Vahabzadənin sənətkarlığı geniş bir söhbətin mövzusuudur. XX əsr poeziyasında dərhal nəzərə çarpan üslub fərdiliyi ədəbi gedişətin ümumi səciyyəsiindən də təcridə deyil. Onun poeziyası milli ədəbi yaddaş, XX əsr şeirinin, ümumən 50-60-cı illər sovet ədəbiyyatının axtarışları zəminində təkamül prosesi keçirmişdir. 60-cı illərdə A.Rosneyenskinin, Y.Yevtuşenkonun, A.Sokolovun, Y.Kuzentsovun və digərlərinin ədəbi fikrə gətirdikləri sənətkar cəsarəti, mövcud re-

jim qarşısında əyilməzlik milli ədəbiyyatlara da öz sözünü deməyə təkan oldu. Məhz bu ərəfədə "Gülüstən" poeması yazıldı, poeziyamızın "cənub" mövzusu konkret tarixi yaddaşla əsaslandı və B.Vahabzadə şeirinin milli məzmununu müəyən etdi.

B.Vahabzadənin müraciət etdiyi müxtəlif janrların – şeir, poema, dram, elmi monoq-rafiya, ədəbi-fəlsəfi esse, çoxsaylı publisist yazılarının hamısının mərkəzində xalqın məhz bugünü dayanır, onun gələcəyi naminə vətəndaş narahatlığı ifadə olunur. Şair etiraf edir ki, o poeziyada istədiyinə nail olub, lakin dramaturgiyada istədiyinə çatmayıb. Bu sənətkar təvazökarlığıdır.

XX əsr Azərbaycan mədəniyyətinin bütün sahələrində B.Vahabzadənin milli mənləkdən yığılmış nəfəsi duyulmaqdadır. O, ictimai xadim kimi xalqın ən ağır günlərində onun önündə olmuşdur. XX əsrin ilk onilliyində formalaşan, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ilə reallaşan azadlıq ideyalarının ən sərt rejimlərdə yaşadını olmuş, bu müqəddəs əməlin sönməməsi üçün həyatını belə təhlükədə qoymuşdur.

B.Vahabzadə bütün böyük şairlər kimi öz sənətinin əbədiliyinə əmin idi, buna haqqı da var idi. Bizcə özü daha sərrast demişdir:

Bəxtiyar, düşünək biz dərin-dərin
Xəyallar möhtəşəm, arzular şirin
Əsl sənətkarın, əsl şairin
Özü qocalsa da, sözü qocalmır.

RÜSTƏM KAMAL

PROFESSOR

Həqiqət ağacı

O, ədəbi düşüncəmizə ilk dəfə “narahat şair” obrazını gətirdi. Zahirən də, daxilən də bu obraza tam uyğun gəlirdi. Ömrünün sonuna kimi suallar, təzadlar içində bir şair qəlbinin döyüntüsünü eşitdik: “Şair - həqiqətin, haqqın güzgüsü”.

Böyük şair həqiqətdən, azadlıqdan danışanda Kərəmləşirdi, Arıfləşirdi, Məcnunlaşdı. Onda həqiqətin iki dərk olunma qütbü - Füzuli və Sabir qütbləri birləşirdi.

Azərbaycan insanı bu obraza inanırdı və bilirdi ki, bu məmləkətdə həqiqəti deyən, onun taleyini yazan bir böyük vətəndaş var!

Ona “aşıqlıq istedadı” verilmişdi. Bu həqiqət axtarışını, bu sevdanı inanca çevirmişdi. Bütün mənəvi mənalara (kişilik, vicdan, qeyrət...) həqiqətdən törəmə idi.

“Haqq, həqiqət” kimi sufi anlayışları onun dilində və poeziyasında başqa mətləb, fərqli mənə kəsb edirdi. “Haqq, həqiqət” sözləri ilə bağlı bu qədər frazeoloji ifadələri ancaq Böyük Ustadın təfəkkürü yarada bilərdi. Çünki “Həqiqət” sözünün çoxmənalılığını dərk etmişdi. Yalnız “İstiqlal” kitabından bir neçə örnək seçməklə kifayətlənirik:

“Haqq zorlanıb, zor haqlanıb”;
“O gecə basanda zülm ədaləti
Haqqın nələsindən diksindi dünya,
Haqqın kitabında imzamız oldu”.

Məhz haqqın, həqiqətin dərk edən insan ömrünə mənə verir. “Səcdə qılmasam da, haqqı danmadım” deməyə sənətkarın tam haqqı vardı!

Azadlıq - həqiqət onun vəhdəti-vücud fəlsəfəsinin əsasında dururdu. Azadlıq mənəvi təkamül mərtəbəsi, kamillik məqamı idi. Onun poeziyasında “Azadlıq” və “Həqiqət” anlayışları sinonimləşirdi, eyniləşirdi.

Haqqın, həqiqətin gül nəfəsindən
Elə bil boy atır burda ağaclar.

(“Hayd-park”)

Azadlıq duyğusu insanın (və xalqın) yaşam dinamikasını təmin edir, köləlik isə ətalət, donuqluğu, statikanı bildirir. Bəxtiyar Vahabzadə estetikasında köləlik eybəcərliyi, çirkinliyi, azadlıq isə gözəlliyi təmsil edirdi. Köləliyin cəhərinə qorxu dayanır:

Qorxu adlı o iblis doğar kölə balalar,
Kölə balalar isə mütiliyi balalar.

Azadlıq və həqiqət xalqı Göyə bağlayır. Dünya ağacı da elədir - Yerlə Göy arasında vasitəçidir. Xalqların tarixi və dövlətçilik təcrübəsi göstərir:

Azadlıq ağacı bar verə bilməz
Şəhidlər qanı ilə suvarılmasa.

Əgər xatırlayırsınızsa, “Atalar və oğullar”da şəhidin qəbr üzərinə başdaşı yerinə bayraq sancılır: “Əlindəki bayraqdan məzar nura boyandı”. Bayrağın məzara sancılması bar ağacının basdırılması deməkdir. Qədim inanclara görə, məzara ağacın basdırılması ölənə dirilməsini simvolizə edir. “Yurd yad əlində” şerində dediyi kimi:

Hər gün neçə şəhid dəfn edirik biz -
Ağacı torpağa basdıran kimi.

Azadlıq Bəxtiyar Vahabzadə düşüncəsində yüksək etik dəyərdir. Azadlıq sosial-tarixi hadisə deyil, əxlaq məsələsidir. İnsanın və xalqın əxlaqı! Ataların oğullara ötürə biləcəyi, əmanət verəcəyi əxlaq dərslidir. “Gülüstan”da başlayan bu əxlaq dərsləri “Şəhidlər”də tamamlanmalıydı.

Məhkum bir məmləkət gülüstan olmaz
O, şəhid qanı ilə suvarılmasa.

“Millətin imzası” da bu əxlaqla təsbitlənir. Ondan ötrü xalqın azadlığı bütün dəyərlərin başında gəlirdi. Onun fikrincə, azadlığı dərk edən və istəyən insan və xalq şərəf və ləyaqətin nə olduğunu anlar. Bu, tarix kitabında şərəf-ləyaqət məsələsiydi.

Xalqın azadlığıdır
Xalqların
Cərgəsində mötəbər vəsiqəsi!

Köləlik şərəfsizliyin, ləyaqətsizliyin başqa bir adıdır. Bir rus sovet məktəblisinin (“Ləyaqət” poeması) intihar hadisəsini kölələr cəmiyyətinin ayağına yazırdı.

Saşa ləyaqəti qaytarmaq üçün
Adını doğrultdu can bahasına.

Məziyə də (“Məziyə” poeması) bu həqiqətin içindədir: “Millətin millətiyi yaşar ləyaqətində”.

Yalnız yaddaşı olan xalq azadlığın qədrini bilir, ləyaqətini qoruyur. “Millətin millətiyi” yaddaşdan keçir. Milləti kütlədən fərqləndirən onun yaddaşıdır. Kütlədə yaddaş olmur.

Məqalələrinin birini belə adlandırmışdı: “Ana dilim - ana köküm” Bəxtiyar müəllim üçün “kök - yaddaş - ənənə” bir mənə yuvasına daxil olan mənalara idi.

Elə burdaca yaddaşında bir xatirə yarpağı yelləndi: Görüşlərimizin birində Bəxtiyar müəllim xalq şairi Osman Sarıvəllidən yazmağını istədi. O, Osman Sarıvəllini çox sevirdi, şeirlərini əzbər deyirdi. İnanın; bu bir mistikadır: həmin gecə Osman Sarıvəlli yuxuma girdi. Gördüm ki, Osman müəllim ağ libasda, əncir ağaclarının altında dayanıb...

Deyəsən, böyük şairin söhbəti ruhlar dünyasına çatmışdı...

Onun metaforik - simvolik yaddaşında “ağac, ağacın kökü” yüksək işlənmə dərəcəsinə malikdir. Valideyn ağacın kökü, övladları onun budaqları idi. Övladın ata-ananı atmasını budaqların ağacdən ayrılması kimi qəbul edirdi. “Atılmışlar” poemasında qocalar “dibindən quruyan ağaca” bənzədilir.

Onun üçün türkün birliyi böyük bir ağacın kökündən gəlir. Azərbaycan və Türkiyəni “Bir

ağacın iki qolu” kimi vəsf etdi.

Ədəbi nəsilərin əlaqəsini bu simvolun müstəvisində görürdü: “Ənənə kökə sədaqətdir. Ağacın varlığı üçün kök nə qədər vacibdirsə, sənət üçün də ənənə bir o qədər gərəklidir. Bəs onda novatorluq nədir? Mən novatorluğu kökə bağlanıb, torpaqdan qidalanıb yeni, təkrarsız şaxələr, bu daqlar atmaqda görürəm”.

Ömrünün müdriklik zirvəsində ilahilər yazırdı. Sözlünün-söhbətinin əvvəli-axırı Müqəddəs kitabımız - Qurani-Kərim idi. Peyğəmbərimizi, Haqqın dərgahına gedən yolu vəsf etməkdən doymurdu.

Onun Uca ruhunda millət həqiqəti ilə ilahi həqiqət qovuşmuşdu. Könlünün gözü ilə həqiqəti dərk etmiş şair qəti inanırdı ki, insanın vücudu və millətin varlığı Haqqın zühurudur.

Quranda insanın ən ali məqamı haqq səfəridir. Deyirlər ki, bu səfərin son dayanacağı sidrə ağacıdır. Həqiqət elə bir ağacdır ki, onun kölgəsi heç vaxt tükənməz.

Bəxtiyar müəllimin ruhu həmin ağacın kölgəsində dolaşır...

RAHİD ULUSEL

PROFESSOR

Ayağından daş asılmış həqiqətlər

Bəxtiyar Vahabzadənin poeziyası müdriklik siqlətini erkən qazanmışdı. Elə buna görədir ki, şairin 50-60-cı illər yaradıcılığının bir çox münunələri son illərdə yazılmış əsərləri ilə sanki həmyaş görünür. Çünki Bəxtiyar Vahabzadə lap gəncliyindən xalqın ictimai ideallarına həyan duran və fikrinin şah damarını tutan şeirlərdən olub. Xalqın mənəvi həyatında baş verən dəyişmələr onun poeziyasında qat-qat, mərhələ-mərhələ əksini tapmışdır. Həmişə əsl sənətə xas olmuş ahəngdar yetkinləşməni də Bəxtiyar şerinin təkamülündə müşahidə etmişik.

Bəxtiyarı «kəşf etmək tənqid üçün o qədər də çətin olmamışdı». Çünki «şəxsiyyəti yaradıcılığında qabarıq təzahür edən şair» (Yaşar Qarayev), təbii ki, «dərinlik» xatirinə qəsdli azdırmalara, mətləbi dolaylara salmağa heç bir ehtiyac duymur, fikrin aydınlığına, durusuna meyli edir, yaradıcılıq qüvvəsini sözün canına verməyə yönəlir, sözü öz yiyəsinə çatdırmağa çalışır. Ədəbiyyata nabaləd adam da onun şerindən öz payını götürürdü. Ancaq Bəxtiyar şeirlərində ən

çox xalqın kişisinə – qeyrətlisinə, narahatına müraciət edir. Çünki bilir ki, xalqın mənəvi simasını müəyyənləşdirən onlardır. Yadlaşanlarsa həmişə onun nifrət oxuna tuş gəlir:

Ey öz doğma dilində danışmağı ar bilən,
fasonlu ədəbazlar,
Qəlbinizi oxşamır qoşmalar, telli sazlar.
Bunlar qoy mənim olsun,
Ancaq Vətən çörəyi sizlərə qənim olsun.

B. Vahabzadə bu şeri 50-ci illərin əvvəllərində yazıb. Amma görün həmin ovqatdan şairin bu günkü şeirlərinə neçə sönməz işıq seli axıb gəlir.

Vətənin əbədililiyi ideyası Bəxtiyar poeziyasının özəyini təşkil edir:

Dünya quru bir səs,
Qəm çəkməyə dəyməz.
Yüz-yüz itən olsun,
Min-min də bitən var.
Şükr eyləyəlim ki,
Bizlərdən həm əvvəl,
Həm sonra Vətən var.

Misralar qaya parçaları kimidir, qəfildən qışqırıb, qəfildən də susur. Sanki təbiət özü təsdiq edir ki, Vətən əbədidir. Şeirdəki qətilik, cingiltili səslənmə ruhumuza doğma olan bir harmoniya yaradır.

Torpaq üzərində doğma qan qardaşlarının bir-birinə həyanlığı («Mənim ürəyimi qanat-sın gərək, Sənin dırnağına dəyən çırtma daş») vətəndaşlıq deyilən irsi duyğunun gerçəkləşməsidir. Onun göyərməsi, ağacın çiçək açması,

torpağın qızması necə təbiidirsə, insanın qanında, canında vətəndaşlıq hissinin yaranması da eləcə olardır. Hissdən borc, borcdan da fədakarlıq törəyir. Bu hiss qaynayaraq insanın Vətən uğrunda qurban getməsi anıncan zilə çəkilir.

O bizi yaradan,
Biz ona bəndə.
Yaradan uğrunda ölməyə gəldik.

Allaha qurban olmaq üçün Sina dağına gedən insan (ülviyyətə səcdə), nəhayət, ayaq basdığı torpağın onun əcdadları, özü, çağdaşları və övladları üçün əbədi yaşayış yurdu olduğunu, o yurdun ağılla, əl-ələ verməklə, qan, can bahasına qorunma labüdlüyünü bütün varlığıyla dərk edərək Yaradan Vətənə – Allaha qurban gedirsə (həqiqət önündə pərəstiş), demək yerdən-göyə daha möhkəm sığınacaq var! Bir-birindən nur almış ömürlər silsiləsi Vətənin maddi və mənəvi varlığını yaradır. «Gəlimli-gedimli dünya» var, ancaq gəlimli-gedimli Vətən yoxdur... Camaatı böyük çör-çöp tonqalının ətrafına toplayıb, onların gözlünün bir anlığa işıqlatmaq da olar... Onları bir ocaq sönməz-qaralmaz palıd közlünün işığında çəkməksə – çətindir! Əgər çəkə bilibsənsə, o közdən bir çırtmaq da onların qəlbinə düşəcək... Bəxtiyar eli ağır dərd və böyük məblətlər başına yığan şairdir.

Axi Vətən azad, ağasız olduqda onun əbədililiyi gerçəkləşir. İki şaqqa edilmiş bir torpaqda böyük idealları necə həyata keçirmək olar?! «Bir xalqa ədalət!» - deyə divanə çıxırsın, ancaq qardaş, nə faydası?! O haray havada öləyib itməzmi?! Həqiqətsə budur: «Tarixdə zəbun etdi əməlsizləri

həsərət!». Şair tarixi faciənin köklərini axtara-axtara gedib Səhl-Sumbat satqınlığına çıxır. Xalq dirçəldikcə, «tariximizə mikrob kimi ələnən» səhl-sumbatlar yadlarla dilləşib onu başından batırır. Bu səbəbdəndir ki, «Satqınların hiyləsindən neçə kərə, Tarix endi zirvələrdən dərələrə». Adamlar arasında ayrıntı və insanın içində yaranan çat Vətən torpağının da parçalanmasına səbəb olur: demək, Torpağın bütövlüyü, toxunulmazlığı üçün ən əvvəl milli-mənəvi bütövlüyü – xalqın qəlb birliyinə nail olmaq lazımdır. Bu xalqın qəhrəmanları var, ancaq insan öz adı sənəti ilə də həmin milli-mənəvi bütövlüyə qovuşa bilər:

Kim ki, bu dünyada borcunu anlar,
Əmr də, fərman da nə gərək ona.
Çəkmə tikməklə də qəlbi yananlar
Oğulluq borcunu verər yurduna.

Bir ölkənin ləyaqətli vətəndaşı olmaq – elə dünya vətəndaşlığı üçün də zəmindir. Dünya-ya yiyə durmaq istəyən militaristlər isə qədim dövrlərin Çingiz xanlarından, Teymurlənglərindən nə təəssüblərinə, nə qəddarlığına, nə də süqutuna görə fərqlənmədilər. Sonuncular bəşəriyyətə daha böyük tələfat verdilər və daha rüsvayçı şəkildə uduzdular. Budur, Londonun Portobello küçəsindəki köhnə bazarda faşist ordusundan qalma medallar satılır...

Gümüş xaç nişanı...
Parıltısına
Dikildi həsrətlə çoxunun gözü.
Dünən müştəriydi bir milət ona,
Müştəri axtarır bu gün o, özü.

Bütün insana düşmən sistemlərin, çürük ideologiyaların aqibəti belə olub, belə də olacaq...

Dünyanın əbədi varlığı, dəyişməz qanunları müqabilində həris fövqəldövlətçilik iddiaları, çox əbəs və gülünc görünür:

Hər kral «bu dünya mənimdir» - dedi,
Təzədən neçə yol bölündü torpaq.
Dünyanın sərhəddi heç dəyişmədi,
Nə böyüdü, nə də kiçildi ancaq...

Sənətkarın diqqətində dayanan İnsan və Zaman – onun yaradıcılığında ümumi, mücərrəd anlayışlar kimi deyil, konkret, realist təhlilini tapan obrazlar kimi səciyyəliyə bilir. Bəxtiyar Vahabzadə ən dolğun şeirlərində cəmiyyətin sosial ab-havasını, bu günün əxlaq və mənəviyyat qatlarını, bəşəri sual-problemləri, tarixin və çağdaşlığın ortağı kimi – cilalanmış, sınılanmış səviyyələrdən dəyərləndirir. Onun lirik-fəlsəfi yaradıcılığına mövqe və dünyagörüşü aydınlığı, konsepsiya təmliyi, poetik-həyatı əqidənin dəyişməzliyi xasdır. Bəxtiyarın şeirlərində olumların fəlsəfi mahiyyəti həm əbədiyyət qanunlarından, həm də bitkin zaman və məkan sferasından çıxış edilərək aşkar olunur və nəticədə o, şairin estetik ideali tərəfindən aydın, qəti şəkildə ya inkar, ya təsdiq edilir. Burada dünyanı öyrənən idrakın özü öyrənilir, «sirlər» dünyasına yol açan kamalın – külli-ələmi suallara tutan idrakın özü suallar qarşısında qalır. Bəxtiyar Vahabzadə fəlsəfi lirikanın gözəl nümunəsi olan «Düşüncə» şerində sanki bütün varlığın gərgin, coşğun bir düşüncəyə qərq olmasını simvolik tərzdə təsvir edir:

Kal alma kimi bir üzü torpağa düşüncə,
Gördüm ki,
yadır hər otun altında düşüncə.
Göylərdə fəlakələr düşüncə,
Yerdə çiçəklər
Gördüm düşüncə güllərə qonmuş
kəpənəklər.
Hər şey yaranıb
Varlığa çevrilmədən öncə,
Başdan-başa sirli, müəmmalı, düşüncə...

Bu, mürəkkəb şeirdir, şübhəsiz, onun başqa izahları, açmaları da ola bilər. Ancaq yaqın maddi və mənəvi ələmlər arasındakı hüdudları «silməkdə» şairin məqsədi odur ki, İnsan – Dünya münasibətlərinin, ən incə, sezilməz nöqtəsinə – gerçəyin rüşeym ilkinliyinə və onun «varlığına çevrilmədən öncəki» halına fikri, xəyalı nüfuz etdirdirsin. Buradakı müəmmalar burulğanından isə təxəyyülün dərinliklərə doğru dayanılmaz, cəfəli yürüşü başlanır. İnsan nadir hallarda o nöqtəyə varır, varlıqda da mütləq bir şey tapır. Şair dubsizliyə və ənginliyə tuşlanan, daim axtarışda olan idrakın poeziyasını yaradır: «Ağıldan fısqıran min-min suallar, gerçəyə açılan pəncərələrdir...» Şair anlamaq ehtirasından, sirlər içində, doğulmağın, anlaşılmaqları açmağın iztirablı həzzindən danışır, bunları təfəkkürün qarşısıalınmaz daxili stixiyası cəhdi kimi səciyyəliyəndirir. Və nəyahət, insana belə bir vacib, ali sualı vermək zərurətinə gəlib çıxır: «Sən idrakın göylərində hansı qızıl qata çatdın?». Ancaq insanın dünyanı tanıması qorxu ərəfəsindən də keçir: ona «cız!» - deyirlər,

əvvəlcə heç qorxmur, axır özü əlini yandırır odu tanıyır, bundan sonra... «Başlandı qorxu, başladı ehtiyat, başladı həyat...». Odlu-alovlu, sevincli-qüssəli ömür isə insana bu kəlamın həqiqətini bəxş edir: «Dünyaya gəlmi, bilmirəm nədən, nəyə vurulduqsa, yandırdı bizi...». Şair başqa bir şerində isə («Bəlkə») qorxudan başlayıb ehtiyatdan keçən ömrün deyil, «bəlkələrdən» keçib qəti inama doğru yüksələn ömrün psixoloji-mənəvi prosesini izləyir. «Bəlkə» nədir?

- Gah şübhə fitinə inamın azması,
Gah ümid nurunun balaca sızması,
Gah acı gerçəyi yalana yozması,
Həqiqət üzünün qarası bəlkədir.

Sonrakı bəndlərdə də dürlü-dürlü «bələklərin» çoxşəkilli poetik yozumuna rast gəlirik. Oğul odur ki, ömrün, işin-gücün, məqsədin daimi yançısı olan «qara» bəlkələrdən qurtulsun və həqiqi özünəinamla deyər bilsin: «Bu həyat eşqinin harası bəlkədir?». Dolğun, mənalı yaşamış ömrün son ucunda insanın bu «zarafatı» da çox təbiidir: «Yaşarkən həyatı sevirəm... nə qəm, öləndə ölümə sevişəcəyəm...»

Şair, hadisənin zahiri dəyişkənliyində deyil, daxili dəyişməzliyində mənalı arayır; həmişə özəyə, alt qatda gizlənməyə nüfuz edir. Çünki kamil bünövrədən baxdıqda təbii ilə saxtanın fərqi daha aydın görünür. Sənətkar zamanə tünliyində müasirinə Nəsimisəyək belə müraciət edir: «Mənə zatındakı aqlını göstər!». Yüzcilliyimizin həqiqi uğurları ilə öyünməkdə şair haqlıdır. Amma o bunu da görür ki, «müasirləşmə» adına min cür

hoqqabazlıqlar edilir. Ümummədəni inkişaf axınında qondarma «yenilikçilik» cəhdləri, dəyişkən dəblər, komfort yumşaqlığı ancaq köksüzləri, dayazları azdırır, şirnikləndirə bilər. «Mədəniyyəti içində daşıyanlar», «məgzini saxlayanlar» isə belə şeylərə ancaq gülə bilərlər. Milli əxlaqi sabitliyin olmadığı yerdə yad meyllərə uyma həmişə mümkündür. Onlar soyunu-nəslini tanıyan – hardan gəlib hara getdiyini bilən əqidəli insana təsir etməkdə gücsüz və davamsızdır. Əsilli adam Qərbin də əsilindən bir şey götürür, bir qədər də dərinləşir, şair necə doğru deyir: «Zatıqırıqlar, özünün kimliyindən xəbərsizlər heç Qərbi də əməlli-başlı tanımırlar, onun daim inkişafda olan saf mədəniyyətinə kor qalırlar, müasir elmi-texniki tərəqqinin ancaq zahiri tərəflərinə həssas olur, onun bəhrələrinin tör-töküntülərinə göz dikirlər».

Həyatı mənbə, keçəridə əbədini «nişanlamaq» sənətkar üçün hər şeydir. Məsələn, o adicə olaraq piyada ilə sərnişini müqayisə etdikdə də, buradan bədii-fəlsəfi ideyanın toxumlarını yığa bilir: şair göstərir ki, sərnişin yolu (əlbəttə, burada o, rəmzi mənada – həyat yolu mənasında götürülür) sürətlə gedir, gördükləri bir-birini qaralayıb yox olur; piyadasa yavaş-yavaş torpağı ayağının altında hiss edə-edə gedir, gördükləri yaddaşında iz salır. Sərnişin texnikaya güvənir, piyada ayaqlarına; sərnişin dünya (ömür) yolunun seyrçisidir, piyada müşahidəçisi; sərnişin, ağır olmasın deyə, dərini də maşına qoyub daşıyır, piyada ürəyində gəzdirər. Şair ortada bir giriz vurur: «Qərribə dünyadır, sərnişin ilə piyada görüşür mənzil başında». – Onsuz da qəbr evi hamının

mütləq «görüş yeri»dir. Bəs, dirilikdə onlar necə yaşadılar? – Bu suala məhz əbədiyyət zirvəsindən baxdıqda dürüst cavab vermək olur:

Biri təkər üstə gətirildisə,
Birini gətirən ayaqlar oldu.
Biri bu mənzildə kirəkeş isə
Biri bu mənzildə sahibkar oldu:

Elə ictimai, əxlaqi məsələlər var ki, şair onların daha geniş epik təsvirinə ehtiyac duyur: «Atılmışlar» və «Təzadlar» poeması belə bir ehtiyacdən doğmuşdur. «Atılmışlar» – hadisə poemasıdır. «Təzadlar» – problem poeması. Qanunsuz doğulduğu üçün ananın tərəddüdlər, iztirablar içində boğula-boğula atıb getdiyi körpə və nankor, qədərbilməz oğulun ucbatından qocalar evinə pənah gətirən ana taleyin gərdişi ilə üz-üzə gəlir. «Anadan yetimlə baladan yetim» bir-birinə isinişib doğmalaşırlar. Şair, oxucunun diqqətini bu faciəvi tale qovuşağında rəmzi mənaya yönəldir. O, haqlıdır: «İnsan möhtac olur başqalarına, Bir ömrün ilk çağı, bir də son çağı». Ancaq onun körpə ikən və qocalarkən atılması – nəinki insani əxlaqın tələblərinə arxa çevirməkdir, borc duyğusunun yoxalmasıdır, həm də insanın tarixi, həyatında nəslə bütövlüyün dağılması, əsl ahəngsizlik deməkdir. Mənəviyyatı isə qanunla, məəcəllə hökmüylə saflaşdırmaq olmaz. Buna görə də şair günahkarların inzibati məhkəmə ayağına gəlməsini yox, ürəyin haqq divanına çəiklməsini istəyir.

60-cı illərin ortalarında yaranmış «Təzadlar» poeması bu gün zəmanəmizdə baş verən

hadisələrlə necə də səsləşir! O, silahlandıqca silahlanan, millətləri quru çörəyə möhtac edən «imperatorların» global siyasi fırıldıqlarını, elmi-texniki kəşflərin ağzını hərba döndərmək, dirçələn xalqların azadlıq, müstəqillik istəklərini boğmaq niyyətlərini, irqi-dini ayrı-seçkiliyi ümumbəşəri tərəqqiyə misilsiz zərbə kimi kəskin ifşa edir. Burada şairin ən kəsərli silahı – sözdür, şərin iç üzünü açan, böyük həqiqəti ilğım içindən, min cür kələk içindən arıdıb seçən söz və onun təzkibedilməz məntiqi:

Gedər ağızlardan dad da, ləzzət də,
Ağıl da, ürək də gülər arzuya.
Azadlıq olmayan bir məmləkətdə
Həqiqət riyadır, ədalət boya!
İdrak da boğular, söz də, sənət də.
Ağıl kilidlənər dildə, dodaqda;
Azadlıq olmayan bir məmləkətdə
Nadan başda gəzər, aqıl ayaqda.

Saxta siyasət, qondarma diplomatiya nəinki xalqlar arasındakı həmrəyliyi pozur, həm də onların içərisinə rəxnə salır.

...Böyük cənabların dediklərini
Tərsinə çevirsən həqiqət olar.

Bu da şairin nifrət axınından sızan acı istezası! –

Haqqa deyiniblər: – deyəsən, sənin
Yemin bir balaca artıq olubdur.
Doğru danışanın, doğru deyənin
Papağı həmişə yırtıq olubdur.

Şair insan həyatındakı harmoniyanın pozulmasından dramatik-faciəvi lövhələr yaradır. Dünyanı dəhşətli silahlarla hədələyən «ağalardan» başqasını infarkt etməklə, qapını qaraltmaqla öyünənlərə, «könül havamızı zəhərləyənlərə» gələn vərəsəlik xəttini izləyir. Əsrin ideologiya və siyasət toqquşmalarına coşğun etirazlı patetik münasibət, adi həyatın qatlarına endikcə təkmilləşir, durulub səngiyir..

Kiçik şeirlərindən tutmuş monumental mənzum dramaturgiyasına qədər Bəxtiyar Vahabzadənin bütün yaratdıqlarına çıraqlı olan amal – Vətən təəssübkeşliyi, Vətən uğrunda mücahidlik, haqq savaşdır.

Hələ kövrəkdi Milli Dirçəlişimiz. Fəqət, gələcəklidi, dönməzdi, qayımdı. Bugünkü Milli Dirçəlişi namuslu və doğru sözün yasaq edildiyi, azad fikrin məhbəsə salındığı çağlarda yetişdirən, hazırlayan kəslərdən biri də məğrur gənc – Bəxtiyar Vahabzadə idi. Ömrünü Vətən İntibahı üçün əridən dünyagörmüş, zülm çəkmiş Bəxtiyar Vahabzadə bu gün öz mübariz gəncliyini gənclərin sırasında birgə yaşayır.

...Pafos bitdi. Ədəbiyyatda da, həyatda da. Artıq biz – bütün nəsillər – Milli Dirçəlişin və Bütövləşmənin tarixi zərurəti ilə yaşayırıq.

«Ədəbiyyat» qəzeti, 1991, 24 may.

ASLAN SALMANSOY

FİLOLOGİYA ÜZRƏ
FƏLSƏFƏ DOKTORU

Bəxtiyar Vahabzadə və Səməd Vurğun

Bəxtiyar Vahabzadənin ömürlüyünün parlaq və unudulmaz səhifələrindən biri də Səməd Vurğunla bağlıdır, həm də çox sıx, əlinə təzəcə qələm alan gənc şairin və elm yolunda ilk addımlarını atan gənc aspirantın taleyini— ədəbi və elmi yaradıcılıq yolunu müəyyənləşdirəcək qədər sıx bağlıdır. S.Vurğunla təmaslaşan yolları - həm ustadının(bir çox sənətkarlar kimi, o da Vurğunu özünə ustad hesab edib və ona borclu olduğunu həmişə vurğulayıb) yaratdığı ədəbi məktəbə mənsubluğu və təkcə mənsubluğu yox, bu məktəbin ən istedadlı nümayəndəsi olması, həm də elmi fəaliyyətə, məhz ustadının yaradıcılığından başlaması və uzun illər davam etdirməsi—həm namizədlik, həm də doktorluq dissertasiyasını onun yaradıcılığından müdafiə etməsi, ən başlıcası isə “Vurğuna vurğun olması”, bir tərəfdən ünvanına Vurğuna olan xalq sevgisindən pay gətirmiş, nüfuzunu artırıbsa, digər tərəfdən tənqidlərə və çox ciddi tənqidlərə, hətta, hücumlara məruz qalmış, üstəlik bu

hücumlar Azərbaycanla məhdudlaşmamış - şəkli, təkcə “Kirpi”yə vurulmamış, hücumlara Moskva müxbirləri də qoşulmuşdular...

S. Vurğun dövrünün məktəbliləri, gəncləri heç bir sənətkara nəsib olmayan tükənməz sevginin ünvanına çevrilmiş bu ünlü şairin şeirləri ilə tərbiyələndiklərini fəxarətlə dilə gətirir, gənc şairlər isə “şeyrə Vurğun olmaq üçün gəldiklərini, amma ola bilmədiklərini” (M.Araz) etiraf edirlər. B.Vahabzadə də “hələ uşaqlıq illərində onun şeir kitablarını saatlarla mütləq etdiyini və məşhur söz ustası ilə görüşmək arzusunda” olduğunu diqqətə çatdırır. Görüşün baş tutması isə elə də uzun çəkmir - 1944-cü ildə 19 yaşlı gənc Bəxtiyarın “Ədəbiyyat qəzeti”ndə “Yaşıl çəmən, ağac altı, bir də ki tünd çay” adlı şeiri dərc edildikdən bir gün sonraya təsadüf edir. Ertəsi gün şair Z.Cabbarzadə B.Vahabzadəyə xəbər verir ki, Səməd Vurğun (Azərbaycan Sovet Yazıçıları İttifaqının sədri) onunla görüşmək istəyir. “Xoşbəxtlikdən özümə yer tapa bilmirdim. Qəribə burasıdır ki, onun məni çağırma biləcəyini təsəvvürümə belə gətirmirdim”, - yazırdı şair.

S.Vurğun gənc şairin nə vaxtdan yazması ilə maraqlanır və dərc edilən şeirdə “sözçülükdən, ritorikadan uzaq, konkret bir mənzərəni təsvir edə bildiyinə” görə ona xoş sözlər söyləyir, bununla yanaşı, “sənətdə şablon və trafaret əleyhinə” olduğunu da diqqətə çatdırır. İstedadını duyub, gələcəyinə inandığından “...elə oradaca Yazıçılar İttifaqına üzv qəbul olunması üçün B.Vahabzadəyə zamanət yazıb verir”.

B.Vahabzadənin ustadından tənqidi fikirlər

eşitdiyi məqamlar da olur. İlk şeiri haqqındakı xoş sözlərdən bir neçə ay sonra o, S.Vurğunun yanına yeni şeirləri ilə gəlir və şeirləri haqqında səbirsizliklə onun fikirlərini gözləyir: “Otağına daxil olub, onu gördükdə hər şey mənə bəlli oldu: “...şeirlərimi bəyənməmişdi. Dinməz şeirləri mənə qaytardı. Səhifələrin kənarlarında qeydləri vardı. Böyük təəssüflə dedi:

-Bu şeirlərdə “Yaşıl çəmən”dən nə isə varsa da, ancaq özünə və həqiqətə sadıq qalmamısan. Bəxtiyar, sən burada özündən çox şey uydurmuşsan. Əsil şairlik həqiqətə sadıq qalmaqdadır. Get və düşün.

O vaxtdan şairin bu sözləri bütün yaradıcılığının devizi oldu”.

B.Vahabzadə kömək üçün S.Vurğuna—“öz müdafiəçisinə” sonrakı illərdə də müraciət edir və özünün də etiraf etdiyi kimi, həm görüşlərində, həm də əsərlərini oxuduqda “özü üçün yeni şeylər” götürür. Hətta, 1951-ci ildə qələmə aldığı “Əbədi heykəl” poemasını S.Vurğunun qeydləri əsasında “bütünlüklə yenidən işləyir”. Şübhəsiz, ustadından təriflər eşitdiyi məqamlar daha çox olur.

S.Vurğunun ədəbiyyata gətirdiyi, əsərlərinin çapına yaşıl işıq yandırdığı, arxa, kömək durduğu gənc şair və yazıçılar çox olub. B.Vahabzadə də onlardan biridir. Amma, yüksək istedadı və elə gənclikdən şəxsiyyətinin bütövlüyünə görə o, cavanlar arasında “rəsmən təhkim” olunduğu ustad şairin daha çox rəğbətini qazanıb. Bunu B.Vahabzadə ilə o vaxt ədəbi dərnəklərdə iştirak edən şairlər də vurğulayırlar.

B.Vahabzadə universiteti bitirib, aspiranturaya daxil olur. “Səməd Vurğunun lirikası” mövzusunda namizədlik dissertasiyası yazmağa başlayır. Gənc aspirant qarşısında çətin bir vəzifə durduğunu dərinlən dərk edir. O, “gözəl şairin mürəkkəb yaradıcılıq yolunu araşdırmağın və imkan olduqca S.Vurğunun böyük poetik sənətkarlığını tədqiq etməyin, eləcə də S.Vurğun şeirinin sirrlərini açmağın” asan olmadığını, gərgin axtarışlar tələb etdiyini yaxşı başa düşür. Aspirant qarşıya qoyduğu vəzifənin öhdəsindən gəlir—“S.Vurğunu öyrənən gənclər üçün faydalı bir əsər” yazıb, 1951-ci ildə onu müdafiə edir. Ancaq gənc alim dissertasiyasını uğurla müdafiə etsə də, sevinə bilmir, əksinə, problemlə üzləşir. Çünki, B.Vahabzadənin dissertasiya müdafiə etdiyi 1951-ci il və sonrakı iki il də S.Vurğunun ağır ittihamlara və təqiblərə məruz qaldığı illər idi (əslində şair 1930-1940-cı illərdə də təqib olunurdu). Arxiv sənədlərinə və müasirlərin yazdığına görə, M.C.Bağırov bu illərdə bir çox şairlərə, xüsusilə də Səməd Vurğuna qarşı çox qəddar olub. Kitablarının kitabxanalardan, satışdan yığışdırılmasına göstəriş verib, əsərlərini teatrların repertuarlarından çıxartdırıb. Respublika rəhbərinin belə əzazilliyi yazıçı yoldaşlarının da ona qarşı çıxmasına rəvac verib. M.C.Bağırovla aralarındakı uçurumu müxtəlif “üsullar”la daha da dərinləşdirirdilər. Həmin üsullar sırasında barəsində müxtəlif şaiyələr yayılması, bəzi əsərlərində M.C.Bağırovun qəddarlığına ünvanlanan eyhamların məqsədli olaraq qabardılması, bəzi əsərlərinə də olmayan mənalara verilməsi

də yer alırdı. Şairin məşhur “Ceyran” şeirindən də bu məqsədlə istifadə etmişdilər. Mətbuatda tənqid edilməsinə baxmayaraq, “Bir neçə gün sonra şair həmin şeiri filarmoniyada keçirilən ədəbi yığıncaqda oxumuşdu. Bağirova çatdırmışdılar ki, Səməd Vurğun qəsdən, sizin acığınıza bu şeiri oxuyub, sizi saymır. Bağirov qəzəbindən zəncir çeynəməyə başlamışdı. Bax, belə bir anda, Bağirova xoş gəlmək üçün, Teymur Yaqubov qurultayda demişdi ki, “Yazıcılarımız həyatdan uzaq düşüblər. Yaradıcılıqda geri qalıblar. Əsər yazmaq əvəzinə özləri haqqında dissertasiya yazdırırlar. Səməd Vurğun Bəxtiyar Vahabzadəyə, Süleyman Rüstəm Sədi Əfəndiyevə, Mehdi Hüseyn İsmayıl Şıxlıya özlərini təriflədirlər”.

M.C.Bağirovun zalda əyləşənlərə qəzəbli müraciəti “ələkçiyyə qıl verənlər”in sevincinə, adı çəkilən sənətkarların isə, təbii ki, həyəcanına, xofuna səbəb olur. O, qəzəblə deyir: “Axı, Səməd Vurğun, Süleyman Rüstəm nə ediblər ki, onların haqqında dissertasiya yazırlar?! Mehdi Hüseyn kimdir? “A” deyib, hələ “B” deməyib. Hələ bilinmir ondan yazıçı olacaq, ya yox. Belə biabırçılıqların kökünü kəsmək lazımdır”.

Doğrudur, bu ağır ittiham “özlərini təriflədənlər”ə qarşı ünvanlanmışdı, amma, “tərifləyənlər” də bilirdilər ki, cəzalarını alacaqlar (B.Vahabzadənin S.Vurğun haqqında yazdığı dissertasiyanı, təxminən, iki il əvvəl müdafiə etməsi heç də onu məsuliyyətdən azad etmirdi). “İclasdan çıxan kimi Cəfər Xəndan Bəxtiyar Vahabzadəni yanına çağırıb, əhvalatı ona danışmış və axırda da əlavə etmişdi ki, daha siz

ali məktəbdə işləyə bilməzsınız, bəlkə, Bakıdan da getməli oldunuz. Bəxtiyarın ətəyi tüstülü idi. Onu “Kirpi”yə də vurmuşdular. Hər iki əlində “Muğan” poeması. Birində yazmışdılar “Muğan” pisdir”, o birində “Muğan” yaxşıdır”. Onu Səməd Vurğun yaradıcılığına iki cür münasibətdə, qeyri-səmimilikdə ittiham edirdilər.

Cəfər Xəndanla görüşdən sonra yanıma, dərhləşməyə gəlmişdi.

-İndi nə edək?

-Nə edəcəyik, Bəxtiyar, institutdan qovulana qədər işləyəcəyik.

-Dissertasiyalarımızı ləğv etməzlər ki?

-İnanmıram. Sən müdafiə eləmişən, aradan çıxmısan..., amma, məni müdafiə eləməyə qoy-mayacaqlar...

O, yenə papiros yandırdı. Ürək-dirək verdim. Bilirdim ki, şairdir, tez mütəəssir olur, tez də sakitləşir. Bəxtiyar çıxıb getdi. Amma, özüm səhərə qədər gözümü yuma bilmədim” (İ.Şıxlı da dissertasiyasını tezliklə - M.C.Bağirov Respublikaya rəhbərlikdən azad edildikdən dərhal sonra müdafiə edə bilir).

İsmayıl Şıxlının dedikləri həqiqətdir: doğrudan da “Kirpi” jurnalının 1954-cü il tarixli 13-cü sayında “Şair Bəxtiyar Vahabzadəyə” başlığı ilə imzasız (“Kirpi” imzası ilə) açıq məktub və mərhum yazıcımızın təsvir etdiyi şəkil dərc edilmişdir. Bu yazıda B.Vahabzadə, doğrudan da, S.Vurğuna ikili münasibətdə (“buqələmun” kimi təhqiramiz sözlərlə) ittiham edilir. Amma, ona “Kirpi” vasitəsilə “açıq məktub” ünvanlanmasının əsil səbəbi B.Vahabzadənin S.Vurğuna yüksək

ehtiramı və sevgisi - əsərlərini Vətənə bərabər tutması olmuşdu, “ikili münasibət” bəhanə idi. Məktubda elə o “səbəb”in yer aldığı “Sadə adamlar” poemasına “aydınlıq” gətirilməsindən başlayırdı (əsər “Azərbaycan” jurnalının 1954-cü il tarixli 5-ci sayında dərc edilmişdir). Məktubda deyilir: “Azərbaycan” jurnalının 5-ci nömrəsindəki “Sadə adamlar” adlı poemamızın bəzi yerlərini yadınıza salmaq istəyirik. Biz inanırıq ki, bu əsərin qəhrəmanlarının siyahısını tutmamışdan qabaq dost-aşnanın siyahısını tutmuşsunuz, özü də sizdən böyüklərin adını bu siyahının lap yuxarısında yazmısınız ki, bu vasitə ilə onlara “xidmət” edib, yerinizi şirin salasınız. Buna həm ədəbi, həm də qeyri-ədəbi dildə yaltaqlıq deyərlər ki, bu barədə sonra danışacağıq”. Danışılır, həm də təhqiramiz söz və ifadələrdən istifadə edilərək danışılır, əsərin “konfliktsizlik azarı”na tutulması, təsvir edilən kəndin “qəribəliyi”, ondan, “nəinki, 1954-cü, hətta 1924-cü ilin belə qoxusunun gəlməməsi”, kənddə “nə partiya təşkilatının, nə də kommunistin olmaması”, oradan “nə radio, nə traktor, nə kombayn və başqa bir maşın səsinin eşidilməməsi”, xülasə bu kəndin “inqilabdan qabaqlı kəndlərdən seçilməməsi” kimi vulqar sosiologiyaya xidmət edən və müəllifin siyasi səbətsizliyini təsdiqə yönəlmiş “ciddi qüsurlar” xüsusi “ortaya qoyulur” və nəhayət, mətləb üstünə gəlir: “Həşiyənizin başqa yerində lap gül vurmuşsunuz. Şeirə qəribə-qəribə təriflər verdikdən sonra birdən Səməd Vurğunun qarşısında diz çökürsünüz:

Öz ana yurduna vurğun deyildir,
Vurğunun şerinə vurulmayanlar!

Bəxtiyar yoldaş! Siz görünür ki, ana yurd məfhmunun nə qədər yüksək olduğunu hələ başa düşməmişsiniz. Səməd Vurğun ana yurdun bir oğludur. Onun adı ilə vətən arasında bərabərlik işarəsi qoymaq siyasi korluqdur. Səməd Vurğunu xalqımız sevir və onun şeirlərini də həvəslə oxuyur. O özü də sizin bu cür tərifnamənizə razı olmaz. Görünür yaltaqlıq gözlərinizi o qədər tutub ki, xalq və partiya tərəfindən pislənmiş şəxsiyyətə təzim kimi bir işə qol qoyduğunuzu görmürsünüz”.

Məktub müəllifinin özünün ikiüzlülük etməsi (Səməd Vurğunun ana yurdun bir oğlu olduğunu, xalqımızın onu sevdiyini və əsərlərini sevə-sevə oxuduğunu xatırlaması) aşkar görünür və onun şərhini lazım bilmirik. Qısaca onu deyə bilərik ki, məktub müəllifinin məqsədi S.Vurğunun xalq tərəfindən sevilən bir şair olduğunu təsdiqləmək yox, dolayısı ilə onun əsərlərinin daha yüksək dəyərləndirilməsinə qarşı çıxmaq və bu mövqeyinə görə B.Vahabzadəni “xalqa və partiyaya qarşı çıxmaqda” ittiham etmək idi. Bu isə çox ağır cəza ilə nəticələnə biləcək təhlükəli bir ittiham idi.

Yuxarıda işarə etdiyimiz kimi, bu məsələyə “Literaturnaya qazeta”nın müxbiri V.Ponedelnik də “münasibət” bildirmişdi (“Bütün yaradıcılıq qüvvələrini birləşdirməli”, 10 mart 1955). O da “Kirpi”nin “priyomu”ndan istifadə edərək, S.Vurğunun xalq tərəfindən sevilən bir şair olduğunu təsdiq, B.Vahabzadəni ittiham edirdi. 1955-ci ilin mayında Yazıçılar İttifaqında keçirilən iki günlük müşavirədə də bu məqaləyə toxunulmuşdu.

Yeri gəlmişkən xatırladaq ki, S.Vurğuna qarşı qısqanc münasibət 1960-cı illərdə də davam etmişdir. Xüsusilə ona həsr edilən əsərlərdə (şairin ölümündən sonra müxtəlif janrlarda ona yüzlərlə bədii əsər həsr edilmişdi) şəxsiyyəti və yaradıcılığının yüksək dəyərləndirilməsi kimlərsə bərk narahat etmişdir. Bu isə vurğunsevərlərin, o sıradan onu sevən sənətkarların sırasını daha da genişləndirmiş və möhkəmləndirmişdir. Bu sırada biz B.Vahabzadə ilə yanaşı, Ə. Kərimi, H.Arifi, X.Rzani, M. Arazı, İ.Səfərlini, Aşıq Şəmşiri və bir çox başqa sənətkarları da görürük. Onların S.Vurğuna həsr etdikləri əsərlərdə onu digərlərindən fərqləndirən məziyyətləri və onu dananlara qarşı etirazları kifayət qədər yer alıb.

Yeri gəlmişkən bir məqamı da xatırlatmaq istəyirəm: B.Vahabzadə 6 cildlik “Əsərləri”nin I cildində (B., 2001) “Müəllifdən” başlığı ilə təqdim etdiyi müqəddimədə (s.5-6) əsərlərini cildlərə daxil edərkən onların “bəzilərini yenidən işlədiyini, bəzilərdən isə imtina etdiyini” diqqətə çatdırır. Vaxtilə hücumlara məruz qalmış “Sadə adamlar” poeması isə şairin bu nəşrə daxil etdiyi əsərlərin sırasındadır. Bu da B.Vahabzadənin S.Vurğuna ehtiramı və sədaqətini bir daha təsdiq edir...

B.Vahabzadə təzyiqlərə baxmayaraq, doktorluq mövzusunun da S.Vurğundan—onun həyat və yaradıcılığından götürür və dissertasiyasını 1964-cü ildə - ustad şairə qarşı bəzi qüvvələrin inkarçı münasibətinin hələ də davam etdiyi dövrdə müdafiə edir. Müdafiədə “Gurultulu alqışlar ilə bitən nitqində Ə.Cəfər deyir: “Zər qədrini zərgər bilər. Böyük şairin qədrini istedadlı şair bilər.

Necə ki Firdovsinin qədrini Sabir bilirdi. Hötenin qədrini Əlibəy Hüseynzadə bilirdi, necə ki, Puşkinin qədrini S.Vurğun bilirdi. S.Vurğun kimi böyük sənətkarın qədrini bilən, qiymətləndirən şairlərdən biri Bəxtiyar Vahabzadədir... Bəxtiyarın üstünlüyü burasındadır ki, o, Mirzə İbrahimovun dediyi kimi, həm hissi-emosional cəhətcə, həm də əqli-intellektual cəhətcə yetişmiş, kamilləşmiş bir tədqiqatçıdır”.

Uğurla keçən müdafiədə çıxış edənlər B.Vahabzadənin tədqiqat işini yüksək dəyərləndirirlər. İradlar da söylənilir və onlar, əsasən S.Vurğun yaradıcılığında mücərrəd fəlsəfəçilik, eləcə də “Vaqif” dramında Vaqif və Xuraman obrazlarının dəyərləndirilməsi ilə bağlı söylənir.

Doğrudur, B.Vahabzadəyə qədər də (1930-cu illərin əvvəllərindən başlayaraq) S.Vurğunun yaradıcılığı haqqında çox dəyərli elmi araşdırmalar aparılmışdı. Lakin, o araşdırmaların nəticəsi öz əksini məqalələrdə tapmışdı. S.Vurğunun yaradıcılığını əhatəli və sistemli şəkildə tədqiq edən ilk alim B.Vahabzadədir. O, araşdırmalarını, əsasən şairin arxivində aparmış, onun bir neçə naməlum şeirini də üzə çıxarıb oxuculara təqdim etmişdir. B.Vahabzadənin S.Vurğunun yaradıcılığı haqqında özünəməxsus, yeni və orijinal konsepsiyaları kifayət qədərdir. S.Vurğunun əsərlərindəki “sadəlik və qeyri adilik” əlaqələrinin obrazlı şərhini də ilk dəfə B.Vahabzadə vermişdir: “S.Vurğun şeiri elə bir tilsimdir ki, bu şeirin məzmunundanmı, formasındanmı, deyim tərzindənmi öyrənmişik demək çətindir. Mən bu ustad şairi hər dəfə oxuyanda elə bir tilsimə

düşürəm ki, bu tilsimin nə adını, nə ünvanını, nə ilkini, nə də sonunu tapa bilmirəm. Öz qaynağını xalq yaradıcılığı çeşməindən götürmüş bu sənət xalqın dühası kimi zəngin və zənginliyi qədər də sadədir. Bizi çaşdıran da bu sehrli sadəlikdir. Bu sənət bizi sadəliyi, büllurluğu və bu sadəliyin içindəki müdrikliyi ilə sehləyir. Əsil və böyük sənətin də sirri izaha çətin gələn bu sadəlikdə və bu sadəlik içindəki qeyri-adilikdədir”.

S.Vurğun yaradıcılığının tarixi mərhələləri, novatorluğu, janr rəngarəngliyi, millilik və bəşəriyyət problemləri və bir çox başqa məsələlər də B.Vahabzadə tərəfindən sistemli şəkildə öyrənilmişdir.

B.Vahabzadə ustad şairin yaradıcılığı üzərində apardığı monoqrafik tədqiqatlarla vurğunşünaslığın əsasını qoymuş və onun əsərləri sonrakı araşdırıcıların istifadə etdiyi dəyərli və mötəbər mənbələr sırasında yer almışdır.

B.Vahabzadə vurğunşünas alim olmaqla bərabər, S.Vurğun ədəbi məktəbinin də ən istedadlı nümayəndələrindən biri, demək olar ki, elə birincisidir. B.Vahabzadə dili, poetik ruhu, düşüncə tərz, hətta, poetik fiqurları ilə S.Vurğuna daha yaxın olan bir sənətkardır. Onun S.Vurğundan təsirlənərək məhəbbət, təbiət və fəlsəfi mövzularda yazdığı əsərlər az deyil. B.Vahabzadənin S.Vurğundan əxz etdiyi ən başlıca keyfiyyət isə vətəncilik—azərbaycançılıqdır. Mütəxəssislər onun “Gülüstan” poemasını da S.Vurğunun “Azərbaycan” şeirinin təsiri ilə yazdığını vurğulayırlar. Professor Q.Quliyev yazır: “...məhz S.Vurğunun “Azərbaycan” şeirinin pafosu

B.Vahabzadənin uzun illər keçəndən sonra “Gülüstan” poemasını yazmasına imkan verdi”...

B.Vahabzadə S.Vurğun şəxsiyyətinin böyüklüyünə, sənətinin əbədiyyətinə monoqrafiyaları, elmi məqalələri və bədii əsərləri ilə yanaşı, çıxışlarında, xüsusilə də Vurğun ocağında keçirilən tədbirlərdə də aydınlıq gətirib. O silsilədən olan çıxışlarından birində şair deyir: “Səməd Vurğun bizim üçün ulu şairdir. Ona görə ki, o, özündən əvvəlki ulu şairlərin heç birini inkar etməmişdi. Ona görə ki, Səməd Vurğun ədəbi məktəbi Füzuli, Vaqif ənənəsi üzərində qurulub. Bu səbəbdən də Səməd Vurğun bizim üçün bu gün nümunədir, nümunədir və bu günün özündə ədəbiyyata gələn 18-20-25 yaşlı gənclər ulu Vurğun sənətinə biganə qalarlarsa, onların yüksələ biləcəklərinə mən inanmıram, yox, bu sənətdən qidalanacaqlarsa, əlbəttə, yüksələcəklər”.

Düşünürük ki, B.Vahabzadənin özünün də sənətin və insanlığın uca zirvəsinə yüksəlməsinin, bu gün bir nümunəyə çevrilməsinin əsas səbəblərindən biri də gənclərə verdiyi tövsiyyəyə özünün də əməl etməsi—Vurğun sənətindən qidalanması, o müqəddəs yolu davam etdirməsi olmuşdur.

SƏFURƏ QULİYEVA

FİLOLOGİYA ÜZRƏ
FƏLSƏFƏ DOKTORU

Lirik xarakter və konflikt

Bəxtiyar Vahabzadə poeziyasında “Lirik xarakter və konflikt” mövzusunda araşdırma aparmaq istəyim şairin son televiziya müsahibəsində jurnalistə etdiyi bir etirafdan sonra baş qaldırdı. Şair Mirşahinin növbəti sualından təsirlənib həyəcanla dedi: “Hər şeyi başa düşürəm. Bir özümü başa düşə bilmirəm. Bax, qarşımda oturmusan. Səni özümdən yaxşı tanıyıram. Biri mənə desə ki, Mirşahin belə eləyib, deyərəm, yox, eləməz, onu yaxşı tanıyıram. Amma mənə desələr ki, sən belə eləmisən, deyərəm ki, ola bilər, çünki özümü tanıyıram. Ömrüm boyu özümü dərk eləməyə çalışmışam. Görüm mən kiməm, mən nə istəyirəm, qərəzim nə, məqsədim nə?” (Sitat ANS-in internet saytından götürülüb). Şairin məşhur “Bircə ondan razıyam ki, özümdən narazıyam” misrası yada düşdü. Cildlərini vərəqlədim. Sən demə, “Özümü axtarıram” motivi və lirik xarakterindəki əksliklərə görə öz-özü ilə cəngicidalı B.Vahabzadə poeziyasında yarıməsrlilik bir ömür yaşayıbmış. Hələ 1962-ci ildə o, yazmışdı:

Tanıyıram – ömrümdə
İlk dəfə gördüyümü
Bəzən bircə sözündən.
Ancaq özüm-özümü
Tanımıram hələ mən...
Ömrün dolaylarında
Özümü axtarıram.
1983-cü ildə yazırdı:
Öz-özümə naməlumam,
Mən hamıya məlum ikən...
1989-cu ildə yazırdı:
Dünyanın sirrini bilmək istədim,
Mən özüm-özümə elə sirr ikən.

Lirik şeirin yaranmasında şairin fərdi yaşantıları, duyğu-düşüncələri, hissi-emosional vəziyyəti iştirak etsə də onun, əlbəttə, istedadlılıq siqlətindən asılı olaraq digər insanların da könül dünyasına yad olmadığı, məhz buna görə də bəyənilib sevildiyi məlumdur. Tanınmış rus ədəbiyyatşünası L.Qinzburq haqlı olaraq yazırdı: “Lirikanın öz paradoksu var. Ədəbiyyatın ən subyektiv növü olmaqla o, digərlərindən daha artıq ümumiyyə, ruhi aləmi ümuminki kimi təsvirə meyllənir”. Digər tərəfdən, şairin öz zamanının övladı olması və yaradıcılıq pafosunun səmimiyyətə köklənməsi müqabilində zamanın tarixi həqiqətlərini daha düzgün inikas etməsi də danılmazdır.

B.Vahabzadənin poeziyasında lirik xarakterin qütbləşməsi sarıdan həyəcanları yarıməsrdən bəri bir çox şeirlərinin məzmunundan savayı sərlövhələrində belə yer almışdır: “Haqq-

zorakılıq”, “Qanmaq – qanmamaq”, “Xeyir-şər”, “Qışqırtı-pıçiltı”, “Ölüm-həyat”, “Bəhanə-gerçək”, “Üz – astar”, “Tapmaq – itirmək” və s. və i.ə.

Lirikada konflikt problemi ədəbiyyatşünaslıqda nəzəri aspektdə çox az öyrənilmişdir. Əsasən rus şairlərindən M.Y.Lermontovun və S.A.Yeseninin yaradıcılığından bəhs olunan tədqiqatlarda lirik “mən”in ikiləşməsi, bədii şüurun gözəl, işıqlı duyğularla süslənmiş yarımkrəsəsinin qara fikirlərin hücumlarına məruz qalması sarıdan araşdırmalara geniş yer verilmişdir. Bu səbəbdən daxili aləmdə gedən dramatik toqquşmalar, vuruşlar və nəhayətdə, lirik “mən”in fiziki məhvi ilə iç düşmənin məğlubiyyəti insanın ali varlığının qələbəsi, əbədiyaşarlığı kimi təsdiqini tapmışdır. Böyük rus şairi V.V.Mayakovski S.A.Yeseninin ölümündən əvvəl çap etdirdiyi şeirlər barədə yazmışdı: “Bu misralardan sonra Yesenin ölümü ədəbi fakt oldu. Dərhal aydın oldu ki, bu qədər çarpışmaları olan bu güclü şeir, məhz şeir, kəndiri boğaza keçirməyə və revolverə gətirib çıxarmalı”.

B.Vahabzadənin də poeziyasında bədii konfliktli lirik xarakterin ikiləşməsi, özü demişkən, “öz-özü ilə vuruşu” müəyyənləşdirir. İnsanlığın, gözəl duyğular daşıyıcısı bir şəxsin – şairin belə ruhi çarpışmalara məruz qalmasının səbəbi nə?

Ömür yolum – içimdəki vuruşlarım,
Tutuşmuşam, çaxmaq yoxdur alışmağa,
Qaynayıram təpərim yox nə coşmağa, nə
daşmağa...

Bu vuruşun kökünü araşdıraq. B.Vahabzadənin yaradıcılığa başladığı müharibədən sonrakı illərdə artıq Azərbaycanın ziyalı zümərəsi 1937-ci il repressiya burulğanını və 1941-1945-ci illər İkinci Dünya müharibəsi tufanını görüb gəlmişdilər. Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin “xalq düşməni”, “dezertir”, “insident” damğalarından sağ çıxanlar çap olunan hər cür yazıya üçmərhləli rəsmi nəzarət şöbələrinin mövcudluğundan xəbərdar idilər. Nəinki qələmə aldıkları sözün yekmənəli tərənnümvariliyinə, hətta dilə gətirdikləri ifadənin də hansısa bir çuğulçu şərəfsizin yanpörtü mənalar çıxara biləcəyi sarıdan da ehtiyatlı davranırdılar (məhz bu səbəbdən 1940-cı illərin sonunda 10-12 universitet tələbəsinin 10 il həbs cəzasına məhkum edilmələri faktı hamıya məlum idi – S.Q.). Sosializm realizmi doktrinləri ilə formalaşan sosial şüurun ictimai mühitin ideya-estetik düşüncə yönümünün bayraqdarı qismində təsiri çox güclü idi. Bu fikrin təsdiqi üçün 1940-cı illərin sonu, 50-ci illərin əvvəlində yaradıcılığa başlayan gənc şairlərin – Nəbi Babayev (Xəzri), Hüseyn Hüseynzadə (Arif), Adil Babayev, Qasım Qasımzadə, Bəxtiyar Vahabzadə, İslam Səfərli, Qabilin və b. ilk kitablarını vərəqləmək kifayətdir. Onları bacarıqlı bir musiqi təşkilatçısının hazırladığı xor kopellasının repertuarına bənzətmək olardı: oxuduqları mahnıların mətni də, musiqisi də eyni idi: Vətən, sülh, kəndimiz, məktəb, neftçi, həkim, bağban, müəllim və s. Bu dövr şairlərindən Q.Qasımzadənin şəxsi arxivindəki əllinci illərədək ilk qələm təcrübələrini yazdığı 6 şeir dəftəri ilə tanışlıqdan sonra belə

qənaətə gəldim ki, nəşr olunmuş kitablarında bədii intonasiasını bir-birindən fərqləndirmək mümkünsüz görünən bu xor kapellasının ifaçıları öz nəğmələrini iç aləmində oxuyurlarmış və zamanını gözləyirlərmiş.

Əllinci illərin axırlarına doğru ictimai-siyasi mühitdəki şəxsiyyətə pərəstişin ifşasından sonra ümid bəslənən, gözlənilən zamanı tələsdirmək məramı ilə B.Vahabzadə "Gülüstan" poemasını qələmə aldı. Şəki rayon qəzetində çapından çox keçməmiş üzü köçürülərək xalq arasında geniş yayılan bu həqiqət nəşidəsinə görə şairə necə dərslər verilməsini təsəvvür etmək çətin deyil. Şairin əlaqədar distansiyalar tərəfindən mənəvi-psixi sarsıntılara məruz qalması ilə bağlı son televiziya müsahibəsində deyirdi: "Mən bilirdim ki, fəlakətə gedirəm, ancaq cəsarətim var idi. Yazdım. Altmışıncı illərin əvvəlində həbsimə qərar verilmişdi. Hər gecə evimizin qabağında maşın dayananda qorxurdum". 1972-ci ildə yazdığı "Qorxu" şeirində oxuyuruq:

Biz qorxuruq,
Təzə fikir beynimizə gələn kimi
Tez qorxuruq.
Başqasından qorxduğumuz bəs deyilmiş
Özümüzdən biz qorxuruq!
Qorxu, qorxu!...
Bir qurd olub yeyir bizi içimizdən.
Nə gözləyir Vətən bizdən.
İradə yox, kişilik yox,
Biz qorxuruq, biz susuruq.
Qorxu bizim dilimizdə kilid olur,
Beynimizdə qıl olur.

Gənc şairin geniş üfüqlərə pərvazlanan lirik-romantik duyğularını misralara çevirmək məqamında fikrini buxovlamaq məcburiyyəti onun bədii şüurunda ikiləşməni bir növ qaçılmaz edirdi. Lirik "mən" in etiraflarında şairin şəxsiyyətini parçalayan bu iztirabları duymamaq, səbəbini dərk etməmək mümkün deyil:

Həqiqəti deməkdən elə qorxduq... Ağlla
Həqiqət arasında hörümçək tor bağladı.
Yaxud:
Xalq yolunda candan keçən ərənləri
"Xalq düşməni" damğasıyla
Ləkələyib məhv etdilər.
Haqq adına haqqı yırıb sürütdülər.
Bozu ağdan seçənləri,
Zindanlarda çürütdülər.

Və təsadüfi deyil ki, az sonra B.Vahabzadə ümumsovet məkanında yaradıcı insanın mənəvi vəziyyətinə güzgü tutaraq yazırdı:

Bu günsə mən
Yaxşıqla pis,
Haqla nahaq,
Yalanla ağ arasında dayanmışam.
İndi çalar çalasında mən ehtiyat məktəbini
bitirmişəm.
Zidd qütblər arasında sərhəd çəkən
hüdudları itirmişəm.

Şairin 1974-cü ildə yazdığı "Belə qalmaz" şeirindəki etirafı da ağırlıdır. Totalitar rejim şəraitində ictimai şüurun hansı təzyiqlərə məruz qalması, insanın azad düşünmək, xalqın taleyüklü

sosial problemləri barədə azad fikir yürütmək kimi hüquqlarının təhdid altında olması Bəxtiyarın şeirində həmin zamana tarixin verəcəyi kəskin ittihamlara çevrilirdi.

Fikirləri güllələyib.
Xəyalları öldürdülər.
Düşünənin yanan qəlbi
Fikirlərin qəbristanı.
Kimə verək başsağlığı?
Ölənlərin sahibi yox.
Biz işıqlı fikirlilər
Bir fikirsiz, əqidəsiz
qulbeçəyə qul olmuşuq!..
Heç bilmirik nə məsləkdə,
nə dindəyik.
Biz hamımız kibrit boyda
Qutuların içindəyik.

Şairin 1979-cu ildə yazdığı "Bəli, əsəbiyəm" şeirindəki sərt emosional ovqatın da səbəbkarı məhz ictimai-sosial mühitdəki mənəvi tənəzzülə aparan sosial durum idi. Doğrudur, bu qism şeirlərdə publisistik çalar obrazlı təcəssümü üstələsə də bədii həqiqətin zamanın fəvqündən yüksək ümumiləşdirici keyfiyyəti və fikri-hissi ekspressivlik onun sənətkarlıq dəyərini enməyə qoymurdu. Həmçinin şairin öz-özü ilə belə həsb-halları içindəki ikinci "mən" in prototipi olan gerçək ünvanları da tarixin yaddaşı üçün aydınlatmaqdadır:

De, necə od tutub alışmayım mən?
Fikirsiz, məsləksiz ölü canlara?
Sənin qərəzinin mənə dəxli yox.
Mənim öz görüşüm, öz qərəzim var.

İngilis yazıçısı Corc Oruell hələ 1941-ci ildə sovet quruluşundakı yaradıcı insanların vəziyyəti barədə qənaətlərini belə şərh edirdi: "Totalitar dövlət mütləq öz təbəələrinin fikir və hisslərini nəzarətdə saxlamağa çalışır. Nəinki müəyyən bir fikir ifadə etmək, hətta ağızdan qaçıрмаq qadağan olunur, həm də məhz nəyi, necə düşünmək lazım olduğu ideolojilər yaranır". B.Vahabzadənin dövlət ideolojilərinə sığmayan bədii-fəlsəfi fikir axarına sipər çəkən maneələr onun lirik xarakterinin bütövlüyünə zərbələr endirməkdə idi: "Gözünlə gördüyün mən, ayrı məndir, Əsil mən gözünə görünməyəndir" - deyə şair "mən" inin ikiləşməsini "İkilik" şeirində də etiraf edirdi:

Əgər bağlanmırsa sözüm özümdən,
Başqa mən əyləşib mənim yerimdə.
Bir nadan sözünə susuramsa mən,
Demək gizlənmişəm mən öz səbrimdə.

Ancaq şairliyi müqəddəsliyin töhfəsi bilən Bəxtiyar onu "əsrin vicdanı", "həqiqətin, haqqın güzgüsü", "dünyaya zamanın sözü" olduğunu bəyan edir və nəhayət "Şair - cəmiyyətin üsyan səsidir" - deyə hökmünü verirdi; "Şeirəm - namusum mənim, şeirim - vicdanım mənim, şeirim - imanım mənim!" - deyə qürrələnirdi. Corc Oruellin belə bir fikri də maraqlıdır ki, "azca da olsa, dəyər kəsb edən ədəbiyyatın yaranması yazan adamın öz yazdığının həqiqət olduğunu hiss etdiyi zaman mümkündür. Əgər bu yoxdursa, deməli, yaradıcılıq instinkti də tədricən yoxa çıxacaq".

Əqidəsindən dönməz olduğunu dəfələrlə vurğulayan Bəxtiyar ictimai şüurun manqurtlaş-

ması mühitində təslimçilik deyil, fədakarcasına müqavi-mət göstərmək əzmində olmuşdur. O, ürəyinin hər döyüntüsünü, vurğusunu etibar etdiyi şeirlərindən birində yazırdı:

Mən olduğum kimiyəm,
Sən belə də gör məni.
Vur məni, öldür məni!
Hər sözünə, əmrinə
Qul olub əyilməyəm!
Sümüyümə düşməyən
Sən çaldığın havaya
Mən oynaya bilməyəm.

Sovet ideoloji təzyiqinin tədricən tükənməkdə olduğu durğunluq ab-havasında ictimai-siyasi proseslərin təsirlə cəmiyyətin mənəvi şüurundakı dirçəliş nəticəsində ara-sıra “zəmanənin güzgüsü” olan bədii əsərlərdə sosial gerçəklikdəki həqiqətlərin bədii inikasına da imkan yaranırdı. Lakin totalitar rejim hələ köhnə dayaqlarından ayrılmamışdı. Fərdi şüurun salındığı “kibrit qutusu”nun həcmi genişlənsə də üzləri hələ kip bağlı idi.

B.Vahabzadənin poeziyasında xalqın konkret bir zaman biçimində bütövlükdə iç dünyasının gündəliyini vərəqləmək mümkündür. “Belə qalmaz”, “Səbr elədik”, “Köhnə bayatı”, “Qurbanlıq quzu”, “Diz üstə”, “Həqiqət”, “Başqasının yasında” və s. şeirlərində şair öz zamanının ümum könuüllərdə qubar bağlayan ağır-acılarının tarixini yazırdı:

Haqqımızı biz qanmadıq,
Biz bu günü yola verib
Gələcəyə inanmadıq.

Keçirdik öz əlimizlə
Boynumuzu biz xaltaya,
Sap olmadıq biz baltaya.
“Ac” olsa da “toxuq” dedik.
Biz ucadan “bəli” deyər çox bağırırdıq,
Qəlbimizdə “yox, yox” dedik.

Şeirləri oxuduqca lirik “mən”də şairin səmimilik, əqidəlilik, cəsarət, həqiqətpərəstlik, haqsızlıqla barışmazlıq kimi keyfiyyətlərlə mayalanmış əsil siması ilə yanaşı onu yalana, mütəliyə, ehtiyatlılığa çağıran ikinci “mən”in də mövcudluğu lirikasındakı konflikti dramatikləşdirir, ona ictimai-fəlsəfi çalar verirdi.

Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığında lirik xarakterin qütbləşməsinə gətirib çıxaran ictimai-siyasi səbəblər dövrün digər şairlərinin də bədii şüurunda yer almış, zamanın maddi, mənəvi gerçəkliklərini tərənnümçülüklə yanaşı həm də sosial varlığa müxalif münasibət Məmməd Araz, Xəlil Rza, Qasım Qasımlı və b. şairlərin də yaradıcılığında “Dünya düzəlmir ki, düzəlmir, baba!” (Məmməd Araz) yanğısı ilə vurğulanmışdır. Əksər halda şairlər bu qəbildən olan düşüncələrini xarici ölkələrə səyahət zamanı yazdıqları şeirlərdə səfər təəssüratlarına yükləyir, xalqın, Vətənin ağrılarına müəyyən eyhamlı işarələr edirdilər. Bu həqiqəti də Bəxtiyar 1981-ci ildə yazdığı bir şeirində tarixin yaddaşına köçürmüşdür:

İçimi göstərmədim cahil tutan güzgüyə,
Üzdə gülüb, içimdə müşkülümə ağladım.
Millətimin dərini ünvanlayıb özgəyə
Başqasının yasında öz ölümə ağladım.

Elmi-nəzəri qənaətlərə görə “Lirikada subyektin daxili həyəcanları ümumin ovqatını, ruhunu özündə cəmləyir... Lirik yaradıcılıqda zaman özünün bütün əkslikləri ilə ifadə olunur”. (L.Ginzburq) B.Vahabzadə poeziyasındakı lirik xarakter şairin fərdi simasından nəşət etsə də özündə məhz zamanın – iyirminci yüzilliyin ikinci yarısındakı insanını ümumiləşdirmişdir. Şair – zamanın mütəfəkkir siması olaraq xalqın, vətənin taleyüklü problemlərində mənəvi-əxlaqi tənəzzülə aparan məqamlara laqeyd qala bilmirdi. O, insanın şüur azadlığını buxovlayan, firavan yaşamının yollarını bağlayan qüvvələri yenməyin mümkünsüzlüyü müqabilində xarakterin ikiləşməsi iztirablarına məruz qalmışsa da xalqın hüquqsuzluğuna bais ictimai durumdakı qaranlıqlara məşəl olmaq amalı ilə yanaraq yaratmışdır. Buna görə də poeziyasında zamanın həqiqətlərini deməyə qürrəli olan Bəxtiyar Vahabzadə Azərbaycanın XX yüzillikdə əbədiləşən böyük şairlərin dünyasında məskunlaşmışdır.

B.Vahabzadə poeziyasında Şərqə məxsus bütün gözəl keyfiyyətlər əksini tapıb. O, xalq şairidir, laureatdır, ən böyük mükafatlara layiq görülüb. Lakin ən böyük mükafatı xalqın sevgisidir. Bir cavan oğlan mənə Bəxtiyarın şerini ana dilində oxudu, sonra isə tərcümə elədi və dedi: - Bu, bizim Bəxtiyarın şeridir. Şərqdə ən hörmətli adamları soyadı ilə deyil, adı ilə çağırırlar. Məsələn, Abay, Sabir, Səməd və s.

Bəxtiyarın həm bədii yaradıcılığı, həm də ictimai fəaliyyəti hər cür hörmətə layiqdir.

Oljas Süleymenov
Şair və ictimai xadim, Qazaxıstan

XARİCİ ƏDƏBİYYATDA

ÇİNGİZ AYTMATOV

YAZIÇI, QIRĞIZISTAN

Çingiz Aytmatov və Bəxtiyar Vahabzadə

«Yaradıbdır inam məni, mən inamın övladıyam»

Bu misralar Vahabzadəninindir.

Şair çağdaşın haqqında mühakimə yürütmək - o, çoxdan tanınmış məşhur söz ustası olsa belə - həmişə mürəkkəb və məsul işdir. Bir

həqiqəti təsəvvür etmək çətin deyil ki, klassikləri yalnız keçmişdə axtaranlar çağdaşın barədə deyəcəyin tutarlı fikirlərə dodaq büzüb, çiyin çəkə bilirlər. Buna görə də, istər-istəməz işə ehtiyatla yanaşmağı vacib bilirsən. Xoşbəxtlikdən elə hallar da olur ki, öz çağdaşın haqqında fikrini heç nə ilə hesablaşmadan, çəkinmədən ürəkdolusu, açıqca bildirirsən ki, buna də məsələyə hamburqsayağı yanaşma deyirlər.

Bu yaxınlarda Bəxtiyar Vahabzadənin yeni şeirlər kitabını oxudum. Şeirlər rusca da böyük heyranlıqla oxunur. Həmin şeirlərdə zaman yaşayır - bizim qayğı «yükümüzə» tab gətirən, dərd-sərimizə şərik olan qoynunda yaşadığımız zaman! Şeirlərin qüdrəti də məhz bundadır. Eyni sistemə daxil olan türk mənşəli dillərimiz bir-birinə yaxın olduğuna görə azərbaycanlılar məni çox asanlıqla inandırırırlar ki, indiki dövrdə Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığı orijinalda milli poetik fikrin ən böyük nailiyyətlərindən biridir. Zəngin Azərbaycan ədəbi ənənələri müqabilində bu cür nüfuz və şöhrət qazanmağın çox-çox çətin olduğunu asanca təsəvvürümə gətirirəm. Bununla belə, unutmaq olmaz ki, ənənələr yalnız və yalnız müasirliyin gərdisində, yeni yaradıcıların yeni sözündə yaşayır:

Yaşamaq yanmaqdır
Yanasan gərək.

Həyatın mənası
Yalnız ondadır.
Şam əgər yanmırsa,
Yaşamır demək,
Onun da həyatı
Yanmağındadır!

Şeir sənəti barədə mühakimə yürüdərkən, biz tez-tez «poeziyanın sehiri», «poeziyanın sirri», «poeziyanın musiqisi» ifadələrini işlədir, bununla, adətən, anlaşılmaması asan olmayan predmeti dəqiq müəyyənləşməyən qeyri-adi məfhumları, duyğuları açmağa çalışırıq.

Şeirlərin fəvqəltəbii stixiyası ilham pərisinin qüdrətindədir və bu da gözəldir ki, hər kəs hər bir qabiliyyətli adam onları oxuyanda həyəcanlanır, belə anlarda özünü şair hesab edir. Poeziyanın sehirli atributları o zaman intəhasız kamilliyə qadir olur ki, şeir yaradanın fitri istedadı, mənəvi təcrübəsi başlıca rol oynasın. Çünki on yeddi yaşının poetik ehtizazı və vədi ilə yetkin adamın fikir və hissləri arasında fərq böyükdür. Tarix «ələyi»nin dibində qalan inciləri – dünyanın poetik söz antologiyasını vunderkindlər (onların dühasını inkar etmirik) deyil, zəngin mənəvi təcrübəyə malik olan qüdrətli şəxsiyyətlər yaratmışlar. Dünyanın mədəniyyət irsinə Qərbdə Homerdən Puşkinədək, Şərqdə Füzulidən Səməd Vurğunadək neçə-neçə nəsillərin təxəyyül qüdrəti və təcrübəsi sərf olunmuşdur.

«Bizim müdrik, ağsaçlı
Qəhrəman elimiz var.
Bizim qoç Koroglumuz,

Bizim Nəsrəddinimiz,
Bizim Füzulimiz var!»
Vallah, bunu çox dedik,
Billah, bunu çox dedik.
Keçmişin kölgəsində
Ağzımızı havaya
Açıb yatmaq istədik...
Ancaq bunu bilmədik:
Köhnə hava içində
Ürək susur, boğulur.
Kölgədə yatanların
Öz kölgəsi yox olur...

(«Bəsdir»)

Poeziyanın meyarı, hər şeydən əvvəl, sənətkarın yetkinlik meyarıdır, onun kollektiv təcrübəmizlə həmahəng olan fəlsəfi və mənəvi müdrikliyinin meyarıdır və bundan sonra şəxsiyyətin harmoniyası, epitetlərin gözəlliyi və daha sonra dövrün əsən yellərinə istedad yelkəni ilə sinə gərmək bacarığı gəlir. Dövrələr dəyişir, ömür keçir, lakin həqiqi sənət dünyanı bizim üçün əbədi, həmişəyaşar varlığa çevirir. Əlbəttə, söhbət insandan – bütün əsrlərdə İnsan olmaq eşqi ilə yanmaqdan gedir.

Bəxtiyar Vahabzadənin «Bir gəminin yolçusuyuq» («Мı na odnom korable», «Yazıçı», 1983) kitabında toplanan əsərlərin demək olar ki, hamısında mən qüdrət, aydınlıq və müdriklik görürəm. Şairin təlatümü, inkar və təsdiqi söz oyunundan deyil, ali ehtirasdan, «əks-sədaqətdən», qəlb inamından doğur. Bizi əhatə edən aləmdə hər nə varsa, şairi dərinə dərinə düşündürür: xeyir

və şəri, gözəlliklə eybəcərliyi, böyüklüklə kiçikliyi, bir sözlə, insan ruhunun ali və xırda duyğularını poeziya səviyyəsinə qaldırmaq ehtirası Bəxtiyarın fitrətindədir. Mütəfəkkir-sənətkarın, ustad-şairin başlıca qayəsi, uğuru da bundadır. Qadın-kəşi ünsiyyətindən doğan əbədi mövzu onun qələmində təzələnilir, sevgilisindən küsənin nisgili, qəribəlikləri və bunun əksinə, misralarda yaşayan mərdanə dözümlü və vəfalılıq bizi gözlərimiz yaşarına qədər kövrəldir, çünki şair hamıya doğma olan bu əzablı-ışıqlı münasibətlərdə sözə gəlməyən ilahi duyğuları sehlə «ovlaya» bilir.

Bəxtiyar Vahabzadə hamımıza xas olan bu ehtiraslardan birbaşa zaman, məkan və fəzanın abstrakt aləminə, bizim günlərin həyəcanlarına – dünyanın nüvə təhlükəsinə körpü-fikirlər, körpü-obrazlar atır, yenidən hər birimizə, bütün nəsillərə, yenidən İnsana, öz qonşusuna, onun ocağına və bundan sonra bütün Kainata üz tutur. Yaradıcılığının çiçəklənmə və müdriklik dövrünə qədəm qoyan böyük şairin ölçüsüz istedadı beləcə bar verir, beləcə inkişaf edir. Zənnimcə, oxucuların çoxu bu gün özünü, öz dünyasını, öz hiss və həyəcanlarını Bəxtiyar poeziyasında tapa bilər.

Vahabzadənin poetik təfəkkür mədəniyyəti təbiətə millidir. Bu, müstəsna dərəcədə zəruri haldır ki, sən övladı olduğunu nitq hissəsində fel olmağı bacarsan, xalqının canlı dil memarlığına öz töhfəni verə biləsən. Bununla yanaşı, Vahabzadənin poetik təfəkkür mədəniyyəti daha üstün mahiyyət kəsb edir və millilikdən ümumbəşəri fəvqə qalxır. Milli və beynəlmiləl münasibətlər problemi günümüzün canlı

mübahisələrə çevrilən məsələlərindən biridir və bu problem... öz mütərəqqiliyini, obrazlılığını, nadir əhatəliyini və məhsuldarlığını bir daha Vahabzadə yaradıcılığında tapıb. İndiki halda sən azərbaycanlı şairi oxuyanda – dünyanı oxuyursan.

Bundan başqa mən Vahabzadənin görkəmli sənətkar şair üstünlüklərini, çox güclü cəhətlərini qeyd etmək istədim. Lirikizm və vətəndaşlıq Bəxtiyarın yaradıcılığında ayrılmaz qoşa simlərdir və bu simlər onun şəxsi və ictimai dünyagörüşünün qüdrətliliyinə bir daha şəhadət verir. O, vətənpərvərdir, o aqildir, sözün yaxşı mənasında nəsihətverən, yol göstərən sənətkardır. Vahabzadənin başqa kamil cəhətlərindən biri də odur ki, şair öz əsərlərində tarixi müasirlik qədər yaşada bilir. Keçmişə görə əzab çəkmək, ona bu günün gözüylə baxmaq – Bəxtiyarın mövzu dairəsinin genişliyindən, mürəkkəbliyindən və zənginliyindən xəbər verir.

Sultanlar milləti
qorxuda bildi,
Doğru danışanı
Asdılar dardan.
Qızıl saraylarda
Fərman verildi
Tarix gəlib keçdi
Ac komalardan.

(«Topqapı sarayı»)

Tarix çoxdan ötüb keçib. Nə haqlılar qalıb, nə haqsızlar. Adama elə gələ bilər ki, keçmiş «fəna mülkünə» qərq olubsa, əzab çəkməyə dəyməz. La-

kin Bəxtiyar tarixi bu günün gözüylə mühakimə edir, bizi inandırır ki, bunun bilavasitə ona və müasirlərinə dəxli var. O bizi inandırır ki, indiki adamların, indiki zamanın taleyi keçmişdən asılıdır. Əgər tarixin təkəri geri dönsə, keçmiş hökmdarlar, sultanlar «Doğru danışanı asdılar dardan» misrasına, odlu sarkazma, qəzəb və nifrət toxumu səpdiyinə, komalarda tarix yaradanlara məhəbbət bəslədiyinə, öz xalqının, öz millətinin kökünü yaşatmaq cəhdinə görə belə şairi amansızcasına cəzalandırırdılar.

...Dünyada ad çıxaran çox şairlər var. Qəzet və jurnalları vərəqlədikcə görürsən ki, əsl şair azdır. Tək-tənha qalanda, bir neçə kəlmə ilə «Həyat nədir?» sualına cavab axtaranda yalnız sözü fikirdən, obrazdan, ruh və nəfəsdən yoxrulmuş həqiqi şairlər sənin yaşamaq eşqinə, düşüncələrinə qol-qanad verir. Müasirimiz Bəxtiyar Vahabzadə belə şairlərdəndir.

İndi də sərlövhəyə çıxardılmış Vahabzadə misraları barədə... Məncə bu misralar şairin yaradıcılığı üçün çox simvolok və xarakterikdir. Bəxtiyar Vahabzadə öz möhtəşəm poeziya məbədini ucaltmaqdadır. O qüdrətlidir. Əlləri mahir və qədir əllərdir. Qoyduğu təməl möhkəm və gözəldir. Oxucu bu məbədi tez-tez ziyarət etməlidir.

«Dostinstvo» («Yazıçı», 1988)
kitabına ön söz.

YEVGENİ YEVTUŞENKO

ŞAİR, RUSİYA

Şair haqqında bir neçə söz

Bəzən çöhrələrdə bir-birinin ardınca gülüş əvəzinə təbəssüm görəndə, bəzənsə küt təkəbbür fəryad qoparan əziyyət və izzət utancaqlığını boğaraq üzə çıxanda adama elə gəlir ki, heç kim heç nəyə inanmır. Lakin bu ümumiləşdirilmiş bədbinlik, ümumiləşdirici nikbinlik kimi aldadıcıdır. Gerçəklik inamla inamsızlığın, paklıqla rəzilliyin qarşıdurmasıdır. Bəxtiyar Vahabzadənin sadə, demək olar ki, xalq deyimlərinə bənzər misraları ikibaşlı, təzadlı həyat anlayışları ilə doludur:

Biri inanır, biri inanmır,
Bu dünyanın hökmü budur....

Mən Bəxtiyarın öz şeirlərini necə oxuduğunu eşitmişəm və azərbaycanlı dinləyicilərin bunları necə heyranlıqla qəbul etdiyinin şahidi olmuşam.

Rus dinləyicisi üçün Azərbaycan dili, hətta kin-küdurətin ifadə anlarında belə, çox yumşaq səslənir. Dilin fonetikasının özülündə bir qılıq istilik, həzinlik, nəğməlilik gizlənmişdir. Bəxtiyarı

dinləyəndə, dili bilməsən də, onun şeirləri adama şirin-soy gəlir. Hətta, sətri tərcüməni oxuyanda dilin gözəlliyi arxasında gizlənmiş dərin qəm və kədəri hiss edirsən. Elə bil ki, Azərbaycan narıdır: şirəsini içirsən şirindir, qabıqlı yesən, acıdır.

Uşağın gülüşünün səbəbi haqqında adamı valeh edən sətirlərlə yanaşı:

Çox düşünüb daldı müdrik
Bu gülüşün mənasına.
Cavab tapa bilməyəndə
O, özü də güldü buna.

Onun daha acı və daha eyhamlı sətirləri də var:

Hərdən həkimlərin məsləhətilə
Çıxırıq bulvara bir tələb kimi.
Uduruq havanı biz gilə-gilə
Aptekdən verilən sarı həb kimi.

Təbiət gözəlliklərinin ənənəvi tərənnümü isə sərt, özünə istehza ilə əvəzlənir:

Biz yenə də sözə gəldik,
Tez geyindim pencəyimi
Getmək üçün...
Donub qaldım,
öz içimdən mən asıldım.
Guya mənim məhəbbətim
Asılıymış pencəyimdən.
Onu geysəm –
Məhəbbəti soyunaram ürəyimdən.

Keçən il Bakıda bu gözəl şairin şeirlərinin sətri tərcümələri ilə tanış olduqdan sonra mən bir

həqiqəti – poeziyanın, şəriyyətin onun qanında-canında olduğunu anladım. O, üzdən yazmır, insan hissələrinin dərin qatlarına baş vurur.

Rəssama müraciətlə yazdığı «Məndə məni çək» şerində Vahabzadə məhz onun özünə daha yaxın, daha doğma olan gerçəkliyin dolğun əks edilməsi üsulunu açıqlayır. Xaricdə yazılmış şeirlərdən aşağıdakı misralara diqqət yetirək:

Harda qarnım toxdusa,
Ora vətəndir mənə.

Bu misralar Vətənin içində mənəvi mühacirət prinsipi əsasında yaşayanları hədəfə alır.

Yaxın yoldaşı və qonşusu Əliağa Kürçaylının qızının xatirəsinə həsr etdiyi gözəl şeri nəsihətlə rekviyev arasında incə, çox zərif bir həddə yazılmışdır, lakin o, şerin heç bir hissəsində bu sərhəddən kənara çıxmır. Atasının ölümündən, bu ağır, bu dərin kədərdən sonra özünə qıymış, intihar etmiş qızla mübahisəyə girişmək çətindir. Amma Vahabzadə faciənin dəqiq ifadələrini tapa bilir:

Ata ölümünə dözməyib yəqin,
Atasız dünyanı sən istəmədin.
Bəlkə haqq verərdik, əgər atanı
Yaşada bilsəydi ölümün sənin.

Hər halda, «öz köklərinə nifrət edənlərlə» müqayisədə Ülkər atasına olan bu ülvəi məhəbbətində qəhrəmandır: «Ülkərin qısa ömrünü uzatdı». Görünür, bu şeri qonşusunun ölümü münasibətilə Vahabzadənin kədərinin qüvvəsi və ikincisi, onun kədərinin özü yazmışdı; şair bura-

da bir dəfə də olsun həddən artıq bəlağətə, yaxud didaktikaya uymur. Öz sərtliyinə görə bu, nadir şeirdir!

Vahabzadənin kitabı tərcümələrin keyfiyyətinə görə cürbəcür olsa da (yeri gəlmişkən, bu, həmişə belədir), hər halda, rus dilində də yaxşı alınmışdır. Hər şeydən öncə, bir şey apayındır ki, qarşımızdakı şair müstəsna istedadla malik qeyri-adi şairdir. Bu səadət bəzən ana dilində yazanların da çoxlarına nəsis olmur. Sözümü bədahətən yazdığım bu şeirlə qurtarmaq istəyirəm:

Narın şirin şirəsi
Acı, dərddli şerin töhfəsidir, töhfəsi!
Bir şirinlik gizlənir hər acılıq içində,
Narın şirin şirəsi acı qabıq içində.

*«Ruha v ruke» (Gənclik, 1981)
kitabına ön söz.*

YEQOR İSAYEV

ŞAİR, RUSİYA

Şairin sözünün sehri

Bəxtiyarla mən az görüşmüşəm. İki dəfə Bakıda və iki dəfə Moskvada. Xatirimdə onun təbəssümü qalır. Onun necə gülümsəməsini aydınlaşdırmaq çox çətindir – nəzakətli, utancaq, yaxud təkəbbürlü idimi bu təbəssüm? Əsla yox! Bu, daha doğrusu, kədərli təbəssüm idi. Belə təbəssümü süni yaratmaq olmaz. Belə təbəssüm, sadəcə olaraq, əhvali-ruhiyyədən, tərbiyə üsulundan gəlir, ən çoxu xasiyyətdən, insanlarla dərin ünsiyyətin təcrübəsindən doğur. Bu təbəssüm, sadəcə olaraq, çöhrənin, əhvali-ruhiyyənin gülümsəməsi də deyildir. Bu, onun bütün təbiətinin təbəssümüdür. Qeyri-adi fəaliyyətdən doğan təbəssümdür, müəllimin, ocaq başındakı ağsaqqalın təbəssümüdür. Sonralar öyrəndim ki, Bəxtiyar elə müəllimdir. Bu sözün ən geniş və həqiqi mənasında müəllimdir. Müəllim, alim, elmlər doktoru, Azərbaycan Dövlət Universitetinin professorudur. Azərbaycan Elmlər Akademiyasının müxbir üzvüdür. Azərbaycanda bir çox müəllim onun sabiq tələbələridir. Bəxtiyarın şeirləri Azərbaycan ədəbiyyatı müntəxəbatına daxil edilmişdir. Nəticədə aydın olur ki, respublikada hər bir savadlı adam – birinci sinif şagirdindən

Elmlər Akademiyasının Prezidentinə və maarif nazirinədək – onun şeirlərini oxuyub öyrənmişdir.

Bəxtiyar Vahabzadə Respublika Ali Sovetinin deputatıdır. Bu da ondan irəli gəlir ki, o, xasiyyətcə, təbiətən müəllimdir, ən yüksək bir fənnin – ölkəsinin vətəndaşı və qayğıkeş işçisi olmaq hüququnun pedaqoqudur.

Bəxtiyar öz lirikasında lirik olduğu qərərli filosofdur. Onun şeirləri predmetlidir, konkret. Şeir nəinki oxunur və səslənir, həm də gözlə görünür. Burada təsvirdən əsər-əlamət yoxdur. Şeirlərin hamısında şairin sinirləri hiss olunur, sözlə ünsiyyəti dərk edilir.

Bəxtiyar dərin axtarışda olan və narahat düşüncələr şairidir. Bəşər təkəkkürünün yolu onu dərinədən həyəcanlandırır, o, materianın, kosmosun sirlərini açmış idrakin ən uca, ən ali zirvələrinə heyran qalır, amma hələ insan qəlbinin də kosmosu vardır və burada ruhun kamilliyinə, sözlə əməlin həmahəngliyinə gedən əzablı və tikanlı yollarda, ilahi, nə qədər çox «ağ ləkələr» vardır! Bax, B.Vahabzadə poeziyasının mahiyyəti də budur.

Şair hər şeyi bilən, özünə güvənən «lirik» qəhrəmanların ruhlandırıcı üstünlüyündən həzz almaq istəmir – əsla yox, o, bizə hələ axıradək dərk olunmamış, əzablı, qeyri-adi bir sirri – bizim özümüzü xatırladır və biz onun bir az istehzalı, ayıq təbəssümünü anlayır, başa düşürük.

Rus dilində o, az nəşr edilib, mənə elə gəlir ki, bu, iki səbəbdən – onun təvazökar və məqsədyönlü adam olmasından irəli gəlir. Məqsədyönlü adamlar şəxsi adı haqqında deyil, iş barəsində, özünün

söz borcu barəsində daha çox düşünlər. İşə münasibətlərinin dərinliyi və ciddiliyi bir qayda olaraq, onlara fəal ünsiyyət saxlamağa macal vermir. Belə adamlar öz işlərini yoluna qoymağı bacarmırlar, onlar haqqında əməlləri – gördükləri işlər danışır. Belə adamları xeyirxah əməlləri insanlara yaxınlaşdırır. Onlar, adətən, öz ünvanına səslənən alqışlara gecikirlər.

Bəxtiyar Vahabzadə sözü ilə əməli bir olan adamdır. Bir insan və şair kimi xarakterinin bu keyfiyyəti təkcə onun kiçik şeirlərində deyil, epik əsərlərində, adamları vicdana, igidlik və gözəlliyə çağıran poemalarında da meydana çıxır. Bəxtiyarın kitablarından biri «Payız düşüncələri» adlanır. Köhnə mövzudur? Köhnədir. Lakin həmişəcavandır. Əbədi və daim vacib mövzudur. Və burada Bəxtiyar Vahabzadə haradasa öz sözü ilə zərbi-məsələ yaxınlaşır. Mən qəsdən aforizmə demirəm, çünki zərbi-məsəl daha hərərətli və munisdir. Aforizm isə çox ciddidir. O, mərmər və qızıl, səhnə, pyedestal tələb edir. Zərbi-məsəl isə izafə təmtərağı sevmir, o, təvazökardır, qayğıkeşdir və hətta bayramlarda bir qədər də kədərli. Bax beləcə, sözlə sifət, düşüncənin gedişi ilə hərəkəti bir-birilə uyğun gəlir. Artıq xasiyyət üzə çıxır, yazının manerası, sözün üslubu, sinirləri aşkarlanır. Bu necə də Bəxtiyara bənzəyir, ondakı bu xüsusiyyət necə də xalqdan gəlir və xalqın özündədir bu xüsusiyyət. Payızdır mı? Nə olsun ki?! Payız yetkinliyin zirvəsidir, düşüncənin baharıdır.

«Mı na odnom korable» («Bir gəminin yolçusu-yuq») kitabına (Yazıcı, 1983) ön söz

RİMMA KAZAKOVA

ŞAİR, RUSİYA

Dünyanın müqəddəratı üçün məsuliyyət

Hər bir yaradıcı əmək özlüyündə mükafatdır. Yazıçı öz əsərlərini həyatın qaynağında da, qəlbi ilə tənha qalanda da yaradır. Bəşəriyyətə, insanlara məhəbbət yazıçıya ilham verir. Bu insanlar ona yaxın, ona doğmadırlar, yer üzündə addımlayan hər uşaq sənin uşağındır, fəlakətin yaraladığı hər bir ürək sənin cəfakəş ürəyindir. Bəxtiyar Vahabzadə üçün «başqasının ağrısı» məfhumu, demək olar ki, yoxdur. Hər ağrı onun öz ağrısıdır. Keçmiş şairlərin kədərli həyatından, Füzulidən, Nəsimidən, Nizamidən, yaxud miskin daxmalar-da yaşayan, nə çörəyi, nə də gələcəyə ümidi olan adamlardan söhbət gedəndə də bütün bunları o, öz həyatı kimi qavrayır. Dünyanı ata gözləri ilə görür və mənə elə gəlir ki, böyük həyat sürmüş bu adam həqiqətən müəllimdir, özünün lap gənclik illərində də müəllim olmuşdur. Həyat üçün, hər bir həmvətənin taleyi üçün... dünyanın müqəddəratı üçün böyük məsuliyyət hissənə görə müəllim olmuşdur.

Mənə Bəxtiyar Vahabzadənin şeirlərini tərcümə etmək, Mərdəkandakı sanatoriyada onun

yeni şeirlər kitabı üzərində birlikdə işlədiyimiz vaxt tez-tez görüşmək səadəti nəsib olmuşdur. Biz adətən, səhər yeməyi zamanı görüşərdik. Qamətli, nəzakətli, gözlərinin şəfqəti ilə qəlb isindirən Bəxtiyar mənim üçün həmişə başlanan iş gününün fərəhli akkordu idi. Səhər yeməyindən sonra, adətən, bağda gəzirdik. Addımlarımız getdikcə yeyinləşir, söhbətimiz isə getdikcə daha dolaşlıq olur, tez-tez qırılırdı. Bəxtiyarın çöhrəsindən görürdüm ki, bütün varlığı ilə haradasa uzaqlarda, öz xəyallar aləmində dolaşır. O, demək olar ki, həmişə gözləmədiyim halda, birdən dayanır, vidalaşır və yazı masasının yanına gedirdi. Əvvəllər söhbəti birdən-birə kəsmək ədəsi məni təəccübləndirirdi, sonralar xatırladım ki, ağıma bir fikir gələndə, ilhamım coşanda mən özüm də bu cür hərəkət edirəm, Bəxtiyar yaradıcı adamın bir göz qırpmında öz poetik düşüncələr aləminə daxil olmasının və sanki real həyatdan ayrılmasının ən parlaq timsalıdır.

Gəzintilərimiz zamanı qoca bağban tez-tez bizə yaxınlaşar, haradansa bir dəsmal çıxardı. Dəsmala qocanın cızma-qara yazısı olan bir parça kağız bükülmüş olardı. O, həmin kağız parçasından nə isə oxuyar, Bəxtiyar da başını tərpədən. Sən demə, Bəxtiyara baş çəkməyə gələnlər onu yerində tapmadıqda adamların bütün xahişlərini şairə çatdırmaq vəzifəsini bağban öz üzərinə götürübmüş. Bağban Bəxtiyardan xeyli yaşlı idi, lakin ona özündən yaşlı adam kimi ehtiramla yanaşırdı. Xalqın, sadə adamların Bəxtiyara bu münasibətini dəfələrlə müşahidə etmişdim. Bir dəfə bu adamlardan biri mənim Bəxtiyar

Vahabzadənin şeirlərini tərcümə etdiyimi bilərək dedi ki, Rimma xanım, bizim Bəxtiyarı tərcümə edirsinizsə, siz özünüz də yaxşı adamsınız.

Bəxtiyar son dərəcə pak, ürəyi təmiz adamdır, dərin bilikli, heyratəmiz dərəcədə rəngarəng duyğular və fikirlər aləmi olan adamdır, bir sözlə, əsl şairdir. İnsana xidmət şairin fəaliyyətinə istiqamət verən əsas qayədir. Onun tərəvətli, gözəl şeirləri oxucunu dərhal bu şeirlərdə təsvir edilən aləmlə yaşamağa məcbur edir və biz onunla birlikdə şərlə mübarizə aparır, sevir, qurub-yaratmağa can atırıq, həyatımız dəruni duyğularla zənginləşir, arzu və ümidlərimiz qanadlanır. Həm şair, həm də insan kimi mən Bəxtiyar müəllimdən çox şey öyrənmişəm. Zənnimcə, şairin poeziyası ilə təmasda olan hər kəs bu halı keçirir.

Bəxtiyar Vahabzadənin «Bir gəminin yolçu-suyuq» kitabının SSRİ Dövlət mükafatna təqdim edilməsi layiqli və ədalətli bir işdir, beynəlmiləlçi şairin, zərif lirik şairin və böyük ictimai xadimin səsinə bir çox istedadlı şairlərin səsinə ayırır. Biz bu ictimai ədalət, ictimai etiraf faktına sevinirik və ürəyi bizim üçün mərdanə və şiddətlə, ehtirasla və ülvyyətlə döyünən şairə dönə-dönə səmimi-qəlbdən təşəkkür edirik.

«Kommunist» qəzeti, 1984, 11 oktyabr.

STANİSLAV KUNYAYEV

ŞAİR, RUSİYA

Ürək söhbəti

Müəllim-kitablar vardır ki, bunlara ədəb-ərkanla, hörmətlə qulaq asırsan. İctimai xadim-nətiq kitablar vardır. Çağırışının təsiri altında onların ardınca gedirsən.

Yoldaş-kitablar, həmsöhbət – kitablar da vardır. Onlar özünü səndən üstün tutmur, sənə əmr vermirlər. Onlar oxucu ilə tən adamlar kimi məhəbbət və kədər, həyat və ölüm, etimadsızlıq və gözəllik barəsində məhrəmanə və fikrini zorla yürütmədən söhbət edirlər.

Azərbaycan poeziyasının görkəmli şairlərindən biri olan Bəxtiyar Vahabzadənin yeni şeirlər kitabı da belədir. Onun yaradıcılığında istedad, mədəniyyət, lirikanın gücü və həyat təcrübəsi ahəngdar birləşir.

Dünyaya Nizami Gəncəvi, Füzuli, Vəqif, Mirzə Ələkbər Sabir və başqaları kimi parlaq ustadlar vermiş Azərbaycan poeziyası, şeir qoşmaq qabiliyyəti adi bir hal olan, musiqiyə, şeirə və onun keyfiyyətinə xüsusi diqqət verən Azərbaycan ədəbiyyatının spesifikasi peşəkar şairin qarşısında çox yüksək, bir növ, müsabiqə tələblər qoyur.

Yadımdadır ki, uzaq Qarabağ kəndində kolxoz maşınının sürücüsü Əmanət Rəhimovla söhbət zamanı poeziya barəsində, sevimli şairlər haqqında ənənəvi sualıma o belə cavab verdi: «Mənim sevdiyim şair Bəxtiyar Vahabzadədir!» Və onun şeirlərini əzbər deməyə başladı.

Mən Azərbaycan dilini bilmirəm. Amma müsahibimin üzünə, otaqda oturanların gözlərinə baxır, oxunan şeirlərə necə diqqət yetirdiklərini və heyrətdən donduqlarını görür, şerin ehtiraslı, əsəbi, həyəcanlı melodiyasını mən də eşidirdim və... vicdan haqqı, sanki hər şeyi başa düşürdüm.

İki ildən sonra Azərbaycanda səyahətdə olarkən Şuşada, mehmanxananın hollundakı televizorun önündə oturmuş və ayaq üstə dayanmış çoxlu adam diqqətimi cəlb etdi. Mənə elə gəldi ki, bütün mehmanxanadakılar buraya toplaşmışdır. Televizorda Bəxtiyar çıxış edirdi. Respublikada onun şeirlərinin böyük tirajlarla çap edilməsi və sevilməsi faktı özlüyündə onların yüksək poetik keyfiyyətini sübut edir.

İndi budur, yeni bir görüş.

Bu kitabdakı bütün şeirlər insana müraciətlə yazılmışdır. Şerin hər bir intonasiasında, hər bir lirik müraciətində şair bizim «gözəl və azğın dünyamızda» könül ünsiyyətinin nə dərəcədə mümkün olmasını başa düşmək üçün müsahibi ilə öz qəlbinin dərdlərini bölüşməyə can atır:

Gözümüzdə arzumuz, könlümüzdə
kamımız,
Ömür qatarlarında yol gedirik hamımız.
Önümüzə gah yaşıl, gah da al işıq çıxır,

Bu dolaylı yollardan
Kimi yuxulu çıxır, kimi də ayıq çıxır.
Ancaq neyləyəsən ki, tale yatır dərində
Kimi düşür,
Adı da, ünvanı da bilinən
Paytaxt şəhərlərində
Kimi düşür,
Tanınmaz yarımstansiyalarda.

Bir çox epik əsərlərin – «Yollar-oğullar», «Şəbi-hicran», «Qiymət», «Etiraf», «Muğam» və digər poemaların müəllifi olan Bəxtiyar Vahabzadə «Seçilmiş əsərlər» (1977) kitabında öz istedadının bütün cəhətlərini aşkara çıxarmışdır. Həqiqi lirika insanidir, insanın təbii hisslərinin tərcümanıdır. Şair lirik şerində qəlbinin ən yüksək və nəcib xüsusiyyətlərini dünyaya açır, buna görə də başqalarının hisslərini təzələyir.

- Fikirlisən?
- yox! – dedim.
Kədərimi gizlədir, mən qəmimi danıram.
Nədənsə öz dərdimi hamıya qısqanıram.
Kədərli anlarımda məni heç kəs görməsin.
Söndür çırağı, söndür,
Sevincim hamınınsa, kədərim özümündür.

Bizim dövrümüzdə rus dilində mövcud olan tərcümə poeziyasının xüsusi çəkisi miqdarca çox böyükdür. Mərkəzi nəşriyyatlarımızda buraxılan poetik məhsulların yarısı tərcümə kitablarıdır. Yeri gəlmişkən, qeyd etmək istədim ki, milli şairin rus dilində sadəcə yeni kitabı deyil, həmişə müəyyən dərəcədə «seçilmiş» əsərləri, doğma poeziyanın və doğma dil mühitində artıq sınaqdan çıxmış bir

neçə şeir kitabının yekunu çap edilməlidir.

Xoşbəxtlikdən Bəxtiyar Vahabzadə məhz belə şairlərə mənsubdur. O, heç vaxt öz kitablarını başdansovdu tərcümədə nəşr etdirməyə tələsmir. O, yəqin bilir ki, poeziya bizim üçün ümumi olan səma altında çiçəkləməzdən əvvəl doğma torpağında köklərini bərkitməlidir.

Sözümün sonunda demək istəyirəm ki, B.Vahabzadə sözün əsl mənasında şairdir. Həm də, heç kimə bənzəri olmayan bu bədii söz ustasının yaradıcılıq diapazonu olduqca genişdir.

«İzbrannoe» (Azərnəşr, 1977) kitabına ön söz.

PAVLO MOVÇAN

ŞAİR, UKRAYNA

Qəlbin ülvü duyğuları

Əgər yazacaqların bir ülvü qayəyə bağlı deyilsə, elə-belə şeir yazmaq istəyirsənsə, bu mənasız iş kimin nəyinə lazım imiş? Özü də bu prosesin – yazmaq xatirinə yazanların sayı ilbəl artan çağdaş günlərdə! Yalnız Yer və kainat, təbiət və insan haqqında ən dərin, ən ali fikirlər, ədəbiyyatdan, xüsusilə poeziyadan – şeir sənətindən bu yıpranmış meylləri sıxışdırıb çıxara bilər. Bəxtiyar Vahabzadənin özü məhz bu yolun uğurlu yolçusudur. Çünki o, yetkin bir şəxsiyyət kimi öz qüvvətli şair əqidəsinin və çox təsirli şeirlərinin köməyi ilə bunu təsdiqləyir, sübut edir. Şair təsdiq edir ki, yolların ən çətini özünüdərkə gedən yoldur. Çünki bu adi bir həqiqətdir: «Sən» «onlar»dır, «onlar» isə hər şeyin açarı olan «sən»sən. Özünü dərk etmə yolunda sən «Özgə dərdini özününkü eləmək elmini mənimsəməlisən». Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılıq dünyasının ən ülvü qayəsi müdriklik duyğusudur. Söz sərrafı olan şairin ali ustalığının məna və mahiyyəti də məhz bunun üstündə köklənmişdir.

Şeir sənəti təkcə dünyanı dərk və izah etməklə kifayətlənmir. Həm də onu tamamlayır,

yəni, insanı zənginləşdirir – təkcə bilikdə deyil, həm də daha çox qavrayışla.

Zira, poeziyanın məhək daşında – əsasında hər bir şairin dərk etməyə çalışdığı böyük bir hiss, duyğu aləmi gizlənilir. Bəxtiyar Vahabzadə: «Mən sükutun dilini, dərdini, möhnətini, həm də əbədiyyətin bir anı minnətini qavramaq istəyirəm», – deyəndə, həmin məqamda sirli-soraqlı varlığın əsrarını və qanunauyğunluğunu açmağın ülviliyinə, ilkinliyinə ucalır. Bu cəhd şairi filosoflarla qohumlaşdırır, doğmalaşdırır. Poeziyada insanın mənəvi aləmi sanki çıpaqlaşır, o, adilikdən, ətalətdən qurtulur. Poeziya optikanı – görüm dairəsini də dəyişir: İnsan əbədiyyətlə aniliyi, ötəriliyi bir-birindən ayırd edib fərqləndirir. Bəxtiyar Vahabzadənin poeziyası məhz bu keyfiyyətlərə malikdir. Mən Bəxtiyar Vahabzadənin əsərlərini oxuyarkən, ondakı şair sözünün tutumu, siqləti və dəqiqliyi barədə düşünürəm. Həqiqi poetik söz ağrıdan, iztirabdan doğulur. Elə belə, üzəngi parıltmaq xatirinə yazılmır; o, şairin enerjisi və şəxsi həyat təcrübəsinin yekunu olan yaradıcılıq məhsuludur. Həddər yerə söylənilmir, yazılmır – şair sözü min dəfə ölçülüb-biçilir, tövbə, inam, vəsiyyət, etiqad, ürək sözü olur. Çağdaş günlərimizdə etiqadsayağı təqlid, yamsılama nümunəsi olan loru sözləri poetik tapıntılar kimi qələmə verənlərin sayı, əfsus ki, çoxdur! Belə bir şəraitdə həqiqi dəyəri olan sözlə hər hansı bir görüş səadəti adama böyük sevinc bəxş edir.

Mən qəlbimə yatan, ovqatımla səsləşən fikirlərlə, obrazlarla, gözlənilməz müqayisələrlə,

ibrətamiz sensasiyalarla rastlaşanda həmişə sevinirəm. Bu, həmin qəlb genişliyidir ki, heç bir uçurumun şişuclu qayasına rast gəlmədən, asudə, yalnız sənə məxsus – nişan aldığın, məqsədinə çevirdiyin yolla gedirsən: Bəxtiyar Vahabzadənin sözləri hədəfə dəqiq dəyir, fikirləri dərin və orijinaldır. Onlar çox ciddi və qətiyyətli bir söz sərrafının, həqiqi ustadın əlindən çıxdığı üçün sənə də məxsusdur. Çünki şair öz «mən»inin, suverenliyinin fəvqünə qalxaraq dəvət edir, özünün uzaq mənəvi üfüqlərə yol açan işıq nuruna bələmək istəyir. Onun sözlərindən inam, sənin həyatda bədrəməyəcəyinə, sözün həyatda sənəin sədaqətli köməkçin olacağına, xeyrin yenilməzliyinə günəş inamı saçılır.

Yeqor İsayev yazır ki, Bəxtiyar Vahabzadə çağdaş Azərbaycan poeziyasında müəllim, ustad kimi tanınır və sevilir. Xeyrxahlığa, nəcibliyə çağıran adamlara ustad, müəllim adı verilir. Lakin şüurumuzda müəllim obrazı nəyə görə stereotipə çevrilib, həmin obraz həmişə didaktika və öyüd-nəsihət anlayışlarına bənzədilir. Görünür, Şərq poeziyası ənənələrindən bəhrələnən şairləri, əlbəttə, bu nəsihətamizlik kompleksindən kənara çıxarmaq çox da asan deyilmiş. Amma həqiqi yaradıcılığın kökü, əsası, əslində, elə məhdudiyyət qanunlarını aradan qaldırmaqdan ibarətdir.

Bəxtiyar Vahabzadə insan varlığını, insan taleyini ənənəvi motivlərlə, ən yeni poeziyanın nailiyyətləri ilə birləşdirərək, geniş imkanlar yaradır. Şairin ehtiyat tədbiri heç də nəsihət deyil, «şəxsi məsuliyyət mövzusunda monoloq» ruhunda səslənir. Bu, əslində, şəxsi təcrübəsini

təbiiq etməklə, başqalarının davranışını əxlaq normalarına salmaq üçün təkbətək fikrə dalmaqdır. Yalnız həyat hadisələrinə, ömrümüzün mahiyyətini müəyyənləşdirən gündəlik davranışımıza dərin müdaxilə nəticəsində «hər hansı məğlubiyyət qələbə elmidir» fəlsəfi yekununa gələ bilərik. Bu həqiqətən müəllim mülahizələridir və bunlardan irəli gələn əsl müəllim çağırışıdır: «Gələn öz təcrübəmizdən öyrənək». Ancaq həqiqət dərsləri Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığında həlledici rol oynamır. Böyük emosional təsir qüvvəsi olan bu dərslər ali məqsədə – insanın mənəvi cəhətdən yüksəlməsinə, saflaşmasına, bu dünyada öz təkrar olunmaz «mən»inin dərkinə xidmət edir. Müəmmarı açmaq («Ah, məgər bilirəmmi... hardan gəlmişəm...»), müşkülü həll etmək, dərk olunmayı anlamaq – bütün bu cəhdlər varlığının əsas məsələlərinin həll olunmasına çalışan şair, eləcə də hər bir yazar üçün «qorxunc işgəncəyə» çevrilir.

Şair hər şerində təbiidir, çünki o səmimidir, ürəyiaçıqdır, ədəbaz deyil, sünilikdən uzaqdır. Məhz buna görə də onun sözünə inanırsan. Axı, poeziyada ən acı hiss aldandır. Tez inanan oxucu etiraf gözləyir, oxucu qəlbi məhz yalnız ona – səmimiliyə hay verir. Burada onu süjetlə ələ almaq, fabula ilə maraqlandırmaq olmaz. Təqdim edilən mətnə poetik iksirin, maddənin olub-olmadığını oxucu hətta bir neçə misradan səhsiz müəyyənləşdirir. Mən də bir oxucu kimi təsdiq edirəm: Bəxtiyar Vahabzadənin «Bir gəminin yolçusu» kitabında ağır və eyni zamanda çəkisiz, şəffaf və əsrarəngiz poetik iksir var.

Şübhəsiz, bu toplu şairin yaradıcılığında mərhələdir. Ona daxil edilən müxtəlif illərdə yazılmış şeirlər və poemalar altı bölmədən ibarətdir. Kitabın özünəməxsus nüvəsini «Əsr və insan», «Avtoportret», «Bulaq başında susuzluq» təşkil edir. Onlar nə isə bir ürəkdən gələn etirafla dolu lirik dastandan:

«Qayğılar dalğa tək aşır başımdan,
Gülə baxmağa da macalım olmur.
Bəs bu nə ah idi, qopdu sinəmdən,
Demə, yaşayanda yaşamayıb mən
Şirincə-şirincə yuxu yozmuşam.
Bulaqlar başında mən susuzmuşam».

(«Ömür keçir bir an kimi» və s.) reportaj konkretliyinə («Sultan sarayları hasar içində») və tipik Şərq düsturuna («Dünya bir cıdır düzü», «Həyatda nə ölçü, nə də çəki var», «Aləmi çirkəbə qər q etmək istər, Çirkəbin içində şıllaq atanlar») çevrilir.

Söz hərəkətdədir, obraz inkişafdadır, mövzu üfüqləri daim genişləndirməkdədir, çünki şairin baxışı hüdudsuzluq təşəssüsüdür və buna görə də o, sadəcə olaraq, fəzada hərəkət etmir, həmişə daha yüksəklərə baş alıb gedir:

Sökün çəpərləri, daş hasarları,
Gözlər uzaqlara zillənsin, barı.
Könül otaqları çıxarmı təkcə?
O gərək atlana dağdan-dərədən.
Baxmaq istəyirəm göz işlədikcə,
Uzanan o geniş üfüqlərə mən.

Şairin səsi həm pıçıltı, həm etiraf, həm də fəryaddır. Şair istəyir ki, onun sözləri, sadəcə olaraq, elə-belə oxunmasın, həm də eşidilsin, duyulsun, mənimsənilsin. Dahisələflərinin – Nizaminin, Füzulinin, Vurğunun yüksək ənənə və varislik əlaməti məhz bu keyfiyyətlərdə özünü göstərir. Onun şeirlərinin intonasiyası daim fəaldır. Çünki o, bizim XX yüzilliyin mürəkkəbliyini tam mənada qavrayır. Onu öz sözünün ahənginə salır, qəlbinin nuru ilə onu işıqlandırır.

Bəxtiyar Vahabzadə zaman obrazına müxtəlif qütblərdən nəzər yetirir: seyrçi-elegiya, reflektiv, təhtəşüür və fəal sosial, tarixi, ekspresiv yönümlərdə onu mənalandırır. Fəza onu nə formalaşdırır, nə də səfərbər edir. Bütün bunları məhz zaman yerinə yetirir. Zaman yekparədir, bölünməzdir, əbədiyyət kateqoriyasıdır. Zamanda tarixin dəqiq nişanları vardır: İnqilab, Böyük Vətən müharibəsi, Qələbə. Xalqın Böyük Tərcümeyihəsinə şairin bioqrafiyası ilə ölçən də zamandır, vaxtdır. Şair isə lüğətdəki bitərəf, neftal sözləri özünün şəxsi enerjisi ilə arası kəsilmədən doldurmaq iqtidarında olmalıdır. Ona özünün qəlb hərəkətini verməli, öz şair möhürünü vurmaldır.

*«Literaturnaya gazeta»,
1984, 12 sentyabr, N-37.*

ƏHMƏD BİCAN ERCİLASUN

TÜRKOLUQ, TÜRKİYƏ

Bir Azəri şairi: B.Vahabzadə

Türkiyə türkləri B.Vahabzadəni ilk dəfə Səadət Cığatayın «Türk ləhcələri örnəkləri-II» adlı kitabından tanıdı. Müxtəlif türk şivə və ləhcələrindən örnəklərin toplandığı bu əsərdə Azəri türkcəsinə nümunə olaraq B.Vahabzadənin də üç şeri verilmişdi: «Ana dili», «Kağızlar», «Bizə elə gəlir ki...»

«Ana dili» şerində dil sevgisi, onun tarix və torpaqla əlaqəsi konkret misallarla yüksək bir şəriyyətlə qələmə alınmışdır. Şair ana dilinə müraciətlə deyir:

Səndə mənim xalqımın,
qəhrəmanlıqla dolu
Tarixi varaqlanır.
Səndə neçə min illik
mənim mədəniyyətim
Şan-şöhrətim saxlanır.
Mənim adım-şanımsan,
Namusum, vicdanımsan.

Vahabzadə bizə öyrətdi ki, hər millətin ana dili o millətin namusu və vicdanıdır. O, nəsillərin bir-birinə ötürdüyü ən qiymətli misradır. Namu-

sumuz üstündə necə əsiriksə, dilimiz üçün də eyni şəkildə əsməli, onu gözlərimiz kimi qorumalıyıq. Ana dilində xalqın tarixi yaşayır. Bu dil uca dağlarımızın əzəmətindən, yatağına sığmayan selsuların hiddətindən, çiçəklərin əlvan rəngindən və ətrindən, aşıqlarımızın yanıqlı türkülərindən yaranmışdır.

Ana dili çox-çox şairləri duyğulandırmış və çoxları bu dilə şeir həsr etmişlər. Şübhəsiz, çox dilçilər də ana dili ilə tarix arasında münasibətin olduğunu yazmışdır. Lakin dili «xalqın namusu» adlandıran şairə mən təsadüf etməmişəm. Ona görə ki, ana dilindən və milli mədəniyyətindən başqa söykənəcək yeri olmayan bir millətin oğlu məhz belə yazmalıdır. Əlbəttə, ana dilinin hər kəlməsini göz bəbəyi kimi qoruya bilməyənlərə, şübhəsiz ki, bu duyğu çox yaddır.

Vahabzadə seçdiyi ən adi mövzuya «lirizmi» tətbiq etməyi bacaran, ən adi əşyada belə şəriyyətlə görən, onu şeirləşdirə bilən qüdrətli söz ustasıdır. Adicə kağız parçası onun şerində «dirik» bir ünsür olur:

Kağızlar, ay kağızlar,
Nə geniş qəlbiniz var.
Nə qədər ki, ağsınız,
Körpəcə uşaqsınız.
Nə nəsdiniz var sizin,
Nə də kudurətiniz.
Ayna kimi təmizdir
Qəlbiniz, surətiniz.
Elə ki, yazıldınız,
Təzə mənə kəsb edib
Yeni doğulursunuz.

Ya xeyirxah, ya da ki,
Bir canı olursunuz.

Kağızla insan ruhu arasında duyğuya, hissə söykənən bir münasibət tapmaq, kağızı insan zehninə və qəlbinə bütün təzahürlərini əks etdirən bir ayna kimi görmək ancaq Vahabzadə kimi qüdrətli sənətkara nəsib ola bilən bir hissə dərinliyidir. Kağız hamının dərini daşıya bilən, hər dərdliyə sirdaş ola bilən qəlbi geniş, surəti ayna kimi təmiz bir varlıq imiş. Sevnələr gizli dərdlərini, öz sirlərini kağıza tökə bilirlər. Ayrılıqla içi alışıb yanan bir aşiqin otağında, gecənin bir çağında kağızlar günəş kimi doğarlar. Keçmiş əsərlərin neçə-neçə iri kağızlarda gizlənilmiş, nəsillər kağızlar vasitəsilə bir-birilə söhbət etmiş. Kağız bəzən xeyirxah bir insan, bəzən də bir canı olurmuş. Edam hökmləri də kağızlar üzərinə yazılmış. Bu yerdə şairin üsyanı son həddinə çatır və o, kağızlara müraciətən deyir: bəs üstünüzdə böhtanlar yazıldığı zaman:

Neçin ərimirsiniz,
Yoxsa, siz dəmirsiniz?

Şair bizi adi kağız parçasına bu cür baxmağa məcbur edir, çünki bu, adi insan baxışı deyil, bu, şair baxışıdır.

Səadət Cığatayın «Türk ləhcələri örnəkləri II» kitabından sonra B.Vahabzadəni «Türk ədəbiyyatı» dərgisində görürük. Şairin bu dərgidə nəşr edən hər şeiri türk oxucusunun qəlbinə sancılır. Əhməd Şmidənin bəzən izahlı olaraq nəşr etdiyi bu şeirlər Vahabzadənin türk oxucusu tərəfindən daha çox sevilməsinə səbəb oldu. «Türk

ləhcələri örnəkləri»ndə sadəcə olaraq türkoloji elm adamlarının və tələbələrin diqqətini cəkən bu Azərbaycan şairi beləcə daha geniş oxucu kütləsinə tanındı. Ümumiyyətlə, Azərbaycan şeri, xüsusilə də Vahabzadə, türk şeri üçün yeni bir səsdir. Şerin hələ öz sehrini və tilsimini itirmədiyi bir ölkə olan Azərbaycan bizim üçün yenidən açıldı. Heç demə, Azərbaycan türkcəsi əsil şeir dili imiş. Bu şeirli dilin şeirli havası müşk-əmbər qoxulu səbə rüzgarı kimi bizim qəlbimizə yayıldı. Şerin əsrarəngiz gözəlliyini itirmək uzrə idik ki, Vahabzadənin sirr dolu, əfsun dolu kəlmələri imdadımıza yetişdi. İllərdən bəri aradığı sevgilisini tapmaq üzrə olan bir aşiqin həyəcanı içində, sözlərin qızıl parıltıları ilə hörülüb labirintin dəhlizlərində keçmişlə gələcək arasında bu gün biz Vahabzadə şerinin qanadları ilə uçuruq.

...Vahabzadə şeirlərində zaman içində bir səyahət var. O, götürdüyü hər bir mövzunu zamanla naxışlayır və bu naxışlamayı bizim beynimizə həkk edir. 1976-cı ilin yanvar ayında yazdığı «Qocalar» şeri öz rəng və cizgilərlə başdan-ayağa qədər bir rəssamın çəkdiyin lövhəyə bənzəyir: iki əlini əl ağacına, çənəsini də iki əlinin üstünə qoymuş düşünən bir qoca tablosu! Fəqət, Vahabzadə bu tabloya üçüncü bir obraz əlavə edir: zaman! O, düşünən bir qocanın yaddaşından zamana yol açır. İstəyirsiniz, buna şeir deyın, istəyirsiniz, usta bir heykəltəraşın yonduğu heykəl:

Çomağın ucuna dikib közünü,
Onlar saatlarla oturur belə.
Fikir bir gəmi ki, bilinmir yönü,
Çırpınır, çıxammır ancaq sahilə.

Onlar düşündükcə dollar, boşalar,
Fikrin nə sonu var, nə də əvvəli.
Doqqazlar başında bizim qocalar
Düşüncə heykəli, fikir heykəli!

Musiqi məqamlarını coşğun bir dastan üslubu ilə dilləndirən «Muğam» poemasında da şair «zaman» içində gedib-gəlir. Buna görə də şair «Rast» muğamını düşünən bir qoca adlandırır:

Bir aqilin hikmətli nəsihətləridir rast,
Tarix danışan köhnə rəvayətləridir rast.
«Dilkəş» də pıçıldar bizə dünya kədərindən.
İnsanın ədalətli şikayətləridir rast.
Öz dərdini qışqırmaz o, ahəstəcə söylər,
Lakin əzabın son dəmi sərhədləridir rast.

Məşhur münəqqid Yaşar Qarayev haqlı olaraq Vahabzadədəki «zaman» qavramının mücərrəd bir simvol olmadığını, «əksinə, şairin milli, ictimai və estetik ideali ilə bilavasitə əlaqədar olduğunu» deyir və əlavə edir: «Bəxtiyar şerində zamana maraq, xalqın mənəvi əbədiyyətinə, mənəvi «indisi»nə və keçmişinə olan maraq deməkdir. Zaman onu yalnız xalqın tarixi taleyi ilə, xalqın mənəvi və əxlaqi həyat təcrübəsi ilə bağlılığı baxımından düşündürür və narahat edir. Keçmiş və gələcəyi də şair məhz «Vətən tarixi»nin səhifələri kimi varaqalayır».

Yenə «Muğam» poemasından «zamanın» necə «milli və ictimai bir ideal» olaraq işləndiyinə baxaq:

Koroğlunun nərəsinə,
Haqq səsinə

Yer gurladı, göy gurladı.
Dünən onun qapısında boyun bükən
Bu gün necə oğurladı
Mərd kişinin Qır atını?
Nənəm Nigar bəlkə onda
Çağırır ilk bayatını.

...Vahabzadənin şeirlərində zaman ilə Vətən arasında qırılmaz bağlar mövcuddur. «Ana dili» şerində tarixlə torpağın vəhdətdə verildiyini görmüşdük. O, zamanla torpağı milli varlığın iki ünsürü kimi götürür. Bu mövzuda yenə sözü Y. Qarayevə verək: «Hətta Vətən də şair üçün hər şeydən əvvəl zamanı təmsil edən obraz və simvol, ədəbi-əxlaqi yaddaş və mənəvi tarixi bir vicdandır. Şair üçün müqəddəs olan hər şey məhz «Ana Azərbaycanın» yaddaşında əbədləşir və görünür. Çünki bu yaddaş keçici və ötəri deyil, həqiqi və milli olan bədii ruhu, mənəvi fərdiliyi və müstəqilliyi yaşadır. Odur ki, şair gələcəyi də, keçmişini də məhz xalqın «hafızəsində» oxuyur, yoxlayıb, sınayıb qiymətləndirir. Elə buna görədir ki, B. Vahabzadə üçün ayrıca bir tarixilik anlayışı yoxdur, ayrıca birə mənəvi «milli xarakter», ayrıca bir müasir «intellektual qəhrəman» yoxdur. Onun üçün yalnız eyni vahid, yekparə varlıq, müqəddəs, əbədi Azərbaycan vardır. Azərbaycan burada məhz tarix və proses kimi, həm mənşə, həm də gələcək kimi, beşik, ocaq, yuva və ana kimi tərənnüm olunur. Belə bir Vətən rəmzi, xalqın mənəvi tamlığını və böyüklüyünü daha dərinə duymaqda, dünyaya tanıtmada şairə kömək edir».

Vahabzadə vətənə həsr etdiyi şeirləri üçün millət tərəfindən çiçək dəstələri ilə qarşılanır.

Buna görə də şair yazır:

Vətənimə vəsf eyləyən şeirlərim,
Çiçək olub dəstələnilir qucağımda.

Onun qucağında dəstələnen şeirlərindən biri də «Azərbaycan oğluyam» adlı şeridir.

Köküm üstə bitmişəm,
Şöhrətim var, şanıam var.
Mənim gələcəklə də
Öz əhdi-peymanım var.
Azərbaycan oğluyam,
At belində doğuldum.
Zamanın qazanında
Necə dəfə dağ oldum.
Mənim damarlarımda,
Gur sellər çağlamışdır.
Anam çəngilər üstə
Məni qundaqlamışdır.

Onun daşa, torpağa can verən sehrli sözləri yalnız təbiətdəki varlıqlar deyil. O, insan əlindən çıxan əşyanın da ruhunu əks etdirə bilir. Şerin mövzusu ola bilməyəcək bir sahə kimi göstərilən texnika belə Bəxtiyar qəlbini hərərətində atəşdəki qızıl mədəni kimi əriyərək zərgər əlindən çıxmış sənət əsərləri halına gəlir. O, texnikanın yaratdığı xariqələrə, şerin damgasını rahatca vurur. Saat, təyyarə, antenna kimi texniki vasitələr onun şerində maddilikdən çıxıb, mənəvi bir mövcudiyyət qazanır. Məncə, Vahabzadənin şairlik qüdrətini indiyə qədər heç bir şairin yaxınlaşa bilmədiyi bir sahədə də aydın görə bilirik. Bu fikrimizin sübut üçün «Antenna» şeri ən yaxşı misaldır. Şeir bu sonluqla bitir:

Bizə elə gəlir ki,
Ağlınız dərinədir,
Hissimizə dayazda.
Bilməkdən bezmədikmi.
Gəlin, duyaq bir az da.
Bal kimi rüyalarda
Uyaq, uyaq bir az da.
Qəlbimizin başına
Dəmindən yox, amandır,
Duyğumuzun telindən
Bir antenna qoyaq biz.
Uzaqları bilirik,
Yaxınları duyaq biz.

Vahabzadə anadan şair doğulub. Qüdrətlidir, çoxşaxəlidir. Onun əsərləri cildlər doldurmaqdadır. Yalnız 1974-cü ildə nəşr edilən «Seçilmiş əsərləri»nin (şeilərinin hamısı deyil, yalnız seçmələri daxil edilmişdir) 383 səhifəlik I cildində 207 şeir toplandığını qeyd etmək kifayətdir. 20-dən çox kitabın müəllifi olan bu şairin məhsuldarlığı göz qarşısındadır.

1925-ci ildə Azərbaycanın Şəki şəhərində doğulan Vahabzadə indi Bakı universitetinin professorudur. Şairliyi ilə yanaşı, elmi yaradıcılığı, dram əsərləri və müxtəlif şairlərdən etdiyi tərcümələrlə tanınan Vahabzadə bir çox türk şivələrinə və dünya dillərinə çevrilmişdir. Təəssüflər olsun ki, onun bütün yaradıcılığını təqib etmək imkanımız yoxdur.

«Milli təhsil və mədəniyyət» dərgisi, 1979, mart, N-2.

MEHMET KAPLAN

PROFESSOR, TÜRKİYƏ

Brilyant kimi bir şeir

Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli simalarından biri, böyük şair Bəxtiyar Vahabzadədən bir şeir kitabı gəlib əlimə düşdü, adı «Muğam». Təsədüfən açdım və bu xarəqə qəzəllə qarşılaşdım. Öncə onu oxuyalım, sonra üzərində duralım:

Zülmətdə yanan, bərq vuran bir üzüyəm mən,
Könlümdə yatan bir kitabın ön sözüyəm mən.
Yox, açmamışam mən hələ öz könlümü aşkar,
Mən, mən deyiləm, bir ulu fikrin özüyəm mən.
Eşqim, muradım hər gözə, hər yerdə
görünməz,
Qəlbimdə çatılmış ocağın tüstüsüyəm mən.
İçidin məni bağçanda gülüm, bilmədin ancaq,
Yüz-yüz bulağın dağdakı büllur gözüyəm mən.
Həsərləri, zülmətləri fikrimdə əritdim,
Min-min gecənin gec açılan gözüyəm mən.
Bəxtim mənim öz yarımaya yar olsa, nə dərdim,
Söylərdim o vaxt könlümün öz güzgülüyəm mən.

Bizim müasir şairlər vəznə, qafiyəyə, ahəngə əhəmiyyət vermirlər, amma şeir bütün dünya dillərində minillərdən bəri kəlmələrdən, səslərdən, səs tərkiblərindən istifadə edilərək yazılmışdır. İnsanların dilin ahənginə nəyə görə bu qədər dəyər və qiymət verməsi üzərində düşünmək lazımdır. Bunu yalnız ənənəyə kor-koranə bağlılıqda görmək səhvdir.

Axi, ənənə də bizə yabancısı bir şey deyildir. Ənənə cəmiyyətin bel sütunudur. Ənənədən tamamilə üz döndərmək cəmiyyəti uçuruma aparar. Vəzn, qafiyə, alliterasiya və digər səs oyunlarının şerə mənadan başqa, yaxud ona əlavə olaraq, bir gözəllik də gətirdiyinə heç şübhə yoxdur, ola da bilməz. Ustad şair vəzn və qafiyəyə söykənərək istədiyini deyə bilər. Piano və kaman böyük musiqiçilərə öz dühalarını ifadə etməkdə bir əngəl olmadığı kimi, vəzn və qafiyə də əsl şeirə heç vaxt əngəl ola bilməz. Əksinə, onu gözəlləşdirir.

Bəxtiyar Vahabzadə poeziyasında vəzn və qafiyədən çox ustalıqla istifadə olunur. Onun şerini oxuyarkən, insan səs ahənginin necə ustalıqla dəyişdiyini hiss edir. B.Vahabzadə poeziyası şer mənə və mündəricəsinə uyğun ucalıq duyğusu təlqin edən bir söz sehidir. Yəhya Kamalın dili qədər açıq və sadədir. Qafiyələr yeni-yeni və müstəqildir. Mən çox az şeirdə fikir və qafiyənin bu qədər çarpaşlaşıb uyuşduğunu görmüşəm. Qafiyə şer mənə vurur nəbzidir; misranın sonunda gəlməsi ona ayrı bir önəm və siqlət verir. Bəxtiyar Vahabzadənin poeziyasında fikirlər qafiyələrdə düyümlənir. Duyğular, fikirlər və xəyallar, adətən, qafiyələrdən fısqırır.

Bütün şeirə «mən» rədifinin son səsi olan «n» hakimdir: yanan, vuran, vətən, kitabın, üçün, fikrin, görün, ocağın, içdin, bilmədin... Şeir boyunca «n» səsinin cingiltisini eşidirik. Şeir fonetik baxımdan incələnmərsə, ahəngi və musiqisini qüvvətləndirən «n» səsi başqa səs tərkiblərindən seçilir. Bəxtiyar Vahabzadə bu şerini yazarkən, ahəngi bir piano kimi işlətməmiş, sözlərin səs tərkibini cilalamışdır.

Şer məzmununda və ehtiva dairəsində də ahəng kimi «mən» rədifli hakimdir. Bütün şeir şairin bir insan və bir şair kimi mənliliyini, iç dünyasını ifadə etmə qayəsinə yönəlmişdir. Əski türk ədəbiyyatında, ələlxüsus, təsəvvüf şerində «mən» bəşəri yönələri ilə də daimi gücünü ulu Tanrıdan alan bir insan, hətta onunla birləşən bir varlıq olaraq götürülür. Bu fikri Şeyx Qalib məşhur, «Tərcibənd»ində ifadə etmişdir:

Xoşca bax zatına kim, zübdəyi aləmsən sən,
Mərdümi-dideyi ekvan olan adəmsən sən.

Bəxtiyar Vahabzadənin bu şeri təsəvvüfi olmaqdan ziyadə sosial bir mənə və siqlət daşıyır. Fəqət Mən, mən deyiləm, bir ulu fikrin özüyəm mən, - misrası ilə Yunus İmrənin:

Məni məndə demən, məndə degiləm,
Bir mən vardır məndə, məndən içəri.

- beyti arasında bir bağlantı, bir doğrmaqlıq duyulur. Məlumdur ki, vəhdətə tapınanlar da insanda iki «mən» olduğunu irəli sürürlər. Həqiqətən də, insanda adi, dünyəvi həyatın min bir şərtinə bağlı və ya əsir bir «mən» ilə yanaşı, ağıl, iradə,

**İdrakımın gözləri,
Əqidəmin ən təmiz, ən mənalı sözləri,
Duyan ürəyi şeirim,
Bütün diləklərimin ən saf diləyi şeirim.**

VƏTƏNDAŞ

Vətəndaş!
Nə gözəl səslənir bu söz.
Yəni – bir Vətənin övladıyıq biz.
Anamız eynidir,
Qardaşlıq demək.
Mən sənə arxayam,
Sən mənə kömək.

Vətəndaş!
Nə gözəl səslənir bu söz.
Yəni iki canda bir ürəyik biz.
Gücsüzük,
bir heçik sən də, mən də – tək.
Vətənə güvənib olduq Vətəndaş.
Mənim ürəyimi qanatsın gərək
Sənin dırnağına dəyən çırtma daş.

Vətəndaş!
Nə gözəl səslənir bu söz.
Yəni – bir iqlimdə böyümüşük biz.
Səni də,
Məni də böyüdən Vətən,
Sənə də anadır,
Mənə də ana.
Sən də cavabdehsən,
Mən də hər zaman
Vahid anamızın xoşbəxtliyinə.

Vətəndaş!
Nə gözəl səslənir bu söz.
Yəni – bir qaynaqdan su içmişik biz.

O su qəlbimizdə coşdu, qaynadı,
Eyni bir ad ilə tanıtdı bizi.
Vətənin ünvanı,
Vətənin adı
Bizə xatırlatdı vəzifəmizi!

Vətəndaş!
Nə gözəl səslənir bu söz.
Vətən əbədidir,
Gedəriyik biz.
İnsan qüdrətlidir öz vətəninə.
Bilirik, dünyaya biz niyə gəldik.
O bizi yaradan,
Biz ona bəndə.
Yaradan uğrunda ölməyə gəldik.

1980

VƏTƏNDƏN-VƏTƏNƏ

Arazın
bu tayı Vətənim,
o tayı Vətənim.
Vətəni görməyə amanım yox mənim.
Bu necə vətəndir?

Görmədim üzünü

Çatsam da bu yaşa
Ömründə bir dəfə.

Bəs salam verməzmi
qardaş da qardaşa?

Bu qəmim, bu dərdim dağlardan ağırdu
Arazın suyuna qarışıb axıram.

Füzuli həsrətlə qürbətdən Vətənə baxırdı,
Mən isə...
Vətəndən-Vətənə baxıram.

1962

ŞƏKİ

“Özünüz şəkili olduğunuz halda, hələ
Şəkiyə bir şeir həsr etməmişiniz ”.
Bir məktubdan

Bir nəğmə qoşmadım hələ mən sənə,
Dağlar bunu mənə kəsir sanmasın.
Mən dedim, vürğunam Azərbaycana,
Deyirəm, heç zaman xırdalanmasın
Könlümdən ucalan bu avaz, bu səs.
Böyükdür, ucadır məsləkim mənim.
Bala anasına “sevirəm” deməz,
Mən də deməmişəm, a Şəkim, mənim!

Mən sənə borcluyam öz balan kimi,
Çox da ki şeirimdə görünmür adın.
Mənim oxuduğum nəğmələrimi,
Mənim qulağıma sən pıçıldadın.

Şeirimin mayası - bu qaynar nəfəs
Sənin öz çiçəyin, sənin öz barın.
Şeirimdə dil açıb danışımı bəs,
Sənin bulaqların, göy çinarların?
Mən həm bakılıyam, həm lənkəranlı,
Gəncəli, qubalı, həm naxçıvanlı.

Şəkili,
şirvanlı,
qarabağlıyam,
Bütöv Vətənimə bütöv bağlıyam.
Mən sənin qoynunda gəldim cahana,
Məni bəxş elədin Azərbaycana.
Həmişə mən sənin həndəvərində
Üçən bir quşam.
Bir eldə doğulub
xoşbəxtəm ki, mən
Böyük bir Vətənə oğul olmuşam.

1971

MƏN KİÇİK BİR ÜRƏYƏM

Yenə Şəkiyə gəldim bir az dincəlim deyə,
Özümə gəlir deyə.
Ancaq... bir gün, bir saat dincələ bilmədim mən
Ürəyimin səmindən...
O səs... O səs izlədi hara getdimsə məni,
Gülərlü görmədi burda bir kimsə məni.
O səs qulaqlarımda bir top kimi gurladı,
Fərəhimi həbs edib, nəşəmi oğurladı.
Pozdu rahatlığımı,
dincliyimi,
yuxumu...

Dedim: Dincəlmək bumu?
Dedim: - Ürək, ay ürək,
Bircə ay məndən əl çək.
Axı, mən də insanam,
Mənə nəşib deyilmi bəs həyatın nəşəsi?

Qəlbin dərinliyində duydu mənə o səsi:
-Dünyada yaşamayan dünyadan dinclik umar,
Yanmağında tapmalı dincliyini sənətkar.
Dedim: - Bəs bu nədəndir
Çoxaldıqca yaşım da
Azalmadı arzular,
Aşib-daşdı arzular,
Başdan aşdı arzular.
Bahar oldu, qış oldu -
itirdiyim ömür, gün,
Qazandığım yaş oldu.
İndi nə istəyirsən?

Dedi: - Demə heç zaman “istəyin nədir?” mənə,
Dünən zirvə bildiyim, bu gün pillədir mənə.
İstəyim birmi, onmu?
Köhnəsinə çatmamış təzə arzular gəlir,
Köhnə arzularımın saçlarına dən düşür.
Dünənimin istəyi bu gün gözümdən düşür.
Bir çuxurda lillənən,
Bircə çırtma daşından
Üzü səpən, güllənən
Göl olmaq istəmirəm.
Əvvəlini dağların zirvəsindən götürən,
Dağlarda qah-qah çəkib, dərələrdə hönkürən,
Saçı dağda, təpədə köpük-köpük ağarıb
düzənlərdə qaralan,
Əvvəli müdrik qoca, sonrası cavan olan
Sel olmaq istəyirəm.
Əməllərimin adı mənim adım olaydı.
Əbədi yol gedəydim
Gecə-gündüz,
Günəş, Ay
Sağım-solum olaydı.

Ulduz kəhkəşanları mənim yolum olaydı.
Mən il, ay bilməyəydim,
Vaxtın çərçivəsindən çıxaydı ömrüm-günüm.
Əbədiyyət ən kiçik ölçüm olaydı mənim...
Mən sahili olmayan dənizlər istəyirəm.
Axşamları olmayan gündüzlər istəyirəm.
Xəyallar aləminə məni daim səsləyən
Cilvələr istəyirəm.
Zirvənin özündə də zirvələr istəyirəm.
Mən kiçik bir ürəyəm,
Bu dünyanın, həyatın
bəzəyiyəm,
süsüyəm,
Mən kiçik bir ürəyəm,
sonsuzluq ölçüsüyəm.

1965-1974

YURD YAD ƏLİNDƏ

Sabirin, M.Cəlilin divanəsi,
hüquqşünas Ə.Yaşara

Hər gün neçə şəhid dəfn edirik biz,
Ağacı torpağa basdıran kimi.
Üzlərdə qəzəbdən nə kölgə, nə iz,
Dəfn mərasimi ötür an kimi.

Niyə bu mərasim sarsıtmır bizi?
Necə gəlib çatdıq bu “məqama” biz?
Bu ki, faciədir... faciəmizi
Niyə çevirmirik intiqama biz?

Qəzəb zirvəsindən endik biz bu gün,
Yoxuşlar çevrilib enişə döndü.
Şəhid dəfn eləmək, yoxsa, bizimçün
Adıca qaydaya, vərdişə döndü?

Məzarın başında qanadlı sözlər,
Qanadlı cümlələr baş alıb gedir.
İntiqam hissimiz varsa bir qədər,
O da bu sözlərlə boşalıb gedir:
“Ədalət bizdədir... bizimdir zəfər,
Daim güvənmişik biz həqiqətə.
Vətənin yolunda ölən şəhidlər
Ölmür, qovuşurlar əbədiyyətə”.
Çox gözəl sözlərdir, hikmətli, kövrək
Amma çox uyuruq sözə, “hikmətə”.
Yoxmu mərasimdə bəs bu şəhid tək
Qovuşmaq istəyən əbədiyyətə?
Buyursun, bir nəfər irəli gəlsin.
Bu şəhid oğlana varmı bir əvəz?
Onun qatilinə hanı qəzəb, kin?
Onun qisasını kim alacaq bəs?

Verib Qarabağı Bakıya qaçdıq,
Bakıda “Qarabağ” kafesi açdıq.
Verib Qarabağı oxuduruq biz,
Toylarda “Qarabağ şikəstəsi”ni.
Heç demə, bizim də kişiliyimiz
Toylarda cırmaqmış minlik dəstini.

Çaldı, Qarabağı çaldı düşmənim
Bəs o şikəstəni oxuyan kimdir?
Düşmən əlindəyəkən Qarabağ, mənim
Şikəstə deməyim şikəstliyimdir.

Biz bunu bacardığ, biz bunu yalnız,
Bizə qənim olmuş öz tamahımız.

Düşməne yönəlmir qəzəb də, kin də,
Dərs ala bilmədik əcdadımızdan.
Özümüz bu kökdə, yurd yad əlində,
Haray Çələbi xan, haray Pənah xan!

Aprel, 1994

UTANIRAM

Şəhidlərin, qaçqınların
Üstümüzdə min ahı var.
Çatdığımız bu nöqtədə
Hamımızın günahı var.

Düşmənimiz arxalandı
Silahına, öz gücünə.
Zora təslim olan torpaq
Qaytarılmaz söz gücünə.

Əldən getdi yurd-yuvamız,
Necə dözdük bu dərdə biz?
Qaytarmaqçın haqqımızı
Əl açmayaq namərdə biz.
Düzü budur: Bu dünyada
Gücün varsa, sözün haqdır.
Gücün yoxsa, son əlacın
Xəcalətdir, utanmaqdır.

Bir zamanlar neçə-neçə döyüşlərdən
Qalib çıxan qalalara baxdıqca mən

Keçmişimlə indim durur yan-yanaşı.
Keçmişimdən bu günümə
Yağır indi töhmət daşı.
Alışırım için-için,
Sual qopur ürəyimdən: Neçin, neçin?

Babaların ucaltdığı
Bizim qalib qalalardan utanıram.
Çadırlarda
Donan körpə balalardan utanıram.
Bu torpağı qorumağı
Özümüzə borc bilmədik.
Vətən getdi,
Vətəndaşlıq zirvəsinə yüksəlmədik,
utanıram.

Vətən getdi, şeir yazdıq:
“ Sən mənimsən, ana Vətən”.
Vətən getdi, nitq dedik
Uca-uca kürsülərdən,
utanıram.

Vətən getdi, el talandı,
Didişirik biz hələ də.
Biz iqtidar uğrunda döyüşlərdən
Usanmadıq bir gilə də,
utanıram.

Söz altında yatammırdıq,
Diz altında yatan olduq.
Dədələrin qazancını
Nəfsimizə satan olduq.

Yurdu satmaq hesabına
Arzumuza çatan olduq,
utanıram.

Səbrimizin dolub daşan kasasından,
Şəhidlərin alınmamış qisasından,
Onların qan bahasından,
Bu millətin qəhrəmanlıq dühasından
utanıram.

Biz hələ də çalxanıırıq
Əsr keçdi, durulmadıq.
Kütləyik, bu çək-çevirdə
Ələnib millət olmadıq,
utanıram.

Qəbirlərin baş daşını oğurlayan,
Yaşamaqçın ölü soyan
Gədələrin özümüzədən olduğuna
utanıram.

Bu millətin acı-döğru, toxu-oğru.
Aclarına acıyıram,
Mən toxuna utanıram.
Ölün varsa, vay halına!
Arxa çevir düzlüyünə, amalına!

Bir qəbirlik yer almaqçın
Ətək-ətək
Rüşvət gərək!
Haqq evinə gedəndən də haqq istəyən
Şərəfsizə nə deyim mən?
Ölüm-ucuz, həyat-baha,
İndi ölüm, yaşamaqdan min qat baha!
O da haqdır, bu da haqdır.
Mənim kimi binəvanın
Son əlacı utanmaqdır.

Yarəb, necə millətədi bu?
Başdan-başa zillətədi bu.
Öz-özünə qənimdi bu.
Hər nə isə mənimdi bu,
Əsrlik qan düşməninə
Deyə bilmir son sözünü,
Amma qırır öz-özünü,
utanıram.

Cırtan boyda Çeçenistan
Dəvə boyda Rusiyaya dərs verəli
Onu şöhrət məqamından
endirəli

Mən özümü necə varsa,
Elə görüb utanıram.
İndi çeçen qeyrətindən
Dərs götürüb utanıram.

Bu ölkənin sərvətini
O satalı, bu satalı,
Vətən olub hərrac malı,
utanıram.

Çadırlarda el qırılır,
Toylardasa pul cırılır,
utanıram.

Özgəsinin qoltuğunda yuva qurmuş,
Özgəsinin fitvasıyla
Öz xalqına tələ qurmuş,
Özgəsinin əli üstə
İqtidara can atan kəs
Bu millətə əsl oğul ola bilməz.
Bizimkidir o namərd də.
Buna dözmür, mən yanıram.
Satqına yox, satqınlığa utanıram.

Elə bildik, bu bəlalər
Allah yazan qədər imiş.
Bizim də Vətən sevgimiz
Utanmağa qədər imiş.
Bu torpağı qorumağı
Özümüzə borc bilmədik.
Vətən getdi,
Vətəndaşlıq zirvəsinə yüksəlmədik.
Heç olmasa bu gerçəyə biz inanaq.
Sonuncumuz qalanadək
Ya vuruşaq, ya utanaq!

Mart, 1995

VƏTƏN MARŞI

Ey Vətən oğlu, düşün, bil ki, sənindir bu Vətən,
Sabahın, həm bu günün, həm dünənindir bu
Vətən.

Sənin öz dövlətin, öz millətin, öz cəddin var
Vətən uğrunda ölənlər ölümündən doğular.
Biz Vətən məcnunu, el aşiqi, sülh əsgəriyik
Biz Vətən naminə ölsək, dirilərdən diriyyik.
Mənim öz ulduzumu bağrıma basmış hilalım,
Dedi öndər: "Yönü bayraqdakı üç rəngdən alım"
Sən bu gül bayrağın altında məramınca yaşa,
Qoyma düşmən nəfəsindən ona çirkab bulaşa.
Sənin öz bayrağının kölgəsi cənnətdi sənə,
Günəş hər gün doğur ancaq içimizdən Vətənə.
Bizim iqbalımızı yazdı qılının kəsəri,
Bizi biz etdi Dədəm Qorqud oğuznamələri.
Ey Azərbaycanımız, türkün oğuzlar Vətəni,

Ər oğullar, ər igidlər, kişi - qızlar Vətəni,
Sənin haqqındır azadlıq, sənin eşqindir iman,
Tapmar haqqa və insanlığa haqqdan doğulan.
Bəşərin dərini öz dərdi bilib millətimiz.
Bizim öz niyyətimizdən doğub hürriyyətimiz.
Gecələr yatmadan əvvəl sor özündən ki: "Bu gün
Mən nə etdim məni yurddaş edən öz yurdum
üçün?"

1992

SƏHƏNDƏ MƏKTUB

Səhənd, sözlərindən odlar töküldü,
Oxuduq şeirini göz yaşlarıyla.
Ata malı kimi yarıya böldü,
Qardaş eyni dərdi qardaşlarıyla.

Yazdın, eyni dərdi yaşayaq bahəm,
Qardaş qardaşıyla həmfikir olar.
Sənin düşüncəndi mənim düşüncəm,
Dərdlər bir olanda fikir bir olar.

O acı fəryadlar, şirin nəfəslər
Mənim də könlümün ahı, nələsi!
Qardaşım, Təbrizdən gələn bu səslər
Bakının səsidir, Bakımın səsi!
Deyirsən, yarıya bölünənlərin,
Dərdini dünyada bir bilməyən yox.
Biz də bölünmüşük, ancaq bu dərdi
Uca kürsülərdən heç bir deyən yox.

Yıxılar kənardan itələnenlər.
Təkəni yaradaq özümüz gərək.
Yenə də olaq "həməni xak"* əgər,
Biz öz içimizdən itələnməsək.

Xırda təpələri sellər oyanda,
Əsər bu həmləyə dağlar da zağ-zağ.
Biz də dərdimizə ağlamayanda,
Bizim yerimizə kim ağlayacaq?

Günahkar tutmayaq burda heç kəsi,
Dərilib ayrıldıq biz qonça-qonça.
Ana da süd vermir, ciyərpərəsi
Nalələr qopanb ağlamayınca.

Deyirsən, salama cavab almadın,
Bulud toqquşmasa, buluda neylər?
Mənim öz adımdır sənin öz adın,
Odu su keçirər, od oda neylər?

Mən dizimə döyüb zar-zar ağladım,
Çöllər göz yaşından gölmə-gölmədi.
Qranit dağları dələn fəryadım,
Tək Araz çayını aş bilmədi.

Yüz il, yüz əlli il ağladıq əbəş,
Ancaq ərimədi sinə dağları.
Qardaş, bilmədik ki, göz yaşı dəlməz,
Arzunun önündə duran dağları...

Dünyada hər şeyin bütövü gözəl,
Yarımçıq səadət düşmənin olsun.
Mənə qəm versən də, yarı bölmə, gəl,

Sevinc verirsənsə... qoy yaqın olsun.
Hamlet doğru deyib: "Ya öl, ya da ol!"
Ey!... Yarı canınla demə ki, varsan.
Qəmin də tamını istəyən oğul,
Bəs yarı Vətəndə necə yaşarsan?

Hanı?...

Sormadılar -

bəs yarı canım?

Niyə ucaltmırsan üsyan səsinə?
Hələ görməmişik, Azərbaycanın
Bir yerdə, biz bütöv xəritəsini...

1968

EYNI YAŞDAYIQ

1981-ci il yanvarın 23-də
ustad Şəhriyarla telefon
söhbətimiz münasibətilə.

Telefon telləri, sizə bu axşam
Həsərin nə boyda ehtiyacı var.
Xəttin bu başında mən dayanmışam,
Xəttin o başında ustad Şəhriyar.
Dilim qabar-qabar,
Ürəyim köz-köz.
Vüsala

əsrlik həsrətdən açam.

Səsimi aparın Şəhriyara siz,
Telefon telləri, sizə möhtacam.
Üzünü görmədim hələ bircə an,
Niskilə döndərdi bu niskil bizi.

Ancaq əlli ilin dost-tanışından
Yaxşı tanıyırdıq bir-birimizi.

Həsərt gözlərimdə həsrət gözlərin,
Həsərin zülmündən kasa dolubdur.
Dərdlərdən söz açan dərdli sözlərin
Bu gün dərdimizə dərman olubdur.

Çox uçduq ardınca fikrin, xəyalın,
İndi də əməlin zamanı gəlmiş.
Vahid bir torpağa haqqı olanın
Tük kimi bir telə gümanı gəlmiş.

Özüm tel olaydım, açaydım qanad,
Səninlə duraydım üzbəüz indi.
Özümüz görüşə bilmədik, ustad
Səsimiz görüşdü...

qəlbimiz dindi.

Məndən xəbər aldın: - Necə yaşım var?
Yaşımı söylədim,
Dedin: - Min alqış!

Dedim: - Nəyə alqış, ustad Şəhriyar?
Dedin ki, cavansan, sən mənə baxmış.
Arzum göyərmədi, keçibdir yaşım,
O gözəl günləri sən gör, qardaşım.

Doğrudur, bir deyil bizim yaşımız,
Ancaq yaşa vurma ötən illəri.
Eyni ağrılarla yaşamışdıq biz,
Ayrılıq dərdini o vaxtdan bəri.
Dərdimin yaşındır mənim öz yaşım,
Biz bir arzudayıq, bir təlaşdayıq.

Sənin göz yaşındır mənim göz yaşım,
Dərdimiz birdirsə eyni yaşdayıq.

Birlikdən savayı bir qəsdimiz yox,
Bizim o günlərə öz haqqımız var.
Bir böyük torpağın iki oğluyuq,
Orda Şəhriyaram, burda Bəxtiyar.
Biz öz haqqımızı əgər qanmasaq,
Kimdir son mənzili bizə göstərən?
Dediğin günlərə qanadlanmasaq,
Nədən ilham alıb yazardığ görən?

Zamanın qərribə oyunları var,
Dünən dağ dediğin uçulur bu gün.
«Mənəm, mənəm!» deyən imperiyalar,
Dünənki quluna qul olur bu gün.

Kim deyə bilərdi odsuz yaş ağac,
Tutuşub yanacaq külün içində -
Min il qürur ilə başda gəzən tac,
Ayağa düşəcək bir gün içində?

Zülm də, zalım da çəkilib dara,
Dünyada hər dərdə əncam çəkilib.
Vaxt özü döndərir mıxı mismara,
Vaxtın yazdığını kim poza bilmiş?

Dərs varmı tarixin dərsindən artıq
Bizi tapdadılar, yenə cücərdik.
Əgər özümüza inanmasaydıq,
Uçrum dərələrdən necə keçərdik?
İnamdır yaşadan bizi, ey ustad,
O bizi yaşatdı, biz də arzunu.

İnam ölməyibse qurtarmır həyat,
Həyatın sonudur inamın sonu.

1981

NƏ ONDANSAN, NƏ BUNDAN

«Sizdənəm, yəni azərbaycanlıyam.
Amma ana dilimi bilmirəm. Dilimi
öyrənmək üçün mənə dərslik göndərin».

Cənubi Azərbaycandan gələn bir məktubdan.

Yad dildə məktub yazıb qardaş, öz qardaşına,
Bu məktubu oxuyan nə kül töksün başına?!
Hökmünə bax həsrətin,
Hökmünə bax zillətin!
Bəs anası yox imiş bu zavallı millətin -
Bir əmcəkdən süd əmən əkiz övladlarına
öz dilini öyrədə?

Bir yuvadan uçurub, bu uçuşu seyr edə?
Məktubunu oxudum, yazırsan ki: «Sizdənəm,
Ancaq mən öz dilimi bilmirəm,
bilmirəmsə,

Necə deyim mən sənə ?»

Çox gözəl etirafdır!
Səhvini anlayanı düz olmazdı danlamaq,
Günahını azaldır, günahını anlamaq!
Bu yaradır,
Bu yerdə yarılanır bu yara.
Nə deyək, nə ad verək
Dilini bilməməklə öyünən nadanlara?
Haqlısan...

Bizdən olub,
 ey bizliyindən dönən,
 Səni mən bağışlaram, bağışlarmı bəs Vətən?
 Bilmirsənsə dilini, sən Vətənin üzünə
 istəmədən ağ oldun.
 sən özünə bir ögey, özgəyə yamaq oldun.
 Bu halınla
 sünbəyə
 nə toxmaq,
 nə də qardaş,
 tufəngə çaxmaq oldun
 Sən çıxmaq istəsən də özgənin əfsunundan,
 Nə ondansan, nə bundan!

Bilsən də yad dilini lap yadın özü kimi,
 Səni doğma bildimi?
 Bilməyib, bilməyəcək!
 Ona«can qurban» desən,
 o, haqqını yeyəcək.
 Ürək qızdırmayacaq sənə «özgəsən» – deyə,
 Sənin özününkü də satılmış biləcəkdir
 qardaşını özgəyə.

Yazırsan: «Dəyişmişəm,
 Başqa gözlə baxıram indi bütün hər şeyə.
 Mənə dəsrlik göndərin dilimi öyrənməyə».
 Dəsrlik?
 Bu nə deməkdir?

Kitablardan nə səmər?
 Axı ana dilini anadan öyrənərlər.
 Anan bunu etmədi,
 O sənə öyrətmədi
 Anasının dilini.
 Anan sənə öyrətdi ağasının dilini.

Öz doğma övladına doğma ana dilini
 Öyrətməyən analar,
 Bəs ana adlanmağa sizin haqqınızı var?
 Dilinizi danırkən,
 özünüzü dandınız!
 Ancaq bu alçaqlığı siz ucalıq sandınız.
 Ey kökündən ayrılıb öz-özündən qaçaqlar,
 Əmin olun,
 , sizi də bir zaman danacaqdar!

1980

* * *

Mənim qismətimdir ala-toranlıq,
 Gecəylə gündüzün arasındayam.
 Qurulur içimdə mizan-tərəzi
 O gözlə bü gözün arasındayam.

Yollar ayrıcında çox talanmışam,
 Fikirlər əlində haçalanmışam.
 Təpədən qorxmışam, düzü danmışam,
 İndi dağla düzün arasındayam.
 İlişib qalmışam qəm çalasında,
 Bir gözəl tilsimin daş qalasında,
 Həmişə qapılar astanasında,
 Bayırla dəhlizin arasındayam.

Bəxtiyar, sinədən neçə «mən» keçir,
 Biri dərdli keçir, biri şən keçir,
 Məftilli çəpərlər sinəmdən keçir,
 Bakıyla Təbrizin arasındayam.

1969

ŞAİR - VƏTƏN

Arada-bərədə görürsən tez-tez,
 Deyirlər: “Nə çoxdur şairlərimiz,
 Bunun qarşısını alağ biz gərək,
 Bizə həkim gərək, mühəndis gərək...”

Mənsə deyirəm ki, şair bol olsun,
 Bütün doğulanlar şair doğulsun.
 Sənətkar sənətə amalla başlar,
 Şeirəm - amalımdır - desəm, yeridir.
 Şeir yazmasa da, əqidədaşlar
 Dünyanın ən böyük şairləridir.

“Şair çoxdur” deyə gileylənməyin,
 Əlhəzər eləyin tüfeylilərdən.
 Yaxşı söz önündə siz də baş əyin,
 Şair ki, yığmayır sözləri yerdən.

Şairi kimsəyə dəyişməyəm mən,
 Onlar hər cildə min sirr axtarır.
 İdrakın irişməz dərinliyindən
 Onlar söz axtarmır, fikir axtarır.
 Onlar gecə-gündüz dərd, ələm çəkir,
 Bu ağır gəlməsin çox yüngül sizə.
 Bəlkə də ən zəif, ən kiçik şair
 Böyük vətəndaşdır Vətənimizə...
 Şairin bədəni - bu ana torpaq,
 Nəfəsi - xəzridir, qanı - Kür, Araz.
 Çox şey Vətənsiz də yaşayır, ancaq
 Şeirsə Vətənsiz, elsiz yaşamaz...
 Şairə vəzifə, rütbə nə gərək!
 “Vətən”, “Vətən” deyir könül səsi də.

Vətəni sevməkdir, Vətəni sevmək,
 Şairin ən böyük vəzifəsi də.

Ancaq... bəla onda, dərd ondadır ki,
 Vəzifə xumarı gözünü örtən,
 Vətəni pul kimi cibinə dürtən
 Bir rüşvət düşgünü, rütbəli nadan
 Durub kül üfürür gözlərimizə.
 Vətəni sevməyin “qaydalarından”
 Utanmaz-utanmaz dərs deyir bizə.

Vətəni sevməkdə nə qayda, qanun?
 Vətən sevgisinin hüdudu varmı?
 Ey nadan, ölçülər özünün olsun,
 Məhəbbət ölçüyə, həddə sığarmı?

May, 1967

ANA DİLİ

Dil açanda ilk dəfə ana söyləyərik biz,
 “Ana dili” adlanır bizim ilk dərsliyimiz.
 İlk mahnımız laylanı anamız öz südüylə
 İçirir ruhumuza bu dildə gilə-gilə.

Bu dil – bizim ruhumuz, eşqimiz, canımızdır,
 Bu dil – bir-birimizlə əhdi-peymanımızdır.
 Bu dil – tanıtmış bizə bu dünyada hər şeyi.
 Bu dil – əcdadımızın bizə qoyub getdiyi
 Ən qiymətli mirasdır, onu gözlərimiz tək
 Qoruyub, nəsillərə biz də hədiyyə verək.

Bizim uca dağların sonsuz əzəmətindən,
Yatağına sığmayan çayların hiddətindən,
Bu torpaqdan, bu yerdən,
Elin bağrından qopan yanıqlı nəğmələrdən,
Güllərin rənglərindən, çiçəklərin iyindən,
Mil düzünün, Muğanın sonsuz genişliyindən,
Ağ saçlı babaların əqlindən, kamalından,
Düşmənin üstünə cuman o Qıratın nalından
Qopan səsdən yarandın.
Sən xalqının aldığı ilk nəfəsdən yarandın.

Ana dilim, səndədir xalqın əqli, hikməti,
Ərəb oğlu Məcnunun dərdi səndə dil açmış.
Ürəklərə yol açan Füzulinin sənəti,
Ey dilim, qüdrətinlə dünyalara yol açmış.
Səndə mənim xalqımın qəhrəmanlıqla dolu
Tarixi varaqlanır,
Səndə neçə min illik mənim mədəniyyətim,
Şan-şöhrətim saxlanır.
Mənim adım, sanımsan,
Namusum, vicdanımsan.

Millətlərə, xalqlara xalqımızın adından
Məhəbbət dastanları yaradıldı bu dildə.
Moskvada Puşkinə heykəl qoyulan zaman,
Ona abidə qoydu bu dildə Şirvani də.
Bu dil – tanıtmış bizə bu dünyada hər şeyi,
Bu dil – əcdadımızın bizə qoyub getdiyi
Ən qiymətli mirasdır, onu gözlərimiz tək
Qoruyub nəsillərə biz də hədiyyə verək.

Ey öz doğma dilində danışmağı ar bilən,
Bunu iftixar bilən

Modalı ədəbazar
Qəlbinizi oxşamır qoşmalar, telli sazlar.
Qoy bunlar mənim olsun.
Ancaq Vətən çörəyi,
Bir də ana ürəyi Sizlərə qənim olsun.

1954

LATIN DİLİ

Latın dili!
Hər sözündə dünya boyda yük daşıyır,
Latın dili! -
Millət ölüb, dil yaşayır.

“Ana” deyən, “torpaq” deyən, “Vətən” deyən
yox bu dildə.

Ancaq yenə yaşar bu dil.
Sabah bizim ərzimizin
Sərhəddindən o yana da

qoşar bu dil.

Bəlkə... bütün ulduzları

gəzər bu dil.

Döyüşlərdə zəfər çalıb
Ölən ərə bənzər bu dil.
Vətəni yox,
Milləti yox
Yaşar özü.
Elmlərin təməlidir
Əvvəl sözü, axır sözü.
Kim deyir ki, ölüdür bu?
Həkimlərin,

Alimlərin,
Loğmanların dilidir bu.
Bu dil ilə hesablanır ay da, il də.
Çiçəklərin,
Böcəklərin,
Küləklərin,
Fələklərin
Adlarını yazır alim
Ölü dildə.

Kim deyir ki, ölüdür bu?
Ölülərin dili deyil,
Dirilərin dilidir bu.
Atlantika sahilində
Coşa-coşa,
Daşa-daşa:
– Mən azadam, mən xoşbəxtəm, --
Deyir natiq yad dilində.
Söylə natiq,
İndi nəyə inanaq biz - Qulağamı,
Ya gözəmi?
Əmələmi, Ya sözəmi?
“Mən azadam, müstəqiləm” sözlərini
Öz dilində deməyə də
İxtiyarın yoxsa əgər,
De, kim sənə azad deyər?..
Söylə, necə azadsan ki,
Komalarda dustaq olub ana dilin?
Böyük-böyük məclislərdən
İtirilib ilim-ilim?..
İclaslarda bir kəlməsi, sözü yoxdur.
Bəlkə... onun böyük, rəsmi məclislərə
Çıxmaq üçün üzü yoxdur?
Söylə, bəlkə - bic doğrulub,

Atasından yox xəbəri?
Bəlkə bu dil çox kasıbdır,
Qucağına sığışmayır
Əsrin böyük fikirləri?..
Sən dərdə bax,
Vətən də var,

Millət də var.

Ancaq onun dili yoxdur.

Elə bil ki,
Güzgü kimi, hamar, şəffaf royalın var,
dili yoxdur...

İndi söylə,
Hansı dilə ölü deyək:
Vətən varkən,
Millət varkən,
Kiçik, yoxsul komalarda
dustaq olan bir diləmi?

Yoxsa, uzun əsrlərdən
keçib gələn,

Xalqı ölən,
Özü qalan bir diləmi?

Aprel 1967, Kasablanka

RİYAKAR

Mənim övladıma ana dilində
Dərs deyən “ağıllı” müəllimə bax.
“Vətən”, “Vətən” deyir,
Öz övladını
Əcnəbi dilində oxudur ancaq.
Özgəyə: “Dilini öyrən!” - deyirsən,

Özünsə... Bu dili bəyənəməyirsən!..
Nə deyək bu miskin riyakarlığa?..
Yoxsa, öz qınını bəyənmiş bağa?..
Bir nədir, beş-altı dil bilsin gərək,
Bizim sabahımız - körpələrimiz.
Vətən dilinə də dodaq büzməyək,
Burdan ayaq açıb, yola çıxmaq biz.

Evdə ayaq açır əvvəlcə hər kəs,
Sonra uzaqlara düşür qədəmlər.
İlkini bilməyən sonunu bilməz,
Evdən üz döndərən çöldə vərəmlər.
“Əvvəl evin içi” demişlər nədən?
Sən çölü bilməzsən, içi bilmədən.
Yaxşı bilmək üçün özgə bir dili
Əvvəl öz dilini yaxşı bilməli.

Niyə özümüzü ögey sayaq biz?
Niyə atamızı tanımayaq biz?
Özgəni sevirsən?
İnanmıram mən!
Özünü sevməyən özgəni sevməz.
Vətənin dilinə gərəksiz deyən
Vətənin özünü necə sevir bəs?

Üzünə dursaydı yediyin çörək,
Rəzil olduğunu özün qanardən.
Dilimi dansaydım mən də sənənin tək
Sən kimə dərs deyib pul qazanardın?

Vətən qeyrətini çəkməyən oğul
Həm özünə yüküdür, həm özgəsinə;
Bu dildə dərs deyib qazandığın pul,
Yediyin çörək də haramdır sənə!

Böyüt balanı da sən özün tək,
Denən, özün yaşa, aləm yox olsun.
Namus olmasa da keçinər, tək
Dilin uzun olsun, qarnın tox olsun.
Səninçin dünyaya dəyər, a nadan,
Bir anlıq ötəri könül xoşluğun.
Mən dəfə kiçikdir atalığından
Sənin insanlığın,

Vətəndaşlığın!

Oktyabr, 1967

DAĞDA ŞƏLALƏ KİMİ

Bir rəngi yox, göylərin min rəngini sevirəm
Bir gülü yox, güllərin çələngini sevirəm.
Mən çıxmağa tərə yox, uca dağ istəyirəm,
Həyatı həyat kimi yaşamaq istəyirəm.
Göydə qürub çağı da, dan yeri də gözəldir.
Həyatın sevinci də, kədəri də gözəldir.
Həyat – bir cıdır düzü, bir döyüş meydanıdır.
Hər kəsi öz cürəti, öz qüdrəti tanıdır.
İnci üzə çıxarmı çalxalanmasa ümman?
Bu meydanda heyif ki, daim eniş axtaran,
“Azca aşım, ağrımaz başım” – deyənlər də var.
Kədərdəki nəşəni, zövqü anlamayanlar
Həyatın nəşəsindən, fərəhindən nə anlar?

Hər kədəri səadət, hər sevinci qəm izlər.
Əsl könül həm qəmi, həm sevinci əzizlər.
Tələtimsüz ürəklər qovuş kimi boş olur.
Daim sevinc axtaran daim qəmə tuş olur.
Düşmənim yaltaqlanıb tərəyə dağ deyənə.

“Bu dünyada birtəhər qoy yaşayaq”, – deyənə,
Ah, birtəhər!.. Lüğətə bu söz hardan gəlmədir?
Yaşamaq yaşamaqdır! Bəs bu birtəhər nədir?
Mən düşmənim, düşmənim belə “ölü canlara”,
Gündən qaçıb həmişə kölgə axtaranlara...
Onlar ortada yeyib, qıraqdasa gəzdilər,
Namusu xərcləməkdən onlar çəkinməzdilər.
Onlar orta yol tutub nə “hə”, nə də “yox”, – dedi.
Havaya nə “istidir”, nə də ki, “soyuq”, – dedi.
Onlar ölçüb-biçdilər hər bir şeyi dərinədən.
Özgəsinə qorxudub hürkdülər özlərindən.
Onlar qazdan ayıqdı...
Onlar havaya baxdı...
Gah yağışa, gah qara,
Gah qışa, gah bahara,
Gah axşama, gah da ki, səhərə dəm tutdular.
Özlərini düşünüb özgəni unuttular.
Səslərdən səs aldılar, öz səsləri olmadı.
Yaşadılar ölü tək, nəfəsləri olmadı...
Getdilər iş dalınca, ürəkləri getmədi...
Gəzdilər... Hey gəzdilər.
Ayaq səslərinisə tək özləri eşitdi,
bir kimsə eşitmədi...

Atlarını daşığa salıb səyirtmədilər,
Adları kişi oldu, ömürdə bircə kərə
kişilik etmədilər.

Onlar öləndə belə kimsə xəbər tutmadı.
Bu səssiz, küysüz ölüm kimsəni ağlatmadı.
Çoxdan ölmüş zənn edir, axı, hamı onları.
Diri ikən, sağ ikən,
Öz səsi olmayanın ölümü səssiz keçər.
Min-min dəfə ölənənin matəmi yassız keçər.
Qardaş, min duyğu ötsün ürəyindən bir anda.

Sən qımışma güləndə, inləmə ağlayanda.
Ağlasan, hönkür ağla, gülsən, qəhqəhə çək gül.
Gülsən də, ağlasan da tamam doysun qoy könül.
Yaşamaq istəmirəm sürünüb dizin-dizin,
İstəyirəm ən uca zirvələrə mən qonam.
Xəlif sakitliyini neyləyirəm dənizin.
Onun qasırğasına, dalğasına vurğunam.
Qoy döysün yağış məni,
boran məni,

qar məni,
Həyatın boranları daim yaşadar məni.
İstəmirəm həyatım sakitcə bir otaqda
gəlib keçsin lal kimi...
İstəyirəm döyüşəm qayaların başında
düşmənlə qartal kimi.
Bağcadakı arx kimi ötüb həzin nəğmələr,
axmağı istəmirəm.
Səyyah olub həyata seyrçi bir nəzərlə
baxmağı istəmirəm.

Çağlamaq istəyirəm dağda şəlalə kimi,
Səpilmək istəyirəm çöllərə lalə kimi.
Dərya olub, nəhr olub, çalxanmaq istəyirəm,
Göylərdə ulduz kimi mən yanmaq istəyirəm.
Şığmaq istəyirəm başsız küləklər kimi,
Bəslənmək istəyirəm bütün ürəklərdə mən
arzu, diləklər kimi.

Bir rəngi yox, göylərin min rəngini sevirəm.
Bir gülü yox, güllərin çələngini sevirəm.
Mən çıxmağa tərə yox, uca dağ istəyirəm;
Həyatı həyat kimi yaşamaq istəyirəm,
Yaşamaq istəyirəm!

May, 1960

SƏN BİLİRSƏN, MƏN DUYURAM

Çox şeyi bilmirik bu dünyada biz,
Dərk edir əqlimiz; duyur qəlbimiz.
Özgəsi dəlillə, sübutla aşkar
Bilmədiyən şeyi sənə anladar.
Duymadığın şeyi, dünyada bir kəs
Sənə Hiss etdirib duyduca bilməz.

Budaq xırda-xırda düyməçələnmiş,
Çiçəyi üstünə şəhlər çilənmiş.
Deyirəm: – Budaqda gözəlliyə bax!
Deyirsən: – Bəhrəsi yaxşı olacaq!

Ağ-ağ daşlar kimi səpələnibdir
Çöllərə, düzlərə qoyun-quzular.
Deyirəm: – Quzunun tükünə bax bir!
Deyirsən: – Kababı çox gözəl olar!

Arılar, arılar uçub anbaan,
Öpür çiçəklərin gül yanağından;
Deyirəm: Nə gözəl uçur arılar!
Deyirsən: – Balının cana xeyri var!
Sən də bir adamsan, mən də bir adam,
Ancaq sən bilirsən, mənə duyuram.

Şair, öz qəlbindir yaşadan səni.
Qəlbiylə göylərə ucalır insan.
Hamı bilə bilər sən bildiyini,
Ancaq duyduğunu sən tək duyursan.

1960

ŞEİRİM

Əbədi bir od kimi öz içindən közərib
Hey yanır şeirim mənim,
Bu günümdən sabaha boylanır şeirim mənim.

Gəzib dildə, dodaqda,
Uçur, uçur həmişə özümdən də qabaqda.
İdrakımın gözləri,
Əqidəmin ən təmiz, ən mənalı sözləri,
Duyan ürəyi şeirim,
Bütün diləklərimin ən saf diləyi şeirim.
Sən ayın, ulduzların nurundan yağrulmusan,
Batan gecələrimin açılan səhərlərə

salamı sən olmusan!
İstəyəm sətirlərin bu günümdən səs alan
əks-sədaya dönsün,
Əsrimizin nəbzi də ahəngində döyünsün.
İstəmirəm ki, şeirim nərmənəzik qızların
saçında ətir olsun,
İstəyəm gün altında pambıq yığan qızların
başında çətir olsun.

Can vermə, hər ötərgi dərd-qəmə, şeirim mənim,
Əzmə-büzmə gözələ bənzəmə, şeirim mənim.
Sən atəş ol, sən od ol,

yandır da sən, yax da sən.
İldırım ol, çax da sən.

Göstər öz işığında bu dünyaya özünü,
Bir an yumma gözünü, həm gör, sən həm də
göstər!

Fərəhləri fərəhdə, qəmi də qəmdə göstər.
Demirəm ki, zərrən bütöv kürrədə göstər.
Varsa sən qüdrətin,
Sən bu boyda kürrəni kiçik zərrədə göstər.

Sən düşün dərin-dərin, düşündür dərin-dərin,
Vətəninə, elini danan tüfeylilərin,
Vətənçin yox,

manatçın yanan tüfeylilərin
yumruğa dön başında!

Keşikçi ol bu Yurdun torpağında, daşında.
Vüqarı ol, əzmi ol əyilməyən başların,
Cibində partbilet ol əsl vətəndaşların.

Sonsuz düşüncələrim,
Bu dünyaya sualım,
Hər istəyim, xəyalım,
Eşqim, həsrətim mənim.
İlk məhəbbətim mənim,
Hədsiz şadlığım mənim,
Bu dünyada əbədi narahatlığım mənim!
Sənə qurban verməyə bir ömür çox azdır, az.
Yalnız birçə günümün sonsuz həyəcanını
Nəğməyə çevirməyə on ömür də çatışmaz.
Mən səninçin,
Anamsa mənimçin yandı, şeirim.
«Balamın rahatlığı yoxdur» – deyər o məni
sənə qısqandı, şeirim.

Ancaq o bilmədi ki, mən anamdan doğuldum,
Sənsə mənim qəlbimdə balamtək bəslədiyim
Duyğulardan doğuldun.
Məni anamdan alıb Vətənimə, xalqıma
Oğul edən sən oldun!

1964

**BULUDLAR NƏ YAMAN
GÖZƏL OLURMUŞ**

Komamız meşənin qalın yerində,
Dağda salamlardı hər günü babam.
Odun daşmadı, çiynlərində
Daşdı həyatın yükünü babam.

Səksən il, ömrünün hər bir anında
Qəmi şərbət kimi içərdi babam.
Ömrün tarlasına qəm kotanında
Həmişə gül əkdə, vay dərdi babam.

Ancaq darılmadı, çalışdı yenə,
Dərdi, tabaqladı, dərdi üyütdü.
Qatlaşıb dünyanın hər möhnətinə
Yeddi lay divarlı oğul böyütdü.

Dedi, şərəfidir hər kəsin adı –
Yaşa gülə-gülə, öl gülə-gülə.
Yeddi tərənəsinə o, əl açmadı,
Öluncə yaşadı öz əməyilə.

Dinməzcə dolaşdı bir gün o, kəndi,
Gəlib yatağına girdi naganah.
Ömründə bir dəfə o xəstələndi,
Həməni azarla da köçdü dünyadan.

Yatdı üzü üstə, yatdı iki ay,
Dinmədi, nəyisə andı və yandı.
Nəhayət çöllərə düşdü hay-haray,
Yazın nəğməsinə kişi oyandı.

Dedi, çöldə salın yerimi, çöldə,
Son dəfə seyr edim çölü-çəmənini.
Gör nə yaman yerdə gəldi əcəl də,
Arxası üstünə çevirin məni.

Yerini saldılar göy çəmən üstə.
Uzandı, dərindən köks ötürərək.
Göydə ağ buludlar dəstəbədəstə,
Yerdə badə tutan gül ləçək-ləçək.

Üfüqdə yanırdı buludlar par-par,
O baxdı göylərə... axşam çağında. –
Mən indi görürəm, - dedi - buludlar
Nə gözəl olurmuş göyün tağında.

Babam niyə baxdı göyə son kərə?
Getdi damağında dünyanın dadı.
Səksən il yaşadı, ancaq göylərə
Doyunca baxmağa macal tapmadı.

Avqust, 1968

MEŞƏ YOLU

Asılıb divardan gözəl bir şəkil,
Bahar mənzərəsi...
Qalın bir meşə...
Gözəldir;

Çox gözəl, ancaq elə bil,
Çərçivə içində inləyir meşə...

Meşənin içindən bir cığır keçir,
Dərədən, təpədən adlayır keçir.

Dolanıb yenə,
Dirənir lövhənin çərçivəsinə.
Rəssam, dinlə məni, sənə sözüm var,
Kim istər getdiyi yollar, cığırılar,
Dayansın sərt üzlü çərçivələrdə?!
İnsan yox,
meşə də dözməz bu dərdə...

Rəssam, çəkdiyin yol, dönsün, burulsun,
Dağların dalında itib yox olsun!
Məchul bir aləmə uzat sən onu,
Görmək istəmirəm yolun sonunu.

1965

GÖZƏLLİK BƏXŞİŞDİR

Səni görəndə mat qalıram mən
Ana təbiətin səxavətinə
Elə bil təbiət gözəlliyindən
Bir parça ayırıb bəxş edib sənə...

Yüz dəfə, min dəfə baxdım
Mən ancaq
Bir qüsurlu görmədim səndə... Gözəlsən!
Öyünmə!

Bununçun özünə yox, yox,
Ana təbiətə minnətdar ol sən!

Gözəllik bəxşışdir... O öz yerini
Dəyişir...

Bəxşışlə öyünməz insan.

Ana təbiətin verdiklərini
Alır əlimizdən amansız zaman...
Özünü, bəxşışlə güvənsən – qına!
Güvən bu dünyada qazandığına!

1965

NİFRƏTİM

Dəniz yırgalanır belədən-belə,
Elə bil yatağı ona dar gəlir.
Hayqırıb özünü çırpır sahilə,
Ona qəzəbindən bir vüqar gəlir.

Dəniz,
qəzəbinə ortağam mən də,
Kinindən, hirsindən sular ürküşür.
Hər dəfə mən səni belə görəndə,
Yadıma öz hirsim, nifrətim düşür.

De, hansı nifrətdir səni dindirən,
Özümdən çıxarıb qəzəbləndirən?..
Məni də nifrətim aşırıb-daşdırır
Özünə sığmayan Xəzərim kimi.
Özümlə özümdən uzaqlaşdırır,
Atır sahilimə köpüklərimi...

Dəyişir qəzəbim fitrətimi də,
Nifrətim doğulub məhəbbətimdən.
Qərribə gəlməsin,

nifrətimi də

Məhəbbətim qədər istəyirəm mən,

Arzular naminə yaşayırıq biz,
Nifrətim – məsləkim, əqidəm mənim.
Sevgisiz,
nifrətsiz,
dalğasız,
səssiz,
Nəyimə gərəkdir bu aləm mənim?!

Nifrətim ucaldır, böyüdür məni,
Özüm də heyranam öz qüdrətimə.
Nifrətim dağıdıb səddi, bərəni,
Məni çatdıracaq məhəbbətimə.

1965

GÖZƏLLİK ÖNÜNDƏ

Abdulla, bir dayan, maşını əylə,
Mümkünmü, a qardaş, bu mənzərəylə
Üz-üzə durmamaq, salamlaşmamaq,
Gözəllik önündə aşırıb-daşmamaq?!

Ömrümüz ötəydi bu yerlərdə kaş,
Əylə, dinclik verək bir az maşına.
Dünya dağılmaz ki, nolar, a qardaş,
Bir az kec çatırıq mənzil başına.

Oxqay!.. havadakı saflığa bax bir,
Könül təzələnir, can təzələnir;
Zaman əldən gedir, onu saxlayaq,
Döşlərə səpilən güllərə bir bax!

Vəsməmi çəkibdir qaşına güllər?
Ah, yaman gözlərdən yaşına güllər...
İndi sür! Yüzlə yox, minlə də sürsən,
Vaxtı qabaqlaya bilməyəcəksən!

Ancaq o anda –
Gözəllik önündə fikrə dalanda.
Vaxtı bir anlığa biz qabaqladıq,
Onda məşını yox, vaxtı saxladıq.

1962

ÖZÜMÜ AXTARIRAM

Bəzən atam deyərdi:
«Min dərdi var hər kəsin,
Yazla qışa
Bircə ağıl neyləsin?..»
Atam doğru deyərmiş;
Həyat da iqlim kimi –
Baharı var, qışı var,
Yoxuşu, enişli var.
Gah min adam içində
Tək bilirəm özümü,
Gah da yalqız otaqda
Adam kimi

cərgələrə düzülür
Düyük düşən
fikirlərin düzüümü.
Bir ağsaçlı münəccim
Göydəki ulduzlara
bəzən elə vurulur,

Könül ulduzlarından
Özü xəbərsiz olur.
Saatda bir cür baxır,
Min fəsilli qəlbimiz
Dörd fəsilli dünyaya.
Heç yol getmək olarmı
Addımı saya-saya?
Yox, yox!
On beş yaşında,
Səsim kallaşan zaman
Dedilər ki, tanıyıb
Özünü bizim oğlan!
Yaman da tanıyırdım!..
Qırxı ötmüşəm... Yenə,
Əqlim – uca rütbədə,
Ürəyimsə tələdə.
Tanıya bilməmişəm
Mən özümü hələ də...
Tanıyıram –

ömrümdə
İlk dəfə gördüyümü
Bəzən bircə sözündən.
Ancaq özüm özümü
Tanımıram hələ mən.
Bahar – qış,
Səhər–axşam,
Mən anadan olalı
Ömrün dolaylarında
Özümü axtarıram.

1962

SAXLA, SAXLA FIRÇANI

Rəssam Odtəkinə

Rəssam çəkir şəklimi,
Qurumuşam
Mən onun önündə şəkil kimi.
Gah çəkir, gah da silir,
O gah irəli gəlir,
Gah geriye çəkilir.
Baxır, çəkir təzədən.
Onun üçün indi mən
Cansız daş parçasıyam,
Yanır önümdə rəssam,
O, can vermək istəyir
Cansız daş parçasına.
O yaradır, yaşayır,
Həsəd çəkirəm ona.
O, mənimlə yaşayır,
Yaşamıram mən ancaq.
İndi nəyəm, Mən nəyəm?
Odu sönən bir ocaq.
Rəssam məni qurudub,
Tərpənə də bilmirəm,
Danışa da bilmirəm,
Heç duya da bilmirəm,
Düşünə də bilmirəm,
Donub fikrim, düşüncəm
İndi mənim elə bil.
Yox! Yox! Yelə verdim
Anlar, ömürdən deyil
Dayan! A rəssam, dayan!
Düşünmədən, duymadan,

Birini dindirmədən,
Birinə hay vermədən
Yaşamaq, yaşamaqımı?

Rəssam! Saxla fırçanı
Çəkdiyin o şəkildə
Eşqim, diləyim hanı?
Saxla! Saxla fırçanı!
Yox, yox! Daha önündə
Daşa dönən deyiləm.
Bunu bil ki, a qardaş,
Çəkdiyin mən deyiləm;
Nahaq zəhmət nə gərək!
Sən məni yaratdığım,
Yaşadığım anda çək!
Sən məni düşünəndə,
Sən məni duyanda çək!

1963

Qorxu

Mənim sol əlimdə yanıq yeri var,
O mənə töhfədir körpəliyimdən.
Odu oduğundan xəbərsiz vaxtlar
Əlimi manqalda yandırmışam mən.

Mənə “cız” – dedilər
Ancaq qorxmadım.
Əlimi yandırıb tanıdım odu.
Mənim həyat ilə ilk tanışlığım
Əlimi yandıran oddan başladı...

Oxşadı gözümlü hələ uşaqkən
Ocağın al-əlvan alovu, közü
Dünyaya gələli, bilmirəm nədən
Nəyə vurulduqsa, yandırdı bizi...

Mən oddan qorxmadım yanana qədər;
Mən qorxu bilmədim qanana qədər.
Elə ki, yandım,
Odlə oynamaqdan qorxdum, dayandım.
Başlandı qorxu –
Başlandı ehtiyat –
Başlandı həyat...

1966, Şəki

ANA HƏDİYYƏSİ

Anam namaz üstə əl açıb göyə
Allaha yalvarır “ya rəbbim! – deyər:
– Sənsən xəlq eliyən göyləri, yeri,
Candan şirin olur bala, ay Allah.
Sən mənim ömrümdən kəsib illəri,
Balamın ömrünə cala, ay Allah!

Bu nədir? Arzuğa, diləyə bir bax,
Gör bir nələ keçir ana qəlbindən?
Çoxdur bu dünyada hədiyyə... ancaq
Ömürdən hədiyyə görməmişəm mən.
İstəyəm, bir ana, bir bala sözü
Lügətdə sözlərin önündə gedə.
Uca olduğundan ananın özü
Ucadır, böyükdür hədiyyəsi də.

Çoxdur hədiyyələr insan adına:
Qiymətli ziynətlər, qiymətli daşlar.
Ana həyat verir öz övladına,
Həm də öz ömründən ömür bağışlar.

Şəki, avqust, 1962

Bir sirdaş istəyirəm

Dəyərli dostum Cavanşir Feyziyevə

Bir mahnı istəyirəm –
Məni yerdən ayırır
Göylərə qaldırması.
Möcüzə istəyirəm –
Əl-qolumu bağlayan,
İçimdə qan ağlayan
Tilsimimi qırması.
Bir ana istəyirəm –
Məni doğma bala tək
Sınasınə sıxması.
Bir qüdrət istəyirəm –
Öz-özümü yıxması.
Mən bir pay istəyirəm –
Sığındığım Tanrıdan
Qədər-qismətim kimi
Ünvanıma çatması.
Bir mayağ istəyirəm –
Mənim qalan ömrümün
Dolama yollarını
Yanıb aydınladması.
Bir sirdaş istəyirəm –

Nəbzimə əl qoyası.
İçimdəki ağrını
Mənim qədər duyası.
Avqust 2007

BABAM, ATAM, MƏN

“Apollon-8” gəmisi ilə kosmik səyahətim
məni bir daha inandırdı ki, biz hamımız
balaca bir planetdə yaşayırıq.

F. Borman

Babam həyatında yalnız bir kərə
Faytonla Şəkidən Ağdaşa getmiş.
O baxıb uzanan dar gədiklərə,
təəccüb etmiş.

-Bu yerlər hamısı padşahındır?
Deyər, faytonçudan o xəbər almış.
Bəlkə də, dünyaya

o miskin, fəqir

Babamın verdiyi bu, ilk sualmış.
Bir dünya bilirdi Şəkini babam,
bu yaşa qədər.

Onun gözlərində dünya bu gündən
Böyüdü, uzandı Ağdaşa qədər.

Səksən verst dağ yolu! Zarafat deyil.
Ən uzun, ən böyük yoldu babamçın.
Şəkidən Ağdaşa uzanan bu yol,
Böyüklük ölçüsü oldu babamçın.
Atamın qərribə adəti vardı:
Məni qollarında atıb-tutardı.

Həm də soruşardı: - De, görək məni,
Nə boyda sevirсэн?
Deyərdim: - Səni
Lap bu dünya boyda istəyirəm mən.
Sevgimin böyüklük dərəcəsiindən
Atam xoşlanardı.
O, uzun-uzun Bu sözə gülərdi...

Axı, atamçın

Dünya, böyüklüyün son ölçüsüydü,
Atamın dünyası, dünya özüydü.

Mənimçün?

(Qorxuram xəyalım aza).

Kosmosdan baxıram mən dünyamıza.
Deyirəm: - Nə qədər kiçikmiş cahın.
Axı, mənim dünyam, çıxıb dünyadan.

1971

ÖMÜR

Y. Məmmədəliyevə ithaf

Deyirlər, çox azdır yüz il, əlli il,
İnsana bir ömür kifayət deyil.
Hələ isitməmiş öz yerimizi
Ölüm cəllad olub haqlayır bizi.

Deyirlər, şirindir dadı dünyanın,
Kaş iki olaydı ömrü insanın.
Nola, çalışsaydıq ömrün birində,
Sonra əylənəydik biz digərində.

Hərə öz ömrünə bir cürə baxmış,
Hərə bu dünyanı bir cürə anlar.
Cahanda bəs nədən zövq alacaqmış
Zəhmətin özündən zövq almayanlar?

Yüz-yüz ömür belə azdır doğrusu
Bir ömrü insana az sayanlara
Haramdır bu hava, haramdır bu su
Əylənmək eşqilə yaşayanlara.

Yaşamaq-yanmaqdır, yanasan gərək,
Həyatın mənası yalnız ondadır
Şam əgər yanmasa, yaşamır demək
Onun da həyatı yanmağındadır.

Ömrü az olsa da, qartal yenmədi
Dedi, səmalarda öz oylağım var.
Ömrün azlığından gileylənmədi
Ömrü insan kimi başa vuranlar.

“Bu dünya beş gündür”, – deyib hər yerdə
Sağ ikən qəbirdə uzanan da var.
Öz alın tər ilə bircə ömürdə
Yüz insan ömrünü qazanan da var.

Fevral, 1956

QARA SAÇLAR, AĞ SAÇLAR

Saçlarıma dən düşür, dən düşür, yaman düşür,
Hər baxanda anamın ürəyinə qan düşür.
Bu ağ saçlar, ay ana, səni dərdə salmasın,
Saçımın ağılığından qanın heç qaralmasın!

Alışırım gecələr masa arxasında mən,
Saçlarım da ağarır, qəlbimin atəşindən.
Sən demə ki, balamın bəlkə gizli qəmi var,
Vaxtsız ağaran saçın özgə bir aləmi var.

Ölüm belə qəm deyil bu həyatı duyana,
Mən bu ağ saçlarımla öyünürəm, ay ana!
Qara, şəvə saçları təbiət vermiş mənə,
Mən güvənə bilmərəm onun bu töhfəsinə.

Zəhməti həyatımın ilk bəzəyi sanmışam,
Ağ saçları həyatda mən özüm qazanmışam.

Sentyabr, 1957

YAŞDAN GİLEYLİYƏM

Mən on beş yaşında-iyirmi yaşında
Elə bilirdim ki, qırx qocalıqdır.
Əlliyyə çatıram,
ancaq, başımda
Uşaqlıq havası hələ qalıbdır.

Elə bil dünəndir, çiynimdə çanta
Qorğa yeyə-yeyə dərsə getdiyim.
Elə bil dünəndir, o qamış atda
Nəzil qamçı vurub «at» səyirtdiyim.

Hiss edə bilmirəm yaşımı neylim,
Ürək o ürəkdir, həvəs o həvəs...
Gah arana düşür, gah dağa meydim,
Nədir könlümdəki bu duyğular bəs?

Elə bil dünənin uşağıyam mən,
Bu eşqə, həvəsə bəzən gülürəm.
Ancaq qınamıram özümü bəzən,
Axı nə yatdım ki, nə yuxu görəm?

Gənclikdən əlimiz üzülən kimi,
Dünyadan dörd əllə yapışıyıq biz.
Yaşımız ötdükcə,
ağacları kimi
Dərinə işləyir rişələrimiz.

Odur bax... həyətdə qopub vəlvələ,
Uşaqlar oynasır, dırmaşır dama.
Mən də onlar ilə tutub əl-ələ,
Qaçmaq istəyirəm uşaqlığıma.

İstərəm «gizlənpaç» oynayım yenə,
Başıma götürüb çölü-çəmənini.
Elə gizlənim ki, düşüb izimə
Heç tapa bilməsin qocalıq məni.

Ancaq yaş özünü göstərir hərdən,
Ürəkdə çox gizli döyüntülər var.
Küçədə, bayırda tövşüyəndə mən
Sanıram, yoxuşdu, daşdı günahkar.
Yolda balalardan dala qalanda
Neyləsin bu yoxuş, bu daş, bilmirəm
Ancaq gözəlliyə heyran olanda,
Özümü oğlumla həmyaş bilirəm.

1971

YAŞAMAQ ÜÇÜN

Nağıl istəyirəm, bilmirəm nədən
Gün dağdan əyilib qaş qaralınca,
Xəyal dünyamıza dar gəlir zaman,
Qaçırıq həmişə nağıl dalınca.

Nağıl istəyirəm, gözəl bir nağıl,
Özümlə, fikrimlə yalnız qalınca.
Gündə bir möcüzə yarıdan ağıl
Aya gedib çıxdı nağıl dalınca.

Nağıl istəyirəm, nağıl, mən hər gün,
Nağılsız ağıldan işıq doğulmur.
Nağıl istəyirəm yaşamaq üçün,
Görünür, nağılsız yaşamaq olmur.

1975

GÖZLƏRİM

Çox şey bəxş eləyib təbiət mənə;
Görmək, hiss etmək, eşitmək, duymaq
Bu qoca dünyanın sirlərinə
Bütün bu nemətlər bəs deyil ancaq.
Qurğuşun asılar idrakımızdan -
Bir mə'nə közüylə baxsaq hər şeyə;
Ürəklər aldadır bizi çox zaman,
Ağıl da işləmir çox dərinliyə.

Yenə də gözlərdir hər şeyi düzgün,
Hər şeyi apaçığ bizə göstərən.

Dünyanı azacıq dərk etdiyimçün,
Yenə gözlərimə minnətdaram mən.

Gözlərim şövqünü salır dərinə,
Açılır önümdə göy, varaq-varaq.
Qulaqlar inanır özgələrinə,
Gözlərsə özünə inanır ancaq!..

1961

BƏHANƏDİR

Dişlərim töküldü, saçım ağardı,
Yaşın nə künahı, yaş bəhanədir.
Taleyim daş atdı, başımı yardı,
Buna daş neyləsin, daş bəhanədir.

Bəzən baharda da saralır yarpaq,
Taleyin əlində hər şey oyuncaq.
İnsanı öldürən əcəldir ancaq,
Azar da, bezar da boş bəhanədir.

Lağ etmə bədbəxtə, gülmə nakama,
Bədbəxt can atmaqla yetişməz kama.
Bəxtimdən qar yağdı ömür bağçama,
Buna qış neyləsin, qış bəhanədir.
Mən quzeyli oldum, arzum güneyli,
Ona çatammadım, çalışdım xeyli;
Bəxtiyar, bəxtindən oldun gileyli,
Bu da sənin üçün xoş bəhanədir.

1965

MƏNİM ANAM

Savadsızdır,
Adını da yaza bilmir
Mənim anam...
Ancaq mənə,
Say öyrədib,
Ay öyrədib,
İl öyrədib;
Ən vacibi:
Dil öyrədib
Mənim anam...
Bu dil ilə tanımışam
Həm sevinci,
Həm də qəmi...
Bu dil ilə yaratmışam
Hər şeirimi,
Hər nəğməmi.
Yox, mən heçəm,
Mən yalanam,
Kitab-kitab sözlərimin
Müəllifi - mənim anam!..

Yanvar, 1968

ANAM HAQQINDA ŞEİRLƏR

1. AN - MİN İL

Anam öldü!
Son nəfəs,
Son hıçqırıq,

Son nida!
Bizə dedi əlvida!
Bir saat əvvəl
duyan,
hiss eləyən
bir insan
Yatağında daş oldu.
Heçliyə doğru axan
Bir axına qoşuldu.

Anamın ölümündən
Bir an keçib,
ancaq o,
Daş olub insan ikən,
Öz-özünü danıbdır.
Bircə anda
O bizdən
Min il aralanıbdır.

Elə bil zaman bizə
Bu ölümlər,
ölümlər,
Arxasından hey gülür.
Kim deyir ki, vaxt -
zaman
Saat ilə ölçülür?!

2. BAŞDAŞI

Anamı dəfn etdik...
töküldü dən-dən
gözümün yaşı,
Həmin gün məzarın baş tərəfindən

Anamın yerinə qalxdı başdaşı.
Anamın əvəzi başdaşı oldu,
Kölgəsi özüylə yanaşı oldu...

Öldümü?
Elə bil o yoxmuş əsla,
Daşların üstdəki neçə yazıyla
seçilir insan
başqalarından.

3. ZAMAN

Bir ay tamam oldu, düz bir ay,
bir gün
Gəldim qəbiristana...
anamla deyil,
Onun başdaşıyla görüşmək üçün.
Düzü gözlərimə inanmadım mən,
Bir heyrət dalğası ötdü sinəmdən.
Yaxşı yadımdadır...
dəfn ediləndə
Sonuncu qəbirdi anamın qəbri.
Qəbirlə doludur sağ-solu indi.

Nədən məzarlıqda vaxt düşmür yada?
Demə o burda da, burda da varmış!
Ölülər məskəni - məzarlıqda da
Zaman, qədəm-qədəm addımlayırmış!..

4. BU GÜN YEDDİN OLDU

Anam öldümü?
Nə tez əllərini üzdün dünyadan,
Balanı tək qoyub hara getdin sən?

Necə yox olurmuş bir anda insan,
Elə bil dünyada heç yox imişsən.

Günəş qürub etdi... otaq qaraldı,
Bir anda yox oldun sən xəyal kimi.
İndi düşünürəm: səndən nə qaldı,
Könlümdə xatirən qara xal kimi.

Məni boya-başa yetirdin, ana
Bizə borclu bildik hər zaman səni.
Sən məni dünyaya gətirdin, ana,
Mənsə yola saldım dünyadan səni.

Sən mənə beşikdə laylay çalmısan
Bu gün laylay çalım sənə məndəmi?
Sənin şirin-şirin laylalarını
Mən sənə qaytarım cənazəndəmi?

“Yuxun şirin olsun” - deyərdin mənə,
“Yuxun şirin olsun” - deyimmi sənə?
Gərək mən başına dönəm-dolanam,
Məni həyat üçün
Yatıran anam,
Söylə ölümçün
Necə yatırım
Səni mən bu gün?

Bu necə dünyadır, anlamıram mən,
Cilvəsi cürbəcür, rəngi cürbəcür.
Dünən nəfəsiylə səni isidən
Bu gün buza dönüb, daşa dönübdür.

Bu necə dünyadır,
İnsan oğlunun

Xəyalı göydədir, özü yerdədir,
Sağ ikən çiyində həyatın yükü
Öləndə cəsədi çiyinlərdədir...
Bu necə dünyadır, bu necə dünya,
Ölümü həqiqət, həyatı rəya.

Dərdimin, qəmimin səndin ortağı,
Niyə üz döndərdin, bəs niyə məndən?
“Dərdin mənə gəlsin!” - deyərdin axı,
Niyə dərd caladın dərdimə bəs sən?...

Anam, heç kəs səni incitməmişdir,
Mən səni,
mən səni incidən qədər.
İndi kimə açım dərdimi bir-bir,
Kim mənim dərdimə yanar sən qədər?

Evin hər küncündə görünür yerin.
Gözüm axtarcıdır, ana, ay ana.
“Nənəm hanı?” - deyir körpə Azərin.
Mən nə cavab verim ona, ay ana?

Birmirəm, bilmirəm bu ölüm nədir.
Həyat var ikən?
Nəfəsin, ay anam, hələ evdədir,
Özün yer altında daşa dönmüsən.
Bu gün yeddin oldu...
anam, yeddi gün,
Bizimlə bərabər ağlar otaqlar.
Sənə,
yalnız sənə,
sənə deməkçün
Könlümdə nə qədər mənim sözüm var.

“Kimləri çağırmaq bu gün yeddiyə?”
Xalalar, bacılar soruşur məndən.
Anamdan soruşaq, o bilər deyər,
Sənin otağına üz tuturam mən.

Anam, tapşırıldın ana torpağa,
Bu ölüm, sinəmə çəkdi dağ mənim.
Sən mənim arxamda bənzərdin dağa,
Elə bil arxamdan uçdu dağ mənim.

Qızımın adıdır sənin öz adın.
Bu da göz dağıdır mənə bu gün də.
Son dəfə sən mənə baxıb ağladın.
Surətim məzara getdi gözündə...

Ömrü başa vurdun altmış yaşında.
Altmışın üstündə durub yaşın da.
Artıq sənin üçün dayanan zaman
Mənimçün dolanır...
Gün olur axşam.
Vaxt keçir, sən məndən uzaqlaşırısan,
Mən sənə günbəgün yaxınlaşıram.

Fevral, 1963

HABİL SEGAHI

Kəmanə kamana toxunan zaman
Tufanımı hayqırdı, selmi çağladı?
Bədbəxt bir qəribin ah-amanından
Bəlkə göy kişnədi, bulud ağladı?

Durnamı ayrıldı, öz qatarından
Obamı dağıldı, elmi talandı?
Zamanımı ayrıldı öz axarından?
Əslimi hıçqırdı, Kərəmmi yandı?

Kamanın qolunda yatan xalların
Hər biri qəm yurdu, hicran yuvası.
Bir qolun üstünə cəm olub min-min
Nəsimi üsyanı, Vaqif nəvası.

Ondakı bu qüdrət, bu sirr nədir, nə?
Əzabla, zillətlə doludur bu qol.
Aylara, illərə, qərinələrə
Bölünən tarixin yoludur bu qol.

O enən, o qalxan səslər, avazlar
Yaz başı dağların selidir bəlkə?
Kamanın bağrında ağaran tozlar
Yanan arzuların külüdür bəlkə?

Bu səs, sınaq üçün - qüssənin, qəmin
Könüllər evinə səyahətimi?
Bu səs, ilk atamız qoca Adəmin
Təklidən gileyi, şikayətimi?

Bəlkə susdurulan neçə dahinin
Yaralı ruhudur bu səs, bu nalə,
Danışmır... düşünür dərin-dərin
Sözsüz nəğmələrlə ağlayır elə.

Hər xalı bənzəyir bir yanar közə,
Qıgılcım sıçrayır hər nəfəsindən,
Bu səslər danışır bəlkə də bizə
Atəşlər yurdunun fəlsəfəsindən.

Deyirəm, bu səsi dinləyəndə mən,
Niyə dəqiqələr dönüb il olmur?
Bu səsin oduna, deyirəm, görən
Niyə bütün səslər yanıb kül olmur?

Bu səsdən ürəyim oldu bir tikə -
Bağrımın başında yaradır bu səs.
Ayın camalında qara bir ləkə,
Lələnin köksündə qaradır bu səs.

Yox! Kardır qulağı kainatın da,
Eşidə bilsəydi suya dönərdi.
Sonsuz kainatın sonsuz qatında
İşıqsız ulduz da şölələndi.

Bu ahımı, amanımı ucalır yerdən,
Yer öz fəryadına özü bezdimi?
Qoca Füzuli də bu nalələrdən
Ney kimi bənd-bənd kəsilməzdimi?

Bu ağac parçası yanmayır özü,
Ancaq od-ocaqsız yandırır bizi,
Odun atəşinə od şan-şan olur.

Bu səsin oduna alışar su da;
Ağac hər atəşə alışan olur,
Bu niyə alışmır belə bir oda?
Habil! Ay insafsız, ürəyimizi
Yandırır yaxmaqda qəsdin nədir, nə?
Niyə yandırırısan atəşsiz bizi?
Bu haqqı kim verib, kim verib sənə?

Sentyabr-oktyabr 1964

ÖZÜMDƏN NARAZIYAM

Təbiətin könül açan
Min rəngi, min səsi var.
Hər könülün min arzusu,
Min səslə nəğməsi var.

Bu arzular, bu nəğmələr,
Bu səslər bir saz kimi
Mənim solğun sözlərimdə
Heç dil açdı bildimi?

Hissim dərin, sözüm solğun,
Qəlbim geniş, sinəm dar.
Məndən əvvəl doğulubdur
Sinəmdəki duyğular.

Səhv atılan addımları
Sonradan anlayıram.
Baxıb vicdan güzgüsünə
Özümü danlayıram.

Siz, ey yanlış addımlarım,
Məni dərdə saldınız.
Mən sizinlə döyüşdükcə,
Gün-gündən çoxaldınız.

Mən haqq-hesab istəyirəm
Gecələr gündüzümdən.
Narahatam, narazıyam
Ömrüm boyu özümdən.

Bizim sənət dünyasının
Qırıq telli sazıyam.
Bircə ondan razıyam ki,
Özümdən narazıyam.

iyul, 1960, Riqa

ÖMRÜN PAYIZI

Dövrən tez dolanır, illər tez gəlir.
Biz də dəyişirik hey ildən-ilə.
Ömrün pillələri necə düz gəlir
Ana təbiətin fəsillərilə!

İlk bahar çağıdır uşaqlıq ömrün,
Şiltaqdır, oynaqdır kəpənək kimi.
Ömrün yay çağıdır gənclik büsbütün,
Coşğundur, dəlidir o, külək kimi.

Barlı-bəhərlidir payızı ömrün,
İnsan da bar verib əyir başını.

Dünyanı dərin-dərin dərk etmək üçün
Düşünüb, gizlicə çatır qaşını.

Ağarır saç, saqqal ömrün qışında,
Həyat zəifləyir, axıra çatır.
Əl-ələ verərək, qoca yaşında
İnsan mürgüləyir, təbiət yatır.

Ömrün payız fəsli sıxdı əlimi,
Yoxsa qocalıram mən yavaş-yavaş.
Payızda yarpağa xal düşən kimi
Düşür saçlarıma dən yavaş-yavaş.

Ağaclar soyunur, yer xəzəllənir,
Fikir dumanlanır, gözlər zillənir,
Güllərin üstünə enən tək enir
Mənim gözlərimə çən yavaş-yavaş.

Soyuyur havalar, soyuyur bütün,
Qısalır, qısalır günlər günbəgün.
Axı, yaxınlaşır qurubu ömrün,
Əyilir dağlardan gün yavaş-yavaş.

Sarılır get-gedə çöl, çəmən, çayır,
Könül hər saati ömürdən sayır.
Bir səs qulağıma hey pıçıldayır: -
Bəxtiyar, göylərdən en yavaş-yavaş!

Oktyabr, 1960

ŞAİRLƏRİ ÖLDÜRÜRLƏR

Müstəbidlər başa düşmür şairləri.
O zaman ki başa düşür, fərman verir
ölümünə

A. Voznesenski

Öldürdülər Nerudanı.
Öldürdülər ömrü boyu
Qəm çəkəni, dərd udanı,
Öldürdülər azadlığın nəğməsinə
Nəğməsilə saz tutanı...

Öldürdülər şairləri
Kimisini birdən-birə

Bıçaq ilə,
Güllə ilə.
Kimisini
Ürəyinə yeridərək söz zəhərin
gilə-gilə...

Öldürdülər,
hədə ilə,
qorxu ilə,
təhdid ilə...

Öldürürlər şairləri,
qana-qana.
Bilə-bilə.

Şairlərin dillərini bağlayanda
Öldürdülər onları öz əllərilə...
Ürəyini dəlib çıxan

fikirləri demək üçün,
Şair dözər hər zülümə.

Dodağını kilidləmək
Şair üçün bərabərdir
min ölümə!

Öldürürlər şairləri –
Öldürürlər, xəyalları,
fikirləri...

Yox-yox!
Fikir ölə bilməz.
O, şairin özündə yox,
sözündədir.

Ədalətlə cilalanan,
Həqiqətdən qüvvət alan
Qadir sözün qabağında
Güllə nədir, atom nədir?..
O deyəcək öz sözünü.
Qaynayacaq, o daşacaq,
o coşacaq.

Söz – həmişə
Ədalətin düşmənilə vuruşacaq!
Söz– yerlərdə sürünməmiş,
Dodaqlarda çiçək açmış.
Doğru sözün qabağında
Yalan sözün rəngi qaçmış.
Söz – nəbzidir,
haqq səsidir zamanənin,
Aynasıdır zamanənin.

Ey müstəbid, dünənə yox,
bu günə bax!

Sən aynanı sındırmamış
O aynada
Öz eybəcər üzünə bax!
Yalanların boyasıyla
bəzəsən də üzünü sən,
O aynada görəcəksən
düzünü sən!
Yaxşı görür

Şairlərin iti gözü
Yalan ənlilik-kirşanın
Dalındakı murdar üzü!

Haqla-nahaq,
üzləşdiyi gündən bəri,

Öldürürlər şairləri...
Haqq istəmək,
Düz danışmaq
Hələ qalsın bir tərəfə

Göz yaşı da,
hıçqırıq da
Yasaq olan bir ölkədə
Qatı zülmət işıqlıqda,
nur kölgədə...

Buna dözmək?
Necə dözmək?
Xunta qeyri-qanunidir.
Əxlaqsızın törəməsi
bicə dözmək,
Necə dözmək?

Oktyabr, 1973

BİRLİK

(rəvayət)
El bir olsa zərbi kərən sındırar
Atalar sözü

Qılınc götürəndə əlinə dövrən,
Ürəkdə boy atır el niyyətləri.
Xalqlar, ən müqəddəs arzularından
Yaradır həmişə rəvayətləri.

Sevincin, fərəhin qolları bağlı,
Dərd meydan sulayır, qəm azad gəzir.
Fikrin, düşüncənin yolları bağlı,
Könüllər bu dərddən bir imdad gəzir.

Nə qədər gəzdilər, yol tapılmadı.
Qəmlər azad oldu, insan olmadı.

Sordular zamandan:
– Söylə, nə zaman
Güldürə biləcək bu dövrən bizi?
Dedi ki, gələcək Sahibəzzaman,
Sahmana salacaq zamanəmizi...

– Bəs nə vaxt gələcək? –
deyə sordular.

Osa qəh-qəh çəkib güldü könüldən.
Söylədi: – hər dərdin öz əlacı var.
Amma səs çıxmayıb hələ tək əldən.
Üç nəfərin sözü bir olan zaman,
Zühur edəcəkdir Sahibəzzaman.

Bu böyük arzuyla o gündən bəri,
Götür-qoy elədi bir cavan oğlan.
Yuxuda gördü ki, cümə günləri,
Gəlir Loğmangilə Sahibəzzaman.

Oğlan bu arzuyla bir cümə günü
Gəldi Loğmangilə...

Sevindi Loğman.

Qocanın gözüne dikib gözünü,
Danışdı yuxunu, danışdı oğlan.

- Yuxun həqiqətdir - söylədi Loğman
O, gözə görünür hər cümə günü.
Onunla həmfikrəm xeyli zamandan,
Ancaq tapammırıq üçüncüsünü.

Oğlan tez dikəldi: - Üçüncüsü mən!
Gəlmişəm yanına bu mətləb üçün.
Denən, zühur etsin Sahibəzzaman,
Dünyanın işləri sahmana düşsün.

Loğman gülümsündü...
Keçdi bir qədər
Təsbehli bir qoca girdi qapıdan.
Qalxıb ağsaqqala yer göstərdilər,
Cavanın qəlbində qorxu, həyəcan...

Oğlan ağsaqqalın tutub qolundan,
Dedi: - Üç nəfərin sözü bir olmuş.
Biri sən, biri mən,
biri bu Loğman,
Zühur et, səbrimin kasası dolmuş.

Qoca təsbehini atdı əlindən -
Razıyam - deyincə, titrədi göy, Yer.
Elə bil Yer qopdu öz təməlindən,
Alovlar hayqırdı, kişnədi göylər.

Alov hücum çəkdi. Qocayla Loğman,
Atıldı atəşin qoynuna birgə.
O cavan oğlansa qorxub alovdan,
Qaçdı təngənəfəs birbaşa evinə.

Gəldi Loğmangilə o, ertəsi gün,
Kişini sağ görüb mat qaldı, dondu.
Dedi: - Bir sirdir bunlar mənimçün,
O nə yangın idi, bu nə oyundu?

Loğman gülümsünüb dedi: - Sınaqdan
Sən çıxı bilmədin, tab gətirmədin.
Sən, ey bizim ilə həmfikir oğlan,
Bəs oda bizimlə niyə girmədin?

Mərdəkan, 1976

SƏHVLƏRİM, SƏHVLƏRİM!

Şübhələrim, gümanlarım,
Səhvlərim, nöqsanlarım,
Fəryadlarım, əzablarım, amanlarım!
Mən qaçdıqca əlinizdən,
Əməlimə

Yağış kimi yağırınsınız

Neyləyim ki,
Siz özümdən ağırınsınız.
Salıb məni əzablara
Mənə gəndən baxırınsınız
bir yad kimi.

Mən gizlədə bilməmişəm ömrüm boyu
Dodağımın arxasında
ürəyimi...

O alışıb.
O danışıb.
Yanımda dost olmayanda
Danışmışam özbaşım.

Ürəyimin pıçiltısı
Dəyib mənim öz başıma
Toxmaq kimi...
Nə sevgimi gizlətmışəm,
Nə kinimi...
Əzab verib günlər mənə,
aylar mənə.

Adam var ki, ömrü boyu
Dodaqları təbəssümlü
Təbəssümü,
Bir pay kimi paylar sənə,
paylar ona,
paylar mənə...

Dili ilə ürəyinin arasında
Yüz-yüz illik yollar durur.
Dodağında güllər açıb
Ürəyində kollar durur.
Hər sözünün əvvəli "can", axırı "can"
Belə yaşar axıracan.
Ürəyi buz,
Sözü isti,

özü ilıq.

Çəkməmişdir ömrü boyu
Bircə dəfə peşmançılıq.
Bilməmişəm,

Nə qədərmiş

Bircə qırıq nöqsanımı
şışirdənim.

Bir dəryaca kədərimdirdi
Bir damlaca səhvim mənim.
Başqaları keçər, bəlkə, təqsirimdən
"Günahkaram, keç!" - sözümə.
Bağışlaya bilməmişəm

Öz səhvimi mən özümə.
Səhvlərim boğazımdan bərk yapışıb
Yuxumu da dara çəkir.
Vidcanımı ora çəkir, bura çəkir.
Ürəyimdə vuruş gedir
Mən kiminlə vuruşuram,
heç bilmirəm.
Yıxılıram, əyilmirəm.
Heç bilmirəm bu vuruşun adı nədir,
qəsdı nədir?

Qəribədir,
qəribədir!
Səhvlərim - alnımdakı qırıqlarım,
Qəlbimdəki vuruşlarım.
Əzablarda mən özümə,
Mən könlümün öz səsiyəm,
Rahatlıqda özgəsiyəm...
Səhvlərim - ürəyimin dilimdəki
Həm sevgisi,
Həm nifrəti.
Səhvlərim - Dost danlağı,
Yad töhməti.

Səhvlərim! Siz mənsiniz,
Mən də sizəm!

Mən səhvimdə səhvsizəm!

Noyabr, 1971

HEYRƏT!

"Heyrət, ey büt!" - dedi dünyaya gələn
Aləmi bir seyrim yüz heyrətimdir.

Mən heyran olmasam yaza bilmərəm
Mənim nəğmələrim - öz heyrətimdir.

Bəzən deyirlər ki, dəyişib zaman
Hər şey adıləşib...
Nə sevinc, nə qəm!
Elə bir möcüzə tapılmaz, insan,
Ona heyrtlənə...
Heyrtlənmirəm!
Əgər belədirsə, küsmə zamandan.
Qəlbinə yaxşı bax!
Qəlbin çox soyuq!
Heyrət qurtarıbsa,
demək, cahandan
Gözəllik köçübdür, xəbərimiz yox!..

Görə bilmirsənsə gözəllikləri,
Bu aləm səninçün günahkar olur?
Gözü buz bağlayan bulaqlar kimi,
Soyuq adamın da qəlbi kor olur.
Göylər damar-damar,
Yer lağım-lağım...

Bu heyrət, bu sual dindirib məni.
Hələ körpəlikdən bu heyranlığım,
Sual köhləninə mindirib məni.

Mən öz heyrətimin çəmənliyindən,
Cavablar axtardım, suallar dərdim.
Heyran qalmasaydım bu dünyaya mən,
Heyrətsiz halıma heyrtlənərdim.

Heyranam açılıb hey varaq-varaq
Saçılan ləçəyin min-min rənginə.
Siz deyın, mümkünmü heyran qalmamaq,
Ahəngsiz dünyanın öz ahənginə?..

Hansını söyləyim?
Hansını sayım?
Dünya başdan-başa min sirr, möcüzə.
Siz deyın, mən necə heyran qalmayım,
Yerində deyilən gözəl bir sözə?..

Heyranam həmişə yanan könlümə,
Alovu şeirimdir, külü görünmür.
Heyranam toxuma, heyranam tuma,
İçini görürəm, çölü görünmür.

Otun pıçılısı, küləyin ətri,
Torpağım nəfəsi - heyrət nidası!
Bülbülün cəh-cəhi, çiçəyin ətri,
Suyun zümzüməsi - heyrət nidası.

Heyrandır!
Budaqlar yarpağa heyran,
Torpaq daşa heyran,
Daş dağa heyran.
Sel dənizə heyran,
Su gölə heyran,
Çöl çəmənə heyran,
Gül gülə heyran!
Özünə heyrankən bu cansız aləm,
Ey insan!
Demə ki, heyrtlənmirəm!

Həmişə qorxmuşam biganəlikdən,
Yaşa heyran-heyran, öl heyran-heyran!
Məni soyuq-soyuq dindirincə sən,
“Can” deyib canımı al, heyran-heyran!

Sən odu, atəşi özgədən umma!
Aləm tutmayıbsa, köz ürəyində.
Bəsirət gözünü aç bu dünyaya,
Axtar heyreti də öz ürəyində.

Heyrətim yaşayır dərdi-sərimdə.
Ölsəm...

gözlərimi qapamayın tez.

Baxın gözlərimə!

Bəbəklərimdə

Bir heyrət işığı görəcəksiniz.

Noyabr, 1971

QATARLARDA GECƏLƏR

Həsəətini içində boğan qərİblər kimi,
Yaman hüznü olur vağzallarda gecələr.
Səbəbi bilinməyən dumanlı kədər kimi,
Qərİblik, kimsəsizlik vağzallarda gecələr.

Burda həyat, elə bil
Düşünür dərin-dərin.
Vağzallar sahilidir şəhər dənizlərinin.
Şəhər burda qurtarır,
Şəhər burda başlanır.
Kədər burda qurtarır,

Kədər burdan başlanır...
Uzaqdakı qatarın əsrarəngiz fit səsi,
Ayrılığın,

həsəətin,

qəm çiləyən nəğməsi!

Özgə dünyadan gəlir, elə bil ki, qatarlar,
Bizə tanış olmayan köhnə sərnəşinləri,
Keçib kənddən, şəhərdən son məqsədə çatırlar.

Bəlli deyil, qatarın son mənzili, son yolu
Orda, burda gecələr...
Vağzaldakı yolçular, yuxulu gözlərilə
Sayıb dəqiqələri
Rəqəmləri hecələr.
Hər kəs öz qatarını - taleyini gözləyib
Vağzallarda gecələr.
Gözümüzə arzumuz, könlümüzə kamımız,
Ömür qatarlarında yol gedirik hamımız.
Önümüzə gah yaşıl,
Gah da al işıq çıxır.
Bu dolaylı yollardan
Kimi yuxulu çıxır,
Kimi də ayıq çıxır.
Uçur, talelər uçur,
Qatarda...

Sərnəşinlər

Talelərdən xəbərsiz
Əyləşib öz yerində...
Kimi düşür,
Adı da, ünvanı da bilinən
Paytaxt şəhərlərində,
Kimi düşür,
Tanınmaz yarımstansiyalarda...

Yol gedirik qatarda.
Qatarlar qatar-qatar
Kimi öz arzusuna
Tamam çatar,
Tam çatar,
Kimi yarımçıq çatar...
Yata bilmir,
Əsnəyir vağzallarda gecələr.
Ömürlər, mənzilini gözləyən yolçu kimi,
Qatarlarda gecələr.

Noyabr, 1971

AL GÜNƏŞİN SAĞLIĞINA

– A oğul, badələri çatdadan, sındıran
yalandır, şüşənin nə günahı?
– Hansı yalan?
– O yalan ki, hər oturanda badələrə
deyirsiniz. Ona heç polad da dözməz.

Mir Cəlal

Məclis aşır, məclis daşır,
Dumanlanır yenə başlar.
Bir-birinin şərəfinə
Sağlıq deyir dost-taşılar.
Qədəhləri boşaldırlar, doldururlar,
Bu dünyanı gah uçurur, gah qururlar.
Badə qalxır ən əvvəlcə
Sağlığına sədrlərin, müdirlərin...
Tost deyilir dadlı-dadlı, şirin-şirin:

- Yalnız onun ürəylə
vurur bizim ürəyimiz,
Qədəhlərin içindəki
acı təmli arağı biz
İçək şirin dostumuzun
Şirin canı sağlığına,
Uzun ömür arzulayaq gəlin ona.

Məclis buna əl də çalır –
Yalan sözlər, saxta sözlər
Aşağıdan qanadlanıb
Yuxarıya körpü salır.
Məclis yalan, sözlər yalan.
Burda yaman alver gedir,
Onu satan, biri alan

– Mən içməyəm,
Yox! İçməyəm hər bir kəsin sağlığına
Mən içirəm bu badəni
gözəl insan, gözəl alim
filankəsin sağlığına!..

... Gözəl insan! –
Gözəl sözdür!
Görən ancaq bu gözəllik
Əməllərdə sınılandı mı?
Görən bunu deyən özü
öz sözünə inandı mı?
Əvvəl bunun, sonra onun
sağlığına içək deyə
Vidədən söz açdığımız məclisdə də
Biz bölürük adamları dərəcəyə!
Məclis – bazar
Rütbə – dəyər.
Bəs insanlıq yoxmu məgər?

Gəlin, dostlar, məclislərdə
Mahnı deyək, rəqs eləyək!
Tutulmasın, qoy açılsın ürəyimiz
Sağlıqsız da onda sağlam olarıq biz!
Gəlin, dostlar, mahnı deyək
Alnımızın açıqlığı,
Üzümüzün ağlığına,
Sağlıq demək vacib isə
Onda deyək;
– Bizə daim təmənnəsiz işıq verən
Al günəşin sağlığına!

1965

SÖKÜN ÇƏPƏRLƏRİ

Hər kəs öz bağını tez çəpərləyir,
«Çəpərdən bu yana mənimdir» deyir.

Sökün çəpərləri, daş hasarları,
Gözlər uzaqlara zillənsin barı.
Könül otaqlara sığarmı təkcə,
O gərək atlana dağdan, dərədən.
Baxmaq istəyirəm göz işlədikcə
Uzanan o geniş üfüqlərə mən.

Tutmayaq çiçəyin, gülün yolunu,
Onların könlünü dağ-dağ etməyək.
Təbiət azaddır,
gəlin biz onu
hasarlar içində dustaq etməyək.

Nərdtaxta üstündə sədəf zər kimi
Xanalar içində oynamayaq biz.

O geniş, o sonsuz üfüqlər kimi
Böyüsün, ucalsın ürəklərimiz.
Sökün çəpərləri, daş hasarları,
Gözlər uzaqlara zillənsin barı.

1965

ÖRTMƏ PƏNCƏRƏNİ...

Örtmə pəncərəni!..

Necə? Sətəlcəm?

Qorxmuram, qoy külək içəri dolsun.
Açıq qəlbim kimi qapım, pəncərəm
Dünyanın üzünə qoy açıq olsun.

Örtmə pəncərəni... Gəlir ilk bahar,
Gör, çölün havası necə təmizdir.
Açıq pəncərələr, açıq qapılar
Dünyaya açılan gözlərimizdir.

Təzə bir havaya həsrət qalıb söz,
Söz də təzələnmək istəyir, dayan!
Dolsun otağıma, gəlsin iznsiz
Yellər pəncərəmi taqqıldatmadan.

Tufan istəyirəm, yandıra bilsin
Könlümün qaralan ocaqlarını.
Gəlsin, qarışdırsın, alt-üst eyləsin
Yazdığım, pozduğum varaqlarımı.

Masa arxasında gecəbəğündüz
Bir ömür əritdim təzə söz üçün.
Gəlsin təzə fikir, gəlsin təzə söz
Dünən yazdıqlarım köhnəlir bu gün.

İstərəm sabahı bu gündən bilim,
Könlümə nur qonsun, işıq çilənsin
Örtmə pəncərəni, örtmə, sevgilim,
Hava təzələnsin, söz təzələnsin.

İyul, 1978, Şəki

TƏLATÜM

Təlatümsüz ürəkdə
Qan da sırsıra bağlar.
Təlatümdən yaranıb
Deyərdim sıra dağlar.
Su coşmasa,
daşmasa,
Qranit qayalarla
üz-üzə toqquşmasa
Təzələnməz,
durulmaz.
Duyğu dənizlərində
Çağlayan ürəklərə
Sınələr də dar olmaz...
Ömür burulğanından
Saxlamasın qoy məni
Anamın
qapımızda
yandırdığı üzərlik.
Mənim xoşbəxtliyimçin
Mənə gərək deyildir
Dəryaca bəxtəvərlik.
Həyəcansız dar gəlir
Mənə köksün qəfəsi.

İnsan nəfəsi verin, mənə
İnsan nəfəsi.
Neyləyirəm nəfəssiz
Sıra-sıra düzülmüş
Rəqəmi, ədədi mən?
İstəmirəm, a qardaş,
Yüz-yüz yalan vədi mən...
Mənə rəngsiz, boyasız
Bircə doğru söz verin.
Min gecəni neylirəm,
Mənə hərəkət dolu
Min səslə, min duyğulu
Təkcə bir gündüz verin!

Yüz-yüz yalvarışlara,
Min-min təmənnalara
Dəyişməyəm
ürəkdən
Gələn səsi, səmri mən.
İstəmirəm yüz illik
İzsiz keçən ömrü mən.
Mənə
Həyəcan dolu
yalnız bircə gün verin.
Yüz ulduz sizin olsun,
Mənə bircə gün verin!
Hər şeyi bütün verin!

Zirvələrin başında
Zirvə kimi tək olum!
Ağlayanda mən bulud,
Güləndə şimşək olum.

İyul, 1970

TƏZƏDƏN YARATSIN YARADAN BİZİ

Yalan mamırlanıb ürəyimizdə
Haram maya tutub çörəyimizdə.
Yalana inandığ, doğrunu dandığ,
Yalandan nə bezdik, nə də utandığ.
Həqiqət qovuldu həyatımızdan,
Yalan bazarında satıldı vicdan.
Xəyanət gözüylə baxdıq hər şeyə,
Təpədən dırnağa döndük hiyləyə.
Hiylə zəhərindən o qədər içdik,
İndi yalan axır damarımızdan.
Sirat körpüsündən kələklə keçdik,
Dönmək istəmədik öz karımızdan.

Zamanın şər ilə söz birliyindən,
Haqqın zor əlində əsirliyindən
Qəlbimiz o qədər yaralanıb ki,
Hiylələr o qədər haqqı danıb ki,
Kələyi ağıldan seçə bilmirik,
Gerçəyi nağıldan seçə bilmirik.
O qədər əyriylə çulğalaşmışıq,
O qədər dolaşıq yollar aşmışıq
İndi hamar yoldan keçə bilmirik.

Tamam unudulub əcdaddan gələn
Gözəl xislətimiz, təbiətimiz,
Bu gün özümüzə yad olmuşuq biz.
Kiminsə dərdinə alışıb yanmaq,
Kiməsə əl tutmaq ar gəlir bizə.
Kimisə aldatmaq, nəyisə danmaq
Elə bil çevrilib xislətimizə.
Gözümüz önündə haqq ölən zaman

Fəryad qopardıq mı?
Yox, susan olduq!
Biz ömür qazanıb susmağımızdan
Amma insanlığı uduzan olduq.

Bu gün üzümüzə qabarıq zaman,
Biz necə keçmiş bu gündən danaq?
Biz indi dünyanın çirkablarından
Necə təmizləmək, necə paklanaq?

Fikrimiz o qədər hədələnilib ki,
Ruhumuz o qədər zədələnilib ki,
Anlaya bilmirik astar nə, üz nə
İndi baxammırıq düzün gözüne.

Yalan mamır tutub ürəyimizdə
Bu qalın mamırdan arınmaq çətin!
Günün damğası var kürəyimizdə,
Damğa bizimlədir çox illər, yaqın.

Könlümü gəmirən fikirlərimi
Dünən öldürmüşəm bir cəllad kimi.
Mən kiməm?

Ağlımın kəsilən dili!
Mən fikir qatili, əməl qatili!

Bu gün ədalətli bir insan kimi
O qatil ömrümü ömür sayımmı?
Özümün özümə xəyanətimi
Bu gün mən özümə bağışlayımmı?
Tərsinə yaşadığ bir qarış ömrü
Hələ sağım solda, solum sağdadır.
Dünənki günlərin köləlik möhrü
Hələ ruhumuzda yaşamaqdadır.

Necə təmizləyək dünən kirlənən
Bu gün saflıq uman ürəyimizi?
Haqqa çətin gələr haqqından dönən,
Təzədən yaratsın yaradan bizi!

Avqust, 1992, Şəki

ÜMİDƏ HEYKƏL QOYUN

Ürək yaşar həmişə
Ümidiylə qol-boyun.
Ümid yaşadar bizi,
Ümidə heykəl qoyun.

Ümid necə xoşqılıq,
Ümid necə işvəkar.
O - bütün qifillərə
Düşən sirli bir açar.

Tək olsam, həmsöhbətim,
Cüt olsam, həmkarımdır.
Ac olsam, o - çörəyim,
Lüt olsam, paltarımdır.

Ümiddir dərdimizin
Sinəsini dağlayan.
Ümiddir bu günümü
Sabahıma bağlayan.

Bizim min-min arzumuz
Hər vaxt bizdən öndədir.
Puç olan dilək belə
Ümid yedəyindədir.

Ümid bizdən çox yaşar,
O, nə əvvəl, nə sondur.
Ümidin ömrü, vallah,
Ömrümüzdən uzundur.

Ümidlə bir olanda
Həyat bizə bal dadır.
O, aldadıb yaşadır,
O, yaşadıb aldadır.

Heykəl qoyun ümidə
Tərk etməz bir an bizi.
Arzuya qanad verib
Odur yaşadan bizi.

Qana-qana aldanaq,
Budur həyat, budur haqq!
Yaşaya bilərikmi
Əgər biz aldanmasaq?

Avqust, 1992.

SUAL VARSA, CAVAB VAR

Mən üzgüçü deyiləm, nə işim var dərinə
Mən üzürəm dənizin ancaq dayaz yerində.
Dənizin dərinliyi vahiməylə doludur
Təkcə bunu bilirəm: Dərinlik qorxuludur.

Mən qorxuram könlümün içinə baş vurmağa,
Orda donub daşlaşan layları qaldırmağa.

Qaldırdınmı bir layı, lay üstündən lay gəlir,
Sükut layı pozulsa, dalınca haray gəlir.
Haray, dərinlikdəki min-min məchuldan haray!
Ana yoldan ayrılan cığırdan, yoldan haray!
Bir gülü dərmək üçün min əzaba dözürkən
Qarşında gül yerinə dikilən koldan haray!
Qorxuram xəyalımın məni hər gün aldadıb
Sərxoş edən meyindən.
Bir də.. .könlü dəryamın dibsiz
dərinliyindən.

Nə deməkdir duyğumun bircə anın içində
Yanıb cilalanması?
Sabahkı faciənin bu gün hardansa sızıb
Ürəyimə damması?
Nə damdı, niyə damdı?
Niyə ağla dammadı, ancaq ürəyə damdı?
Biz dammanı bilirik damdırandan xəbərsiz.
Gah yanıb, gah sönrük, yandırandan xəbərsiz.

Daman ki, məlum idi.
Bəs, damdıran kim idi?
Niyə xəbərdar edir tale məni öncədən?
Xəbər taledən gəlir, yoxsa, mənə Tanrının
Verdiyi düşüncədən?

Yuxuda gördüyümüz gerçək olur ertəsi,
Bu günün olayları unudulur ertəsi.
Qırx il əvvəl olanlar elə bil bayaq olmuş.
Niyə uzaqlar yaxın, yaxınlar uzaq olmuş?
Nə deməkdir bu hallar -
Məni heyratləndirən bu cavabsız suallar?

Heykəllərə döndərib hər duyğumu, hissimi
Mehrab kimi, büt kimi

Onların qarşısında mən donmaq istəyirəm,
Hər birinə əlimlə toxunmaq istəyirəm.
Əsitmək istəyirəm fəryadını, ahını,
Mən görmək istəyirəm bir duyğudan göyərən
Onun dörd cinahını.
Dünyanın bir sığalı, amma bol şilləsi var,
Ömrün üç pilləsi var:
Dünən - günah,
Bu gün - dərd,
Gələcəksə - ölümdür.
Üçü birgə - insanın öz-özünə verdiyi
İztirabdır, zülümdür.
Günah - köhnə günahdır, unuduruq amma biz.
Günahkardır cəddimiz.
O zamandan bulanıb hey axsa da çox sular,
Tanrının cənnətindən cəddimizi qovdular.
Hakim ola bilmirik nəfsimizə o gündən,
Xilas ola bilmirik şeytanın hiyləsindən.
Biz əl açıb dərgaha -
Təzə adlar veririk bu gün köhnə günaha...
Tanrı hər şeydən əvvəl torpağı yaratdı ki,
Yaratmaq istədiyi insan üçün yem olsun,
Təbiətdə bir ahəng, tarazlıq, nizam olsun.
Amma insan öluncə
Bu dəfə də o özü torpaq üçün yem oldu.
Bu, ona təslim ikən,
O, buna təslim oldu.

Sən ey bu nizamdakı ilk qaydanı pozanım,
Sən ey vaxtın əlilə bizə tale yazanım,
Nə deməkdir, özün de,
Yemin dönüb yenidən yeminə yem olması?
Hakimin qul olması, qulun hakim olması?

Bircə günün içində min bir hala düşməyim –
 Özgəsiylə dil tapıb, özümlə döyüşməyim
 Nə deməkdir, ilahi?
 Mən ki aciz bəndənəm,
 Bu duyğular elində üzü qara, dili lal,
 Gözü kor şərməndənəm.
 Mənə verdiyin ağıl niyə gəlmir karıma?
 O, cavab tapa bilmir min-min suallarına.
 Özün de, mənim ağlım aciz isə bu qədər,
 Hardan doğur bəs sənin sirrinə əl uzadan,
 Bu cavabsız suallar?
 Eyni gündə doğulur hər qıfıla bir açar,
 Qıfıl varsa, açar var,
 Sual varsa, cavab var.

Mart, 1996

BİR ÖMÜR YUXU

Bu gecə yuxuda gördüm, ölmüşəm
 Nəfəsim tənqiyib...
 Amma bu aləm
 Yüz illik, min illik vərdişindədir,
 Hər kəs öz yolunda, öz işindədir.

Gəlir qulağıma qəhqəhə səsi,
 Hardasa uzaqdan bir quş nəğməsi.
 Odur, bax, mələyir çöldə bir quzu,
 Axır bulaqdan da şırhaşır su.

Heç nə dəyişməyib evdə yerini
 Dolabda kitablar, güldanda çiçək.
 Açıq pəncərənin pərdələrini

Gah-sağa, gah sola oynadır külək.
 Gördüm, mənə baxır şəklim divardan,
 Dedim, nağıl imiş arzu da, kam da.
 Dedim, bir fərq varmı, görəsən, bu an
 İndi o şəkillə mənim aramda?

Mən ölü, o cansız... kənar otaqdan
 Gəldi nəvələrin şən-şatır səsi.
 Gördüm, mənə baxır masam bucaqdan,
 Neyləyim? Üstümdə ölüm kölgəsi...
 Bir səs qulağıma gəlmişdi haqdan,
 Ölümü görmüşdüm o vaxt elə bil.
 Mənim ürəyimə dammışdı çoxdan:
 Ən böyük qismətim ölümdür bu il.
 Unutmaq istədim ölümü bir an
 Gördüm, bacarmıram, əl hara çatır?
 Mənim ölümümlə, gördüm, dünyadan
 Heç nə əskilməyib, həmənin dünyadır.

Yaman dəyişkəndir dünyanın rəngi
 İnsanı ağladan bəzən ağlıdır.
 Böyük səfehlikdir, düşünəsən ki,
 Dünyanın varlığı sənə bağlıdır.

Qışqırdım, içimdə boğuldu səsim,
 Səslərin içində yox oldu səsim.
 Hamının dərindən mən ortaq oldum,
 Hamının dərini saldım qəlbimə.
 Bu gün mən ölmüşəm, mənim yoxluğum
 Heç kəsin vecinə deyilmiş, demə.

Yalanmış bu dünya, dedim, ağ yalan!
 Təzə bir şeirimi bitirəcəkdin.
 Masamın üstündə yarımçıq qalan

Yazıma boylanıb, qəfil ah çəkdim.
 Ayıldım yuxudan... dedim ki, çoxu
 Nədənsə, öncədən ölümü duymuş.
 Yox, yuxu deyilmiş gördüyüm yuxu,
 Mənim yaşadığım ömür yuxuymuş.

Avqust, 1997

LƏZZƏTİ - AĞRISI

Gülün ləçəyində od varaq-varaq,
 Bilmirik hardandır bu rəng, bu ətir.
 Gül də iztirabdan doğulur, ancaq
 Rəngi də, ətri də yanmaqdan gəlir.

Yanır önümüzə ocaq gürhagur,
 Biz də qızınıq alıxan oda.
 Bilmirik, ağacın can ağrısıdır
 Alıxan kösöyün alovları da.

Oturub evində yalnız həzz üçün
 Şerimi oxuyan oxucum,

Düşün!

Sənin ürəyinə istilik verən
 Bu duyğu, bu alov hardandır, görən?
 Düşün, sən düşün!
 Ətrimi iylədin, rəngimi gördün.
 “Gözəldir” - dedin!
 Ancaq bilmədin,
 O rəng, o ətir
 Böyük bir yangıdan bircə qətrədir.

Oxu dərin dərin, duy dərin-dərin,
 Ey mənim könlümü təftiş edənəm.
 Duysan, bilərsən ki, bu şeirlərin
 Ləzzəti sənindir, ağrısı mənim.

İyul, 1982

DİZ ÜSTƏ

O, çox əzəmətli, çox qüvvətlidir
 Böyükdür,
 Nəhəngdir və qüdrətlidir.
 Bunu çox eşitdik, çox dedik düzü.
 Çox deyib, alçaltdıq öz-özümüzü.
 Onun böyüklüyü aydındır bizə.

Bir baxaq,
 Bir görək,
 bilək, biz nəyik?

O, böyük görünür gözlərimizə
 Nədən ki, özümüz diz üstündəyik.
 Kiçildik, biz ona böyük dedikcə
 Yetər bu səcdələr, bu diz çökmələr.
 Biz onun önündə iməklədikcə
 Əzdi başımızı nallı çəkmələr.

Duraq ayaq üstə!

Axı, ərik biz.

Qalxsaq, o kiçilər, böyüyərik biz.

Avqust, 1976, Şəki

VAY HALINA

Doğulduğun, böyüdüyn Vətəninə
Haqq tapdanıb, şəər udulsa, vay halına!
Səxavətin unudulsa, qəm eləmə,
Ləyaqətin unudulsa, vay halma!

İmzası var yasda toyun, toyda yasin,
Bu qütblər bir-birindən ayrılmasın.
Sənə şorun bahalıqı dərd olmasın,
Yağın şorla bir tutulsa, vay halına!

Hər söhbətin hər məclisdə yeri deyil,
Unutma ki, qocalırsan sən ilbəl.
Yaşdların sənə gülsə, zarafat bil,
Balan yaşlı cavan gülsə, vay halına!

Həyatından gileylənib çox ağlama,
Ötənləri yana-yana varaqlama.
Arzuların ölməsinə yas saxlama,
İnam ölsə, iman ölsə, vay halına!

Nöqsanını üzə deyən namərd deyil,
Kırayədə yaşadığın ev, yurd deyil.
Anan sənə ögey olsa, bir dərd deyil,
Zaman sənə ögey olsa, vay halına!

Yanvar, 1989

HAQQI YOX

Yad əlində tapdanırkən şəraf, şan,
Türkün türklə ədavətə haqqı yox.

Hər işimiz başlanırkən sıfırdan
Türkün türklə ədavətə haqqı yox.

Dayaq olsun bu gün gərək sol sağa,
Bu vəhdətdən yurdumuza gün doğa.
Bütün millət dönməliyəkən yumruğa
Türkün türklə ədavətə haqqı yox.

T arix bizi imtahana çəkirkən
İmdad umur hamımızdan bu Vətən.
Dünya da haqq səsimizə kar ikən
Türkün türklə ədavətə haqqı yox.

Sındırıldı dəyirməndə pərimiz,
Əsir oldu divə bizim Pərimiz.
Dağılırkən ocağımız, pirimiz
Türkün türklə ədavətə haqqı yox.

Nə çox imiş bu torpağa göz dikən,
Baxa-baxa gözümüzə mil çəkən.
Düşmənimiz dostumuzdan çox ikən
Türkün türklə ədavətə haqqı yox.
Sınəsini yarmalıyıq zülmətin,
Bu məqsədə getdiyimiz yol çətin.
Hər gün neçə şəhid verən millətin
Bir-birilə ədavətə haqqı yox.

İyun, 1992, Şəki.

QORXURAM

İki yolun ayrıcında dayanıb,
Gah o yandan, gah bu yandan qorxuram.

Divdən deyil, milçək qədər gücüylə
Mən özünü div sayandan qorxuram.

Haqq evində haqq divanı qurulmuş,
Hər qazancın öz bahası sorulmuş.
Təmənnəsiz boynumuza yük olmuş
Bağışlanan şəraf-şandan qorxuram.

Bu dünyadan umacağım mizandır,
Qorxdugum kəs bu mizanı pozandır.
Tox gədanın qudurması yamandır
Acandan yox, mən doyandan qorxuram.

Uyuruqsa nəfs adlanan elçiyə,
Tüpürürük vicdan kəsən ölçüyə.
Odur verən düz qiyməti hər şeyə
Vicdanından qorxmayandan qorxuram.

Dekabr, 1998

KÖRPÜ ÇAYDAN UZAQ DÜŞÜB

Dostum H.Şirməmmədə

Hələ toxum cücərməmiş,
Tarlamıza ala düşüb.
Başımız da daz olalı,
Əlimizə dara düşüb.

Xəyallarım - qanad-qanad,
Ətəyimdən dartdı həyat.
Dünənimə Dürat, Qırat,
Bu günümə ulaq düşüb.

Əlim üzüldü diləkdən,
Dilim yandı "gəl" deməkdən.
Öz haqqını gözləməkdən
Haqqın gözünə ağ düşüb.

Bu tayda sən, o tayda mən,
Üzəmmədim bu çayda mən.
Ömr əritdim harayda mən,
Körpü çaydan uzaq düşüb.

Dekabr, 1992

SÖZ OLUB

"Düşdüyümüz oyuna bax"

Kürsü qalır, oturanlar dəyişir,
Gələn deyir, gəlişimlə yaz olub.
Bircə ili başa vurub qışqırır:
"Dəyişdirdim, əyri dönüb düz olub".

Sən yalanın boyuna bax, ay Allah,
Divanına, toyuna bax, ay Allah.
Düşdüyümüz oyuna bax, ay Allah,
Otuz ilin fahişəsi qız olub.

İpək imiş açılmamış barama?
Hər çiçəkdən məlhəm olmaz yarama.
Hər dənizdən sən mirvari arama,
Yaxşı pisdən, qızıl misdən az olub.

Alqışlara, təriflərə uyma çox,
Nüfuzunu dağ başına qoyma çox,
“Mən, mən” deyər öz döşünə döymə çox
Hansı sərçə ləpirindən iz olub?

Gördüm vaxtın fitnəsini, felini,
Ey Bəxtiyar, saxla görək dilini.
Sındırıblar həqiqətin belini,
İndi dönüb ağızlarda söz olub.

1988-1995

DİDƏRGİN

Başına haranın külünü töksün
Sinəsi əzabdan dağ-dağ didərgin.
Təzə Vətəninə qərrib, çəkingən
Köhnə Vətəninədən qaçaq didərgin.

Başının üstündə öz tavanı yox,
Yavanlıq bir yana, heç yavanı yox.
Bu günə, sabaha bir gümanı yox,
Ay özü özündən uzaq didərgin.

Əsdi, hardan əsdi bu səmum yeli?
Əl başı kəsmədi, kəsdi baş əli.
İsti yuvasından perik düşəli
Gah orda, gah burda qonaq didərgin.

Hamının arzusu onunla birkən
Xeyirə dolanmır yenə bu örkən.
Özü bu dünyadan haqq istəyirkən

Adını qoydular nahaq didərgin.
Könlündə köz tutub Vətən həsrəti
Qurtarıb gileyi, sözü-söhbəti.
Öz acı taleyi, öz müsibəti
Özünün başına qınaq didərgin.

Soyuq baxışlardan xoş xəbər umar
Ağlamaz, göz yaşı ahından damar.
Ümitsiz sabaha o, ümid yamar
Ümidi ömrünə yamaq didərgin.

İyul, 1993, Şəki

YALAN HAKİM OLUB

Qorxu kölgəsinə sığınmış bu gün
Sədaqət, dəyanət, məhəbbət, Allah.
Yalan hakim olub, böhtan gözətçi,
Çürüyür zindanda həqiqət, Allah.

Əyri əyriliyi yeridir daşa,
Keçib əyriliklə hamıdan başa.
Doğru həsrət qalıb isti bir aş.
Görən hara gedir bu millət, Allah.

Həftələr dəyişdi, günlər dəyişdi,
Tərəflər dəyişdi, yönlər dəyişdi.
Qiblələr dəyişdi, dinlər dəyişdi,
İtə ot verilir, ata ət, Allah.

Ünvanı dəyişib rəzalətin də,
Qaymaq da satılır şor qiymətində.
İndi sədaqətin səltənətində,

Əyləşib hökm edir xəyanət, Allah.
Ha çığır, ha bağır, yatan ayılmaz,
Yaxşını yamandan ayıran olmaz.
Satsan, üzünə də baxan tapılmaz,
Necə ucuzlaşıb ləyaqət, Allah.

Yalanlar həqiqət qiyafəsində,
Yeklər cövlan edir şəx xanəsində.
Oğrular, əyriilər zamanəsində
Əyriilik sayılır fərasət, Allah.

İyul, 1989.

HARA GEDİR BU DÜNYA?

Baş keçdi gerçəyi
Əlimizdən çalanlar.
Bu dünyanın rəngini
Dəyişdirdi yalanlar
Hara gedir bu dünya?

Bu gözəl dünyamızdan
Gözəllik qovuldu, hey.
Könüllərin açarı -
Dillər qıfıl oldu, hey.
Hara gedir bu dünya?

Hər şey döndü tərsinə
Xeyir şərə qul oldu.
Haqqın çiyinə minmək
Yüksəlişə yol oldu
Hara gedir bu dünya?

Yalan evin içində
Gerçək qapı dalında.
Doğru çörəyə möhtac
Əyri cah-cəlalında
Hara gedir bu dünya?

Yolumuz duman olmuş,
Yaxşılar yaman olmuş.
Haqq bu gün öz haqqını
Haqsızdan uman olmuş
Hara gedir bu dünya?

1996

GÖY GÖL

Dostum İmamverdi Əbilova ithaf

Göy-gölə çox gəlmişəm,
Mürğü döyən sulara
Baxıb çox dincəlmışəm.

Yayın oğlan çağında,
Bu dağlar qucağında
Soyuqdan əsə-əsə
Çox baxmışam Kəpəzə.
Bizim ana Göy-gölün.
Hər yerinə baxmışam,
Axşamına baxmışam,
Səhərinə baxmışam.
O uyuyan sulardan,
Mən şərimə dəmadəm

Rəng almaq istəmişəm,
Səs almaq istəmişəm.
Göy-gölün hər bucağı
Dağlarıyla bərabər,
Sözsüz bir şərə bənzər,
Səssiz nəğməyə bənzər.
Görən göz, duyan ürək
İmdada çıtsın gərək.
Qoy dolaşsın bu yeri,
O sözsüz şerləri,
O səssiz nəğmələri,
Suların qucağından
Qopara bilsin gərək!
Qopara bilməmişəm.
Dibsiz dərinliklərə
Mən varə bilməmişəm.
Bu dünyada əzəldən
Yeddi səs, yeddi rəng var.
Ən fusunkar gözəllik
Bu yeddiyə içində
Qərar tutar, yaşayar.
Bəs neçin əl atıram
Mən yaxına, uzağa?
Göy-gölün öz hüsnünü
Köçürməkçün varəğa
Səkkizinci səs – gərək,
Səkkizinci rəng gərək.
Könlümdəki ən incə
Titrək, həssas tellərə
Mən toxundum min kərə.
Gözəlliğin önündə
Ancaq...dondum min kərə.
İlhamın atəsinə

Donan qəlbim yanmadı,
Aylar keçdi, il ötdü
Şərim də yaranmadı.
Əsir etdi gözəllik
İlhamı da, sözü də.
Dedim: bəlkə şərdir
Gözəlliğin önündə
Donmağımın özü də.

Biz Göy-gölə baxanda
Yüz ilin ləzzətini
Duyuruq an içində.
Sözdən, səsdən gizlənilib
Bu gözəllər gözəli
Yatır orman içində.
Suları inci-inci,
Ləpəsi narın-narın.
O, başını söykəyib
Ayağına dağların
Yatır illərdən bəri,
Yuxuludur gözləri.
Sahildəki qumlara
Astaca ayaq basın!
Bizim dağlar gözəli
Yuxudan oyanmasın.

1961

BÜTÖVLÜK

Dostum Ə. Fikrətə

Durmuş, duracaq üz-üzə yer-göy,
Ziddiydə çıxar meydana hər şey.

Nurun gücü zülmətdə bilinmiş,
Elminki cəhalətdə bilinmiş.
Qəm olmasa şadlıq da bilinməz,
Zəncirsiz azadlıq da bilinməz.
Vəhdətdə birəm,
hicrdə yüzdüm,
Bir yolda min illik dağa dözdüm.
Allahımı ruhumda tapandan,
Göylərdəki allahdan əl üzdüm.
Bil, yer də mənəm,
göy də mənəm, mən.
Matəm də mənəm,
toy da mənəm, mən
Arif də mənəm,
kor da mənəm, mən.
Dünya da mənəm,
gor da mənəm, mən.
Şadlıq da mənəm, qəm də mənəm, mən.
Cənnət də, cəhənnəm də mənəm, mən.
Mehrab da mənəm, səcdə edən də.
Dünya özü əksiylə də vəhdətdədi məndə.
Nəşəm də doğur dərdi-qəməmdən.
Ziddimdə tamam, bir bütövəm mən.

1983

* * *

Adamlar içində darıxıram mən,
Uzanır... Günüm də gec axşam olur.
Mən tək olan zaman fikirlərimin
Hər biri yanımda bir adam olur.

1963

MUMİYA

Mumiyası muzeydədir
Əzəmətli bir fironun.
Dəvə boyda canı varmış,
Gövdəsinə bir bax onun!

Əzəl gündən qoca dünya
Hər gedəndən bir şey alır;
Kimindən əməl qalanda,
Kimindən də bədən qalır.

İstanbul, 1961

BİR ÜRƏKDƏ DÖRD FƏSİL

Hər gecə danışır radio havadan:
“Sabah az buludlu, biri gün yağış...”
İqlimin sirrini bu qadir insan
Gör necə öyrənmiş, gör necə açmış...

Sabahkı havanı bilirik bu gün,
Ey insan,
bununla deməram öyün...
Minbir havasını yerin, dənizin
Əvvəldən bilirik çox zaman, şəksiz.
Bəs niyə bilmirik öz qəlbimizin
Bir andan sonrakı havasını biz?..

Dörd fəsil yaşayır bir ildə torpaq
Qış, qış kimi gəlir, bahar bahartək.
Bir saat içində bəs nədən ancaq

Dadı-duzu qabaqdadır ömrümüzün.

Öyrənirik-

Günü-gündən uçalırıq.

qalxırıq biz...

Son zirvəyə

Çata bilmir əllərimiz.

Qoy çatmasın!

Elə deyək: -Nəsə çatmır!

Axı insan

Çatmayana çata-çata insan olmuş,

«Hər şey çatır» - deməkdənsə

Ömrün başa çatması xoş!..

1965

QOCALMIR

Qocaldır insanı, qocaldır zaman;

Ürəyin atəşi, közü qocalmır.

Dağları, daşları qocaldan zaman,

Bilmirəm, bəs niyə özü qocalmır?

Getdi baharımız, yer qışa qaldı.

Düzlər qara qaldı, yağışa qaldı.

Bizimki bir quru baxışa qaldı,

Neyləyərkə arzusun gözü qocalmır.

Bəxtiyar, düşünək biz dərin-dərin.

Xəyallar möhtəşəm, arzular şirin.

Əsl sənətkarın, əsl şairin

Özü qocalsa da, sözü qocalmır.

1965

KİMDİR MƏNİM DÜŞMƏNİM?

Kimdir mənim

Ən qorxulu düşmənim?

Kaş biləydim bunu mən.

O zərbə vurmamışdan

Kəsəydim yolunu mən.

Kimdir mənim Düşmənim?

Yaxşımı qoyub

Yamanımı danışanımı?

Yox!

Eyblərimi deyib

Arxamca gülənmi?

Yox!..

Mənim nöqsanlarımı

Məndən yaxşı bilənmi?

Yox! Yox! Yox!

Onların gözlərini

Taxaydım öz gözümə.

Özgələrin gözüylə

Baxaydım öz-özümə.

Bacarsaydım bunu mən

Bu dünyada nə dərdim...

Mən onda öz-özümü

Daha yaxşı görərdim.

Onda eyiblərimə

Özüm düşmən olardım;

Görsəydim öz-özümü,

Onda mən, mən olardım!

Ah!.. Məni məndən gözəl

Görə bilən dostlarım,

Arxamca qəh-qəh çəkib

Mənə gülən dostlarım,

Gülün, elə gülün ki,

Çatsın qulaqlarıma

Sizin gülüşləriniz.

Yamanımı danışın,

Elə danışın ki, siz

Mən də xəbərdar olum.

Danışın, qoymayın ki,

Mən özümə vurulum.

Ən qorxulu düşmənin

Gələrəm öhdəsindən,

Ancaq özüm özümə

Bacara bilmirəm mən,

Bacara bilmirəm mən.

Özüm öz əllərimlə

Bir gün bal içirəmsə,

Bir gün zəhər içirəm.

Mən həyat yollarından

Ayaqlarımla deyil,

Əqidəmlə keçirəm.

Aprel, 1960

BAŞ

Amerika alimi R. Uayt meymunun beynini bədənədən ayrı uzun müddət yaşada bilir. Bu məsələ ilə əlaqədar beynin köçürülməsi problemi üzrə dünya filosofları arasında böyük mübahisələr gedir.

Qərribə aləmdir...

zəmanəmizdə

İdrak təbiətlə yarışa girmiş...

Böyrək də,

ürək də,

qulaq da,

göz də

Bədəndən bədənə köçürülərmiş...

Bir maşın sahibi gərək olanda

Sınan hissələri alır dükandan.

Deyirəm, insanın əzaları da

Aptekdə satıldı bəlkə bir zaman.

Azmıdır insanın məgər dərd-səri?

Bu da bəşər üçün təzə təhlükə!

Hazır fikirləri, düşüncələri

Başlara doldurub satdılar bəlkə?

Böyrəyi, ürəyi dəyişmək asan.

Bəs başı?

Bu yerdə bir qədər dayan!

Hər şeyi dəyişir, axı,

baş,

beyin.

Baş özü, başları necə dəyişsin?

İnsanın adına, şərəf-şanına,

Deyirəm, gəlməzmi bundan bir ləkə?

Bir nadan güvənib öz imkanına

Dahinin başına göz dikdi bəlkə?

Ey həkim, gücünə inansan da

Bu yükü boynuna heç götürmə, gəl.

Ayırıb insanı öz aləmindən,
Ana təbiətlə bəhsə girmə, gəl!

Həkim, təbiəti, gəl, hakim sayaq,
Hifz edək bir səsin yüz ahəngini;
Gücümüz çatsa da

gərək pozmayaq
Bəzən təbiətin öz ahəngini.

Dahinin beyninə qan sızdı birdən
Cahil də qəzaya düşdü həmənin gün.
Cahilin başını öz bədənindən
Ayırdıq, dahini yaşatmaq üçün!
Nə deyək?

Kim öldü?
Dahi, ya cahil?
Hansına yas tutsun qohum, qardaşı?
Dirilən kim oldu?
Bu ki, sirr deyil,
Dahinin bədəni, cahilin başı.

Dahi, yaşayacaq bir nadan kimi...
Kimi aldadırıq burda, biz kimi?
Cahilin başıyla, düşüncəsilə
Yaşayan o dahi, yenə dahimi?

Hanı o əvvəlki əqidə, məslək?
Əgər fikri yoxsa, özü sağmıdır?
Yaşamaq xətrinə fikri dəyişmək -
Məsləki dəyişmək yaşamaqmıdır?..

1968

İDMAN YARIŞI

Çörək yeyə-yeyə, nərd vura-vura,
Baxırıq hər axşam televizora.

Ekranı görürük:
dəstəbədəstə

Adamlar qırılır...
Yenə ölüm, qan...
Bombalar tökülür şəhərlər üstə,
Ölən də insandır, baxan da insan.

Analar, körpələr ağlaşır zar-zar,
Dərələr, təpələr bələnir qana.
Elə bil uzanan odlar, alovlar
Qəhqəhə çəkərək gülür insana.

Od-alov sürünür şəhərdə dil-dil,
Uçur uca evlər, balaca damlar.
Elə bil ekranı qırğına deyil,
İdman yarışına baxır adamlar.
Çörək yeyə-yeyə,

nərd vura-vura,
Baxırıq hər axşam televizora...

1968

SİQNALLAR

Dostum R. Nurəddin üçün

Uzaq ulduzların sakinlərinə
Yoxsa bizim kimi dünya dar gəlir?

O biri dünyadan dalbadal yenə
Bizim dünyamıza siqnallar gəlir.
Ulduzlar insana nə deyir görən?
Bu səslər salammı,
Yoxsa hədəmi?
Bizə uzaqlardan siqnallar verən,
Əcaib məxluqmu?

İnsanmı?
Nəmi?

Hələ dünyasına qapılıb insan.
Dünya vəznindəndir diləyimiz də.
Alimlər düşündür:

varlığımızdan
Xəbər göndərəkmi onlara biz də?

Bəlkə də... Gülürlər bizə uzaqdan,
Yəni biz onlardan geriyik belə?
Onlara baxanda,
bəlkə də insan

Uşaqlıq dövrünü yaşayır hələ?..
Təhlükə gözləyir bəlkə dünyanı?
Bəlkə...

hədələyir bu səslər bizi?
Bəlkə...

o dünyanın qadir insanı
Öyrənmək istəyir qüdrətimizi?..

Əgər bu təhlükə olsa, bu yerdə
İndiki təzadlar kimə gərəkdir?
Millətlər, fikirlər, əqidələr də,
Onda bir məsləkdə birləşəcəkdir.

Kökü kəsiləcək nifrətin, kinin,
Loğmanlar olacaq onda hökmran.
Hamı bir ağızdan deyəcək yəqin:
Yaşasın dünyamız, yaşasın insan!

Avqust, 1968

* * *

- Fikirlisən?
- Yox! - dedim.

Kədərimi gizlədir, mən qəmimi danıram.
Nədənsə öz dərdimi hamıya qısqanıram.
Kədərli anlarımda mənə heç kəs görməsin,
Söndür,

çırağı söndür!
Sevincim hamınınsa
kədərini özümündür.

1965

FİKİR

Fikir bizi ora çəkir,
bura çəkir.

Hər əməlin başlanğıcı,
Hər bir yolun ilki-fikir.
Dərzi üçün, memar üçün
Ölçü fikir, biçü fikir.
Hər məqsədin çölü sözdür,
içi fikir.

Daş torpağı qayalardan,
Dam dirəyi meşələrdən

O gətirib ev də tiki.
Qatarları düzənlərdə,
Gəmiləri dənizlərdə
Süzdürən də
fikir, fikir.
Ay da, gün də
fikir, fikir,
Alovunda görməsək də
Tonqal kimi o alışır,
Sükutda da o danışır.
Təbiətin özü fikir,
sözü fikir.
O düşünür,
O düşünür.
Göylərdəki ulduzlar da fikirlərdir,
Doğur, batır,
Yanır, sönmür.
Torpaq üstə səpdiyimiz
Tum da fikir,
Dən də fikir,
Sən də fikir,
Mən də fikir.
Yer-köy fikir,
Hər şey fikir.
1971

İMKAN – ARZU

İmkan güldü arzuya,
Dedi: -Əməl, iş mənim,
Boş-boş xəyallar sənin.
Elə başından böyük

Danışmağın var sənin.
Mən sənin sərhəddinəm,
Sən qaynaya bilərsən,
hökmün varsa, daş görüm.
Hüdudumu,
həddimi
Dildə aş bilərsən,
Əməlində aş görüm.
Arzu dedi imkana:
– Sən kiçiksən, mən böyük.
Danışmayım, neyləyim
Bəs mən başımdan böyük?
Bir başa ki, sığışır,
Bu kainat,
bu aləm,
Mən, başımın içində
Dustaqla bilmərəm.

1971

* * *
Günün ömrü
Öz vaxtında uzanır,
Öz vaxtında gödəlir.
Vaxtında axşam gedir,
Vaxtında səhər gəlir.
Həyatın tülkü da
Bu qanuna düz gəlir.
İnsan dünyaya gəlir
doqquz ay tamam olcaq.
Bu nədəndir ki, ölüm
Heç kəsin həyatına
vaxtında gəlmir ancaq?..

1963

BƏLKƏ

Həqiqət ummadım min üzlü bəlkədən,
İnkarla təsdiqin arası bəlkədir.
Yalanın, doğrunun bütövü gözəldir,
Gerçəyin yarı, parası bəlkədir.
Bəlkənin dadı yox, duzu yox, sözü var,
Gözə kül üfürür, dalında gözü var.
Özü bir kəlmədir, bətnində yüzü var,
Utanan gerçəyin çarəsi bəlkədir.
Gah şübhə fitinə inamın azması,
Gah ümid nurunun balaca sızması,
Gah acı, gerçəyi yalana yozması,
Həqiqət üzünün qarası bəlkədir.
Şübhələr - əzəldən düşməni gözümün,
Arzuya çatışdır meyvəsi dözüümün.
Tənəkdə alışan kəhrəbə üzümün
Şirəsi şərəbdır, qarası bəlkədir.
Uymasın yuxuya şirincə yuxular,
Uyanın arzusu puç olar, yox olar.
Mərdlərin ya “hə”si, ya da ki, “yox”u var,
Namərdin, qorxağın tanrısı bəlkədir.
İnama qurbanam, inada qurbanam,
İnamın verdiyi qanada qurbanam,
Qanadım var isə həyata qurbanam,
Bu həyat eşqinin harası bəlkədir?
İyun, 1978

Dünya

Yolunda sabitdir, ancaq insanı
Gah yoxuşa salır, gah düzə dünya.
Bir üzü gecədir, bir üzü gündüz,
Dayanıb özüylə üz-üzə dünya.
Gah səni var sanır, gah da yox sanır,
Özü öz içində gizli saxlanılır.
Gah zarafat edir, gah acıqlanır,
Təpədən dırnağa möcüzə dünya.
Özü müəmmadır, sözü tapmaca,
Oğul istəyirəm ondan baş aç.
Ahıla ahıldır, qocaya qoca,
Cavana görünür təptəzə dünya.
Bəxtiyar, qüdrətin əqlə güvəndi,
Göylərin əsrarı yerlərə endi,
Bir tükədən asılıb taleyin indi,
İnsan əməlinə kaş dözə dünya.

1970

Dünyanın...

Baş çıxarmaq həm çətindir, həm asan
İblisindən, mələyindən dünyanın.
Adəm satdı bir buğdaya cənnəti,
Tora düşdü kələyindən dünyanın.
Nə gözəldir, ürək geniş, söz açıq,
Yaşamadım bir sevdamı yarımçıq.

Əzab adlı dəyirməndən narın çıx,
Keçəcəksən ələyindən dünyanın.

Arzum üçün mələyəm bir cüyürdüm,
O təpədən bu təpəyə yüyürdüm.
Niyə qorxum kəfənindən?
Nə gördüm
Beşiyindən, bələyindən dünyanın?

Ey Bəxtiyar, zaman ömrü əridər,
Ölümümüz axan vaxta borc ödər.
Arxasınca palaz kimi sürüdər
Bərk yapışsan ələyindən dünyanın.

1977

OLDU

Könül, sənin dünya ilə
Ömrün boyu davan oldu.
Tamah sənə güc gəlincə,
Ağıl səni qovan oldu.

Həyat nədir? Ömür nədir?
Ərimişik sətir-sətir...
Bir əppəyim yağlı fətir,
Bir əppəyim yavan oldu.

Dünya, sənə dardı, könül,
Uçuşların vardı, könül,
Hüdudları yardı könül,
Sənəm yenə yuvan oldu.

Həç bilmədik bu nə işdir,
Nə gedişdi, nə gəlişdi,
Günəy, quzey yer dəyişdi,
Döşəmələr tavan oldu.

Ulu könlüm, uca könlüm,
Düşdü sacdan-saca könlüm.
Cavan ikən qoca könlüm,
Qocaldıqca cavan oldu.

Mərdəkan - 1979

AĞIL BAŞQA, ÜRƏK BAŞQA

Bir-birinə bənzəsə də,
Yel başqadır, külək başqa.
Ətri də xoş, rəngi də xoş
Gül başqadır, çiçək başqa.

Hər diki yoxuş bilmə, gəl,
Hər meyi meyxos bilmə, gəl.
Hər uçanı quş bilmə, gəl
Quş başqadır, böcək başqa.

Hər dərdinə ortağ mənəm,
Hər ağrını tən bölənəm,
Sən çəkənsən, mən gələnəm
Gəmi başqa, yedək başqa.

Haqqın yolu-öz yolumdur,
Əyilməyən düz yolumdur,
Xeyirlə şərs sağ - solumdur
Şeytan başqa, mələk başqa.

Bir diləyə mən calandım,
Gah qazandım, gah talandım.
Ömrüm boyu haçalandım
Ağıl başqa, ürək başqa.

Dilək oldu mənim adım,
Pərvazlandı qol-qanadım.
Çatmadı səbrim, inadım
Əməl başqa, dilək başqa.

Noyabr, 1998

BİLƏ BİLDİYİN QƏDƏR

Əzizim Nurəddin üçün
Çal dünyadan xoş günü
Çala bildiyin qədər.
Verəcəksən, unutma
Ala bildiyin qədər.

Quzu kimi mələrsən,
Min-min arzu dilərsən.
Sən boşala bilərsən
Dola bildiyin qədər.

İdrak yolu qorxulu
Gülündən çoxdur kolu.
Gedəcəksən bu yolu
Gələ bildiyin qədər.

Nəyə gərək gileylər
Bu çabalar, bu səylər

Bildiklərin bəs eylər
Elə bildiyin qədər.

Bu dünyanın min donu
Min rəngi, min oyunu.
Dərk edərsən sən onu
Bilə bildiyin qədər.

Sevinc dağına çıxsan
Sanma dərddən uzaqsan.
Bir gün ağlayacaqsan
Gülə bildiyin qədər.

İyul, 1992.

BİR SALAMA DƏYMƏDİ

Bu gün mən səni gördüm,
Salam vermək istədim,
Üzünü yana tutdun.

Söylə, illərdən bəri
Qəlbimizin bir duyub
bir vurduğu illəri,
Axı, nə tez unuttun?

Beş ildə gözümüzə axan o qanlı sellər,
Bir salama dəymədi?

Həç üzümə baxmadan yanımdan necə keçdin?
Sən eşqin salamını qorxuyamı dəyişdin?
Yoxsa sən öz əhdinə, ilqarına ağ oldun?
O qədər yaxın ikən, bu qədər uzaq oldun.
Şirin gülüşlərimiz, acı fəğanlarımız
Bir salama dəymədi?

Qayğılı anlarımız, qayğısız anlarımız
 Bir salama dəymədi?
 Sən neylədin, bir düşün!
 Yalnız indi anladım; ah, sən daha mənimçün
 Əlçatmaz bir çiçəksən,
 Yaşanmış günlərim tək geri dönməyəcəksən!...
 Qop ey tufan, əs ey yel! Xəzəl olum, tökülüm
 Düz beş il ürəyimdə

Bəslədiyim məhəbbət bir salama dəymədi.
 Bir günlük həsrətimə dözə bilməyən gülüm,
 Bəs nə oldu? Bu həsrət bir salama dəymədi?
 Getdin, dalınca baxdım, can ayrıldı canımdan,
 Sən necə etinasız ötə bildin yanımdan?
 Ah çəkdim, başım üstə yarpaqlar əsdi, gülüm,
 Sənin qəlbin əsmədi.

Arxana da baxmadın!
 Niyə sənin yolunu məhəbbətin kəsmədi?...
 Qazancımız de, bumu?

Deyilməmiş o salam əlvidamız oldumu?
 Sən mənə zülm etlədin, mənə zülm yaraşır.
 Bir salama dəyməyən eşqə ölüm yaraşır!

Sentyabr 1961

HEYF

Heyf o gözlərə, o baxışlara,
 Özgə birisinə baxacaq həmə.
 Heyf o ilahi, qövsi qaşlara,
 Sınaq kədərli düşüncələrdən.

Heyf o alovlu ötən çağlara,
 Uçan, yad budağa tez qonacaqdır.
 Heyf gülə bənzər o dodaqlara,
 Özgə bir dodağa toxunacaqdır.

Gülüm, heyf sənə, heyflər mənə.
 Qoruya bilmədim məhəbbətimi.
 Özüm bilə-bilə verirəm yenə
 Özgə birisinə səadətimi.

1960

GÖZÜN DİLİ

Qara gözlər,
 Ala gözlər,
 Qonur gözlər...
 Nə qədər sözlər

Deyilmiş mədhinə gözəl gözlərin,
 Şairlər, indi də mənə söz verin.
 Qorxuram gözlərin mən gözəlindən
 Aman göz əlindən, dad göz əlindən!

Gözdən hansı qəlbə dağlar çəkilməz?
 Gözün dediyini dil deyə bilməz.
 Həm incə, həm dərin dili var gözün.
 Sözü nü ürəklər anlayar gözün.

Mələ, çıxmasa da ürəyin səsi,
 Elə ki, havada gözlər öpüşür.
 Eşqin də ilk odu, ilk şərərəsi
 Əvvəlcə ürəyə gözlərdən düşür.

Gözləri mədh edən şeir də gerçək,
 Gözün öz dilində yazılsın gərək,
 Bu dil müəmmadır, bu dil çətindir,
 Bu dillə dinəni bu dillə dindir.

1961

* * *

Unutmaq istəmə!..
 Özüm özümdən,
 Bir daha ayrılıb haçalanmayım.
 Gecələr yatıram bir fikirlə mən;
 Səni düşünməyim, səni anmayım!..

Bu elə qayğı ki, bu elə qəm ki,
 Azdırar yüz illik yolundan səni,
 Səhər də, axşam da düşünürəm ki,
 Gərək düşünməyim heç zaman səni.

Unudar fikirdə, xəyalda, təkə
 Unutmaz ürəkdə sevən-sevəni.
 Mən özüm-özümə «unut!»- dedikcə,
 Özümü unudub tapıram səni...

«Unudum» - deyirəm, ancaq nə fayda,
 Yadımdan çıxmamış düşürsən yada!
 Eşqimin odunu söndürə bilmir,
 Qəzəbim sel kimi aşır daşsa da.

1961

* * *

- Elə baxma qadan alım,
 Hər baxanda könlüm olur dilim-dilim
 -Necə baxım?
 -Elə bax ki, mən də sənə baxa bilim.
 -Bu mənim öz baxışımdır,
 Hardan alım təzə baxış?
 -Düzü, məndə can qalmamış.
 -Onda baxma!
 -Necə? Məgər bu mümkünmü?
 Gülüm, məndən nə tez bezdin?
 Əgər sənə baxmasaydım,
 Sən də belə görünməzdin.

1962

YOX, DÜŞMÜRƏM, QALXIRAM

Ən uca mərtəbədə yaşayırsan...
 Çox gözəl!

Məni bu pillələrlə
 İmtahana çəkmə gəl!
 Yox, yox! Mənə demə ki,
 muğayat ol özündən;
 çıxma bu pillələri
 Xəstə ürəyinlə sən!

Yox! Onlar yormur məni!
 Bir addımda qalxıram
 yuxarı beş pilləni.

Düşəndə bir pilləni
 Beş addıma düşürəm.
 Düşürəm... Yox düşmürəm,
 Sanki yoxuş qalxıram.
 Məni yola salırsan;

Gah özümə, gah da ki,
dönüb sənə baxıram.

Pillələri adlayıb
Axı düşə bilmirəm;
Köynəyim tondan ağır,
Sıxır məni əynimdə
Düşürəm...

Düşə bilmirəm
sənin baxışlarının
ağırlığı çiyimdə.
Yox! Mən pillə düşürəm,
Ruhum düşür göylərin
Min-min mərtəbəsindən.
Hara gedim, bilmirəm
Ayağıma dolaşan
ürəyimlə indi mən?

Düşürəm xəyal kimi...
Aparıram beynimi,
Ürəyim sizdə qalır.
Kədərım yanımdadır,
Fərəhim sizdə qalır...
Mənim bu tərs taleyim
Gör bir necə zalımdır,
Enişim - hicranımsa,
Yoxuşum - vüsəlimdir.
Sənin pillələrini
Qalxmaq necə asandır,
Düşmək, enmək çox çətin
Bu da mə'nasız deyil,
Hər işi tərsinədir,
Əzəldən məhəbbətin!

1963

Bu qədər saldı məni həsrət amandan-amana,
Könlüm axırda mənim düşdü
gümandan-gümana.

Necə alim yazıb, öz dərdini izhar elədi,
Aşıqın dərdi fəqət keçdi zamandan-zamana.

Dərdü-qəmdən qurtarıb, düşdü könül hicr oduna,
Eləyək indi şikayətmi yamandan yamana?!

Səni gördükdə mən ancaq belə dil-dil ötürəm,
Boşalır göydə buludlar da dolandan-dolana...

Demərim görməmişəm mən səni çoxdandı,
gülüm,
Görürəm surətini yalqız olandan-olana...

Necə yol vəd verib əhdə vəfa qılmaıdır yar,
Bəxtiyar! Qəlbin axır düşdü talandan-talana.

1963

* * *

Necə odsan bilmirəm,
Sən başa sal bir məni!
Nə qədər yanıdayam,
Odun yandırımı məni.

Elə ki, ayrılıram,
Ayın, günün başına
Məni dolandırırısan;
Necə odsan bilmirəm,
Uzaqdan yandırırısan...

1964

GƏLİR

Tarıma çəkilməmiş simə bənə sən!
Titrə bir yarpağın titrəməsindən.
Bil, dənizdə coşan suyun səsinə
Xəzri gəlir, yoxsa, gilavar gəlir.

Bir az sıxlaşanda göydə buludlar,
Yavaşca titrəşir yerdə göy otlar.
Onlar da bilir ki, havada çən var,
Sabah yağış gəlir, sabah qar gəlir.

Müəssər deyildir hər kəsə ancaq
Ürəkdən keçəni gözdən oxumaq.
Qaranquşdan qabaq, torpaqdan qabaq
Gərək biləsən ki, ilk bahar gəlir.

Qəlbim götürməyir bəri-bəzəyi
Çətindir yamamaq sınımış ürəyi.
Özün dərk edəsən gərək hər şeyi
Səni başa salmaq mənə ar gəlir.

Baxışdan söz götür, söz anla sözdən,
Həssas ol, sevgilim, ömrün boyu sən.
Əgər sevirənsə, ayaq səsimdən
Gərək biləsən ki, Bəxtiyar gəlir.

1950

YAĞMA, YAĞIŞ

Göylər çənə büründükcə
Ürəyimi bürüyür qəm.

Yağma, yağış, yağma, yağış,
Mən görüşə tələsirəm.

Mənim şirin sevincimə
Acı zəhər sən qatma gəl.
Göy çəməndə yol gözləyən
Sevgilimi islatma gəl.

Pəncərəmə hicran yazır
Damcıların naxış-naxış.
Mən görüşə tələsirəm
Yağma, yağış, yağma, yağış,

Ürəyini boşaltmasın
Bu gün göylər insan kimi,
Mən ki, açmaq istəyirəm
Sevgilimə ürəyimi.

Yağsan da mən gedəcəyəm.
Görüşəndə yağışda biz.
Üstümüzə açılacaq
Çətir kimi öz eşqimiz.

1953

* * *

Dedin: "Yordu məni bu üzüntülər,
Dünya dağılmaz ki, ayrılacaq əgər",
Dedim: "Yox! Dağılmaz, dünyaya nə var,
Könül dünyamızsa viranə qalar".

1967

UNUTDURDUN SƏN MƏNƏ

Xəyalınla, fikrinlə
Həmişə sərxoşam mən.
Unutmuşam özümü,
Dönüb sən olmuşam mən.

Öz könlümün səsindən,
Öz könlümə ün düşüb
Dağlar başı qaralıb
Dərələrə gün düşüb,
Niyə belədir,

gülüm,

Sən özün bilməlisən,
Fikrimə düşün düşüb!

Həqiqət, - güman olub
Xəyalım - duman olub
Gah düzəndə sürünür,
Gah təpədə görünür.
İlişir kolluqlara
Fikirlər - qırıq-qırıq,
Arzular - para-para,
Ümidlər pərən-pərən,
Qəsəmlər - yalan olub
An var dönüb il olub,
İl var dönüb an olub.
Həsəratim, bu anları,

günləri,

danır mənim.

Saatımın əqrəbi
Yalnız sənin başına
Dönüb dolanır mənim.

Sənə könül verəli,
Mənim üçün

bu köhnə
vaxt ölçüsü pozuldu,

Sənin məhəbbətinin
Dərəcəsi, ölçüsü
Mənim vaxt ölçüm oldu.

Bir şaxtalı qışdayam,
Mənə əlvən baharı
Unutduran sən oldun.
Ancaq hər gün baharı
Məndən soran sən oldun!

Ümmanam, sahilimi
Unutdurdun sən mənə.
Qarlı dağam,

selimi

Unutdurdun sən mənə.

Gecəyəm, gündüzümü
Unutdurdun sən mənə
İnsanam,

öz-özümü

Unutdurdun sən mənə

Bu dünyada hər şeyi
Unutdurub sən mənə
Çəkdirmisən göz dağı,
Əvəzində öyrətdin
Səni unutmamağı!..

1965

* * *

- Nağıl istəyirəm,

Sən gələn dəfə

Nağıl danışarsan, - dedin, - mənimçün,
Gülüm, o füsunkar incəliyinlə,
Təpədən-dırnağa nağılsan özün.

Divin qaçırdığı qız, sənsən, yəqin.
Qismət deyə bilmir tale deyəni.
Mən açız bəndəyəm...

Məlikməmmədin

Gücü məndə varmı qaçırım səni?

Sevgiyə çevrilir nifrət də, kin də,
Nazının nurundan... o nur, tanrımı?
Üzünün, gözünün çizgilərində
Tapmışam uşaqlıq nağıllarımı.

İstərdim, tərsinə dolansın zaman,
Sənə bəxş eləyim ömrün ilkini.
Qayğılarla dolu bu boş dünyadan
Nağıl dünyasına aparım səni.

Mümkünmü qaçıрмаq o əsir qızı?
Mümkün olmayacaq nağıla girmək.
Ömrün şəkərini - nağılımızı,
Özümüz yaradaq, özümüz gərək!

1971

* * *

Bu gün, dünənimdə yad olmuşam mən,
Könlümdən, arzumdən doğuldun, gülüm.
Mənim allahımı adıləşdirən,
Bəndəyə döndərən sən oldun, gülüm.

Sən cadugərmi, sehrkarmısan?
Hökmünlə allahım göylərdən endi.
Tilsimli bəndəni öz tanrısından
Ayıran tilsimə nə deyim indi?

Arzular önündə ömürlər qısa,
Nədir könlümdəki bu istək, həvəs?
Əgər o, Allahım, o Tanrımdısa,
Tanrımı yıxana nə ad verim bəs?

1971

KƏPƏNƏK

Güllər üstə uçan, qaçan
Bir qayğısız kəpənəkdin,
Çiçəklərin ürəyində
Sən ən şirin bir diləkdin.

Sorağını gül-çiçəkdən
Alınca mən, gördüm yoxsan,
Qaçdım sən
Dalınca mən, gördüm yoxsan.

Nəğmə deyir sənə güllər
Yel əsdikcə narın-narın.
Hər çiçəkdən bir rəng alır
Qızıl-qızıl qanadların.

Hansı gülü oxşadınsa,
Ləçəyində izin qaldı.
Səni tutdum, uçub getdin,
Əllərimdə tozun qaldı.

1972

SEVGİ GİLEYİ

Heç bilməmə hara yozdun
Doğrumu sən, düzüümü sən.
Mən həsrəti ötüb keçdim
Sən həsrətin dözü müsən.

Qulaqlarım cingildəyir,
Danışsın sözümü sən.

Sözümü sən.

İstərəm ki, yuxumdan da
Gəlib səni alan olsun.
Vüsal dolu bu yuxular
Yalan olsun, yalan olsun.
Mənə qalan xatirədir,
Unudulsun, talan olsun.

Talan olsun.

Qol-budaqlı ağac idim,
Budandımsam, çapılmışam.
Həmdəm gedib, kölgəm itib
Mən özümə qapılmışam.
Amma səni itirən gün
Mən özümçün tapılmışam,
Tapılmışam.

1976

YOL İŞARƏSİ

Oğlum İsfəndiyara

Sevdinsə...

Eşqində itib yox oldun,

Çaşbaş salacaqsan günü, ayları.
Sevgi yollarında nə qayda-qanun?
Özün aşmalısın bu dolayları.

Əriyib, özünü yox sayacaqsan,
Bu dərdin olmayıb özgə çarəsi.
Sən tez-tez «qəzaya» uğrayacaqsan,
Yoxdur bu yollarda yol işarəsi.

1977

SƏN HARDAN BİLƏSƏN

Bir sualın cavabı
Nəriman Həsənzadəyə

Sən hardan biləsən nə çəkirəm mən.
Payızam...
ey ömrün ilk baharlısı,
Sən hardan biləsən, nədən biləsən
Yoxdur bu dünyada səndən varlısı.

Duman tək dağlara çəkilən mənəm,
Budaqlar üstündə quş tək dinən sən.
Payızda yarpağı tökülən mənəm,
Ömrün yaz çağında çiçəklənən sən.

İllərim xərclənmiş, ömür gödəlmiş,
Sənin yol gedəsi çox illərin var.
Mənim ürəyimdə baş-başa gəlmiş
Kövrək duyğulardan nə xəbər var.

Deyirsən, ocağın közü mənəm, mən,

Sənsə tüstülənən xatirələrsən.
Ancaq xatirəmi? Səhvin var sənin,
Dağdan xəbərsizdi arandakılar.
Bir də... unutma ki, tüstülənənin
Təzədən tutuşub alışması var.

Sən hardan biləsən, sevda anları
Qənimət payıdır tükənən ömrün.
Sısqa bir bulağın son damcıları
Daha şirin olur təşnələr üçün.

Sən hardan biləsən, axşam şöləsi
Niyə aynaları alovlandırır.
Sən hardan biləsən bülbülün səsi
Niyə son baharda ürək yandırır.

Artır zaman-zaman vaxtın qiyməti,
Arzu min həvəsdə, ürək tələşdə.
Sən hardan biləsən, gözün ləzzəti
Qəlbin ağrısına dönür bu yaşıda.

Sevgi yaş tanımır... Qəlbini yandır!
Yanaraq yaşasan, yaş düşməz yada.
Sevən doxsanında hələ cavandır,
Sevməyən qocadır otuzunda da.

Ürək alışırsa, günahkarmı yaş?
Sevəni qınama, sevəcək sevən!
Yaş ilə ürəyi deyil, a qardaş,
Boş ilə dolunu çəkiyə qoy sən!

Bir ömrü illərlə ölçmək düz deyil,
Ömürlə illəri ölçəsən gərək.

Hissinə, qəlbinlə dinlə nə deyir,
Bu duyan, bu yanan, alışan ürək...
Yaşarkən həyatı sevirəm... nə qəm,
Ölərkən ölümə sevişəcəyəm...

1979

* * *

Deyirsən: -Özünü yaman sevensən,
Deyirəm: - Bunun da səbəbi sənsən.
Özümü sevməzdim,

hələ əksinə,

Bir zaman özümdən bezib usandım.
Elə ki, ürəkdən bağlandım sənə,
Özüm öz gözümdə dəyər qazandım.

Özümü sevməkdə borcluyam sənə,
Sevgi bir şirdi ki, mən ona təslim.
Başqa birini yox, mən dönə-dönə
Səni sevdiiyimdən özümü sevdim.

Şəki, 1980

ƏLVIDA

Deyirəm, səfası bitdi ömrümün,
İndi dağ çıxıram, düzə əlvida.
Gözə duman çökür, başa qar yağır,
Bahara əlvida, yazı əlvida.

Eşqinə hər zaman müqəddəs dedin,
Günlər əldən gedir, sən tələs dedin
Çoxu istəmədin, aza bəs dedin,
Dedin, çox yox isə, aza əlvida.

İndi öz kökündən üzülən mənəm,
Özgə budaqlara düzülən mənəm.
İndi nə sən sənsən, nə də mən mənəm
Biz ki biz deyilik, bizə əlvida.

Bəxtiyar, dərində sızlayıb yaran,
Səni keçmişinə bağlar hər zaman.
Zülmət ürəyini işıqlandıran,
Yoluna şam tutan gözə əlvida.

OLMUŞAM

Biz ikimiz bir can idik,
Ayrılmışam, min olmuşam,
Allahımsan, indi sənə
Çatmaq üçün din olmuşam.

Öz yolumu bilən idim,
Sükan idim, yelkən idim,
Bir zamanlar Mən, Mən idim,
İndi dönüb sən olmuşam.

Nə gecəm var, nə gündüzüm
Qışqırıram: –Necə dözüüm?
Çığırıldıqca indi özüm,
Səs olmuşam, ün olmuşam.

Dəniz kimi çalxalandım,
Qaya kimi lal dayandım,
Ayrılığı əlac sandım,
Görürəm ki, yanılmışam.

1969

BÖL GÖRÜM

“Bəxtim, mənə yar ol”, deyib çağlaram,
Yar olmasa de bəxtiyar ol görüm.
Gələcəyə ümidimi bağlaram,
Bir an sonra nə olacaq, bil görüm.

Yaz ayları çağıldayan selmisən?
Bu dünyanı oyuncaqmı bilmisən?
Həyat səni güldürəndə gülmüsən,
Hünərin var, ağladanda gül görüm.

Dünyamızı yasa, toya bölmüşük,
Sevdamızı oda, suya bölmüşük,
Ömrümüzü günə, aya bölmüşük,
Min arzuya, min diləyə böl görüm.

1974

* * *

Könül verdik, biz and içdik
Əhdimizə dönə-dönə.
Amma yenə inanmadıq
Nə sən mənə, nə mən sənə.

Ayıltmadıq könlümüzdə
O gözləri yol çəkəni.
Xəyalları uçurmadıq
Nə sən mənə, nə mən sənə.

Sənin sevda yollarını
Kırpiyimlə süpürənəm.
Bu eşqsiz, bu sevdasız
Nə sən sənsən, nə mən mənəm.

Bir uçuşu görməmişik
Nə sükansız, nə yüyənsiz.
Biz ki bütöv olmamışıq
Nə sən mənsiz, nə mən sənsiz.

1980

BƏXTİYARAM MƏN

Ömrün payızında sevdim, sevildim,
Elə bilirəm ki, ilk baharam mən.
Arxanca sürünən kölgənəm sənin,
Harda qərar tutsan, orda varam mən.

Mey olsan, yanında bir qədəh ollam,
Gül olsan, çətrini öpən meh ollam.
Ot olsan, bir anda dönüb şəh ollam.
Dağ olsan, zirvənə yağan qaram mən.

Başımı qoyaram gündə yüz kərə
Bir yol ayağını basdığın yerə.
Eşqindir ucaldan məni göylərə,
Bu eşqin gücünə minnətdaram mən.

Sevgiyə hədd qoymaq, düzü günahdır,
Cahilin hər işi, sözü günahdır.
Eşqi günah saymaq özü günahdır,
Kim deyir, eşqimdə günahkaram mən?

Özün bir aləmsən, eşqin bir aləm,
Sən olan könlüdə nə kədər, nə qəm!
Sənsiz bu dünyanın ən bədbəxtiyəm,
Səninlə dünyada bəxtiyaram mən.

Dekabr, 1962

SƏN GETDİN

Sən getdin, elə bil dünya boşaldı
Yaz da köçüb getdi, yeri boş qaldı,
Bahar ürəyimi sənsiz qış aldı,
Mən yazı vurğunam, qışı neylərəm?

Eşqimi aparıb sən getdin demək,
Eşqsiz bir könül nəyimə gərək?
Soyuq daşa döndü o gündən ürək
Sənəmdən asılan daşı neylərəm?

Həmişə ayrırıq, gecə-gündüzük,
Birimiz təpəyik, birimiz düzük.
Üstünün qaşıyla tanınar üzük,
Əgər üzük yoxsa, qaşı neylərəm?

Niyə yaşayıram, mən niyə sənsiz?
Nə yerə baxmaram, nə göyə sənsiz.
Mən ki, kor olmuşam hər şeyə sənsiz,
Kor gözün üstündə qaşı neylərəm?

Mart 1967

SƏNİN DİLİNDƏN

İllərlə bir eşqin cövrünü çəkdik -
Ayrılacaq, gün sönər, il qınar bizi.
Eniş-yoxuşunu bir ötdüyümüz
Yollara nə deyək, yol qınar bizi.

Sən dedin, başlanan qurtarsın gərək!
Mən dedim, doymayırsan arzudan ürək!

Birgə əkdüyimiz gülü dərməsək
Tikanlar əl çalar, gül qınar bizi.

Bəs deyil bu ələm, bu kədər mənə.
Elədin dünyanı sən hədəm mənə.
Gözəl sözlər dedin nə qədər mənə,
Gəl indi danlama, dil qınar bizi.

Çox çəkə bilmədik nazını eşqin,
Qış gəlib, yaşadıq yazını eşqin.
Yamanca sındırdıq sazını eşqin,
Bilmədik, axırda tel qınar bizi.

Dedin ki, eşqimlə bəxtiyaram mən.
Dedin ki, dönmərəm qəlbin səmindən.
İndiyə çəkinib el tənəsindən
Deyirsən, ayıbdır, el qınar bizi.

İyul 1967

BİRİ SƏNSƏN, BİRİ MƏN

Bir bulağın iki gözü, -
Biri sənsən, biri mən.
Bir almanın iki üzü, -
Biri sənsən, biri mən.

Qoşa simin titrəməsi, -
Biri sənsən, biri mən.
Bir pərdənin iki səsi, -
Biri sənsən, biri mən.

Açıq səma, göy qurşağı, -
Biri sənsən, biri mən.
Dan ulduzu, səhər çağı, -
Biri sənsən, biri mən.

Bu həyat da iki rəngdir, -
Bir sevinc, biri qəm.
Sevinc kimdir, kədər kimdir?
O həm sənsən, həm də mən.
Bu dünyaya biz gələli
Həm qəmlik, həm də sevinc.
Sən məndəsən, mən səndəyəm,
Gözəldir qəmdə sevinc.

İyul, 1962

KÖLGƏM QƏDƏR YAXINSAN...

Ayrılığın eylədi,
Könlümü dağ-dağ, gülüm.
Qış kimi düşüncəli,
Yaz kimi oynaq gülüm.

Kölgəm qədər yaxınsan,
Ancaq tuta bilmirəm.
“Unut” demək asandır,
Mən unuda bilmirəm.

Soyuqluğun könlümə
Saldı qara xal, gülüm,
Dəniz kimi dalğalı,
Heykəl kimi lal gülüm.

Bəs nəyədir gümanın,
Ay gümanlı gümansız?
Könül kimi vəfalı,
Ağıl kimi amansız.
Gecə kimi fikirli,
Gündüz kimi şən, gülüm
İki hissən əlində
Gəl, oynama sən, gülüm.

Aprel, 1965

İNSAN - GÖYDƏ AY KİMİDİR

Çəmənlərdə gül-çiçəyin
Sağ-solunda ələfi var.
Dünyada hər bədbəxtliyin
Həm zərəri, həm nəfi var.

Vaxt hakimlər hakimidir,
Həyat, varkən yox kimidir.
Yaydan çıxan ox kimidir,
Hər ömrün öz hədəfi var.

Ürəkdədir sözün kökü,
Ayıra bil tükədən tükü,
Çox ağırdır amal yükü,
Çəkə bilsən şərəfi var.

Ürək fikrin tilsimidir,
Hər qatı bir lay kimidir.
İnsan - göydə Ay kimidir,
Görünməyən tərəfi var.

İyun, 1978

Doldur, ürəyini, sevinclə doldur,
Bu həyat enişli, yoxuşlu yoldur.
Dünyada dərd də bol, fərah də boldur,
Hansını götürsən, öz qismətidir.

Bir cıdır düzüdür bu həyat, gülüm,
Bu yolu nəmərlə başa çat, gülüm,
Ömrü müftə aldın, baha sat, gülüm,
Mayasız bu qazanc - öz sərvətidir.

Sevinc axtarırsan, al, yasaq deyil,
Dərd çəkən ürəkdən dərd qaçaq deyil.
Dünya iki rəngdir, təkcə ağ deyil,
Birini götürmək cəhəlatidir.

Bəxtiyar, bildinmi sən kimsən, nədən?
De hansı rüzgardır başından əsən?
Dünyanın yasına qəhqəh çəkməsən,
Dünyanın toyu da müsibətidir.

1973-1977.

* * *

Nur atəşə, atəş göyə, göylər yerə möhtac,
Yerlərdəki ahəngi-nizam göylərə möhtac...

...Dağlar ucalıqdan öyünüb qürrələnilir hey,
Yüksəklik üçün dağ dediyin, düzlərə möhtac.

Göylər nə qədər sonsuz olub boşluğa varsa,
Göylərdə gözəllik yenə ulduzlara möhtac...

Saçlar qara, qaşlar qara, ləblər də bal olsun,
Hər üzdə gözəllik dediyin – gözlərə möhtac.

Mən Bəxtiyaram, söyləyib aldanma, a şair,
Fikrin də, məramın da sənin, sözlərə möhtac.

Hacıkənd, 1972

* * *

Könlüm, niyə sən gözlərin əsrarına uydun,
Öz cülvəli, hikmətli gözündən xəbərin qox.

Ruhun, xəyalın səndən uzaqlarda gəzir hey,
Bədbəxt, bu nə dərdidir, öz-özündən xəbərin yox?

Yandın, yenə yandın, güman etdin ki, kül oldun,
Sönmüş külün altındakı közdən xəbərin yox.

Zənn etmə ki, eşqin səni bezdirdi tək ancaq,
Arxanda qalan tozlu izindən xəbərin yox.

Bəxtin sənə yar olduğuna çox da inanma,
Keçmişdə sənə yar oldu, bu gündən xəbərin yox.

* * *

Min kitab söz yazırıq qəlbi usandırmaq üçün,
Bəs edər bir acı söz, min ürəyi qırmaq üçün.

Dil qabar bağladı, bir nadana dönnəm mən özüm,
Bir kiçik mətləbi bir nadana qandırmaq üçün.

Səltənətdən keçər axır günü sultanlar özü,
Bir həzin nəğmə bəs eylər, məni yandırmaq üçünş

Eşqinin gözləri kor isə, əzəldən yox isə,
Neyləyim mən, səni bir haqqa inandırmaq üçün?

Bəxtiyaram ki, Vətən eşqinə yandım, yanıram,
Hələ yatmışları qəflətdən oyandırmaq üçün.

1973

* * *

De, bilirsənmi bir amalda yanan kimdi, gülüm?
Dəyişib rəngini tez-tez boyanan kimdi, gülüm?

Kimi rüyada oyaqdır, kimi bir ömrü yatır,
Bu güzərgəhdə yatan kim, oyanan kimdi, gülüm?

Məni yandırdın özün, həm də qızındın oduma,
Qızınan kimdi, yanan kimdi, qanan kimdi, gül-
üm?

Tikan ağrıtdı səni, köksümə saplandı bıçaq,
Çığırın kimdi, fəqət, bərk dayanan kimdi, gülüm?

Çatar öz kamına, həsrətdə deyər Bəxtiyaram,
O könuələr ki, hər an nəfsinə hakimdi, gülüm.

1973

* * *

«Gəl-gəl» deyər hicrində kamantək mələdim mən,
Bir ömrü sənin eşqinə qurban elədim mən.

Asudə tifildin, nə qəmin vardı, nə dərdin,
Dərdimlə sənin gözlərini sürmələdim mən.

Hissim sənə «gəl-gəl» dedi, əqlim dedi «get-get»
Bu qanlı döyüşdən mənə imdad dilədim mən.

Eşqim də qaxınc oldu mənim başıma hər gün,
Bir eşqin ucundan nə qədər tənə yedim mən.

Öz hissini dustaq eləyən Bəxtiyar olmaz,
Öz eşqimə öz könlümü zindan elədim mən.

1969

* * *

Yenə bağlar o bağlardır, fəqət bağda gülüm yoxdur,
Gülüm yoxdur, bu dünyada ayım yoxdur,
ilim yoxdur.

Zaman dönməz öz hökmündən... Biz ayrıldıq,
tez ayrıldıq,
Dilim bar verməz, ay dostlar, deyəm ki,
sevgilim yoxdur.

Çiçəklərdən, küləklərdən mən allam ətrini yarın,
Dilək ölməz, ürək ölməz, sevənlərcin ölüm
yoxdur.

Gülüm əğyar qılıncıyla sevrəkən ayrı düşdük biz,
Bu həsrətdən, bu möhnətdən daha müdhiş
zülüm yoxdur.

Sevib yandım, külək qalxdı,
külüm sovruldu əflakə,
Məni gərmə bu dünyada odum söndü,
külüm yoxdur.

Ağac yansa, fəğan eylər, deyər öz dərdini aşkar,
Deməkçün dərdimi yarə, bənim varsa,
ilim yoxdur.

Səninlə Bəxtiyaram mən, ayım sənsən ilim sənsən,
Bu dünyada mənim sənsiz ayım yoxdur,
ilim yoxdur.

Oktyabr, 1961

* * *

Bu qədər saldı məni həsrət, amandan-amana
Könlüm axırda mənim düşdü
gümandan-gümana.

Neçə alim yazıb öz dərdini izhar elədi,
Aşiqin dərdi fəqət keçdi zamandan-zamana

Dərdü-qəmdən usanıb düşdü könül hicr oduna,
Eləyək indi şikayətmi yamandan-yamana?!

Səni gördükdə mən ancaq belə dil-dil ötürəm,
Boşalır göydə buludlar da dolandan-dolana...

Deməram görməmişəm mən səni çoxdandı,
gülüm,
Görürəm surətini yalqız olandan-olana...

Könlümün üstə düşən kölgələr əlan silinir,
Başımın üstünə sən kölgə salandan-salana.

Nəçə yol vədə verib əhdə vəfa qılmaı yar,
Bəxtiyar! Qəlbin axır düşdü talandan-talana.

Sentyabr, 1963

* * *

Ağlar ürəyim, səs gələr, ah-azar görünməz.
Gözdən yaş axar, qaynağı zinhar, görünməz.

Rüzgar yenə tüğyan eləyir dalda, budaqda
Toz-torpağı gördük, niyə rüzgar görünməz?

Tonqal yanır, atəş görünür, atəşi yaxmış,
Əl gizli səbəb, gizli səbəbkar görünməz.

İllər üzərindən yön alıb yol gedirik biz
İllər görünür, bəs niyə yollar görünməz.

Qəmdən şad olursansa, könül mülkünə sən bax,
Güllər açılıb, amma o gülzar görünməz.

Bəxtin mənə yar olduğunu çoxları söylər,
Bəxtim görünür, bəs niyə dildar görünməz?

Avqust, 1970

* * *

İdrakda yol açmış gecədən gündüzə Allah,
Güldürməsən öz könlünü, gülməz üzə Allah.
Dünyaya şəfəqlər kimi tanrım səpələnmiş,
Qəlbin gözü yanmazsa, görünməz gözə Allah.

Allah! Bilirik cisim deyil, bəs nədir Allah?
Ən yüksək olan haqda, həqiqətdədir Allah.
Dondunsa təkamül və gözəllik qabağında,
Dərk et bu, təəccübdə, bu heyrdədir Allah.

Bildik, bilirik, gizlidir insandakı qüdrət,
Hər kəs onu fəhm etməsə, acizdir o, əlbət.
İnsanın əzəl borcudur insanlığa hörmət,
İnsanlığa hörmətdə, ləyaqətdədir Allah.

Gerçək də budur: gizlidir hər zərrədə vəhdət.
Bir zərrə ikən küllə qovuşmaq ulu niyyət.
Gördüklərimiz zahirdir, bətnə nüfuz et!
Bətdəki, cövhərdəki fitrətdədir Allah.

Fitrət də yatır sözdə, sözün öz yükü fikrim.
Seçmiş, seçəcək daima tükədən tükü fikrim.
Mən bir ağacam, yarpağı sözlər, kökü fikrim,
Sözlərdə deyil, sözdəki hikmətdədir Allah.

İnsan! Təpədən dırnağa sən arzu, diləksən,
Nəfsində doyumsuz, fəqət eşqində mələksən.
Zülmün üzünə haqq deyilən şilləni çəksən,
Şilləndə möhürlənmiş o qeyrdədir Allah.

Cahil enər alçaqlığa, öz qəlbinə yenməz,
Vəcdandan əgər dönsə də, xeyrindən o dönməz.

Zülmətdə, cəhalətdə, ədavətdə o görünməz,
İlqarda, sədaqətdə, məhəbbətdədir Allah.

(“Fəryad” pyesindən)

Daş ürəklərdə yanıb daşları sındırdı muğam.
Haqqa düşməni olanı haqqa tapındırdı muğam.

Nə güman eyləmişən ondakı tilsimləri sən,
“Kürü ahıyla qurutdu”, “salı yandırdı” muğam.

Onun hər guşəsi bir xatirə, bir canlı kitab,
Keçilən yolları hərdən bizə andırdı muğam.

Su çilər kinli ürəklərdə qəzəb tonqalına,
Nəçə qəsdin önünü kəsdi, dayandırdı muğam.

O - ürək yangısı, göz yaşları, bir çəngə bulud,
Oyadıb yaddaşı, vəcdanı utandırdı muğam.

Dəfn edin siz məni Zabul segahın mayəsinə,
Deyirəm, bəlkə, məni bir gün oyandırdı muğam.

Çox kitablar oxudum, zənn elədim bəxtiyaram,
Mənə çox mətləbi ahəstəcə qandırdı muğam.

(“Muğam” poemasından, 1974)

Hər ulusun
Ən qiymətli sərvətidir ana dili.
Övladları yer üzünə səpələnsə,
Pərən-pərən düşənlərin
Vəhdətidir ana dili.
Bu dünyanın hansı uzaq bucağında səslənərsə,
O bucağı mənim üçün əzizlədən ana dilim,
Qürbəti də Vətən edən ana dilim!
Sözlərinin nəğməsində
ruhumuzu cingildədən ana dilim!
Məni ana Vətənimin bütün oğul-qızlarıyla
Qohum edən ana dilim!
Sən gözlərə görünməyən bir telsən ki.
Yol açmışan keçmişimdən gələcəyə.
Ana yurdun öz ruhunu
Keçirirsən-
Bu nəsilədən o nəsilə,
Bu ürəkdən o ürəyə.
Öz dərdimi, sevincimi
Dodağında çağladanım,
Məni ana Vətənimə, bu günümü
Sabahıma, dünənə bağladanım.
Ey səsimə səs verənim,
sən ey mənim varlığımı
Yer üzünə göstərənəm.
Ey şərəfim, ey bayrağım,
Ey “Anamın kitabı”nda adı qalan
Doğma ikən ögey olan sinə dağım.
Xətainin qılıncında,
Füzulinin qəzəlinə
Bülövlənib ovxarlanan söz kəsərim,
Dağlarımdan

damcı-damcı sızıb gələn öz əsərim.
 Ey bu günü dilim-dilim
 Parçalanan ana dilim.
 Sınəsində od qalanan ana dilim.
 Qapıların arxasında
 Boynu bükük qalan dilim,
 Var ikən yox olan dilim.
 Ayaqlarda kilim,dilim,
 Vuruşlarda bir qəhrəman,
 Barışlarda həlim dilim.

(“Mərziyə” poemasından, 1984)

Qatil gülləsinə qurban gedərkən,
 Gözünü sabaha dikdi şəhidlər.
 Üçrəngli bayrağı öz qanlarıyla
 Vətən torpağına çəkdi şəhidlər.

Zalım öyünməsin zülmələriylə,
 Min bir böhtanıylə, min bir şəriylə.
 Həqiqət uğrunda ölümləriylə
 Ölümü kamına çəkdi şəhidlər.

O şənbə gecəsi, o qətl günü,-
 Mümkünə döndərdik çox namümkünü.
 Xalqın qəlbindəki qorxu mülkünü,
 O gecə dağıdıb sökdü şəhidlər.

Tarixi yaşadıb diləyimizdə,
 Bir yumruğa döndük o gecə biz də.
 Yıxıb köləliyi ürəyimizdə
 Cəsarət mülkünü tikdi şəhidlər.

Onlar susdurulan haqqı dindirər,
 Qaraca torpağı qiymətləndirər.
 Donan vicdanları qeyrətləndirər,
 Axı, el qeyrəti çəkdi şəhidlər.

Bilirik, bu bəla nə ilkdə, nə son,
 Ölürkən uğrunda bu ana yurdun.
 Quzu cildindəki o qoca qurdun,
 Doğru, düz cildini çəkdi şəhidlər.

Dözdü hər zillətə, dözdü hər şeyə,
 “Dünyada mənim də haqqım var”, - deyə
 Kütləni xalq edən müqaviləyə
 Qanıyla qolunu çəkdi şəhidlər.

İnsan insan olur öz hünəriylə,
 Millət, millət olur xeyri, şəriylə.
 Torpağın bağranı cəsədləriylə,
 Azadlıq tumunu əkdə şəhidlər.

(“Şəhidlər” poemasından)

Ölsəm...

**gözlərimi qapamayın tez.
 Baxın gözlərimə!
 Bəbəklərimdə
 Bir heyvət işığı görəcəksiniz.**

HEYDƏR ƏLİYEV FONDU

Azərbaycan Respublikasının xalq şairi, SSRİ və Azərbaycan Dövlət mükafatları laureatı, akademik Bəxtiyar Vahabzadənin ailəsinə

Xalqımızın sevimli şairi, müasir Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, akademik Bəxtiyar Vahabzadənin vəfatı hamımız üçün böyük itkidir.

Ədəbiyyatımızın inkişafına bütün bədii janrlar üzrə dəyərli töhfələr vermiş Bəxtiyar Vahabzadənin adı dərin və fəlsəfi məzmunu ilə səciyyələnən əsərlərin müəllifi kimi ədəbiyyat tariximizə əbədi həkk olunmuşdur. Azərbaycan poeziyasında vətəndaşlıq ruhunun qüvvətlənməsində və sənətkarlıq imkanlarının genişlənməsində Bəxtiyar Vahabzadənin müstəsna xidmətləri vardır. Şairin yaratdığı çoxsaylı poemalar özünün dərin lirizmi, emosionallığı, orijinallığı ilə seçilir. Qəlbləri oxşayan bir çox lirik şeirləri xalqımızın tanınmış sənət ustalarının repertuarında mühüm yer tutaraq dillər əzbəri olmuş, Azərbaycan musiqi

mədəniyyətinin inciləri sırasına daxil olmuşdur. Bəxtiyar Vahabzadənin qələminin məhsulu olan dram əsərləri Azərbaycan dramaturgiyasını xeyli zənginləşdirmiş, bədii tərcümələri isə oxuculara dünya poeziyasının ən yaxşı nümunələri ilə tanış olmağa imkan yaratmışdır.

Uzun illər Bakı Dövlət Universitetinin professoru kimi Azərbaycanda yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanmasında yaxından iştirak etmiş Bəxtiyar Vahabzadənin ictimai-siyasi fəaliyyəti də zəngin və təqdirəlayiq olmuşdur. Bəxtiyar Vahabzadə xalqımızın həyatının ən çətin və mürəkkəb anlarında baş verən taleyüklü hadisələrə münasibətdə əsl vətənpərvər ziyalı mövqeyi nümayiş etdirmişdir.

Bu ağır, kədərli gündə yeganə təsəllimiz odur ki, gözəl insan, əsl vətəndaş, bənzərsiz şair, fəal ictimai xadim olan Bəxtiyar Vahabzadənin əziz xatirəsi xalqımız tərəfindən heç zaman unudulmayacaq.

Ulu Tanrıdan mərhuma rəhmət diləyir, onun ailəsinə və yaxınlarına dərin hüznə başsağlığı veririk.

Allah rəhmət eləsin!
Dərin hörmətlə,

Mehriban Əliyeva
14 fevral 2009

ANAR

XALQ YAZIÇISI

Muğama dəfn olunan

Dəfn edin siz məni «Zabul-segah»ın
mayəsinə,
Deyirəm bəlkə məni bir gün oyandırdı
muğam.

Bəxtiyar Vahabzadə

Moskvadaydım. «Cavid ömrü» filminin Moskvada yaşayan azərbaycanlılara təqdim edilmə mərasiminə dəvət olunmuşduq.

Soyuq, qarlı Moskva gecəsində Bakıdan acıdan-acı xəbər gəldi: Bəxtiyar Vahabzadə vəfat edib. Son vaxtlar xəstəydi, evdən çıxmırdı. Tez-tez telefon edib əhvalını soruşurdum. İctimai televiziya şair haqqında geniş veriliş hazırlamışdı, mən də çıxış etdim. Verilişdən sonra Bəxtiyar müəllim özünə xas olan alicənablıqla çıxışıma görə telefonla təşəkkür etdi. – Bu, mənim borcumdur, - dedim, - çox istərdim ki, Yazıçılar Birliyinə gələsiniz, təmirdən sonra binamızı görəsınız və burda da bir tədbirinizi keçirək.

- Sağlıq olsun, - dedi, - halım bir az düzələn kimi mütləq gələrəm.

«525-ci qəzet»də dərs olunmuş bir məqalədən bildim ki, Bəxtiyar müəllim «Taksi və vaxt» şerimi bəyənibmiş. Həmin şeri minnətdarlıq hissiylə ona ithaf etdim. Nə bileydim ki, bu mənim böyük şairə sağlığında son xoş ismarışım, son salamım, son təşəkkürüm olacaq.

Moskvada o acı xəbəri aldığım gecə səhərə qədər uyuya bilmədim. Bəxtiyar müəllimlə bağlı səhnələr, görüşlər, söhbətlər, uzun illər boyu davam edən ünsiyyətimizi bir-bir gözlərim önündən keçib gedirdi.

İlk gənclik illərimdə atamgilin mənzilində görüşlərimiz, atama yeni şeirlərini, Səməd Vurğun haqqında yazdığı dissertasiyadan parçaları oxuması, daha sonrakı illərdə Yazıçılar İttifaqında saysız-hesabsız görüşlərimiz, Şəkiddə şairin evində, Marxalda söhbətlərimiz, Türkiyəyə bircə səfərlərimiz, 1990-cı ilin Qara yanvarında fəvqəladə vəziyyət şəraitində Ali Sovetin bütün gecə davam edən toplantısında ağırlı, həyəcanlı anlarımız, Bəxtiyar müəllimin elə ondanca Oljas Süleymanova telefon etməsi, Oljasın da bir qardaş fədakarlığıyla xəstə-xəstə Bakıya uçub gəlməsi... Dilimizin adıyla bağlı mübahisələrdə Bəxtiyar müəllimlə, Elçinlə eyni mövqedən çıxış etməyimiz və fikrimizi sonadək müdafiə etməyimiz... Acılı-şirinli xatirələr dalğa-dalğa bir-birinin üstünə gəlirdi o yuxusuz Moskva gecəsində.

Ali Sovetin iştirak etmədiyim, amma sonra-

lar televiziya ekranlarında gördüyüm iclasının həm utandırıcı, həm qürurverici səhnələri yaddaşımda canlanırdı: Heydər Əliyevə ədəbsiz hücumlara görə utanc hissi, Bəxtiyar Vahabzadənin təkbaşına onu müdafiə etməsindən duyduğum qürur... Ulu öndər Azərbaycan Yazıçılarının X Qurultayında çıxışında bu barədə ətraflı danışdı:

«Xatirinizdədir, Ali Sovetin sessiyasında o salonda oturanların 90 faizi mənimlə bir yerdə və mənim rəhbərliyim altında işləmiş adamlar idi... Orda mənə çox hörmətsizlik etdilər, pis münasibət göstərdilər. Ancaq o vaxt cəsarət edib çox kəskin çıxış edən Bəxtiyar Vahabzadə oldu... O salonda oturanların əksəriyyəti ilə mən gecə-gündüz bir yerdə işləmişdim. Onlar böyük vəzifələr almışdılar. Bəxtiyar Vahabzadə şairdir, şair olaraq da qalıbdır, indi də şairdir, onun şairlikdən başqa bir vəzifəsi yoxdur. Ancaq baxın, o həmin insanların münasibəti, bu da şairin münasibəti. Yəni mən yenə də ədəbiyyata bağlılığımı və ədəbiyyatla məşğul olan şəxslərin başqalarına nisbətən daha sədaqətli olduğunu qeyd etmək istəyirəm».

Neçə minillik ədəbiyyat tariximizin ən dəyərli sənətkarlarından olan Bəxtiyar Vahabzadə haqqında dəfələrlə yazmışam, yubileylərində, müxtəlif tədbirlərdə çıxışlar etmişəm. O, mənim üçün «Siz» və «Bəxtiyar müəllim» idi, mən onun üçün «Sən» və sadəcə «Anar». Amma aramızda yaş fərqi və hörmət pərdəsi qarşılıqlı xoş münasibətlərimizə, fikir, əqidə birliyimizə, çox qəliz məsələlərdə eyni mövqedən çıxış etməyimizə, çətin anlarda bir-birimizə həyan

olmağımıza manne olmurdu. Bir çox məqamlarda mətbuat səhifələrində bir-birimizi şərdən, böhtandan qoruyurdun. Sənətkar kimi, vətəndaş kimi, şəxsiyyət kimi Bəxtiyar Vahabzadənin bir dırnağına dəyməyən ədəbi miğmələr, arasına onu da sancırdılar. Söhbətlərimizin birində Bəxtiyar müəllimin dediyi sözləri heç vaxt unutmaram: - Onları qınama, bu dünyada hərənin bacardığı və bacarmadığı bir iş olur. Biz yazmağı bacarıyıq, böhtan, şəhər atmağı bacarmırıq, onlar da əksinə, şəhər, böhtan atmağı çox yaxşı bacarırlar, amma yazmağı bacarmırlar. Belə də davam edəcək. Biz əsər yaradacağıq, onlar da bizə şəhər, böhtan atacaqlar.

Bu ovqat B.Vahabzadənin 1996-cı ildə yazdığı şerində də ifadə olunub:

Yoxdur əvəzimiz yalançılıqda,
Bu ona şəhər atır, o, buna böhtan.
Yurdu dağıtmaqda, talançılıqda
Azadlıq qorxudan, Allah xofundan.

Amma tək-tək naxələflərin müqabilində Bəxtiyar Vahabzadə poeziyasının müxtəlif nəsillərdən, o cümlədən, ən gənc, ən yeni nəsillərdən olan pərəstişkarları yüz minlər, milyonlardır. Tək Azərbaycanda yox, Türkiyədə, İranda, dünyanın bir çox ölkələrində...

Bəxtiyar Vahabzadə səkkiz yaşlı nəvəm Sezenin də ən çox sevdiyi şairlərdəndir. Hələ yeddi yaşındaykən bu balaca qızciğaz «O mənim qardaşımdır» - deyirdi. «Qardaşım yox, əmimdir» -

de. Yox, inadla elə «qardaşımdır» deyirdi. Yəqin ki, Sezen haqlıydı: Böyük sənətkarlar hər yeni nəslin yaşadı, çağdaşıdır.

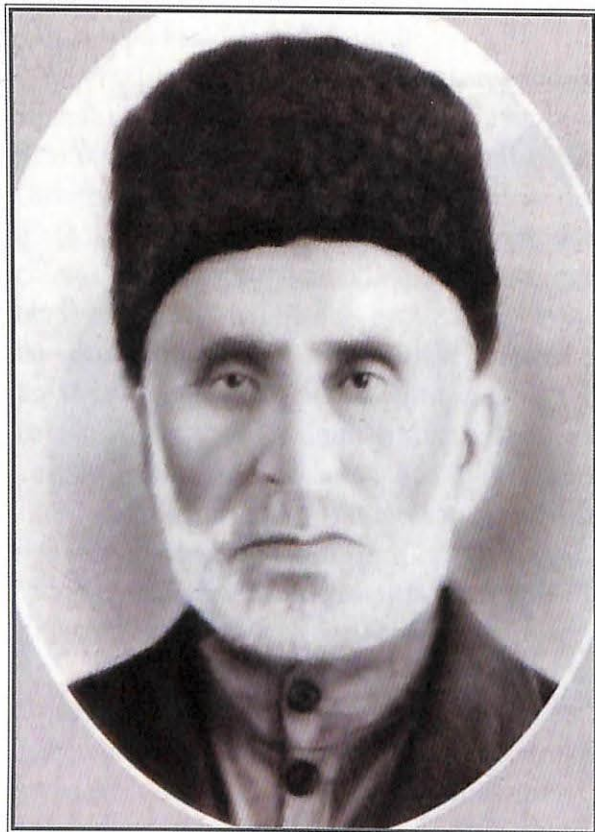
Bəxtiyar Vahabzadənin ən gözəl əsərlərindən olan «Muğam» poemasını ilk dəfə «Qobustan» toplusunda dərc etmişdik. Bu vida yazıma epigraf qoyduğum misralar da həmin poemadandır. Bəxtiyar Vahabzadə Bakının müqəddəs guşəsində - fəxri xiyabanda dəfn olunub. Amma onun bir məzarı da, özünün poetik vəsiyyətinə görə Muğamın içindədir.

Böyük şair Bakıda möhtəşəm muğam bayramları keçiriləcək günlərin ərəfəsində dünyasını dəyişdi, amma tək «Segah zabul»un deyil, bütün başqa muğamlarımızın ifasında da o, yenidən oynayacaq, dünyamıza qayıdacaqdır. O, yeni yazılan hər yeni istedadlı şeirlə yenidən diriləcək, aramızda olacaqdır.

Dilimiz, millətimiz durduqca Bəxtiyar Vahabzadə də əbədi yaşayacaqdır.

«Ədəbiyyat qəzeti», 22 fevral 2009

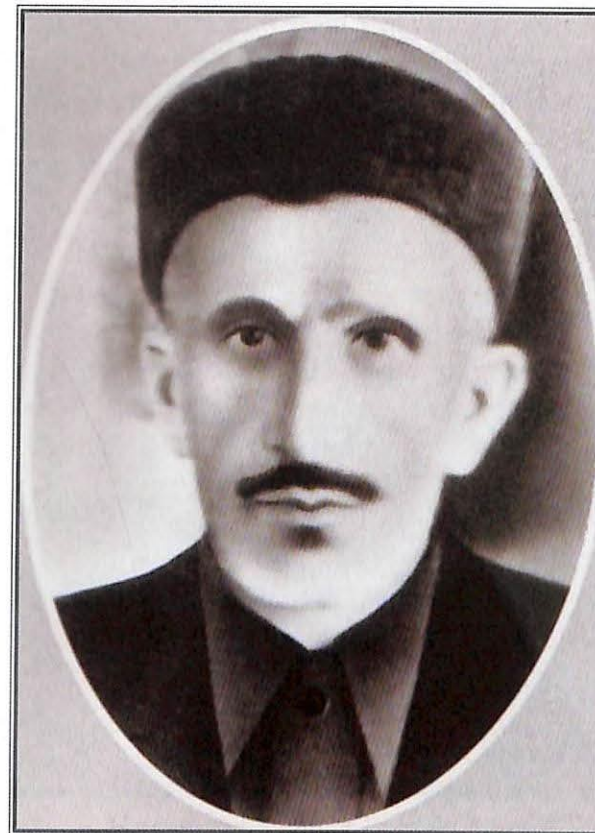
YADDAŞLAŞAN ÖMÜR

Babası Zakəriyyə

Nənəsi Xanım

Atası Mahmud

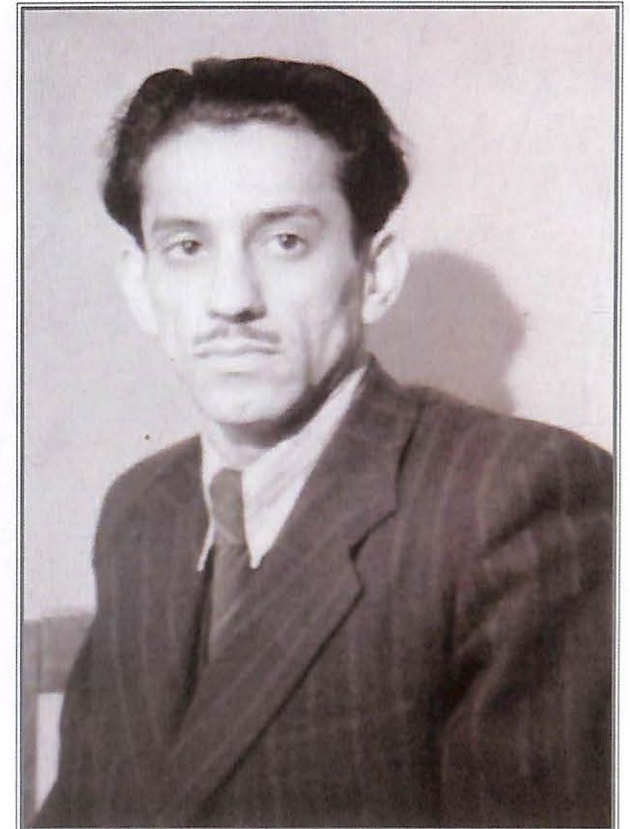
Anası Gülzar

Qardaşı İsfəndiyar

Bacısı Firuzə

"Mən bir ağacam, yarpağı – sözlər, kökü – fikrim"

Anası Gülzar və nənəsi Xanım, 1960

İnsan dediyin vəsl ilə insan ola bilməz.
Çırpıntıda, sarsıntıda, həsrətdədir insan.
Dərdiylə güləşdikcə fəzilətdədir insan.
Ziddiylə də, əksiylə də vəhdətdədir insan.

*Heydər Əliyev Bəxtiyar Vahabzadəyə "İstiqlal" ordenini təqdim edərkən.
Aprel, 1995*

Ümummilli lider Heydər Əliyev və Bəxtiyar Vahabzadə

Heydər Əliyevlə birgə: Süleyman Rüstəm, Mirzə İbrahimov, Həsən Həsənov və Bəxtiyar Vahabzadə.

Bəxtiyar Vahabzadə və Hacı Allahşükür Paşazadə

Bəxtiyar Vahabzadə və Süleyman Dəmirəl

Bəxtiyar Vahabzadə aktyorlar Kamal Xudaverdiyev və Hamlet Xanızadə ilə

Bəxtiyar Vahabzadə aktrisa Hökumə Qurbanova ilə

İsa Hüseynov, İsmayıl Şıxlı və Bəxtiyar Vahabzadə

Mirzə İbrahimov, Amaliya Pənahova, Ramiz Məlik və Bəxtiyar Vahabzadə

Bəxtiyar Vahabzadə, Həbil Əliyev və Şövkət Ələkbərova

Bəxtiyar Vahabzadə Çingiz Aytmatov və Toğrul Nərimanbəyovla

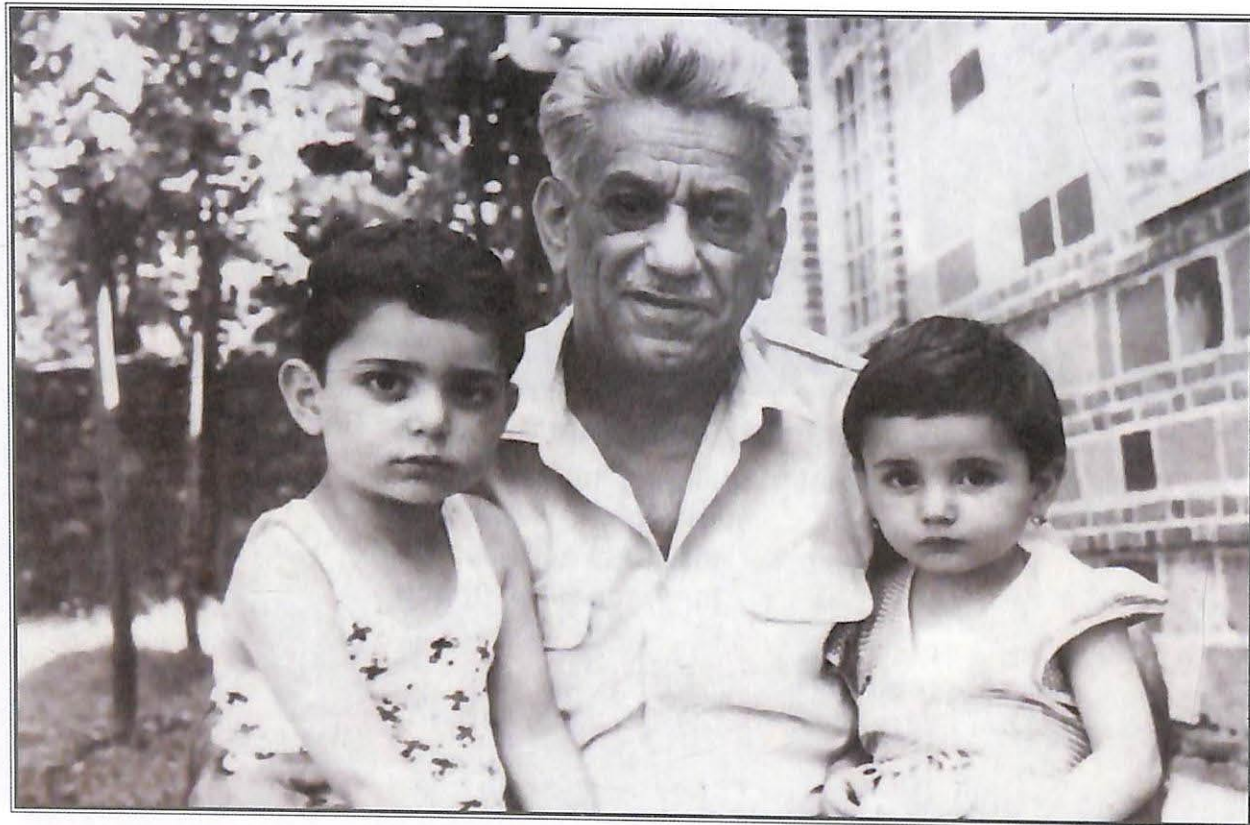
*Bəstəkar Azər Rzayev, Bəxtiyar Vahabzadə, İmamverdi Əbilov,
rejissor Tofiq Kazımov, Əsrəf Quliyev və başqaları
1972-ci il*

Bəxtiyar Vahabzadə və ömür-gün yoldaşı Dilarə xanım

Bəxtiyar Vahabzadə övladları ilə: Gülzar, Azər, İsfəndiyar

Bəxtiyar Vahabzadə nəvələri ilə

*Xudu Məmmədov, Məsud Əlioğlu, Bəxtiyar Vahabzadə, İmamverdi Əbilov.
1969-cu il*

Bəxtiyar Vahabzadə və Yusif Səmədoğlu

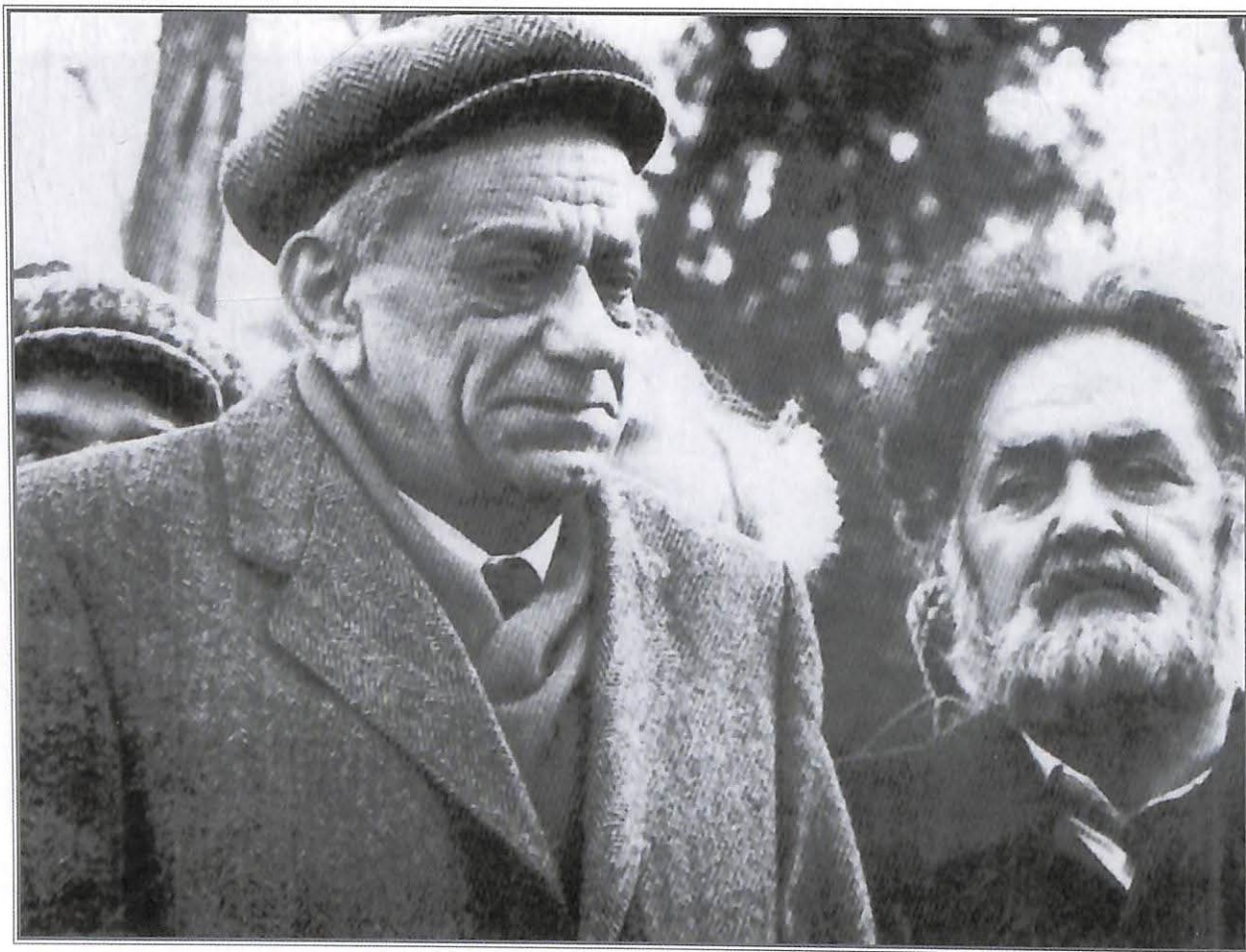
Tahir Salahov və Bəxtiyar Vahabzadə

Nizami Cəfərov və Bəxtiyar Vahabzadə

*Ankara Nümunə Xəstəxanasında Nəcməddin Ərbakanla,
1996, dekabr*

Bəxtiyar Vahabzadə və Xəlil Rza Ulutürk

*Balaş Azəroğlu ilə,
1985-ci il*

*Bəxtiyar Vahabzadə
Məmməd Əmin
Rəsulzadənin məzarını
ziyərət edərkən*

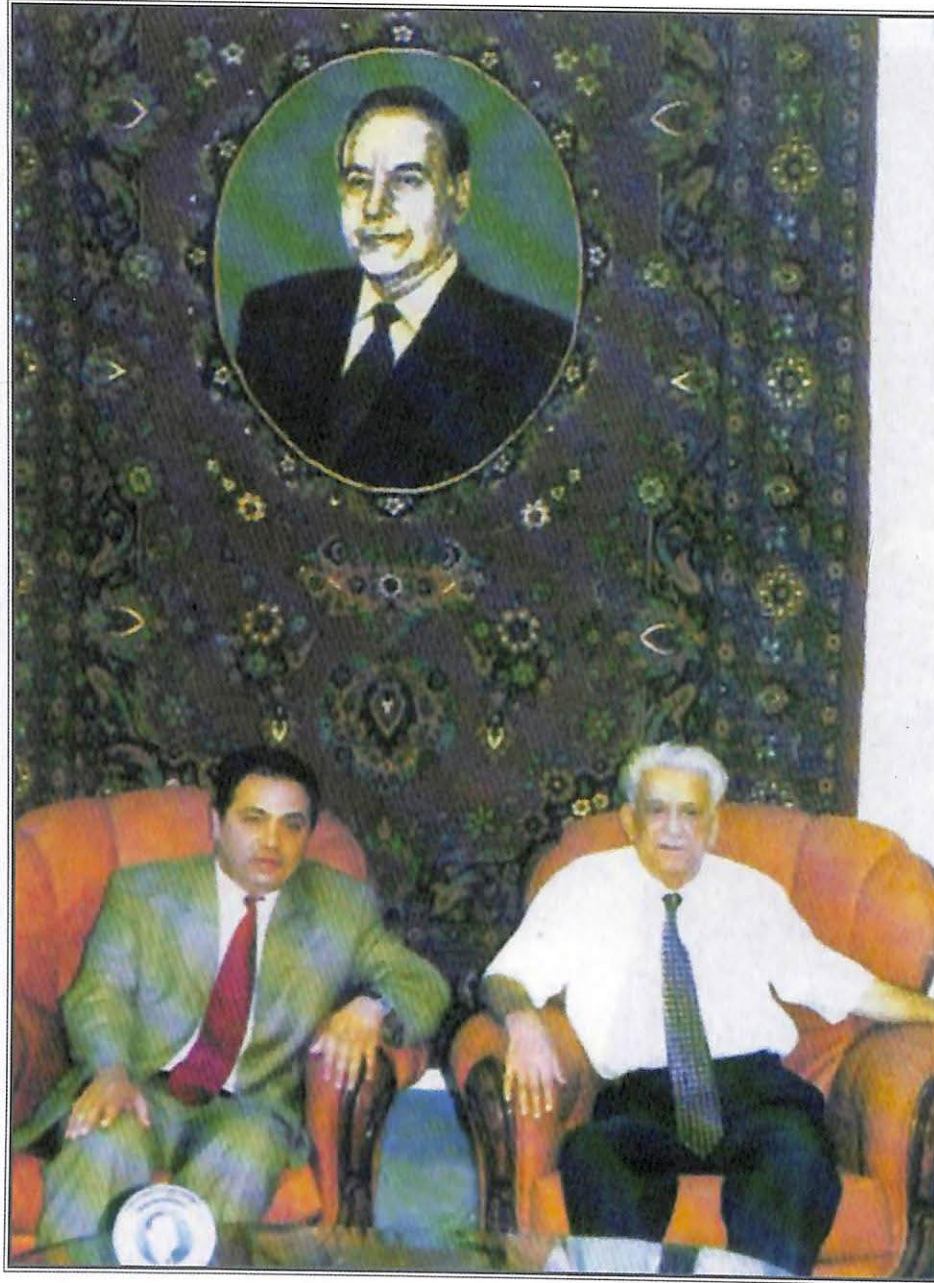
Bəxtiyar Vahabzadə Süleyman Dəmirəl və Nurəddin Rzayevlə

*Türk yazıçısı Mustafa Necati Sebetçioğlu ilə.
İstanbul, 1989-cu il*

*Namik Kamal Zeybəkə,
Ankara, 1998-ci il*

*Abel Məhərrəmov və
Bəxtiyar Vahabzadə*

Bəxtiyar Vahabzadə İstanbul kitab sərgisində, 1987-ci il

Azərbaycan Respublikasının 80 illik bayramında, Bəxtiyar Vahabzadə, İsmət Sezgin, Hikmət Çətin və Süleyman Dəmiral.

Məmməd Aslan və Bəxtiyar Vahabzadə

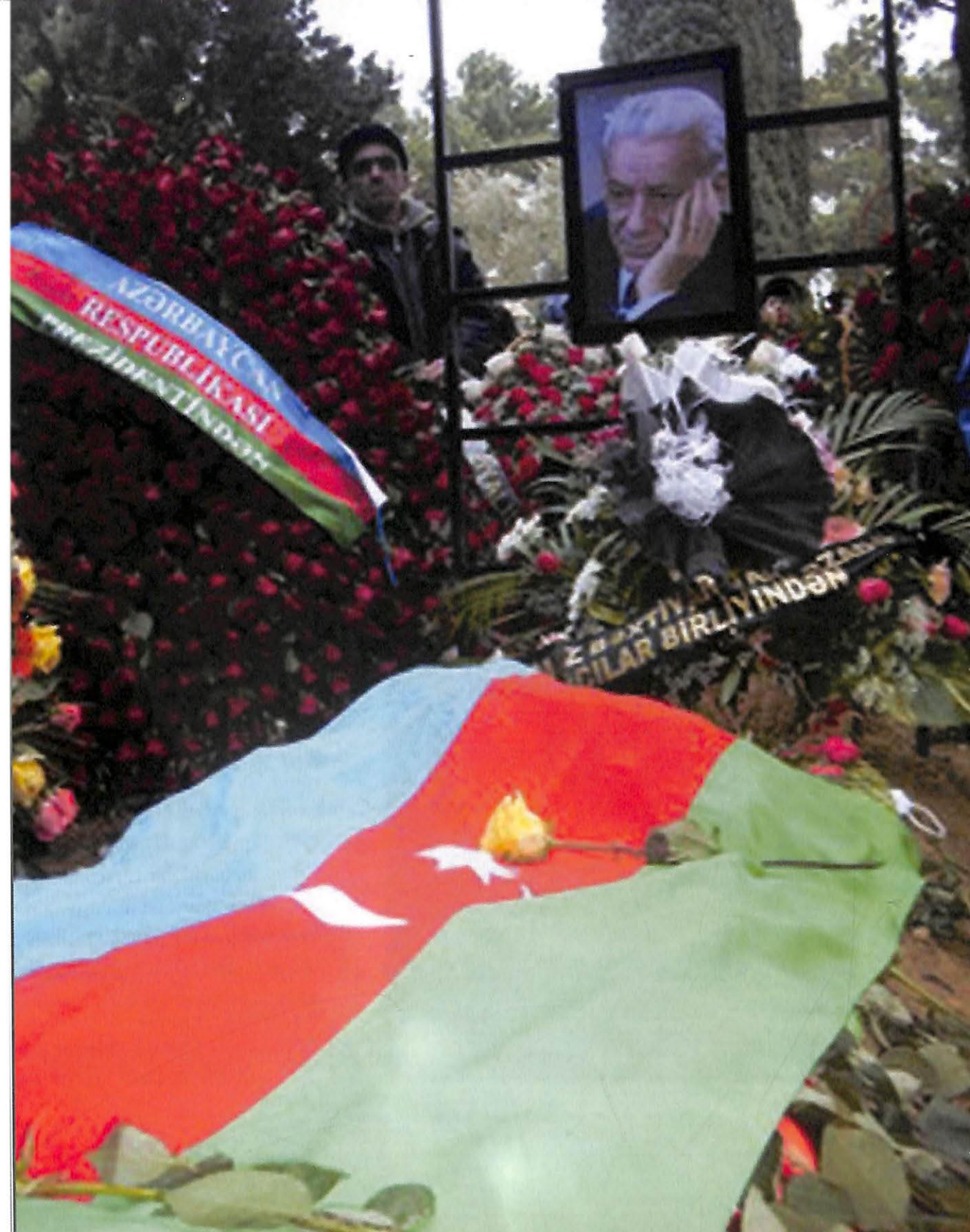
Bəxtiyar Vahabzadə və Vəfa Quluzadə

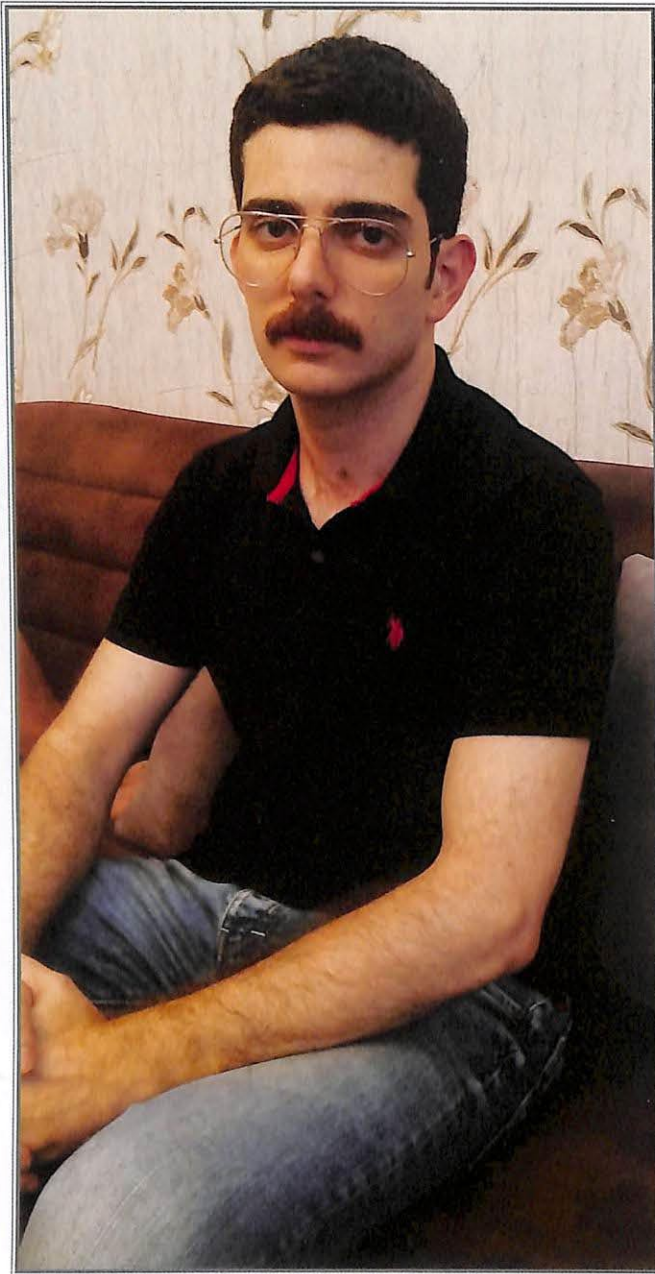

Bəxtiyar Vahabzadə Cavad Heyat və Səlahəddin Xəlilovla

*Bəxtiyar Vahabzadə ilə vida mərasimi.
14-02-2009*

Şəkidə birlikdə keçən xoş günlərimizdə həyətdəki sevimli palıd ağacının kölgəsində oturub çay içməyi çox xoşlardı. Ömrünün son illərində ağrı-acıları artanda hər dəfə deyərdi: “Ay Allah, mənə bircə il möhlət ver, gedib o palıd ağacının altında çay içim. Daha çox mehdən xoşlanardı. Hərdən atama deyərdi mən romantik, sən realistsən. Bu mənada indi baxıb görürəm mən öz babama, atamsa öz babasına çəkib. Babam dünya ədəbiyyatının ən nadir ədəbi obrazlarından olan Monsenyor Benvenyüyə bənzəyən bir şəxsiyyət idi. Elə bil o obrazda Viktor Hüqo babamın ən başlıca xarakter xüsusiyyətlərini əks etdirmişdi; humanist, mənəvi cəhətcən zəngin, aqıl, xeyirxah, kövrək...

... Böyük savaşıydı, türkçülüyn, milli dəyərlərin savaşı. Babası Zəkəriyyənin “heç vaxt türk olduğunu unutma” vəsiyyətinə ömrünün sonunacan sadıq qaldı. Bunu bizə də aşıladi. İndi fərəh duyuram ki, böyük bir türkçülük fədaisinin nəvəsiyəm, onun adını daşıyıram. Bütün situasiyalarda bu qürur və məsuliyyət hissi mənə olur. O, bir sənətkar kimi türk haqqına asi çıxanlara qarşı barışmaz idi...

*Nəvəsi Bəxtiyar Vahabzadə
“Ədəbiyyat qəzeti” 11 iyul 2015-ci il.*

ƏSƏRLƏRİ

1. Mənim dostlarım. Bakı: Azərnəşr, 1949, 65 səh.
2. Bahar. Bakı: Uşaqgəncnəşr, 1950, 49 səh.
3. Ədəbi heykəl. Bakı: Azərnəşr, 1951, 60 səh.
4. Dostluq nəğməsi. Bakı: Uşaqgəncnəşr, 1953, 63 səh.
5. Çinar. Bakı: Uşaqgəncnəşr, 1956, 62 səh.
6. Sadə adamlar (poema). Bakı: Azərnəşr, 1956, 124 səh.
7. Xalq şairi Səməd Vurğun. Bakı: ADU-nun nəşriyyatı, 1956, 129 səh.
8. Ceyran. Bakı: Uşaqgəncnəşr, 1957, 163 səh.
9. Aylı gecə. Bakı: Azərnəşr, 1958, 127 səh.
10. Şəbi hicran. Bakı: Uşaqgəncnəşr, 1959, 89 səh.
11. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Azərnəşr, 1961, 273 səh.
12. Etiraf; Şəbi hicran. Bakı: Uşaqgəncnəşr, 1962, 187 səh.
13. İnsan və zaman. Bakı: Azərnəşr, 1964, 228 səh.
14. Bir ürəkdə dörd fəsil. Bakı: Azərnəşr, 1966, 236 səh.
15. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Gənclik, 1967, 411 səh.
16. Səməd Vurğun. Bakı: Azərnəşr, 1968, 346 səh.
17. Köklər-budaqlar. Bakı: Gənclik, 1968, 134 səh.
18. Dəniz-sahil. Bakı: Gənclik, 1969, 142 səh.

19. Dörd yüz on altı. Bakı: Gənclik, 1970, 133 səh.
20. Bir baharın qaranquşu. Bakı: Gənclik, 1971, 168 səh.
21. Dan yeri. Bakı: Gənclik, 1973, 260 səh.
22. Seçilmiş əsərləri (2 cildə). I c. Bakı: Azərnəşr, 1974, 283 səh.
23. Seçilmiş əsərləri (2 cildə). II c. Bakı: Azərnəşr, 1975, 250 səh.
24. Sənətkar və zaman. Bakı: Gənclik, 1976, 298 səh.
25. Açıq söhbət. Bakı: Gənclik, 1977, 173 səh.
26. Sadəlikdə böyüklük. Bakı: Yazıçı, 1978, 335 səh.
27. Açılan səhərlərə salam. Bakı: Yazıçı, 1979, 230 səh.
28. Pyeslər. Bakı: Gənclik, 1980, 355 səh.
29. Payız düşüncələri. Bakı: Yazıçı, 1981, 365 səh.
30. Muğam. Bakı: Yazıçı, 1982, 132 səh. (ərəb əlifbası ilə).
31. Vətən ocağının istisi. Bakı: Gənclik, 1982, 181 səh.
32. Seçilmiş əsərləri (2 cildə). I c. Bakı: Yazıçı, 1983, 425 səh.
33. Seçilmiş əsərləri (2 cildə). II c. Bakı: Yazıçı, 1984, 448 səh.
34. Səməd Vurğun. Bakı: Gənclik, 1984, 377 səh.
35. Özümüzə söhbət. Bakı: Azərnəşr, 1985, 264 səh.

36. Dərin qatlara işıq (məqalələr). Bakı: Yazıçı, 1986, 318 səh.
37. Axı dünya fırlanır. Bakı: Yazıçı, 1987, 204 səh.
38. Gəlin açıq danışaq. Bakı: Azərnəşr, 1988, 210 səh.
39. Lirik. Bakı: Azərnəşr, 1990, 214 səh.
40. Ümidə heykəl qoyun. Bakı: Yazıçı, 1993, 124 səh.
41. Vətəndaş. Bakı: Gənclik, 1994.
42. Fəryad. Bakı: Azərbaycan, 1995.
43. Körpü çaydan uzaq düşüb. Bakı: Azərbaycan, 1996.
44. Bir ömür yuxu. Bakı: Azərbaycan, 1998.
45. İstiqlal. Bakı: Gənclik, 1999.
46. Ağıl başqa, ürək başqa. Bakı: Azərbaycan, 2000.
47. Ağ atlı oğlan. Bakı: Təhsil, 2002.
48. Əsərləri (I c.). Bakı: Azərbaycan, 2001, 544 səh.
49. Əsərləri (II c.). Bakı: Azərbaycan, 2002, 576 səh.
50. Əsərləri (III c.). Bakı: Azərbaycan, 2002, 512 səh.
51. Əsərləri (IV c.). Bakı: Çarşıoğlu, 2002, 608 səh.
52. Əsərləri (V c.). Bakı: Çarşıoğlu, 2002, 504 səh.

Bəxtiyarlaşan poeziya

BƏXTİYAR ÖMRÜNƏ EPİLOQ

BƏXTİYAR Vahabzadə

Hardaysa bu dəmdə
Dəryada batan var.
Vardırsa köməksiz
Fəryada çatan var.
Dünyada alandan
Əvvəlcə satan var.

Atəş öz-özündən
Birdən-birə yanmır.
Bir şey bu cahanda
İzsiz və səbəbsiz
Bihudə yaranmır.
Vardırsa, yaranmış,
Mütləq yaradan var.
Varsansa...
özündən
Əvvəlcə atan var.

Dünya quru bir səs,
Qəm çəkməyə dəyməz.
Yüz-yüz itən olsun,
Min-bir də bitən var.
Şükr eyləyəlim ki,
Bizlərdən həm əvvəl,
Həm sonra Vətən var...

MÜNDƏRİCAT

ÖN SÖZ

5 – 32

Elnarə Akimova. Bir kəs ki, onun qibləsi yalnız Vətən oldu... – 5

Avtobioqrafiyam. Şairin öz dilindən – 18

Bəxtiyar Vahabzadə haqqında fikirlər – 30

Bəxtiyar Vahabzadə haqqında məqalələr – 33

XATİRƏ VƏ TƏƏSSÜRATLARDA

33 – 59

Mehdi Hüseyn. Narahat şair – 33

Süleyman Rəhimov. Şahin Şahpərli şair – 36

Mirzə İbrahimov. Uca fikirlər, coşğun ehtiraslar poeziyası – 39

Nəbi Xəzri. Poeziyamız bir ümmandırsa... – 42

Rəsul Rza. Bəxtiyarlıq – 43

Mikayıl Abdullayev. Bəxtiyarı düşünürəm... – 44

Niyazi. Əziz Bəxtiyar – 45

Zəlimxan Yaqub. Biri varmış, biri yoxmuş... – 47

Fikrət Qoca. Ülvi məhəbbətlə – 49

Nəriman Həsənzadə. Sevimli şair – 51

Sabir Rüstəmxanlı. Ömrün payızında – 52

Hüseynbala Mirələmov. Bəxtiyar Vahabzadə poeziyasının kədəri və gücü – 56

Vaqif Bəhmənli. Bəxtiyar Bəxtiyarlığı – 57

TƏNQİD VƏ ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQDA

59 – 126

İmamverdi Əbilov. Hürriyyət vəkili Bəxtiyar Vahabzadə – 59

Aydın Məmmədov. Vətən torpağından göyərmiş poeziya – 65

Yaşar Qarayev. Düşündürən poeziya – 69

Bəkir Nəbiyev. Zirvəyə gedən yolda – 74

İsa Həbibbəyli. Milli istiqlal şairi Bəxtiyar Vahabzadə haqqında söz – 78

Azər Turan. Bəxtiyar Vahabzadə barədə oxunmamış səhifələr – 86

Vaqif Yusifli. Poeziyamızın Bəxtiyarı – 97

Şirindil Alışanlı. Zamanın sınağında – 104

Rüstəm Kamal. Həqiqət ağacı – 112

Rahid Ulusel. Ayağından daş asılmış həqiqətlər – 114

Aslan Salmansoy. Bəxtiyar Vahabzadə və Səməd Vurğun – 120

Safurə Quliyeva. Lirik xarakter və konflikt – 126

XARİCİ ƏDƏBİYYATDA

133 – 155

Çingiz Aytmatov. "Yaradıbdır inam məni, mən inamın övladiyam" – 133

Yevgeni Yevtuşenko. Şair haqqında bir neçə söz – 136

Yeqor İsayev. Şairin sözünün sehri – 138

Rimma Kazakova. Dünyanın müqəddəratı üçün məsuliyyət – 140

Stanislav Kunyayev. Ürək söhbəti... – 141

Pavlo Movçan. Qəlbin ülvî duyğuları – 143

Əhməd Bican Ercilasun. Bir Azəri şairi: B.Vahabzadə – 146

Mehmet Kaplan. Brilyant kimi bir şeir – 150

BƏXTİYAR VAHABZADƏ LİRİKASI **Şeirləri və poemalarından parçalar** **155 – 232**

VIDA SÖZÜ **233 – 237**

Heydər Əliyev Fondu. Azərbaycan Respublikasının xalq şairi, SSRİ və Azərbaycan
Dövlət mükafatları laureatı, akademik Bəxtiyar Vahabzadənin ailəsinə – 234

Anar. Muğama dəfn olunan – 235

YADDAŞLAŞAN ÖMÜR... **238 – 278**

Əsərləri – 279

Bəxtiyar ömrünə epiloq – 283

BƏXTİYARAM MƏN

Elnarə Akimova

Kompüter tərtibatçısı: Xəyalə Quluyeva

Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi tərəfindən nəşr edilir
və bölgü əsasında dövlət kitabxanalarında yerləşdirilir.

Çapa imzalanmışdır 15.10.2015.

Kağız formatı 60x90 ¹/₈.

Ofset çapı. Fiziki çap vərəqi 36. Tiraj 500.

M.Müşfiq küçəsi, 2A.

A2f296299